

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**DİJİTAL MEDYADA POST-TRUTH VE GERÇEKLİK:
COVID-19 PANDEMİSİNE İLİŞKİN HABERLERİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Deniz SAHİL

Gazetecilik Anabilim Dalı
Genel Gazetecilik Yüksek Lisans Programı

İZMİR
2023

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
S o s y a l B i l i m l e r E n s t i t ü s ü

**DİJİTAL MEDYADA POST-TRUTH VE GERÇEKLİK:
COVID-19 PANDEMİSİNE İLİŞKİN HABERLERİN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

Deniz SAHİL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Soner YAĞLI

Gazetecilik Anabilim Dalı
Genel Gazetecilik Yüksek Lisans Programı

İZMİR
2023

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “**Dijital Medyada Post-Truth ve Gerçeklik: Covid-19 Pandemisine İlişkin Haberlerin Analizi**” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Deniz SAHİL

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında tüm dünyanın mücadele ettiği Covid-19 pandemisi hakkında çıkan söylence haberlerinin nicel ve nitel analizi yapılmıştır. Son yıllarda etkisini yoğun şekilde artıran, bir Post-Truth duruma dönüşen ve dijitalleşmeyle yaygınlaşan sahte, asılsız, dayanaksız, belirsiz, çarpıtılmış veya uydurulmuş iddiaların baş döndürücü şekilde yayıldığı ve bu sürecin infodemi haline geldiği fark edilmiştir. Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan infodemi krizi hem medya ortamlarında hem de gündelik hayatta kendini göstermiştir. Aynı zamanda doğru bilginin giderek müphemleştiği, asılsız iddiaların “göreceli doğru” yorumundan beslenerek varlık gösterdiği ve bu durumun genele yayılarak standardize olduğu görülmüştür. Böylesi bir neticenin insanları en azından faydalı veya gerekli olduğu üzerinde hemfikir olunan pandemi yönetimi sürecinden uzaklaştırdığı ve böylelikle insanları bireysel ya da küresel anlamda zarara uğrattığı anlaşılmıştır. Sürecin bu yönde gelişim göstermesiyle konunun anlaşılması ve yol açtığı problemlerin giderilmesi konuyu daha önemli hale getirmiştir.

Güncel, önemli ve araştırılmaya ihtiyaç duyan bu konunun seçilmesiyle hem literatüre destek olmak hem de bu konuda farkındalık yaratmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda internet haber sitelerinde yayımlanan Covid-19 pandemisi ile ilişkili söylence içerikli haberlerin hangi türde oldukları tespit edilmiş ve bu haberler teyitlenmiş bilgiler ile karşılaştırılarak nitel analize tabi tutulmuştur. Ayrıca söylence içeriklerinin internet haber sitelerinde söylence haberlerinin türlerine, zamansal döneme, haber sitelerine göre ne düzeyde yayımlandığını ölçmek için nicel analiz yapılmıştır.

Bu çalışmanın literatüre, Covid-19 pandemisinin anlaşılmasına ayrıca toplumun daha realist, daha eleştirel, daha sorgulayıcı ve daha araştırmacı olmasına katkı sunması amaçlanmaktadır.

Deniz SAHİL
İzmir, 2023

ÖZET

Göreceli hakikat yorumunun yükseldiği postmodern dönemde *gerçeğe uygunluk* olarak görülen “doğru olma” kriteri zamanla *inanç ve duygusal yakınlığa* göre evrilerek Post-Truth olgusunu ortaya çıkarmıştır. Yine yakın dönemde yeni medyanın hızlı yükselişi zamanı ve mekânı ortadan kaldırarak yaşamın her alanında köklü değişimlere yol açmıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşümler yaşam pratikleri açısından çok sayıda avantaj sağlasa da olumsuzlukların hızını, yaygınlığını ve çeşitliliğini de artırmıştır. Bu olumsuzluklardan biri de *doğru bilgi sorunsalıdır*. Dijital ortamlarda yer alan uydurulmuş, çarpıtılmış, eksiltilmiş ve teyitlenmemiş bilgiler/iddialar, Post-Truth çağda “doğru” bilgiyi azınlıkta bırakmıştır. Dijital mecralar, hedefli algoritmalar aracılığıyla gerçeği eğip bükerek, çarpıtarak, yanlış algı yaratarak veya olumsuzluğu yaygınlaştırarak bir noktada *hakikat yığınınına* dönüşmüştür.

Panik ve belirsizlik halinin yükseldiği Covid-19 pandemisi, doğru bilgiye en çok ihtiyacın olduğu dönemlerden biri olmuştur. Bireyler özellikle pandeminin etkili olduğu dönemde belirsizliği gidermek adına enformasyon arayışına girmiştir. Öte yandan internet haber sitelerinin belirsiz, teyitsiz, geçersiz, eksiltilmiş ya da çarpıtılmış söylenceleri haberleştirdiği ve bu haberlerin toplumda olumsuz etkilere yol açtığı görülmüştür. Bu nedenle de bireylerin “doğru” kavramına ilişkin yaklaşımlarının nasıl olduğu ile bu durumun internet haberciliği ve Covid-19 pandemisi özelinde nasıl gerçekleştiği konuları çalışma kapsamında tartışılmıştır. Bu tartışmaların ışığında Covid-19’a ilişkin söylence haberlerinde yer alan doğru görünümlü söylence içeriklerinin nicel ve nitel analizi yapılmıştır.

Çalışmada üç yıllık pandemi sürecinde; haftalık bazda 26 farklı tarih aralığındaki 185 günlük süreçte, altı farklı internet haber sitesinden toplam 2 bin 846 habere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu haberlerde amaçlı örneklem yöntemi ile 188 “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” tespit edilmiştir. Belirlenen söylence haberlerinden 60 tanesi doğrulama siteleri ile karşılaştırmalı olarak nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

Belirlenen 188 söylence haberinin altı kategoride toplandığı tespit edilmiştir. Yapılan nitel içerik analizi sonucunda; söylence haberlerindeki hakikat görünümlü iddia, yorum vb. içerikli yorumların safsata ve mantık hatalarını içeren söylemlerle çarpıtıldığı,

uydurulduğu, çerçeveslendiği saptanmış ve bunların zaman ve mekândan bağımsız olan yeni medya mecralarında yaygınlaştırılarak dedikodu, efsane ve mit haline geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs (Covid-19), Pandemi, Gerçeklik, Post-Truth, Söylence, Medya.

ABSTRACT

In the postmodern period, when the interpretation of relative truth rose, the criterion of “being true”, which was seen as *conformity to reality*, evolved over time according to *belief and emotional intimacy*, revealing the phenomenon of Post-Truth. Moreover, the rapid rise of new media in recent times has eliminated the constraints of time and space, leading to profound changes in all aspects of life. While these changes and transformations have provided numerous advantages in terms of everyday practices, they have also increased the speed, prevalence, and diversity of negative aspects. One of these drawbacks is *the issue of accurate information*. Fabricated, distorted, truncated, and unverified information or claims present in digital environments have left “true” information in the era of Post-Truth in the minority. Digital platforms through targeted algorithms, have transformed truth into *a heap of misinformation* by distorting, manipulating, creating false perceptions, or spreading negativity.

The Covid-19 pandemic, characterized by increased panic and uncertainty, has become one of the periods where the need for accurate information is most crucial. Individuals, especially during the period heavily impacted by the pandemic, have sought information in order to alleviate uncertainty. However, it has been observed that internet news sites have disseminated uncertain, unverified, invalid, truncated, or distorted myths as news, leading to negative effects in society. Therefore, this study discusses individuals’ approaches to the concept of “truth” and how this situation unfolds in internet journalism and specifically in relation to the Covid-19 pandemic. In light of these discussions, a quantitative and qualitative analysis of seemingly accurate myth content in news related to Covid-19 has been conducted.

In the study, a total of 2,846 news articles were collected from six different internet news sites over a 185-day period spanning 26 different weekly intervals throughout the 3-year pandemic period. Using purposive sampling, 188 “*news articles related to Covid-19 myths and myth themes*” were identified. 60 of these identified myth news were subjected to qualitative content analysis in comparison with verification sites.

It was determined that the identified 188 myth news could be categorized into six categories. The qualitative content analysis revealed that the seemingly accurate claims, comments, and other related content in the myth news were distorted, fabricated, and

framed through fallacious and logical errors. It was found that these myths were disseminated and transformed into gossip, legends, and myths through new media platforms that are independent of time and space.

Keywords: Coronavirus (Covid-19), Pandemic, Reality, Post-Truth, Myth, Media.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA ÇALIŞMALARINDA GERÇEKLİK VE POST-TRUTH'A İLİŞKİN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ART ALAN

1. Kavram Olarak Gerçeklik ve Epistemolojide Temel Tartışmalar	8
1.1. Gerçeklik Üzerine Tartışmalar.....	8
1.2. Epistemoloji'de Doğru Bilgi Üzerine Temel Tartışmalar	18
1.2.1. Doğru Bilginin Mümkün Olmadığını Savunan Görüşler	21
1.2.2. Doğru Bilginin Mümkün Olduğunu Savunan Görüşler.....	24
1.3. Gerçeklik ve İdeoloji: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış	27
1.3.1. İdeoloji Kavramına İlişkin Tartışmalar	33
1.3.1.1. Marksizm'de Klasik İdeoloji.....	34
1.3.1.2. Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı	37
1.3.1.3. Louis Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları	41
1.3.1.4. Marksist Revizyonist Tartışmalar	49
1.3.1.4.1. Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı.....	49

1.3.1.4.2. Michel Foucault ve İdeoloji	52
1.3.1.4.3. Jürgen Habermas ve İdeoloji.....	53
2. Post-Truth ve Post-Truth'u Anlamak.....	54
2.1. Bir Kavram Olarak Post-Truth	55
2.2. Post-Truth Çağda Gerçeklik Tartışması	56
2.2.1. Post-Truth Gerçekliğin Art Alanı	56
2.2.2. Post-Truth Gerçeklik	60
2.3. Post-Truth Gerçekliğin Oluş(tur)umu.....	63
2.3.1. Post-Truth Gerçekliğe İlişkin İncanın Zemini	65
2.3.1.1. Bilgiye Olan İhtiyaç	65
2.3.1.2. Bilginin Göreceliği	66
2.3.2. Post-Truth Gerçeklikte İnkânın Temelleri	66
2.3.2.1. Dil ve Retorik	67
2.3.2.2. Safsatalar ve Mantık Hataları	69
2.3.2.3. Dedikodular, Efsaneler ve Mitler	74

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA, GERÇEKLİK VE DİJİTAL HABERCİLİKTE COVID-19 PANDEMİSİ

1. Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş	77
1.1. Yeni İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Gelişimi: Yeni Medyanın Ortaya Çıkışı	78
1.2. Yeni Medyaya İlişkin Kavramsal Bir Bakış	81
1.3. Yeni İletişim Teknolojileri ve İnternet Devri(mi): Yeni Medyanın İşlevleri ve Özellikleri	83

1.3.1.	Geleneksel ve Yeni Medyanın İşlevsel ve Özellik Karşılaştırması	84
1.3.2.	Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçişin Yarattığı Farklılıklar.	87
1.3.3.	Medya Kullanımlarına İlişkin İstatistiksel Veriler	95
1.4.	Yeni Medya ile Değişen ve Dönüşen Habercilik Pratikleri.....	99
1.5.	Yeni Medyada ve İnternet Haberciliğinde Değişen ve Dönüşen Gerçeklik ...	105
1.5.1.	Gerçeklik Algısını Etkileyen Psikolojik, Sosyolojik ve Bilişsel Zemin	106
1.5.1.1.	Onay Ön Yargısı ve Geri Tepme Etkisi	106
1.5.1.2.	Aşırı Güven Ön Yargısı ve Doğrulama Yanlılığı.....	107
1.5.1.3.	Bilişsel Çelişki Kuramı	108
1.5.1.4.	Sosyal Öğrenme Kavramı	109
1.5.2.	Yeni Medyada Değişen Gerçeklik: Gerçeklik Algısını Etkileyen	
	Unsurlar	111
1.5.2.1.	Medya ve Etki Çalışmaları Bağlamında Medya Gerçekliği....	111
1.5.2.2.	Yeni Medya Özelliklerinin Gerçekliğe Etkisi.....	120
1.5.2.3.	Yeni Medya Algoritmasının Gerçekliğe Etkileri	123
1.5.2.3.1.	Filtre Balonu	124
1.5.2.3.2.	Yankı Odası (Echo Chamber)	124
1.5.2.4.	Botlar ve Troller: Anonimlik ve Sahte Hesaplar.....	125
1.5.3.	İnternet Haberciliğinde Değişen Gerçeklik: Sahte Haber ve Bilgi	
	Çarpıtmaları	127
1.5.3.1.	Sahte Haber (Fake News).....	128
1.5.3.2.	Sahte Haber Türleri	131
1.5.3.3.	Bilgi/Haber Düzensizlikleri.....	132
1.6.	Yeni Medya Bağlamında Üre-tüketici ve Kitle Kavramları: Eleştirel	
	Okuryazarlık	133

2. Post-Truth, Gerçeklik, İnternet Haberciliği ve Covid-19 Pandemisi.....	135
2.1. Covid-19 Pandemisine Dair Bir Değerlendirme	136
2.1.1. Covid-19'un Ortaya Çıkışı	137
2.1.2. Post-Truth Gerçeklik Bağlamında İnternet Haberciliği ve Covid-19 Haberleri	138
2.1.3. Covid-19 Pandemisi Haberlerine ve Duyulan Güvene İlişkin İstatistiksel Veriler	143
2.2. Pandemiye ve Covid-19'a İlişkin Medyada Yer Bulan Kavramlar	145
2.2.1. Pandemi ile İlişkilendirilen Genel Kavramlar	145
2.2.2. Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) İle İlgili Kavramlar	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ MEDYADA YAYIMLANAN COVID-19 SÖYLEMLERİNİ İÇEREN HABERLERİN POST-TRUTH PERSPEKTİFİ ÜZERİNDEN İÇERİKSEL ANALİZİ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	151
2. Araştırmanın Yöntemi.....	152
3. Araştırmanın Örneklemi	154
3.1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Kategorilere İlişkin Bilgiler.....	155
3.2. Araştırma Kapsamında Belirlenen Tarihlerle İlişkin Bilgiler	157
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	163
5. Nicel İçerik Analizi.....	165
5.1. Söylence ve Söylence Dışı Ayrımına Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı.....	165
5.2. Ulaşılan Haberlerin Haber Sitelerine Göre Karşılaştırılması	166
5.3. Kategorilere Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı.....	166

5.4. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı.....	167
5.5. Tarih Aralıklarına Göre Kategorilere İlişkin Haber Sayıları.....	173
6. Nitel İçerik Analizi	179
6.1. Kategori: Tedavi ve Tedbir Önerilerine İlişkin Söylence Haberleri	180
6.2. Kategori: Başlangıcına ve Bitişine İlişkin Söylence Haberleri	208
6.3. Kategori: Aşıya ve İlaça İlişkin Söylence Haberleri	228
6.4. Kategori: Kehanet İçerikli Söylence Haberleri	245
6.5. Kategori: Bulaşa ve Bulaş Risklerine İlişkin Söylence Haberleri.....	254
6.6. Kategori: Söylenceyi Yanlışlayan Haberler	265
7. Nicel ve Nitel Analize İlişkin Bulgular.....	279
7.1. Nicel Analize İlişkin Bulgular.....	279
7.2. Nitel Analize İlişkin Bulgular	282
SONUÇ VE ÖNERİLER	286
KAYNAKÇA.....	303
İNTERNET KAYNAKÇASI.....	321
TEŞEKKÜR.....	341
ÖZGEÇMİŞ	342

ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1. Söylence ve Söylence Dışı Ayrımına Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı	165
Grafik 2. Söylence Haberlerinin Haber Sitelerine Göre Karşılaştırılması	166
Grafik 3. Kategorilere Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı	167
Grafik 4. Söylence Haberlerinin Kategorilere ve Haber Sitelerine Göre Karşılaştırması.....	168
Grafik 5. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.ensonhaber.com	168
Grafik 6. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.sondakika.com	169
Grafik 7. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.hurriyet.com.tr	170
Grafik 8. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.mynet.com	171
Grafik 9. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.sozcu.com.tr.....	172
Grafik 10. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.yeniakit.com.tr	173
Grafik 11. Tarih Aralıklarına Göre Kategorilere İlişkin Haber Sayıları	174

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Araş. Gör.: Araştırma Görevlisi

ATS: Aşı Takip Sistemi

CDC: Centers for Disease Control and Prevention (Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri)

Doç.: Doçent

Dr.: Doktor

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

EMA: European Medicines Agency (Avrupa İlaç Ajansı)

FDA: Food and Drug Administration (ABD Gıda ve İlaç Dairesi)

GVN: Global Virus Network (Küresel Virüs Ağı)

HASUDER: Halk Sağlığı Uzmanları Derneğinin

HIV: Human Immunodeficiency Virus (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü)

IHV: Institute of Human Virology (İnsan Virolojisi Enstitüsü)

IMA: Indian Medical Association (Hindistan Tıp Derneği)

KTÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof.: Profesör

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TGC: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti

TTB: Türk Tabipler Birliği

UKRI: UK Research and Innovation (Birleşik Krallık Araştırma ve Yenilik Merkezi)

UMSOM: University of Maryland School of Medicine (Maryland Üniversitesi Tıp Fakültesi)

UNICEF: The United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

WSJ: The Wall Street Journal (Wall Street Gazetesi)

GİRİŞ

İnsanın nesnel bilgi arayışı insanlık tarihi kadar eskidir. Nesnel bilgi ve gerçeklik konuları, tarihsel süreçte birçok düşünür, bilim insanı ve onların bulundukları ekollere göre farkı perspektiflerde ele alınmıştır. Bu durum gerçekliğin ne olduğu, nasıl algılandığı, nasıl kullanıldığı ve bu kullanıma göre etkilerinin neler olduğu gibi bir çeşitliliği meydana getirmiştir. Kabul görülen bakış açılarına göre bir yaşam düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte felsefeden sanata, politikadan ekonomiye, psikolojiden sosyolojiye ve özellikle son birkaç yüzyıldır da medya çalışmaları bağlamında tartışılmış ve tartışılmaya da devam etmektedir. Gerçeklik, kimi düşünürlere göre bir sosyal inşa, kimi düşünürlere göre ise bilinçten bağımsız var olandır. Bu noktada temele alınan argümana göre anlam ve etkiler değişiklik göstermektedir. Gerçekliğin zihin dışı ve insanüstü bir şey olduğu durumda ona ulaşma ya da yaklaşma çabaları söz konusu olabilmekte; insan zihninin belirleyici olduğu durumda ise hakikatler çeşitlenmektedir. Bulunduğu bağlama göre anlam kazanan gerçeklik modelinde gerçeğin ne olduğundan ziyade nasıl aktarıldığı önem kazanmakta ve farklı bakış açılarına göre pozisyon almak mümkün hale gelmektedir. Belirsizliğin yol açtığı eşitlik düşüncesiyle herhangi bir argüman, bilimsel bir argümanla eşit düzeyde algılanabilmekte, anlamlar menfi çıkarılara göre kurgulanıp çarpıtılabilmektedir. Öte yandan çok seslilik, dezavantajlı grupların fikirlerinin dâhil edilmesi, azınlığın çıkarlarının önemsenmesi açısından da konsensüs çabaları mümkün olabilmektedir. Gerçekliğin tek olduğu ve göreceli olmadığı modelinde ise kavrayışların net ve kesin olarak ele alınması mümkün olabilirken farklı fikirler, farklı yollar, farklı ihtimaller ya da farklı sesler değer bulamayabilmektedir.

İkna teknikleri, etkileyici konuşma sanatları, yalan-yanlış bilgi aktarımı, kasıtlı ve kasıtsız çarpıtmalı bilgi paylaşımı, duygusal öğelerin ön planda tutulduğu bilgi aktarımı vb. edimler göreceli gerçeklik algısı ile birleştiğinde menfi çıkarılara hizmet eden algılama biçimleri ve toplumsal yönetim açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Göreceli gerçeklik, postmodern dönemde çıkarılara hizmet eden bir teknik olarak kullanılmaktadır. Burada yalan ve çarpıtmalarla yeni bir gerçeklik kurgusunun yaratılmasının yanı sıra asıl olanın üzerinin örtüldüğü, hatta kendisine ulaşmanın imkânsızlığına inandırmaya,

üzerinin örtüldüğü bir şeyin olmadığına inandırmaya varan çabalar olanaklı hale gelmektedir. Bu durum Post-Truth ile kavramsallaştırılmaktadır.

Post-Truth ya da hakikatin önemsizleşmesi, “nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygulardan ve kişisel inançtan daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya bunları ifade eden” (URL-1) olarak tanımlanmaktadır. Post-Truth kavramı ilk olarak 1992 yılında Steve Tesich tarafından kullanılmıştır. 2004’te ise Ralph Keyes, *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* eserinde kavramın analizini yapmıştır. 2016’da ise Oxford Sözlük, Post-Truth kavramını yılın kelimesi olarak seçmiştir. Yine aynı dönemde kavramın anlamına ilişkin araştırmalar ve çalışmalar yapılmaya başlamıştır (Günenç, 2019, s. 427). Post-Truth çağda nesnel gerçeklerin önemi azalmakta; kararlar, duygu ve inancın güdüsüne göre belirlenmektedir.

Post-Truth çağın yükselişinde medyanın ve özellikle de internetin yükselişi çok büyük önem taşımaktadır. Geleneksel medyada yalnızca tüketici olan kitle, web 2.0 teknolojisi ile katılımcı ve aktif bir rol alma fırsatı bulmuştur. Artık hem üretici hem de tüketici olan kitle; kişisel medyalarında, görelî gerçeğin kabul gördüğü postmodern çağda kendi gerçekliklerini inşa edebilmekte, duygu ve inançlarına hitap eden argümanları gerçeklik olarak ele alabilmektedir. Topluma seslenmek ve/veya propagandasını yapmak isteyen politik iktidarlar, kâr amacı güden medya şirketleri ve diğer sermaye grupları, çeşitli amaçlardaki troller ve botlar; bilgi, haber ve eğlence gereksinimini karşılamak isteyen kitleye medya aracılığıyla ulaşmaktadır. Aynı zamanda bu gruplar, amaçlarına yönelik sonuçlar alabilmek için gerçek ile gerçek olmayı bulanık hale getirmekten kaçınmamaktadır.

Katılımcı kitle ve diğer grupların davranışlarının yanı sıra medyanın yapısal özellikleri de gerçekliğe etki eden faktörler arasındadır. Yeni iletişim teknolojileri; devasa büyüklükte verinin depolanmasına, internet ağıyla çok geniş ve uzak yerlere iletilebilmesine ve bunları çok kısa sürede yapılabilmesine imkân tanımaktadır. Asılsız, çarpıtılmış, yalan haber ve bilgiler medya ortamlarında yer bulmakta, dünya genelindeki çok geniş kitlelere, çok kısa sürede iletilebilmektedir. Aynı zamanda yeni medyanın *kitlesizleştirme (demassification)* özelliği ile sosyal mecralarda algoritmalar geliştirilebilmektedir. Kullanıcının dijital ortamda yaptığı tüm davranışlar *büyük veride (big data)* depolanmakta ve bu bilgiler şirketler tarafından satın alınmaktadır.

Algoritmalar, satın alınan bu verileri işleyerek *kullanıcılara özel* hizmetler geliştirebilmektedir. Bu özel hizmetler bireylerin dünya görüşlerine, zevklerine ve ilgi alanlarına göre içerikler sağlamaktadır. Kullanıcıları mecralarda daha uzun süre tutma amacıyla geliştirilen bu algoritmanın bir sonucu ise *öteki* birey ve grupların görüşlerine kapalı bir ortam sağlamasıdır. Tüketici ve aynı zamanda üretici olan kullanıcılar, yalnızca kendi görüşleri ve benzerleri içerisinde zaman geçirerek bu görüşleri onaylamakta ve farklı görüşlere imkân vermemektedir. Asılsız, çarpıtılmış, yalan-yanlış ve/veya eksik bilgiler, komplo teorileri, mitler ve safsatalar bu medya düzeninde yoğun olarak paylaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da devasa bir bilgi kirliliği doğmaktadır. Bu bilgi kirliliği de özellikle kriz zamanlarında büyük zararlar oluşturabilmektedir. Buna örnek olarak içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli krizi olarak görülen Covid-19 pandemisi önemli bir yer tutmaktadır. Covid-19 pandemisine ilişkin özellikle dijital mecralarda çok sayıda asılsız, çarpıtılmış, eksik veya hatalı bilgi paylaşımları yapılmıştır. Bu tür paylaşımlar doğru bir sağlık yönetiminin yapılmasına engel olmakla kalmamış aynı zamanda sosyal paniğe ve ölümlere yol açmıştır.

Koronavirüsün, ilk olarak aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Kaynağına ilişkin çok sayıda ve çeşitte komplo teorisi bulunduğu ancak genel kanının vahşi hayvan pazarından ve yarasadan bulaştığı yönünde olduğu görülmektedir (Topsakal, 2021, s. 387). Türkiye'de ilk vaka; 2020 yılında, 11 Mart'ın ilk saatlerinde, gece saat 00.53'te bildirilmiştir (Soğukdere & Öztunç, 2020, s. 79). 11 Mart 2020'de ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşanan sağlık krizini bir pandemi olarak ilan etmiştir (Bozkurt, 2021, s. 141). DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, Covid-19'un "corona"nın co'su, "virus"ün vi'si ve hastalık kelimesinin İngilizcesi olan "disease" sözcüğünün d'sinin birleşiminden oluşturulduğunu ifade etmektedir (URL-2).

Sağlık iletişiminin doğru bir şekilde kurulması, yapılması gerekenlerin çok hızlı bir şekilde, çok geniş kitlelere anlatılması ve bu sayede sağlık krizinin doğru yönetilebilmesi açısından medya, önemli ve işlevsel bir alandır. Öte yandan medyanın yoğun bilgi bombardımanı ve bunların önemli bir kısmının asılsız olması başta sağlık alanı olmak üzere ekonomik, psikolojik, sosyolojik vd. dinamikleri de olumsuz etkilemektedir. Dezenformasyon, misenformasyon, malinformasyon, safsata ve komplo teorileri gibi biçimlendirilmiş, çarpıtılmış ve manipüle edilmiş medya içerikleri toplumu

yanlış yönlendirerek kaosa sürükleyebilmektedir. Gerçek ile gerçek dışı olanın birbirine karıştığı, çoklu hakikatlerin mümkün olduğu dönemde medyada yer alan bu tarz söylemler rasyonel ve bilimsel bilgilerin önüne geçebilmekte ayrıca *gerçek* gibi görünebilmektedir.

Postmodern dönemde hakikatin seçimi bireylerin tercihindedir. Post-Truth durumunda olan farklılık, hakikat seçiminin duygu ve inançlara göre biçimleniyor olmasıdır. Post-Truth çağda artık nesnel gerçekler önemsizleşmiştir. Birey, yakınlık hissettiği birinin söylemini benimseyebilmekte ve savunuculuğu yapabilmektedir. Ancak asılsız ve/veya irrasyonel söylemlerin benimsenip savunulması, zararın daha çok yayılmasına ve büyümesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle de bu çalışma, Post-Truth söylemlerin medyada nasıl yayıldığı, gerçekliğin zihinlerde oluşurken nelerden etkilendiği, Covid-19'a ilişkin söylemlerin hangi türlerde olduğu, bu söylemlerin ne miktarda paylaşıldığı ve gerçekliğe nasıl etki ettiği konularına odaklanmaktadır.

Bilginin mihenk taşı kabul edildiği günümüz çağında söylemin ne olduğunun yanı sıra nasıl kurulduğu da önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında da çalışma konusu; zihinsel süreçlerin manipüle edilmesiyle gerçeklik algısının nelerden ve nasıl etkilendiği ile ilişkilidir. Postmodern çağın farklı doğrulara imkân tanınmasının yarattığı muğlak çıktılar ve oluşan bu belirsizlik düzleminden hareketle Post-Truth söylencelerin zihinlerde gerçeğe dönüşmesinin yarattığı ciddi sonuçlar da çalışmanın odaklandığı bir diğer konudur.

Bu konunun seçilme amacı; gündelik hayatı ve gündelik hayat dinamiklerini derinden etkileyen, iki yılı aşkın süredir devam eden ve ne kadar süreceği meçhul olan, henüz yeteri kadar anlaşıp üzerinde durmaya fırsat bulunamamış güncel bir konu olmasıdır. Ayrıca gelişen teknoloji ile birlikte genişleyen kapsamı ve artan gücüyle medyanın, sağlık temelli bir olayın seyrini nasıl değiştirebildiğini, nasıl yönettiğini, nasıl yönlendirdiğini göstermek bu konunun seçilmesinde etkili olmuştur. Hakikatin önemsizleştiği günümüz çağında söylemin gücünü ve nasıl güçlendiğini böylelikle gerçek görünümlü söylencelerin yarattığı etkileri ortaya koymak da konunun seçilme amaçlarındandır. Bunların yanı sıra konunun güncel olması sebebiyle konu ile ilgili az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının ele alınan konuya farklı bir perspektif geliştireceği bu sayede de literatüre ve konunun anlaşılmasına katkı

sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın bulgularının daha doğru bir sağlık iletişimi, medya yönetimi ve iletişim biçimi oluşturulması gibi konulara da destek sağlayacağı düşünülmektedir. Bunları gerçekleştirmek, tez konusunun seçilme sebebinin diğer bir amacıdır. Buradan hareketle tezin odaklandığı temel sorular; “Covid-19 pandemisinde üretilen söylencelerin, zihinlerde gerçek haline dönüşmesindeki etkenler nelerdir?”, “Covid-19 pandemisi sürecinde pandemi hakkında üretilen başlıca söylenceler nelerdir?”, “Covid-19 pandemisi hakkında üretilen söylencelerin türleri nelerdir?”, “Covid-19 pandemisi hakkında üretilen söylenceler ne miktarda paylaşılmaktadır” şeklindedir.

Tezin birinci bölümünde medya çalışmalarında gerçek, gerçeklik, doğruluk ve Post-Truth kavramlarının neler oldukları ile bu kavramların farklılıklarına ilişkin kuramsal ve kavramsal art alan bilgisi ele alınacaktır. Bunu yaparken de epistemolojideki temel argümanlar ortaya konulacaktır. Bahsi geçen kavramların felsefi incelemesinin ardından yeni medya özelinde değerlendirilecektir. Bu konuların ele alınma sebebi, üçüncü bölümde incelenecek olan yeni medyada Covid-19 pandemisine ilişkin söylemlerin algılarda gerçeğe nasıl dönüştüğü üzerine yapılacak analizin temelini oluşturmasıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, üçüncü bölümde yapılacak analizin ortamını yani yeni medyayı tanımak hedeflenmiştir. Öncelikle yeni medyanın kavramsal çerçevesi, yapısal özellikleri ve etkinliği gibi bilgiler vererek alan tanıtılacak sonrasında birinci ve üçüncü bölümün ortak paydası olarak yeni medya, gerçeklik ve Covid-19 pandemisinin bağlantısını kurulacaktır. Bunun için gerçekliğin yeni medyadaki dönüşümü ve bu dönüşümdeki etkenlerin neler oldukları ele alınacak ve Covid-19 özelinde art alan bilgileri sunulacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde ise seçilen örneklem grubuna ilişkin ilk iki bölümde zemini oturtulmuş ve tartışılmış olan yeni medyada gerçeklik algısının Post-Truth dönemdeki çıktıları analiz edilecektir. Bunun için hem nicel hem de nitel içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. Nicel içerik analiz yöntemi ile Covid-19 söylemi içeren haberlerin ne miktarda paylaşıldığına, haberi tüketenlerin ne düzeyde bu tür haberlere maruz kaldığına dolayısıyla da gerçeklik algılarına yönelik etkilerin ne sıklıkta gerçekleştiğine ilişkin sayısal düzey bulgulanmaya çalışılacaktır. Nitel içerik analizi

yöntemi ile de Covid-19 söylemlerini içeren haberlerin hangi türde oldukları ortaya koyularak bir kategorilendirme çalışması yapılacaktır.

Covid-19 pandemisinin başından itibaren güncellik esasına bağlı kalınacağı düşüncesiyle belirtilen örneklem grubundan Covid-19 ile ilgili haberlerin nicel ve nitel analizi yapılacaktır. Haberler, Covid-19 ile ilgili söylemlerin Post-Truth gerçekliği yaratma yönünün araştırılması üzerine odaklanacağından dolayı Olasılıksız Örneklem Yöntemleri (Rastlantısal Olmayan) arasından *Amaçlı Örneklem Yönteminin* kullanılması uygun görülmüştür. Ele alınacak örneklemin belirlenmesi noktasında en yüksek etkileşime sahip internet haber sitelerinin hangileri olduğuna ilişkin herkesçe kabul edilen bir veri setine rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu verileri sağlayan ve tarafsız olduğu düşünülen iki veri sağlayıcı kullanılmıştır. Bunlar, “alexa.com” ve “Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü”dür. Örneklemin belirlenmesinde kullanılan veriler alexa.com’un “Türkiye’deki En Popüler Siteler” listesi ile Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü 2021 Dijital Haber Raporu’nda yayımlanan haber siteleri verileridir. Veriler incelendiğinde Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü’nün raporunda verilen haber medyaları bazındaki ilk beş sitenin sondakika.com, CNN Türk Online, Sözcü Online, NTV Online ve Mynet olduğu görülmektedir. Ancak basılı haber medyasının dijital mecra bazındaki ilk beş haber sitesinin; Sözcü, Hürriyet, Cumhuriyet, Habertürk ve Milliyet gazetelerine ait olduğu görülmektedir. Alexa’nın verilerine göre haber medyası bazında ilk beş site ise ensonhaber.com, Yeniakit, Hürriyet, Milligazete, Sözcü ve Milliyet’e aittir.

Buradan hareketle tezin örnekleminde kullanılacak siteler sadece dijital medyada yayın yapanları arasından; *ensonhaber.com*, *sondakika.com* ve *mynet.com*; hem basılı hem de dijital medyada yayın yapanlar arasından ise *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Yeniakit* olarak belirlenmiştir. Seçilen örneklem grubundan belirlenecek olan haberlerin doğruluk ve gerçekliği; *teyit.org*, *doğrulukpayi.com*, *malumatfuruş.org* adlı doğrulama siteleri ile Dünya Sağlık Örgütü’nün “Efsane Avcıları” (Mythbusters) yazısı, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention), T.C. Sağlık Bakanlığının resmî internet sitesinden karşılaştırmalı olarak araştırılacaktır.

“İçerik çözümlemesi, yazılı ya da görüntülü materyalin dizgeli (sistematik) analizidir” ve “içerik çözümlemesi, sayılamayanların nicelleştirilmesidir” (Aziz, 2020, s.

121). Bu açıdan bakıldığında ele alınacak haberlerin sayısını öğrenmek, kitlenin bu tür haberlerle ne sıklıkla karşılaştığı ve bu haberlerin ne düzeyde yinelendiğini ölçmek açısından önem arz etmektedir. Zira birinci bölümde tartışılan doğruluk ve gerçeklik kavramlarının algılarda oluş(turu)munda ve/veya algıların şekillen(diril)mesinde etkili olan etmenlerden biri yinelemedir. Zihinler, tekrare uğrayan mesajların doğru olduğunu düşünmeye meyilli hareket etmektedir. Dolayısıyla bunun ölçülebilmesi açısından *nicel içerik analizi* uygun bulunmuştur. Bunların yanı sıra “içerik çözümlemesi bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarım yapan bir araştırma tekniği” (Aziz, 2020, s. 121) olduğundan, mesajların yapısından kaynaklanan ve nicelikten öte niteliksel farklılıkları ortaya çıkaran bir yönü bulunduğundan dolayı da *nitel içerik analizi* yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Zira bu yöntemin mesajda yer alan unsurlara göre doğrunun ve gerçekliğin hangi yollarla ve hangi türlerde oluş(turul)tuğunu ölçmeyi sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA ÇALIŞMALARINDA GERÇEKLİK VE POST-TRUTH'A İLİŞKİN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ART ALAN

1. Kavram Olarak Gerçeklik ve Epistemolojide Temel Tartışmalar

İnsanın gerçeği arayışı tarih öncesine kadar dayanmaktadır. Doğru bilginin imkânına ve gerçekliğin belirsizliğine ilişkin literatürde ise farklı yorumlar bulunmaktadır. Aynı zamanda doğru bilginin mümkün olduğu yorumunu yapanlar arasında ise doğru bilgiyi elde etme yöntemi hakkında çeşitli perspektifler mevcuttur. Covid-19 pandemisi hakkındaki önermelerin “doğruluklarının” tespitini yapmak; öncelikle gerçeklik, doğruluk, hakikat ve bu bağlamdaki kavramlar hakkındaki önermelerin tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda da müphemleşen *gerçeklik*, zıt görüşlere konu olan *doğru bilginin imkânının*, çoğu yorumda doğru bilginin karşısında duran *ideoloji* kavramının, hakikat anlayışının günümüzde evrilen bir başka formu olan *Post-Truth*'un ve bunları birey ve toplum temelinde etkileyen psikolojik nedenlerin tartışılması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla bu bölümde belirtilen konular hakkında çeşitli düşünürlerin farklı görüşleri ele alınmıştır.

1.1. Gerçeklik Üzerine Tartışmalar

Gerçeği anlamak hem bir merak hem de yaşamın anlamlandırılabilmesi için atılması gereken ilk adımdır. Gerçek, hakikat, doğruluk ve benzeri kavramlar ise tarihsel süreçte farklı şekillerde yorumlanmıştır. Dolayısıyla gerçekliğe ilişkin tartışmalara yer vermeden önce kavramsal açıklamaların ve tanımlamaların yapılması uygun olacaktır. Böylece kavramların ne anlama geldiğinin yanı sıra ne anlama gelmedikleri yani bu kavramlar arasında bulunan bazı nüansların da açıklaması yapılmış olacaktır.

Düşünce tarihi boyunca gerçek kavramı; aldatici, adsal, yapıntılı, görelî, anlakalır, ülküsel, soyut, görünüşlü, olabilir, kavramsal terimleri ile zıt anlamda; hakikat, hakiki, varolan, gerçeklik, doğru, somut, biçimsel, dokunulabilir, sağlam, olumlu, apaçık, belli, meydana çıkmış, meydana olan, şüphesiz kavramlarıyla da aynı anlamda kullanılmıştır (Hançerlioğlu, 2015, s. 131). Günümüzde bu terim felsefi bir kavram olarak genel manada, düşüncede ve hayal edilmiş olanın dışında var olan anlamındadır. Gerçek kavramı, doğru olan şey; yalan, yanlış ya da hayali olmayan olarak karşılanmaktadır.

Yalan, yanlış ya da hayali olan ise gerçek değildir. Gerçeklik kavramı, *gerçek* kavramından yola çıkarak kullanılan, gerçek anlamda varlık gösteren her şeye işaret etmektedir. Gerçeklik, tasarımılanan, düşünülen ve imgelenenlerin tersine gerçekte varlık gösteren ayrıca varlığı algılama edimi ile bağı bulunmayan olgulara karşılık gelmektedir. Gerçeklik ya da gerçek olgusu düşünce, bilinç ve kurgulu olan ile bağılılığı bulunmaksızın varlık gösterendir (Strauch, 1989, s.17'den akt. Türk, 2014, s. 15-16). Gerçek¹ kavramı, bilen öznenen bağımsız haliyle varlık felsefesi yani ontoloji alanına giren bir konudur. Gerçek zaten vardır; yalnızca keşfedilebilir, bulunabilir ve anlamlandırılabilir haldedir (Yılmaz, Yolcu, Özkaynar, & Aykaç, 2020, s. 302). Gerçek, zihinden bağımsız olarak var olan şeydir. Zihne ve onun anlamlandırmasına ihtiyaç duymadan da var olandır. Örneğin bir kaya parçası, öznenin onu algılamasına ve anlamlandırmasına ihtiyaç duymadan da var haldedir. O zaten oradadır. Zihnin bunu anlamlandırması ise *hakikat* kavramı ile açıklanmaktadır.

Hakikat; gerçeğe, mantıksal ve bilimsel düşünme yasalarına uygun olandır. Gerçekliğin ve gerçeğin kendine içkin haliyle sunulması, herhangi bir çarpıtma edimine uğratılmadan yansıtılmasıdır (Strauch, 1989, s. s.17'den akt. Türk, 2014, s. 15-16). Wittgenstein'a (1979) göre bir durum ifade edildiğinde o durum gerçeği karşılıyorsa ona doğru denmektedir. Eğer bilgi, biçimsel mantığın yasaları ile çelişik bir duruma girmiyorsa buna da hakikat denmektedir (Tepe, 2016, s. 62'den akt. Karakaş & Doğru, 2021, s. 166). Hakikat, varlık gösteren ile ilgili olmaktan çok sav, önerme, kuram, bilgi ve benzeri bilgi temelli kavramların niteliğine ilişkindir. Bu açıdan bakıldığında epistemoloji yani bilgi felsefesi alanına girmektedir (Yılmaz, Yolcu, Özkaynar, & Aykaç, 2020, s. 302). Cevizci ise Paradigma Felsefe Sözlüğü'nde hakikat kavramını, bir bilgi alanı veya disiplinin temel doğrular bütünü olarak dini, bilimsel, ahlaki vb. hakikatlerle ilgili olan varlık alanı olarak tanımlamıştır. Hakikat; gerçeklik veya doğruluk anlamında kullanılan, bir şeyin kendi özü içinde açığa çıkması ve insanın bunun farkında olması durumunu ifade etmektedir. Bu durum da varlığın gizeminden çıkarak insanın bilinçli bir şekilde fark ettiği durum olarak karşılanmaktadır (Cevizci, 1999, s. 395). Bu tanımlardan

¹ *Gerçek* veya *gerçeklik* olarak ifade edilen şey zihne ihtiyaç duymadan da var olabilen şeylerdir. Buna benzer olarak "*states of affairs*" kavramı da vardır. Bu kavram da yine dış olguları karşılamakta ve bunları ifade etmede kullanılmaktadır. Dil aracılığı ile edilmese de var olandır. İnsanlar onları dil aracılığı ile tanımlasa da dilden bağımsızdır (Hospers, 1976, s.114'ten akt. Günday, 2003, s. 187).

hareketle *gerçeklik* ve *hakikat* kavramlarının anlam bakımından farklı olduğu görülebilmektedir. Bu noktada bu iki kavram arasındaki farkın sınırını çizmek önem taşımaktadır. Zira ilerleyen bölümlerde ifade edilecek tanımlamaların temeli ve kastettiği mana buradaki ayrıma işaret edecektir.

Gerçeklik insan bilincinden bağımsız, somut ve nesnel olandır. Hakikatin içeriği de nesneldir ve bu yüzden insanlar tarafından yaratılamamakta ve değiştirilememektedir (Hançerlioğlu, 2015, s. 135, 151). Hakikat kavramı varlık, düşünce, inanç ve eylem için de kullanılabilir. Zira *hakikat* kavramı, hissi ben ötesinde bir yaklaşımın çıktısıyken *gerçek* kavramı nesnel verilerin somut karşılığıdır (URL-3). *Gerçek*, zihinden bağımsız var olan şeylerdir ve ontolojinin alanına girmektedir. *Hakikat*, gerçeğin zihindeki yansıması ile bunun gerçeğe uygunluğudur ve epistemolojinin alanına girmektedir. Örneğin çim, gerçek olandır yani ontolojik olarak vardır. Çimin yeşil olduğu önermesi ise hakikattir. Yani epistemolojik olarak önerme, gerçek ile uyumludur. Zira hakikat, gerçeğe ilişkin nitelik ve özelliklerdir.

Hakikat kavramı, *gerçek* ve *gerçeklik* yani reel ve realite kavramlarında olduğu gibi Fransızcada “Juste” ve “Justesse” karşılığı olan doğru ve doğruluk kavramları da sıklıkla karıştırılmaktadır. Öte yandan gerçeklik, hakikat ve doğruluk farklı anlamlara sahip olup birbirlerine bağımlı olan nosyonlardır. Doğruluk, mantıksal işlemlerin bir özelliği bir başka deyişle bir ifade veya düşüncenin mantıksal olarak tutarlı ve geçerli olması olarak karşılanır. Hakikat ise bilgi işleminin bir niteliği yani bir ifadenin gerçeklik ile uyumlu olması ve gerçeği yansıtması anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 2015, s. 151). Batı dillerinde kullanılan *doğru* ya da *gerçek* kavramları farklı kavramlarla da ifade edilmektedir. *Doğru* kavramına “true, wahr, vrai” kelimeleri karşılık gelirken *hakikat* kavramını “truth, wahrheit, vérité” karşılamaktadır. *Gerçek* kavramına tekabül eden ise “real, rl, wirklich, realis” kavramlarıdır (Ulaş, 2002, s. 593’ten akt. Yıldırım, 2021, s. 8). *Doğruluk* kavramı, mantık kurallarıyla; *hakikat*, nesnel gerçeklik ile uyumlu olunmasını ifade etmektedir. Mantık kuralları, son tahlilde nesnel gerçeklik olgusundan yansımaktadır. *Hakikat*, nesnel gerçekliğe uygunluğu gerektirdiği gibi mantıksal uygunluğu da gerektirmektedir. Nesnel gerçeklikten yansıyan kavramların, önermelerin, savların, varsayımların ve kuramların doğrulukları ve yanlışlıkları pratikle denetlenmektedir. Pratikte doğrulanan her düşüncenin nesnel gerçeklikten *hakikat* olarak

yansıdığı anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 2015, s. 151). Bazısı kavramsal kullanım farklılıklarından kaynaklansa da gerçeklik meselesi işaret ettikleri anlamın ortaklaşması durumunda da farklı şekillerde ele alınan bir konudur. Kimi düşünüre göre gerçeklik; bir inşa süreci, dilde yaratım veya görelilik gibi anlatılarla ele alınırken kimi düşünüre göre kişiden kişiye göre değişmeyen, tek ve zihinden bağımsız bir yerde konumlanmaktadır.

Evrensel anlamda hakikatin var olup olmadığı tartışması ilkçağ felsefesine, sofistlerle, Sokrates'in tartışmalarına kadar götürülebilmektedir. Sofistler tek bir hakikatin olmadığını, her şeyin ölçüsünün insan olduğunu ve buna göre şekillenen çoklu hakikatlerin varlığını iddia etmektedir (Cevizci, 2007, s. 50). Sofistler, Protagoras'a atfedilen "Her bir şey bana nasıl görünürse benim için öyledir, sana nasıl görünürse senin için de öyle... üşüyen için rüzgar soğuk, üşümeyen için soğuk değildir" ifadelerini kullanarak bilginin ve doğruluğun göreceli olduğunu kanıt olarak kabul etmiştir (Karaarslan, 2018, s. 6). Öte yandan Sokrates'ten sonraki Platoncu felsefede de tek tanrılı dinlerin algılayışında da mutlak bir hakikatin var olup olmadığı sorgulanamamaktadır (Kalin, 2013, s. 257'den akt. Güven, 2020, s. 27-28). Bu düşüncelerde gerçeklik, göreceli bir şey olarak ele alınmaktadır. Belirli ve mutlak bir gerçeklik olgusundan bahsedilememekte, kişilere ya da algıya göre değişebilmektedir.

Felsefi akımlarda gerçeklik kavramının genel anlamda mutlak bir doğru üzerine kurulmadığı söylenebilmektedir. Hatta günümüzdeki mevcut teorilerin, kavramların ve problemlerin çözüm yollarının yakın zamanda değişebilme ihtimali dahi vardır. Hiçbir durum ne sabittir ne de değişmez ve mutlaktır. Bu kapsamda da her daim mevcudiyetini koruyan *değişim*, gerçeklik kavramına etki etmekte ve dolayısıyla mutlak gerçeklikten söz edilememektedir (Barnes, 2008, s. 22'den akt. Orak, 2020, s. 53-54). Felsefi akımlarda gerçeklik tanımının, pozitivist bilimlerde olduğundan çok daha farklı ve öznel olacak şekilde oluşturulmuş (Orak, 2020, s. 53) olması günümüz çağında bilimsel bilgi ile Post-Truth çağın söylemi arasında düzeysel eşitliğe ışık olmuştur. Bu da keyfi gerçeklik kurgularıyla bireyin/toplumun gerçekliğini yaratmak veya manipüle etmeyi olanaklı kılmıştır.

Pozitivist bilimlerin perspektifinde ise bilgi yalnızca matematiksel formüller aracılığıyla edildiğinden dolayı (Yanık, 2008, s. 79) nesnel gerçeklik vurgulanmakta ve bu sayede yalnızca olguların gerçekliği temelinde durulmaktadır (Selvi, 2017, s. 64).

Pozitivizm tüm gerçekliği *olgusal gerçeklik* kategorisiyle sınırlamaktadır. Gerçeklik kavramı yalnızca duyu organları ile elde edilerek sezgi, ilham, metafizik gibi olgusal temellere dayandırma sayesinde mümkün olabilmektedir (Hira, 2000, s. 84). Ancak bilimsel bilgiye ilişkin felsefi açıklamalar, bilimin bilim olma halini etkilemeden, kendi açıklama biçimiyle bilime anlamsal eklemeler ya da çıkarmalar yapmadan bilime ilişkin *gerçekliği* nesnel bir biçimde ortaya koyabilmesi gerekmektedir (Anlı, 2011, s. 58). Diğer bir deyişle tarafsız, etkisiz ve salt biçimde ele alması ve bu şekilde işlemesi gerekmektedir. Bunun olmaması bilimsel bilginin çarpıtılmasına ve bulandırılmasına yol açmaktadır.

Nietzsche ise gerçekliği bir yanılsama olarak görür (Öngen, 2017, s. 4). Ona göre tüm gerçeklik, sürekli değişen bir güçler kaosudur. Nietzsche, çoğu yerde hakikatin olmadığını ifade etmektedir. Nesnel, tarafsız ve çıkarsız bir hakikat fikrinden bahsetmek mümkün olmamaktadır zira bu fikir insanın dışında ya da insanlık durumundan bağımsız bir şekilde tasarlanmıştır. Nietzsche'ye göre hakikat birden fazladır çünkü birden çok yaşam tarzı bulunmaktadır (Selvi, 2017, s. 7, 32, 65). Nihilizm felsefesinde bir olgunun gerçekliğinden ziyade o olgunun göreceli bir yorumu vardır. Birey için ahlak, erdem ve duygular bir araya gelmekte ve var olan olgunun gerçekliğini oluşturmaktadır (Nietzsche, 2015). Her bireyde farklı olan ahlak, erdem ve duygu yine her birey için farklı gerçeklikler oluşturmaktadır.

Moles'un (2001) yorumuna göre gerçeklik olgusu bir kalıba zorlanamamaktadır. Bu durum, kesin yargılarla tanımlanabilecek bir gerçekliği çarpıtabilmekte ve kendi hakikatlerinden uzaklaştırabilmektedir. Gerçeklik kavramı, farklı kültürler ve ideolojiler tarafından farklı şekillerde inşa edilmektedir. Bu gruplara ait bireylerin gerçekliği algılayışı da bu açıdan şekillenmekte ve şekillendirilmektedir. Birey, içinde bulunduğu grubun gerçeklik anlayışını benimseyerek yaşamını buna göre düzenlemektedir. İdeoloji, kültür, kanaat önderleri gibi egemen güçler; birey ve toplumun gerçekliğini hem oluşturabilme hem de manipüle edebilme imkânı yakalayabilmektedir (Özer, 2019, s. 116'dan akt. Orak, 2020, s. 50). Moles'un ideoloji ve kültürün altını çizdiği üzere içinde yaşadığımız toplum ve onun gerçekleri ile egemen güçlerin fikirleri o toplumun bireyleri için gerçekliğe etki eden unsurlar olarak karşılanmaktadır.

Gerçeklik olgusu pragmatizmde de bir tartışma konusudur. James, gerçekliğin sabit ve mutlak olmadığını vurgulamaktadır. James’e göre bilimsel kavramlar kadar sokaktaki insanların hakikat anlayışları da yalnızca insanların çevrelerine adapte olmalarına ve ayak uydurmalarına yardımcı olabildiği ölçüde kalıcı olmaktadır. Başka bir deyişle hakikat yalnızca *pratik sonuçlar* tarafından belirlenir. Dewey benzer şekilde düşünmenin önemini amaçlara ulaşma ve çevreye uyum noktasında vurgulamaktadır. Düşünmeyi ister gündelik ister bilimsel olsun, hedefler ve amaçlara ulaşmakta kullanılabilecek bir *araç* olarak görmektedir (Kabakçı, 2020, s. 224, 229). Hakikat burada bir işe yararlılık, faydalılık ve uygulanabilirlik çerçevesinde ele alınmaktadır.

Gerçeklik, kişiye göre ve kişinin algıladığı kadarıyla hakikatten uzaklaşmaktadır. Bu yüzden de gerçeklik olgusu ele alınırken öznel ve nesnel boyutlarından bahsetmemek doğru olmayacaktır. Burada “öznel ve nesnel gerçeklik” değil, “gerçekliğin öznel ve nesnel boyutu” vurgulanır. Çünkü “öznel ve nesnel gerçeklik”, gerçekliğin doğasını yansıtan bir varoluşsal durumu ifade eder. Diğer yandan da “gerçekliğin öznel ve nesnel boyutu”, tüm boyutların ötesinde var olan gerçekliğin, öznenin açık kapısı veya kendi kendine var olma durumuna işaret etmektedir (URL-4). Bir başka deyişle gerçeklik öznel ve nesnel değildir, gerçekliğin nesnel ve öznel boyutları bulunmaktadır. Gerçekliğin nesnel ve öznel boyutu dendiğinde de öznenin ötesinde bir gerçekliğin kendi başına varlığı ifade edilmektedir.

Özer ise gerçekliğin içerisinde bulunduğu zamana, mekâna, duruma ve kültüre göre değişebileceğinin altını çizmektedir. Ayrıca bireysel, toplumsal veya sistemsel açıdan gerçeğin nasıl bir nitelik kazanacağını tamamen değişken olduğunu vurgulamaktadır (Özer, 2019, s. 114’ten akt. Orak, 2020, s. 54). Yağlı’ya göre birey gerçeklik olgusunu tecrübe etme, algı süzgeçlerinden geçirme ve yorumlama ile oluşturmaktadır. Bu noktada birey ve/veya toplum, algı süzgeçlerinden geçirdiği gerçeklik fikri ile kendisi arasında uyumlulaşan bir hayat hazırlamakta ve bunun yanında aile, grup ve kültür gibi dinamiklerden etkiye uğramaktadır. Bu sayede gerçeklik inşası kaçınılmaz olmakta ve gündelik hayat, bu dinamikler çerçevesinde yeniden yaratılmaktadır. Bireylerin bilinçli bir şekilde farkına varmasalar da ait olduğu ve bir bağlılık kurduğu her türden kültürel ve toplumsal dinamikten elde ettiği bilgiler, gerçekliğin anlamlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Sonuçta da bu bilgilerin ışığında

oluşturulan günlük yaşamın gerçekliği kabul edilmekte ve benimsenmektedir. (Yağlı, 2009, s. 14'ten akt. Orak, 2020, s. 54). Dolayısıyla bireyin yaşadığı zaman dilimi, bulunduğu yer, içinde yaşadığı toplum ve onun kültürü, yaşamı boyunca edindiği tecrübeler, kalıplar ve bunlara ilişkin yorumlamaları da gerçekliği etkileyen ve/veya belirleyen etkenlerdir.

Modern toplumlara bakıldığında ise *gerçeklik ilkesi*; eğitim, ulaşım, sağlık, işsizlik gibi birincil kolektif sorunları çözmüş ve ikincil olarak önemli görülen *bireysel sorunlar* aşamasına geçmiştir. Bu evre itibarıyla da gerçeklik ilkesi git gide zayıflamış ve anlamını yitirmeye başlamıştır. Modern toplumlarda gerçeklik, toplum içinde yaşayan bireylerin günlük yaşamlarında toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik hayatları içinde hissettikleri bir duygu haline dönüşmüştür (Adanır, 2017, s. 106'dan akt. Karaarslan, 2018, s. 10). Modern Çağ'da gerçeklik, *içsel kanaatler* haline gelmiştir. Medyanın gelişmesiyle gerçekliğin inşa süreci başlamıştır. *Bilgi toplumu* olarak adlandırılan günümüz çağında, bilgiye ulaşmak kolaylaşmış ve ucuzlamıştır. Ancak burada bilginin doğruluğu ya da bilginin kalitesi gibi kavramlar önem kazanmıştır (Sarioğlu, 2020, s. 383). Postmodernizm ve onunla birlikte yükselen Post-Truth durumda da bilginin doğruluğu, kalitesi, kim tarafından söylendiği ve nasıl söylendiği gerçeklik algısının oluşmasında belirleyici hale gelmiştir.

Post-Truth çağındaki gerçeklik anlayışının art alanında felsefi akımlardaki gerçeklik tanımlarının etkisi bulunmaktadır (Orak, 2020, s. 54). Gerçekliğin çoklu ya da göreceli olduğu fikrine temellenmiş tanımlar her türlü argümanı ve yargıyı eşit düzeye indirgemekte ve bilimsel bilgiler, çeşitli yöntemlerle gölgelenebilmektedir. Post-Truth çağda olan da budur. Söylemler; duygu ve inanç üzerinden kurgulanmakta, bireye/topluma biçimlendirilmiş gerçeklikler empoze edilebilmektedir.

Söylemin iknayı sağlaması açısından gerçeğe olan benzerlik yeterlidir. Bilgi arayışı, gerçek olanın aranmasıyla güdülenmemekte aksine görecelik ve yararcılığın olduğu bir alanda bilgiye ulaşmayı sağlayanlar tarafından güdülenmektedir (Bourse & Yücel, 2012, s. 38). Dil ve söylemin esnekliği, çoklu anlamlar kurgulayabilmeye imkân vermektedir. Söylem, kimi zaman farklı bakış açısı sunarak kimi zaman savunduğu argümanın etkisini artıracak ve onu destekleyecek yöntemler kullanarak gerçekliğe yön veya biçim verebilmekte hatta sıfırdan inşa edebilmektedir.

Searle'a göre ise *gerçeklik* olgusu her ne kadar üretilen, inşa edilen ve öznel bir yapı olsa da arka planda nesnel ve objektif halde duran bilimsel hakikatler de bulunmaktadır. Toplumsal gerçekliğin görünmeyen yapısının arkasındaki bu bilimsel hakikatler hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan bireylerin onlarla ilgili temsillerinden bağımsız halde vardır (Searle, 2005, s. 19, 26). Searl'ın bakış açısı, gerçekliğin algılarda farklılaşabildiği ancak algıların ötesinde de bir gerçekliğin varlığına işaret etmektedir.

Gerçeklik üzerine tartışmalar incelendiğinde temel anlamda iki yönelim görülmektedir: gerçekliğin dışsal bir yerde var olduğunu savunanlar ile bir üretim ya da inşa sonucu oluştuğunu savunanlar. Gerçekliğin sorgulanmasında insan zihninin ya da yetilerinin gerçeği tam olarak kavrayacak yeterlilikte olup olmadığı, özne dışı olguların gerçeği ne kadar yansıttığı ve insanın insan olmasından kaynaklı sahip olduğu psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. niteliklerin etkilerinin ne olduğu üzerinde ele alınmaktadır. Çıkış noktası her iki taraf için de benzer olsa da gerçekliğin ele alınışında farklılaşma doğmuş ve ne olduğu üzerine net bir tanım getirilememiştir.

Gerçekliğin algılarımızın ötesinde bir yerde durduğu ve ona ilişkin yorumların gerçekliği belirlemediği görüşünün aksine gerçeğin göreceli ve inşa edilebilir olduğu fikrinde; ideoloji, kültür, iktidar, ekonomik ilişkiler, dil, söylem, duygu, zaman, mekân, yaşamsal tecrübe, algı ve yorumlama farklılıkları belirleyici rol oynamaktadır. Bireyden bireye ya da toplumdan topluma değişiklik gösteren bu unsurların gerçeklik algısında ve yorumunda paralel ölçüde farklılık yarattığı fikri öne sürülmektedir.

Bakıldığında insan ve insan zihni olmadan da bir şeylerin var olabileceği bilimsel olarak ortaya koyulabilecek açıklıktadır. Elbette bu açıklama, felsefi yorumların bilimsel bilgiyi bilimsel bilgi olmaktan çıkaran yorumların haricinde tutularak ifade edilmektedir. Örneğin insan zihni olmadığı durumda orada bir şeyin var olduğunu söyleyecek birinin olmayacak olması geçerli bir argüman sayılmayacaktır. Günümüzde bilimsel yöntemler, insanın henüz var olmadığı zamanlara dair bilgiler sağlayabilme yetkinliğindedir. Öte yandan insanın insan olmasından kaynaklı sahip olduğu bazı nitelikler tüm algılamaları biçimlendiren bir yapıdadır. Örneğin öznenin sahip olduğu ön yargılar, geçmiş bilgiler, yaşamsal deneyimler, psikolojik durum vb. unsurlar bir olguyu ya da olayı algılamada farklılık oluşturacaktır. Aynı zamanda bu unsurlar, manipülasyona açık olması sebebiyle

bir başkası tarafından yönlendirilmeye de müsaittir. Gündelik yaşam dinamikleri, iktidarlar, kanaat önderleri, aile, akraba ve arkadaş çevresi, medya etkileşimleri vb. unsurlar da yine öznenin sahip olduğu düşüncelerini etkileyen ya da oluşturan unsurlardır. Böylece algıların nihai sonucu olarak görülen hakikat bilgisi, bu unsurların da süzgeçlerinden geçerek işlemektedir.

Düşünüldüğünde tüm yaşanan olayların ve var olan nesnelerin anlamdan yoksun bir halde mevcut olduğu söylenebilir. Ancak yaşananlar veya olan şeyler insanların anlama göre vaziyet almalarıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada olan şey üzerine şu yorum getirilebilir:

İnsan zihninden öte şeyler ve olaylar vardır. Ancak insanın yaşadığı ve algıladıkları ise bir anlamlandırma sonucunda ortaya çıkan durumdur. Algılanan şeyler, insan zihninin ötesindeki salt haliyle anlamlandırılmazlar. Bunun nedeni insanın anlam dünyasına etki eden birçok etkenin var olmasıdır. Bunlar insani sınırlılıklardan kaynaklanmaktadır. Nesneler açısından bakıldığında; duyu organlarının sınırlı kapasitede olması, algı sırasında yanılsamalar gerçekleşmesi gibi unsurlar; olaylar açısından bakıldığında ise önceki bilgiler, deneyimler, ideolojiler, inanç veya kültür normları, benimsenen ilkeler, kalıp yargılar, birtakım çıkarlar; psikolojik, mekânsal, zamansal durumlar vb. unsurlar anlam dünyasını etkilemekte veya oluşturmaktadır. *“Anlamlandırma, algılamının akabinde gerçekleşmektedir.”* Dolayısıyla zihin dışı salt gerçeklik algılanabilir olsa da anlamlandırmaya geçişin hızıyla farkına varılamayacaktır.

Gerçeklik, zorunlu olarak birtakım etkilere maruz kaldığı için tüm bu etkilerden tamamıyla soyutlanmış, nesnel ve mutlak bir gerçeklik algısından bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla gerçeklik, zihinden bağımsız bir şekilde vardır. Öte yandan dünyayı algılayışımıza etki eden çeşitliliğin herkes için farklı olması çoklu hakikatler yaratmaktadır. Olan şey gerçekliği oluşturmak ya da oluşturulan gerçekliği yaşamak değildir. Gerçekliğin çarpıtılmış, değiştirilmiş, yeniden biçimlendirilmiş formunu yaşamak ve algılamaktır. Bu açıdan bakıldığında teorik açıdan gerçeklik, insan zihni dışındadır ancak pratikte anlamlandırma süreci olmadan gerçeklik kavrayışı olamayacağından dolayı yaşanan şey *“anlamlandırma süreçlerinden çıkan sonuçlardır.”* Bu da insana gerçeklik olarak görünür. Belli süreçlerden geçerek oluşan şey *“gerçeklik”*

değil, “*gerçekliğin insani sınırlılıktaki yeniden biçimlendirilmiş bir formudur*” ancak “*gerçeklik*” olarak (-miş gibi) yaşanmaktadır. Bu açıklama gerçekliğin inşa edildiğini söylemekten farklıdır. Zira kurgulama ya da inşa kavramlarının gerçeklik olgusunu değil, çarpıtma işlemini işaret etmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle kurgulama ve inşa eylemi gerçekliğin *yaratılması* değil, *çarpıtılması* sürecidir. Gerçeklik, “*dışsal olarak var olan*” bir şeydir. Yaşanan şey ise gerçekliğin “*içsel olarak çarpıtılmış, değiştirilmiş veya yeniden biçimlendirilmiş formudur.*”

Bunun yanı sıra doğru bilgi sorunu da vardır. Doğru bilginin elde edilip edilemeyeceği konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Aynı zamanda elde edilebilir olduğu üzerinde hemfikir olanlar arasında da yöntem konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Dolayısıyla bilginin ele alış yönünden ya da mutlak mı göreceli mi olduğu yönünden hareketle doğru bilgi konusunda da bir oydaşma bulunmadığı söylenebilmektedir. Bu yüzden doğru bilgi konusunda yapılan farklı yaklaşımlara, yorumlara ve açıklamalara bakmak yararlı olacaktır.

Correspondence Theory of Truth (Uygunluk Teorisi) yaklaşımında önermenin, “şeylerin oldukları halleri” ile uyuşması bir başka deyişle önermenin gerçeğe olan tekabülü olarak ele alınmaktadır (Flew, 1979, s. 73). Bu teoride bilgiyi doğru yapan iki şey vardır. Bunlardan ilki *anlam (meaning)*, ikincisi ise *gerçektir (fact)*. “Kar beyazdır” ifadesinde, anlamın ve gerçeğin aynı şeyi işaret etmesi gerekmektedir. Yani kar’ın beyaz olması ile gerçekte de bunun öyle olması ifadeyi doğru yapmaktadır. *Anlam*, zihindedir; *gerçek* ise dış dünyadadır. Bu ifadede *anlam* ve *gerçeğin* örtüşmesi durumu vardır (Günday, 2003, s. 188). Gerçeğin zihinden öte ve zihinden bağımsız olduğunu öne süren Uygunluk Teorisinde doğru bilgi, bu dışarıda olan gerçeğe uygun olup olmamasıyla ilişkilendirilmektedir. Eğer zihinde üretilen anlam, bu zihin dışı gerçeklikle örtüşüyor ise doğrudur.

Uygunluk Teorisinin aksine idealistler, *Coherence Theory of Truth (İçtutarlılık Teorisi)* kuramını savunmaktadır. Bu yaklaşımda doğru, temel olarak bir *sistem*dir. Bu sistem sayesinde doğrudur ve tahmin edilebilirdir. Bir önerme ile bir şey arasındaki ilişkiye karşılık gelmesi değil, bir önermenin başka bir önerme ile tutarlılığıdır. Örneğin Bradley, Schiller’in hakikate ilişkin sabit ve gerçekliğin kopyası olduğu yorumuna karşı çıkmıştır. Ona göre doğru, realitenin bir kopyası değil, bir *degree of coherence* yani

tutarlılık derecesidir (Passmore, 1966, s. 116). Doğru önerme, öteki bilgilerimiz ile tutarlılığı bulunan bir önermeye karşılık gelmektedir. Önermenin doğru olması nesnenin durumuyla karşılaştırılmasına bağlı değildir (Yalçın, 2016, s. 8). Diğer bir deyişle önermeler, gerçeklik ile değil, diğer önermeler ile karşılaştırılarak doğrulanabilmektedir.

Putnam'a göre ise doğru, basitçe rasyonel olarak kabul görülen bir şey değildir. İdealize edilmiş bir rasyonel kabul edilebilirliktir. Söz gelimi geçmişte dünyanın düz olduğu kabulü bugün geçerliğini yitirmiştir. Zamana göre rasyonel kabul edilebilirlik olarak ele alındığında dünyanın şeklinin değiştiği anlamı çıkacaktır. Aslında rasyonel kabul edilebilirlik, kişiden kişiye değişmektedir ve bir derece meselesidir. Buradaki *derece* ifadenin doğruluğu anlamındadır (Putnam, 1998, s. 55). Putnam'a göre deneyimlerimiz kendi inanç sistemimiz içinde temsil edilmektedir. Deneyimlerimiz ile zihinden bağımsız nesneler arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Putnam'ın yorumuna göre "God's Eye Point of View" (Tanrı'nın gözüyle görme) şeklinde bir bakış açısı yoktur. Yalnızca farklı perspektifler bulunmaktadır. (Günday, 2003, s. 190). Putnam'ın görüşüne benzer olarak Goodman, "dünyanın nasıl olduğu dünyayı nasıl oluşturduğumuza bağlıdır" (Passmore, 1985, s. 88'den akt. Günday, 2003, s. 190) diyerek doğrunun görelî ve kişiden kişiye göre değişen bir yapısı olduğunu ifade etmektedir.

Klasik veya katı temelcilikte ise temel inançların, mutlak ve şaşmaz olduğu belirtilerek duyuya veya hafızaya dayanan bilgilerin bu tür bir mutlaklık standardına tekabül edemeyeceği (Parlar, 2015, s. 196) ifade edilirken postmodernizm anlayışında epistemoloji, mutlak bir rölativizmle karakterize edilir (Oruç, 2020, s. 149). Burada hakikat görecelidir dolayısıyla bilgi görelî ve çokludur. Bilginin doğruluğu "bana göre doğruysa" doğrudur (Alpay, 2021, s. 37). Görüldüğü üzere doğru bilginin ele alınışında farklı yorumlar ve farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Dolayısıyla epistemolojideki temel argümanların ve farklı görüşlerin neler olduklarının belirtilmesi çalışmanın üzerinde durduğu görelî veya mutlak gerçekliğin açıklanması ve üçüncü bölümde analizi yapılacak haberlerin gerçekliği nasıl etkilediği/inşa ettiği noktasında gereklilik ve önem arz etmektedir.

1.2. Epistemoloji'de Doğru Bilgi Üzerine Temel Tartışmalar

Bilgi, insanlığın devamlılığı açısından her zaman için elzem olmuştur. Dışarıda olan bitenleri anlamlandırabilmesi, ona tehdit olacak unsurları tanımlayabilmesi ve hayatını bu şekilde devam ettirebilmesi gerekmektedir.

İnsanın bu zorlu tabiat koşullarında hissettiği ilk duygu korkudur. Vahşi hayvanların, gök gürlemesinin, yıldırımların ve volkanların yanı sıra kendi hayal dünyasının sebep olduğu ve gölgeleri arkasından mağara duvarlarına yansıyan şeytanlar ve hortlaklardan korkan insanın (Neşşar, 2018, s. 40) bu tehditlerden kendini koruyabilmesi için onlar hakkında bilgiye sahip olması ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir.

Yeme, içme, barınma ve ısınmanın yanı sıra insanın en temel ihtiyaçlarından biri olan güven duygusu, çevreyi tanıma ve öğrenme süreciyle karşılanmıştır. Bunun yanında belirsizlik, sır ve korku benzeri unsurların oluşturduğu izler, insanın bilincinde hâlen bulunmaktadır. İnsanın, gizemli olanın yarattığı korkudan kurtularak ilerlemesi, mutlak bir yaratıcı güce inanma ve bilgi temelinde öğrenme ile mümkün olmuştur (Özkan, 2019, s. 65-66). Dolayısıyla bilginin varlığı ve bilgiye sahip olmak, insan için vazgeçilmez bir unsurdur.

Bunların yanı sıra merak duygusu ve medeniyetin ilerleyişi açısından da bilgi büyük önem taşımaktadır. Çevresinde olan bitenlerin ne olduğunu yalnızca bilmek ve anlamak istemesi ayrıca bu bilgileri kullanarak yaşamda farklı emeller için kullanabilmesi yine *bilme* ile sağlanmıştır. Bir başka deyişle insan, yalnızca tehlikelerden korunmak amacıyla değil, yaşamının daha az zorlu hale gelmesi için de bilgiyi kullanmıştır. Örneğin yemeklerin daha uzun süre dayanabilmesi için toprağın ve iklimin yapısını anlama; besinlerin bozuluma uğrayışı, muhafaza etme yöntemleri geliştirme gibi bilginin kullanıldığı yönler de bulunmaktadır. Tüm bunların varlığıyla da medeniyetin gelişimi sağlanmış ve yıllar içerisinde günümüz teknolojilerine ulaşmak mümkün hale gelmiştir.

Modern ihtiyaçların yanında ilkel ihtiyaçlar hâlen mevcudiyetini korumaktadır. Bilginin bir güç olarak işlev gördüğü günümüz çağında ise önemi katlanarak artmıştır. Özellikle bilimin geldiği son noktada ve yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı yeni dünya düzeninde bilgi miktarında akıl almaz derecede artış yaşanmıştır. Böylece eski zamanlardan beri var olan bilgi manipülasyonu günümüzde boyut atlamıştır. Bilgi, kişisel çıkarlara hizmet edecek şekilde manipüle edilebilmekte, bunun için de hayatta kalma

dürtüsünün getirdiği korku, bir malzeme olarak kullanılabilir. İnsanın bu bilgi bombardımanı ve bilgi manipülasyonlarının içinde gerçek ihtiyaçlarına ve yararına hitap eden bilgilere ulaşabilmesi için doğru bilgiye ulaşması gerekmektedir. Ancak doğru bilgiye ulaşmak bu koşullar altında pek de kolay olmamaktadır. Enformasyon ihtiyacını karşılamak isteyen birey; yalan, yanlış ve/veya çarpıtılmış bilgi ile karşılaşabilmekte, bunlara inanabilmekte ve edimini buna göre gerçekleştirebilmektedir. Bunun sonucunda da kimi zaman zarar veren hatta toplumsal kaoslara varan sonuçlarla karşılaşabilmektedir.

Varlığın ne olduğu ve nasıl bilinebileceği ile başlayan bilme serüveninde filozoflar birbirlerinden farklı bilgi tanımları getirmişlerdir. Tarihsel süreç boyunca özne ile nesne arasındaki bağ olarak ele alınmış ancak bilginin toplumsal açıdan ele alınması için 19. yy.'a kadar beklenmesi gerekmiştir (Şahin, 2019, s. 7). Cevizci'nin tanımında bilgi, bir olgunun açık bir algısı olarak tanımlanan şeye karşılık gelmektedir. Aynı zamanda öznenin amacına yönelik bir şekilde gerçekleşen özne-nesne ilişkisinin bir sonucudur. Bu durumda bir şeyin farkına varma ya da bilincine erişme anlamını taşımakta ve edinilen bilgi veya öğrenme sürecini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra bir şey ile gerçek deneyim yoluyla kurulan yakınlık veya tanışıklığa işaret etmektedir. Dolayısıyla bilgi; gerçeklik, doğruluk veya bir görev olarak algılanan bir şeye ilişkin açık bir anlayışa tekabül etmektedir (Cevizci, 1999, s. 123). Hançerlioğlu'nda bilgi, bir bireyin toplumsal emeğiyle oluşturduğu nesnel dünyanın yasal ilişkilerinin zihinsel düşüncelerde tekrar üretimi anlamına gelmekte ve insanın çevresiyle kurduğu ilişkiye atıfta bulunmaktadır (Hançerlioğlu, 2015, s. 30). Frolov'a göre bilgi, "insanların maddi ve toplumsal anlamsal etkinliğinin ürünü; insansal ve doğasal dünyadaki nesnel temel özelliklerin ve bağıntıların gösterge biçiminde düşüncesele olarak aniden üretilmesi" olarak tanımlanmıştır (Frolov, 1991, s. 53). Bu tanımlamalar bilginin salt bir şekilde ortaya konması ile ilgilidir. Ancak bilginin ne olduğunun yanı sıra bilginin doğruluğu konusu da önem arz etmektedir. Bilginin işlerliği onun uygulanabilirliği ile ilişkilidir. Bir başka deyişle bilginin kullanımı için bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bilinçte algılanmasının yanında *anlama* ve *gerçekliğe* bakılması gerekmektedir.

Bununla birlikte epistemoloji tarihinde düşünürlerin bilginin kaynağı ve kapsamı konusunda ayrım yaşamasından dolayı bilgi felsefesinde yükselen akımların yanı sıra bu

akımların temel ilkelerinden kopan, bu ilkelere temkinli yaklaşıp o akımın bir başka yorumunu getiren ya da en azından akımın farklı bir yönünü sunan düşünürler de vardır.

Örneğin akılcılık (rasyonalizm) ve deneyimcilik (empirizm) ekollerinin, bilginin mümkün olduğunu savunan temel iki ekol olduğu bilinmektedir. Kant'ın bilgi felsefesi ise akılcılık ve deneyimciliğin bir tür sentezi mahiyetindedir. Bergson ise kendi epistemolojik görüşüne “sezgicilik” adını vermiştir. Platon ve Descartes gibi her ikisi de akılcı olan düşünürlerin bilgi felsefeleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Benzer şekilde Locke ve Hume gibi iki önemli deneyimci arasında da ciddi epistemolojik farklılıklar mevcuttur (Yalçın, 2016, s. 12). Bunların yanı sıra Pyrrhon ve Gorgias gibi kuşkucu filozoflar genel itibarıyla bilginin mümkün olmadığını savunurlarken Descartes ve Hume gibi filozoflar kuşkuculuğu *bilgiye götüren bir yöntem* olarak kullanmaktadır (Yalçın, 2016, ss. 9-12). Bu da çok sayıda akımın ve farklı yorumların doğmasına yol açmaktadır. Çalışma konusunun odaklandığı bu durumun anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi açısından bilginin ne olduğu ve bilgi üzerine gerçekleştirilen akademik tartışmaların neler olduklarının açıklanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bilgi felsefesi konusunu farklılaşan yaklaşımlarıyla birlikte derinlemesine tartışmak ise felsefe çalışmalarında mümkün olabilmektedir. Tez kapsamının, gerçekliğin medya ve iletişim alanıyla sınırlı olmasından dolayı bu çalışmada derinlemesine tartışmalara girmeden epistemolojideki temel akımlara ve savundukları temel argümanlara yer verilmesi uygun görülmüştür.

1.2.1. Doğru Bilginin Mümkün Olmadığını Savunan Görüşler

Bilgiyle ilgili ilk tartışmalar Sokrates ile sofistler arasındaki karşılaşmada başlamıştır. Sokrates, bilginin olanaklarını, kaynaklarını ve sınırlarını göstermeye çalışarak bilgi konusunda kuşkulu bir tutum sergileyen sofistlere karşı çıkmıştır. Bu tartışma daha sonraki dönemlerde bilginin mümkün olduğunu savunan Platoncu ve Aristotelesçi filozoflar ile bilginin olanaksız olduğunu iddia eden Helenistik Dönem kuşkucu filozoflar arasında sürmüş ve günümüze kadar devam etmiştir (Yalçın, 2016, s. 9). Dolayısıyla günümüzde pozitif bilimlerin önerdiği doğru bilginin mümkünlüğü önerisinin ötesinde doğru bilginin olmadığını savunan görüşlerin mevcut olduğu söylenebilmektedir.

Epistemolojik bağlamda kuşkuculuk, doğru bilginin gerçekliğine yönelik kuşkuyu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra bir tavır veya yöntem olarak ele alınan ya da deneysel ve deney dışı bilgiye dair kuşkuculuktan bahsedilebileceği gibi antik dönem aşırı kuşkuculuğundan da söz edilebilmektedir (Orman, t.y. s. 48). Antik Yunan’da sofistler arasında ortaya çıktığı bilinen kuşkuculuk daha sonra Helenistik Dönemde Pyrrhon gibi filozoflar tarafından en aşırı şekline ulaştığı bilinmektedir. İlkçağ kuşkuculuğunda yükselen iki temel ekol bulunmaktadır. İlki Pyrrhoncu kuşkuculuk olarak adlandırılan ekol, diğeri ise Platon’un Akademiya’ında oluşan Akademiya kuşkuculuğudur. Bununla birlikte bu iki kuşkucu ekolün öncüleri olarak kabul edilebilecek sofistlerden de bahsedilmektedir (Yalçın, 2016, s. 9). Bir tavır olarak kuşkuculuk, gündelik ya da sıradan anlamıyla dogmatizme karşı savunmadır. Görüş ve inançlara sorgusuz, sualsiz, körü körüne taraf olanlara sorgu ve sual getirmektedir. Bir yöntem olarak kuşkuculuk ise bir araç olarak ele almaktadır. Burada kuşku, bir amaç ya da hedef değildir. Kuşkunun yöntem olarak ele alınmasıyla açık, seçik ve kesin olan bilgiye ulaşılmasına imkân sağlamaktadır. Kuşkuculuk burada bir araç ya da yöntem olarak kalmayıp akıl yürütme ve felsefî düşünme sürecini baştan sona belirleyen bir ilke ve zemin olarak karşımıza çıkmaktadır (Orman, t.y. s. 48-49). Özetlenecek olursa epistemolojik olarak kuşkuculuk, doğru bilginin gerçekliğine dair kuşkuyu; bir tavır olarak kuşkuculuk, dogmatik bilgilerin sorgulanması yönündeki kuşkuyu; bir yöntem olarak kuşkuculuk ise doğru bilgiye ulaşmada bir araç olan kuşkuyu ifade etmektedir.

Tavır veya yöntemin ötesinde kuşkucuların genel olarak bilgi kaynağı olarak görülen duyuların ve aklın yanıltıcı olabileceğinden onlara güven duyulamayacağını bu sebeple de bilginin mümkün olmadığını ve verdikleri bilgiye kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini öne sürdükleri ifade edilebilmektedir (Yalçın, 2016, s. 9). Örneğin önde gelen bir sofist olan Gorgias’a göre aklımız ve duyularımız bize gerçeklik hakkında doğru bilgi vermeye yetkin olmadığından dolayı doğrunun ölçüsünün insanın kendisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bilgi görecelidir ve “bana göre doğru” olan “başkasına göre yanlış” olabilmektedir. Yine Sofist Gorgias’a göre hiçbir şey yoktur, varsa bile insan için bilinemezdir, bilenebilir olsa bile öteki insanlara bildirilemezdir (Kranz, 1984, s. 197). Pyrrhon ise görünüşün ardındaki gerçekliğin bilinemeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre gerçeklik akılla ya da duyularla bilinmemektedir. Bu yüzden Pyrrhonculara göre

herhangi bir felsefi görüşün lehte ve aleyhte olan argümanlarının doğru veya yanlış olduğu bilinemeyeceğinden dolayı hiçbir zaman bir felsefi görüşün doğru ya da yanlış olduğu konusunda yargıda bulunulmaması gerekmektedir (Yalçın, 2016, s. 9-10). Bu görüşlere göre gerçekliğin müphemliğinden dolayı doğru bilginin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

Yeniçağ filozoflarından Hume ise birtakım şeylerden kuşku duyulsa da bilginin aslında mümkün olduğunu ifade etmiştir. Hume, kuşkuculuğu özellikle dinsel dogmatizm ve eski metafiziği sorgulamada kullanmıştır. Ona göre metafizikçiler ve teologlar, deneyimin sınırlarını aşan iddialarını kanıtlamak amacıyla zaman, mekân, geometri, aritmetik gibi belirsiz kavramlara başvurmuşlardır. Benzer şekilde neden-sonuç ilişkisi, kuvvet, enerji ve zorunluluk gibi konular da eleştirilerin hedefi olmuştur. Hume, bu kavramların en müphem kavramlardan olduğunu, izlenimlerinin muğlak olduğunu ve bundan dolayı onlara dayanılarak kesin bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını öne sürmüştür. Bu tutumunu nedensellik yasasına ilişkin görüşünde de sergilemektedir. Nedensellik ilkesinin psikolojik bir inanca dayandığını ve nesneler arasında aslında bir zorunlu bağlantı anlamında nedensel bir bağ olmadığını olgulara ilişkin tecrübelerimizi örnek göstererek ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre birbiriyle nedensel olarak irtibatlı olan iki şeye bakıldığında izlenimlerin bu iki şey arasındaki bağa ilişkin olduğu görülecektir. Aksi durumda yalnızca bir şeyin incelenmesi hiçbir şekilde bu bağı veremeyecektir. Öte yandan bir arada meydana gelen benzer şeyler incelendiğinde bunları birbirine bağlayan bir şey görülememektedir. Buradan hareketle de bu salt tekrarlanan birliktelik zorunlu bir bağlantı sağlayamayacaktır (Yalçın, 2016, s. 10). Dolayısıyla Hume’a göre kuşkunun varlığı doğru bilginin varlığı için bir engel teşkil etmemektedir. Hume’un dogmatikliğinin ve metafiziğin iddialarını çürütmek için kuşkuculuğu bir araç olarak kullandığı söylenebilmektedir.

Diğer yandan bilgiye yönlendiren bir yöntem olarak kuşkuculuğu kanıksayan filozoflar da mevcuttur. Bu düşünürler arasında Descartes öne çıkmaktadır. Descartes, bilgiye kuşkuculuğu bir araç olarak kullanarak ulaşmaya çalışmıştır. Bu nedenle de Descartes son tahlilde bir kuşkucu olarak nitelendirilememektedir. “Meditasyonlar” adlı eserinde inançlarını sınıflandıran ve bu sınıfları test etmeye yönelen Descartes’a göre duyu bilgilerinin kaynağı olarak duyularımız kimi zaman yanıltıcı olabilmektedir. Bu

yüzden de duyuşal deneyimlerden gelen bilgilere tam olarak güvenmemek gerekmektedir. Descartes, görsel yanılsamalar ya da rüya hipotezi ile örnekler vererek duyuların yanıltıcı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Kırık olmasa da suyun içinde kırık gibi görünen bir çubuk ya da uzaktan bakıldığında yuvarlakmış gibi görünen ancak köşeli olan bir direk gibi görsel yanılsamalar buna örnektir. Rüya hipotezinde olduğu gibi uykudayken gerçek sanılan şeylerin uyanıkken gerçek olmadığını anlarız. Ancak uyanıkken de uykuda olunmadığını da kesin olarak bilemeyiz. Buradan hareketle de şu anda gerçek sanılan şeylerin esasında hayali şeyler olmadığını kesinliğini veremeyiz. Descartes, ilk ve en kesin doğrusuna ünlü cogito'su ile ulaşmıştır. Kuşku duyduğundan kuşku duyamayacağı, kuşku duyan bir özneye ihtiyaç olduğu ve dolayısıyla kendisinin var olduğu sonucuna varır. Bu sonucundan hareketle "*düşünüyorum, o halde varım*" diyerek kuşku duyulamayacak ilk ve kesin doğruya ulaştığını ifade etmektedir (Yalçın, 2016, s. 10-11). Bu görüşler doğru bilginin imkânı konusuna şüpheci yaklaşanlara ya da doğrudan olmadığını öne sürenlere ilişkin görüşlerdir. Ancak bir şeyleri bilebiliyor olmasının nedeni üzerinden ya da yöntem konusunda çeşitli yorumlar bulursa da doğru bilginin mümkün olduğunu doğrudan öne süren düşünürler de mevcuttur.

1.2.2. Doğru Bilginin Mümkün Olduğunu Savunan Görüşler

Doğru bilginin elde edilebilir olduğunu savunanlar temel olarak bazı düşünce akımları altında ele alınabilmektedir. Bunlar; *rasyonalizm* (akılcılık), *ampirizm* (empirizm ya da deneycilik), *kritisizm* (eleştircilik ya da tenkitçilik), *pozitivizm* (olguculuk), *analitik felsefe*, *entüisyonizm* (sezgicilik), *pragmatizm* (faydacılık) akımlarıdır. Bu tür akımlar arasındaki ortak nokta doğru bilginin temelde elde edilebilir olduğu görüşüdür. Ancak doğru bilginin temelde nasıl elde edildiği üzerinde farklı görüşler öne sürülmektedir.

Akılcılık veya rasyonalizm, evreni kapsamlı bir şekilde düşünce yoluyla yorumlamayı, bireysel ve toplumsal yaşamı akıl prensiplerine dayanarak düzenlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Cevizci, 1999, s. 30). Rasyonalizm, epistemolojik bir yaklaşım olarak bilme eyleminde aklın algıdan öncelikli olduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda bilen öznenin bilme sürecinde etkin ve belirleyici bir rolü olduğuna vurgu yapmaktadır. Rasyonalizm açısından bilgi ve doğruluk, algısal deneyimimizin doğrudan sonucu olarak değil, zorunlu ve evrensel düşünceler arasındaki mantıksal tutarlılık olarak

ortaya çıkmaktadır (Orman, t.y. s. 50-51). Ayer, rasyonalizm ve tutarlılık teorisi arasında bağlantı kurmaktadır. Rasyonalizm idealizmle harmanlandığı zaman gerçeklik bileşenlerinin atıfta bulunduğu varsayılan sistem dışındaki herhangi bir şey ile değil, tutarlı bir yargı sistemiyle tanımlanmaktadır (Ayer, 1984, s. 5). Dolayısıyla Ayer, rasyonalizmi bir çeşit tutarlılık teorisi olarak yorumlamaktadır. Zira zihnin gücü, dış dünyadaki realitenin karşısında pasif olarak bulunmamaktadır (Günday, 2003, s. 190). Rasyonalizmde bilginin kaynağı temelde akıl olarak açıklanmaktadır. Buna göre en kesin ve doğru bilgi yalnızca akıl tarafından sağlanabilmektedir. Akılcılar deneyimin sağladığı bilginin kesin ve tutarlı olmadığını savunmakta, duyu ve akıl arasında kesin bir ayırım yapmakta aynı zamanda duyuların -ampiristlerin öne sürdüğü gibi- bilgi malzemesi olmadığını ancak nesnelerle ilgili *bilgi* sağladığını öne sürmektedir (Yalçın, 2016, s. 12, 17). Bu akıma göre esas olan akıldır. Doğru bilgi tutarlılık olarak karşılanmakta ve doğru bilginin imkânı akıl ile mümkündür.

Empirizm, ampirizm ya da deneycilik, tüm bilgilerin deneyime, duyu algısına dayandığı görüşe (Cevizci, 1999, s. 297) denmektedir. Bu akımı savunan düşünürlere göre zihin doğuştan bir boş levhaya (*tabula rasa*) benzemektedir. Bu boş levhaya işlenen kelimelerin kaynağı olarak duyular gösterilmektedir (Yalçın, 2016, s. 14). Empirizm, düşüncede daha önce deneyimde olmayan hiçbir şeyin bulunmadığı ve olamayacağı tezini benimsemektedir. Bilginin kaynağının ve doğruluk kriterinin *algı* olduğu öne sürülmektedir. Eğer düşünceler ve ifadeler algılanan gerçeklik ile uyumlu değilse doğru kabul edilememektedir (Orman, t.y. s. 49-50). Akıl tek başına bir bilgi kaynağı değildir. Aklın görevi, yalnızca duyulardan gelen ideleri işlemektir (Yalçın, 2016, s. 14). Bir pratik gerçekleşmeden akıl, işleyecek veriyi bulamayacaktır. Çünkü zihin boş bir levhadan ibarettir ve deneyim olmadan doğru bilgi üretilemeyecektir. Dolayısıyla doğru bilginin kaynağı deneyim ile mümkün olmaktadır.

Eleştircilik, kritisizm ya da tenkitçilik (Ayverdi, 2010, s. 706) Kant felsefesinde bilginin ve aklın doğasıyla ilgilenen araştırma tavrı ile insanın bilgi yetisini sorgulama tavrı için kullanılan addır (Cevizci, 1999, s. 293). Eleştiri felsefesi; salt rasyonalizm ve salt empirizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kant, eleştiri felsefesini aklın sınırlarını ve bilginin olanaklarını belirlemek amacıyla kurmuştur (Öner, 2009, s. 60). Onun için eleştircilik, insan aklının sınırlarını ve insan bilgisinin olanaklarını araştırma anlamına

gelmektedir (Güçlü, vd., 2002, s. 466'dan akt. Al, 2009, s. 35). Dolayısıyla eleştirciliğin, aklın sınırlarını belirlemek ve akıl ile deneyim arasındaki ilişkiyi anlamak için kullanılan bir araç olarak karşılandığı söylenebilmektedir.

Pozitivizm ya da olguculuk, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilgiyi destekleyen ve metafiziği, metafiziksel spekülasyonu reddeden bir öğreti olarak bilinmektedir. İngiliz empirizminin dış dünyayı yalnızca deneyim yoluyla bulabileceğimiz ve her türlü bilginin son tahlilde duyuların deneyimine dayanmak zorunda olduğu iddiasını kabul etmektedir. Doğa bilimleri tarafından sağlanan dünya hakkındaki bilginin haricinde bilginin olamayacağı görüşü savunulmaktadır (Cevizci, 1999, s. 707-708). Epistemolojik açıdan savunulamaz olan doğal ve toplumsal olguları açıklamak için kanıtlanamayacak inançlara ve soyutlamalara dayanmak pozitivist bakış açısında doğru karşılanmamaktadır. Pozitivizm, bir şeyi bilmek için onun makul ve doğruluğu dolaylı ya da doğrudan ispatlanabilir bir sebeple bağlanmayı gerektirmektedir (Orman, t.y. s. 52). Bu yüzden de pozitif bilginin esası gözleme ve deneye bağlıdır. Metafiziksel önermeler geçerli değildir ve doğru bilgi, gözlem ve deneyim ile elde edilebilmektedir.

Analitik felsefe, dil üzerinde odaklanarak olgulara veya anlamlara en uygun ve kesin mantıksal formu bulmak amacıyla cümleleri, kavramları veya dil ifadelerini analiz etme süreciyle ilgilenen bir felsefi akımdır. Bu çağdaş düşünce geleneğinde felsefenin kendi alanında karşılaşılan problemleri kesin sonuçlarla çözebilecek tek yöntemin felsefi analiz veya kavram analizi olduğuna inanılmaktadır (Cevizci, 1999, s. 46). Analitik felsefede dilin üzerinde durularak yanlışlar saptanarak ayrıştırılmaktadır. En doğru mantıksal form bulunarak doğruluk ve kesinlik amaçlanmaktadır.

Sezgicilik veya entüisyonizm, genel anlamda bilginin temeli olarak sezgiyi gören ve bilgelik dâhil her türlü bilginin doğrudan veya dolaylı olarak entelektüel süreçlere ve akıl süzgecinden geçmiş yargılara dayandığını savunan anlayışa karşı çıkan bir tutumu ifade etmektedir. Bu yönüyle sezgicilik; açıklık ve kesinlik sağlayan doğrudan ve aracısız kavrayışı ön plana çıkarmaktadır (Cevizci, 1999, s. 771). Sezgi, doğrudan kavrayış anlamına gelmektedir. Bir bilme şekli olarak duyusal verilerden ve zihinsel muhakemeden bağımsızdır (Yalçın, 2016, s. 12). Bir başka deyişle sezgicilik; gerçek ve asıl bilginin duyu algısı ve akıl yürütme süreçlerine ihtiyaç duymaksızın doğrudan sezgi tarafından sağlandığını savunmaktadır. Sezgi yeteneği, bir şeyin hakikatini doğrudan ve

dolaysız bir şekilde kavranmasını, duyuşal deneyim ve mantıksal çıkarımlara başvurmayı gerektirmemektedir (Orman, t.y. s. 51). Bu akıma göre sezgiler insanda doğrudan ve aracısız olduğu için daha güvenilir bilgi vermektedir.

Pragmatizm ya da faydacılık, özel anlamda ise *bilimsel pragmatizm*, bir teörının veya yasanın doğruluğunu yalnızca pratik değeri, uygulamadaki sonuçları, başarısı veya başarısızlığı temel alarak değeriendiren bir anlayış olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım çeşitli sorunları çözmek amacıyla ortaya konan bir yöntemden, insanın elde ettiğı çeşitli bilgi türlerine dair bir teoriden ve nihayetinde evrenle ilgili belirli bir metafizik görüşten oluşmaktadır. Pragmatizmde çıkar gözetmeyen bir hakikat anlayışı bulunmamaktadır. Her tür düşünce etkinliği temelde problem çözmeye ilişkilidir (Cevizci, 1999, s. 711-712). Pragmatizmde bilgi, pratik yaşamda bir fayda, araç veya bir işlev olarak görülmektedir (Orman, t.y. s. 53). Pragmacı kurama göre doğru olan şey başarılı olandır ve doğruluk insanların etkinlikleri sayesinde yaratılmaktadır. Doğruluk olgusu keşfedilmeyi bekleyen bir şey olarak görülmemektedir (Honer & Hunt, 1996, s. 90'dan akt. Günday, 2003, s. 192). Bu akıma göre eğer bir olayın neticesinde faydalı bir sonuç çıkıyorsa o doğrudur. Doğruluk; yararlılık, kullanışlılık, işlevsellik ve benzeri neticelere bağlıdır.

Tarihsel süreçte elde edilebilir olarak görülen gerçeğin ve doğru bilginin önündeki engelin ne olduğu üzerine de düşünmüştür. İnsanların gerçekten ve doğru bilgiden uzakta oldukları veya uzakta tutuldukları üzerine fikirler üretilmiştir. Bu noktada iktidar ve hegemonya, dil ve söylem, medya ve kitle iletişimi gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramların öznesi ile aracının ortaklaştığı nesne olarak “ideoloji” kavramı görülmüştür. *İdeoloji* birçok yorumda gerçekliğe, doğru bilgiye veya gerçek ihtiyaçlara ulaşmanın önündeki engel olarak karşılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gerçekliğin neden ve nasıl değıştirildiğini, gerçekliğe ulaşılmanın niçin zor olduğunu, gerçekliğin ideoloji ile nasıl etkilendiğini açıklamak önem arz etmektedir. Bunun için ideoloji kavramının açıklanması, gerçeklik ve ideoloji ilişkisinin ortaya konması, ideoloji üzerine geliştirilen temel argümanların neler olduklarının belirtilmesi uygun görülmüştür.

1.3. Gerçeklik ve İdeoloji: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış

Gerçeklik meselesi birçok perspektifte *ideoloji* kavramından hareketle de ele alınmaktadır. Kimine göre bir dünya görüşü sağlayan kimine göre ise gerçekliğin önüne

geçen anlamdadır. Dolayısıyla gerçeklik ve ideoloji özelinde bir gerçeklik tartışması getirmek yerinde olacaktır. Zira ideoloji üzerine çok sayıda ve birbiriyle çelişen tanımlar bulunmaktadır. Her bir farklı tanım ise bir başka perspektif doğurmaktadır. Bunun için ideoloji kavramına dair kavramsal açıklamalar yapılacak sonrasında ise ideoloji kavramına getirilen perspektifler ele alınacaktır.

Tarihsel süreçte ideoloji üzerine çok sayıda çalışmayla fikirler getirilmiş ve tanımlar yapılmış olsa da mutlak anlamda oydaşan bir tanım bulunmamaktadır (Bulut, 2011, s. 184). Konsensüse varılamamasının ve ideoloji kavramının sosyal bilimlerdeki en tartışmalı kavramlardan biri olmasının nedeni, ideoloji tanımlarının var olan toplumsal durumlar değerlendirilerek daha önceki çalışmaların eleştirisinin yapılması ile biçimlenmiş olmasıdır (Oçak, 2018, s. 56). Şu ana kadar yapılan hiçbir ideoloji tanımı, tam ve eksiksiz değildir. İdeolojinin nasıl ele alınması gerektiği üzerine ortak bir uzlaş bulunmaması nedeniyle yapılan tanımlamalar kimi zaman eksik kimi zaman ise birbirine zıt tanımlamalar doğurmuştur.

Tanımlardaki bu zıtlık, ideoloji kuramıyla ilgili iki ayrı geleneğin ve anlama biçiminin farklı anlamlar yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Hegel, Marks, Lukacs ve bazı son dönem Marksist düşünürler ideolojiyi yanılsama, çarpıtma ve mistifikasyon kavramlarıyla ele almakta, Jost, Federico gibi araştırmacılar ise ideolojiyi sosyolojik ve psikolojik bir bakış açısıyla toplumsal yaşamdaki işlevleri üzerinden değerlendirmektedir. Bu farklılığın sebebi ideolojiye yönelik iki ayrı düşünce akımının farklı perspektiflerden gelmesindendir. Marks kanadından yapılan ideoloji üzerine getirilen argümanlar genel itibarıyla gerçekliğin önündeki ya da gerçekliğin önüne çekilen bir perde, biçimlendirilmiş dünya görüşü ya da yanılsama olarak ele almıştır. Buna karşı çıkanlar ise ideolojinin temelsiz bir yanılsama olmadığını aksine somut bir gerçeklik olduğunu savunmuştur (Macit, 2016, s. 30-31). İdeolojinin topluma etkisi Marksizm’de *yanlış bilinç*, Gramsci’de *hegemonya*, Althusser’de *ideolojik aygıtlar*, Baudrillard’ta ise *simülasyon* olarak ele alınmıştır.

İdeoloji kavramı, Grekçe *eidos* ve *logos* kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Meriç tarafından “düşünceler ilmi, düşüncelerin kaynağı ve kuruluşu hakkında sistem” olarak tarif edilmektedir (Meriç, 2002, s. 260). İdeoloji kavramının başındaki *idée*, düşünce anlamına gelen Fransızca bir sözcüktür. Sonundaki *logos-logie*

ekleri, her ne kadar *mantık, dünyayı yöneten akıl* anlamlarını taşısa da (Uçan, 2007, s. 200-201) ideolojilerde *formel mantık* değil, *duyguların ve şekillenmemiş arayışların mantığı* (Mardin, 2002, s. 17) bulunmaktadır.

İdeoloji terimini ilk kullanan Tracy, düşünce ve eylem ideallerini görgül bir temele dayandırarak fikirlerin eleştirisini yapmayı ve bir fikirler bilimi oluşturmayı amaçlamıştır (Freeden, 2011, s. 11'den akt. Oçak, 2018, s. 59). Tracy kaynaklı ideoloji kavramının açık ve tek bir anlamı olmamakla birlikte dört farklı kullanımdan çıkarılabilmesi mümkündür. İlk olarak Tracy'nin yeni bir deneysel fikirler bilimini tanımlamayı amaçlayan orijinal kullanımı; ikincisi, terimin seküler liberal cumhuriyetçilik biçimine yakınlığına işaret eder hale gelmesi; üçüncüsü, tehlikeli radikalizmi ve entelektüel ile pratik olarak verimsizliği ima eden küçültücü bir çağrışıma dönüşmesi ve dördüncüsü genellikle “politik doktrini” işaret eden sınırlı bir alana hapsetme eğilimidir (Vincent, 2006, s. 2). Dolayısıyla Tracy'de ideoloji kavramı farklı anlamlara sahip olsa da genel olarak düşünce ve eylem ideallerini temellendirerek eleştirel bir fikirler bilimi oluşturma amacını taşıdığı söylenebilmektedir.

İdeoloji, pejoratif bir yapıya sahip özel kavramlardan bir tanesidir. Birçok otoriter projelerle neredeyse benzer anlam çerçevesinde kullanımı ve Marksist terminolojide yanlış bilinç, hakikatin karşıtı olarak ele alınması bu olumsuz yaklaşımı kuvvetlendirmiştir (Macit, 2016, s. 29). Kazancı ise “*netameli*” yani “gizli bir tehlikesi olduğu sanılan, tekin olmayan” kullanımını desteklemiştir. Zaman içerisinde kavramın akış seyrinde değişiklikler meydana gelmiştir. Çok yakın zamana değin ideoloji kavramı “doğru düşünme bilimi” olarak nitelendirilmekteydi. 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılda ideolojinin anlamı “doğru düşünceleri çağrıştırmanın düzenli yöntemi” anlamına evrildi (Kazancı, 2006, s. 2). Bu süreçte ideoloji üzerine birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlardan bazıları; “genel olarak belirli bir grup ya da topluluğun diğerlerinden ayrılan özgün bir düşünce biçimi” (Özdemir M., 2020, s. 108), “herkese doğru düşünme imkânları sağlamak için kullanılacak fikir bilimi” (Mardin, 1992b, s. 22), “geleneksel ‘toplum haritaları’nın modern çağlarda faydalarını yitirmelerinin sonucu: yeni bir toplum anlamları ‘haritası’ türetme çabası” (Mardin, 1992b, s. 18), “insan düşüncesinin ve eyleminin amacını, bu amaçlara nasıl varılacağını tanımlayan ve sosyal ve fiziki gerçeklerin niteliğini belirleyen bir değerlendirici prensipler sistemi” (Allard, 1971, s.

117'den akt. Çetin, 2001, s. 202), “nesnel olmayan bir düşünce ürünü” (Kazancı, 2006, s. 2), “dizgeyi ve önderlerin eylemlerini meşrulaştırmak için bir araç” (Yavaşgel, 2004, s. 170'ten akt. Kazaz & Çoban, 2010, s. 194), idare edilenlerin arasında yaygın, yönlü, fakat sınırlı, belirsiz fikir kümelerinden meydana gelen ve kitle toplumunun belirmesiyle beraber önem kazanan inançlardır (Mardin, 1992a, s. 16). Siyaset sosyolojisinde ideoloji, “belirli bir sınıf ya da gruba özgü inançlar sistemi” ve “anlam ve fikir üretiminin genel süreci” (Kazancı, 2006, s. 2) olarak tanımlanmıştır. Klasik yaklaşımlarda ideoloji, “olaylar üzerine kurulu, insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen çeşitli kaynaklardan beslenen bir inanç sistemi” (Baechler, 1976, s. 18'den akt. Kazancı, 2002, s. 56) ve “insan eyleminin amacını, bu amaçlara nasıl varılacağını tanımlayan ve sosyal ve fiziki gerçekliğin niteliğini belirleyen bir değerlendirci ilkeler sistemi”dir (Allardt, 1971, s. 117'den akt. Kazancı, 2006, s. 3). Siyasal bilim açısından yapılmış klasik yaklaşımın tanımlarına göre ideoloji, “*idare edilenlerin* arasında yaygın, yönlü, fakat sınırlı, belirsiz fikir kümeleri” ve “kitle toplumunun belirmesiyle beraber önem kazanan inançlar” (Mardin, 1969, s. 16) şeklinde tanımlanmıştır.

Eagleton ise ideolojinin geçerli olan on altı tanımını sıralamaktadır (Mutlu, 2017, s. 149):

- Toplumsal yaşamda anlamların, göstergelerin ve değerlerin üretildiği süreç,
- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa özgü fikirlerin bütünü,
- Hâkim siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yardımcı olan fikirler,
- Hâkim siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yardımcı olan yanlış fikirler,
- Sistematik olarak çarpıtılan iletişim,
- Birey için bir konum öneren şey,
- Toplumsal çıkarların yönlendirdiği düşünce biçimleri,
- Kimlik kavramının düşünülmesi,
- Toplumsal olarak zorunlu olan yanılsama,
- Dil ve iktidarın birleşimi,
- Bilinçli toplumsal aktörlerin dünyalarını anlamlandırma ortamı,
- Eyleme yönelik inanç kümeleri,
- Dil ve görünüşsel gerçekliğin birbirine karışması,

- Gösterge kapanımı,
- Bireylerin toplumsal bir yapıyla ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez bir ortam,
- Toplumsal yaşamın doğal bir gerçeklik olarak sunulma süreci.

Macit ise tezat anlamlarda yapılan bazı ideoloji tanımlamalarını derlemiştir (Macit, 2016, s. 30):

- İdeoloji, belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa ait fikirlerin bütünüdür,
- İdeoloji, toplumsal yaşamdaki fikirlerin, inançların ve değerlerin üretildiği genel maddi süreç olarak tanımlanabilir,
- İdeoloji, gerçek bilginin önünde engel oluşturan bir faktördür,
- İdeoloji, belirli bir grubun veya sınıfın içinde bulunduğu durumu ve yaşam deneyimlerini simgeleyen inançlar ve fikirlerdir,
- İdeoloji, insanların birbirlerini zaman zaman Tanrı seviyesine ya da böcek seviyesine koymalarına sebep olan bir olgudur,
- İdeoloji, birinin diğerinin durumundaki çarpıklığı dışsal veya aşkın bir perspektiften anlatmasıdır,
- İdeoloji, ölküsel, düşünsel veya tinsel değil, maddi bir varoluşa sahiptir,
- İdeoloji, bir dünya görüşüdür,
- İdeoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgelerle ilgili imgesel bir tasarımıdır.

Buradan hareketle toparlayıcı bir tanımlama yapmaya çalışıldığında; “ideoloji, (1) dönemden döneme anlamı değişen, (2) benimsenen ya da (3) benimsetilen, (4) üyelerine neyi nasıl düşüneceklerini, göreceklerini, duyacaklarını, algılayacaklarını ve yapacaklarını söyleyen, (5) *nihai doğru sanrılarından* oluşturulmuş fikirler ve ilkeler bütünlerinden her biri” tanımlaması yapılabilir. Bu tanımlama da ideoloji kavramı için muhtemelen yetersiz kalacaktır ancak tanımın neyi açıkladığına bakmanın ideolojinin anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

(1) Dönemden döneme anlamı değişir zira ideoloji farklı dönemlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu farklılık tezatlık boyutundadır. Kavrama olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenmiştir. Kimi düşünürlere göre yararlı kimilerine göre ise zararlı olarak görülmüştür. Kimilerine göre bir dünya görüşü kimilerine göre ise meşrulaştırma aracıdır.

(2) Benimsenen bir şey de olabilir zira yansız bir eleştirel muhakeme mümkün ise iktidarın empoze ettiği kalıpların ötesinde eleştirel aklın seçimi olarak da görmek mümkün olacaktır. (3) Benimsetilen bir şeydir zira iktidarlar, meşruiyetini sağlamak ve sistemin işleyişine uyumlu bireyler yaratmak amacıyla ideolojiyi kullanmaktadır. (4) Üyelerine neyi nasıl düşüneceklerini, göreceklerini, duyacaklarını, algılayacaklarını ve yapacaklarını söyler zira ideolojiler fikir ve ilkelerden oluşmaktadır. Bu fikir ve ilkeler, dünyanın ve işleyişinin hakikatlerde nasıl uyanacağını belirlemektedir. Hakikatlere göre bir şeyin algısı ve yorumu değişecektir. İdeoloji de bunu sağlamaktadır. (5) *Nihai doğru sanrılar*ından oluşturulmuş fikirler ve ilkeler bütünlerinden her biridir. Zira ideolojiler kendisinin *doğru olan ideoloji* olduğu iddiasındadır ve bunu her ideoloji yapmaktadır.

İdeolojiler zamana, konuşan-özneye bağlı algılamalar (Uçan, 2007, s. 200) olduğundan dolayı çok kapsamlı ve çok yönlü bir kavramdır. Bunun yanı sıra kavramın özne ya da nesne olarak ele alınması ve nesne anlamında kimin elinde olduğu tanımlarda değişiklik yaratmaktadır. Dolayısıyla ideolojinin her bir özelliğine ya da ele alınacak tarafa göre sayısız tanımlaması yapılabilmektedir.

İdeoloji kavramına açıklık getirmeye çalışan araştırmacılar *gerçeklik* konusuna odaklanmaktadır. İdeolojiler insan doğası, tarihsel olaylar, gerçeklikler ve gelecekteki olasılıklar hakkında varsayımlar yaparak bir dünya tasviri ve yorumu yapma çabasıdır. Aynı zamanda dünyayı sosyal, ekonomik ve politik ideallere ulaşmanın kabul edilebilir yollarını belirlemesi gerektiği gibi tasavvur etmeye çalışmaktadır (Jost, Federico, & Napier, 2009, s. 309). Belirli bir toplumsal gerçekliği üretmede etkili olan (Özdemir M., 2020, s. 108) ideoloji, belirsizliğe ilişkin korkuyu katlanılabilir bir kaygıya dönüştürmektedir. Müphem geleceği, tanımlanmış ve sınırları belirlenmiş kavramlarla inşa etmesine imkân vermektedir (Macit, 2016, s. 31-32). Zira insan bilmediğinden korkar ve bu korkunun azalabilmesi insanın; evreni, insanı ve toplumsal yaşamı anlamlandırabilmesi sayesinde olabilmektedir. Bu anlamlandırma çabası bir gerçeklik üretimi olarak sonuçlanmaktadır. İdeoloji de bunun oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

İdeoloji yoğun olarak iktidarla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirme çabası yersiz de değildir. İdeoloji, siyasal iktidarın birleşik düşüncelerden oluşan bir sistem oluşturarak siyasal eylemlerini meşrulaştırmayı, hayatı tanımlamayı ve bu tanımlı hayatı

bireylere haklı bir şekilde sunmayı amaçlamaktadır. (Berger & Luckmann, 1967, s. 94'ten akt. Çetin, 2001, s. 202) hedefi ideoloji ile sağlanmaktadır. Bunu sağlanabilmesi ise dilin ve söylemin kurgulanması ile yakından ilişkilidir.

Her *söylem* ideolojiktir. Dolayısıyla ideolojiyi söylemden ayırmak ve ideolojinin dil dünyasına girmeden bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Çünkü insana dair her değerlendirme, tanımlama ve anlama çabası her daim ön yargılar barındırmış ve barındırmaya da devam edecektir. Bu açıdan bakıldığında düşünmenin bir aktarım aracı olan *dil* de ideolojiktir (Macit, 2016, s. 33-34). Dil aynı zamanda bir iktidar aracıdır ve dil ile ideoloji iç içe işlemektedir. Hem dil hem de ideoloji gerçeğin açıklanmasında kullanılabileceği gibi gerçeğin önünde bir perde de yaratabilmektedir. Çünkü insanlar birbirlerini dil aracılığıyla kandırabilmekte, inandırabilmekte, sevdirebilmekte veya nefret ettirebilmektedir. İnsanlar, uluslar ve devletler iyi ya da kötü eylemlerini dil ile açıklama, meşrulaştırma ve insanları yaptıklarının doğru olduğuna inandırma durumundadır (Uçan, 2007, s. 199). İdeolojiler, iktidarlara her zaman topluma müdahale hakkını ve imkânını sağladığından dolayı güçlü bir meşruiyet aracıdır (Çetin, 2001, s. 202). Bu açıdan bakıldığında iktidarın söylemi ve dili, gerçeği mi yoksa perdeyi mi ifade ettiği muğlaklaşmaktadır. Kimi zaman *söylem* ile aynı anlamda kullanılan *ideoloji*, gerçeğin ne olduğunu ve ne olmadığını sunmada ve yaratmada büyük bir güçtür. Bu güç ise iktidarların meşruiyetlerini sağlaması ve sistemlerinin devamlılığı açısından kritik öneme sahiptir.

İdeolojinin; gerçeğin mutlak ve bağımsız mı yoksa kurgulanan veya inşa edilen bir şey mi olduğu konusunda belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Nitekim gerçekliğin üzerine getirilmiş yaklaşımların birbirlerinden ayrılmasının en önemli nedenlerinden biri de budur. Zira gerçekliğin inşa ve kurgu olduğu görüşünü öne sürenlerin dayandıkları temel argüman ideoloji ile doğrudan bağlantılıdır. Buradan hareketle *iktidarın meşruiyet sağlayıcısı* olarak görülen ideolojinin insanlarda yarattığı etki üzerine odaklanan temel argümanlara yer verilmesinin, gerçeklik olgusuna dair bakış açılarının anlaşılmasına ve bunun da çalışma kapsamında incelenecek haberlerde dilin, söylemin ve ideolojinin gerçekliğe nasıl yön verebildiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3.1. İdeoloji Kavramına İlişkin Tartışmalar

İdeoloji kavramına ilişkin sayısız tanım bulunmaktadır. Kimi yoruma göre bir *dünya anlayışı* olarak karşılanan ideoloji, kavrama eleştirel yaklaşan kimi düşünür tarafından doğru bilginin karşısında durmaktadır. Doğru bilginin anlaşılabilmesi onun yalnızca ne olduğu değil, ne olmadığı ile de ilgilidir. Dolayısıyla doğru bilginin karşısında görülen ideoloji kavramına ilişkin getirilen eleştirel yorumların anlaşılması doğru bilginin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle de *ideoloji* kavramına ilişkin farklı düşünürlerin çeşitli yaklaşımlarını içeren tartışmalara yer verilmesi uygun görülmüştür.

1.3.1.1. Marksizm’de Klasik İdeoloji

Toplumsal düşüncede en tartışmalı ve en problemli kavramlardan biri olarak görülen ideoloji, en detaylı olarak Marksist düşünce geleneğinde ele alınmaktadır (Mutlu, 2017, s. 149). Marks ile birlikte ideoloji kavramı klasik dönemden çıkıp toplumsal sistemden, gerçeklerden kopuk tanımlardan ayrılmış (Kazancı, 2006, s. 4) ve her dönemde farklı şekillerde ele alınmıştır.

Marks, düşüncelerini oluştururken Hegel’den oldukça etkilenmiştir. Hegel’e göre insan aklı, kendisinin içinde bulunduğu tarihsel koşulları anlamasını sınırlandırmıştır. İnsan bu durumunu ancak o andaki sınırlı görüşü içinde değerlendirebilmektedir. Hegel buna *Weltanschaung* yani *dünya görüşü* demektedir. Hegel’in *dünya görüşü* dediği bu kavram Marks’ta ideoloji olarak ele alınmaktadır (Mardin, 1992b, s. 28). Marks’ta ideoloji; altyapıya bağlı, onun etkisinde kalarak gelişip oluşan bir değerlendirme ve yorumlama şeklidir. İdeoloji, altyapının bağımlı değişkeni olarak ele alınmaktadır. Burada belirleyici olan ise toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve maddi ortamıdır. Ancak daha sonraları bu görüşte yumuşama olmuştur. Buna görüşe göre politika, hukuk, felsefe, din, edebiyat, sanat vb. alanlardaki gelişmeler hep ekonomik gelişmeye dayanmaktadır. Ama bunlar aynı zamanda hem birbirlerini hem de ekonomik temeli etkilemektedir (Marks & Engels, 2013a, s. 10-11). Kısaca söylenecek olursa ideoloji fikrinin, altyapıya bağlı olduğu ancak aynı zamanda da onunla etkileştiği fikrine evrilmiştir.

İnsanların düşünceleri, anlayışları ve bilincin üretimi doğrudan maddi faaliyetlerine, karşılıklı maddi ilişkilerine ve gerçek yaşamın diline bağlı olarak işlemektedir. İnsanların zihinsel ilişkileri ve anlayışları da maddi davranışlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu geçerlik bir toplumun siyasal dili, yasaları,

ahlâkı, dini ve metafiziği gibi zihinsel üretim alanlarında da bulunabilmektedir. Bu üretimleri oluşturanlar da insanlardır fakat bu insanlar gerçek ve etkin şekilde var olan insanlardır. Zira ürettikleri şeyler, sahip oldukları üretim güçlerinin belirli bir gelişmişlik düzeyi ile sınırlı ve karşılıklı ilişkilerinin koşullandığı gerçek yaşam süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Bilinç yalnızca bilinçli varlıklardan başka bir şey olmamaktadır. Aynı zamanda insanların varoluşu, gerçek yaşam süreçleri olarak karşılanmaktadır (Marks & Engels, 1976, s. 23). Dolayısıyla fikirlerin, anlayışların ve bilinç üretiminin; insanların maddi faaliyetleri, karşılıklı maddi ilişkileri ve gerçek yaşamın diline bağlı olduğu söylenebilmektedir. İnsanların sahip olduğu anlayışlar ve düşünceler de onların maddi davranışlarının doğrudan bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Marks'ın ideoloji kavramı birçok can alıcı özellik barındırmaktadır. Bunlardan birincisi ideolojinin yanıltma ve gizemleştirme ile ilgili olduğudur. İdeoloji daha sonra Engels'in *yanlış bilinç* olarak adlandırdığı yanlış bir dünya görüşünü ifade etmektedir. Marks ideoloji kavramını sistematik bir gizemleştirme sürecinin maskesini düşürme gayesiyle eleştirel bir kavram olarak kullanmıştır (Heywood, 2013, s. 24). Buna göre toplum ideoloji ile yanlış bir bilince kapılmıştır. Gerçek ihtiyaçlarının ve olan bitenin farkına varamayacak şekilde ideolojiye düşmüştür.

İkinci can alıcı özellik ise ideolojinin, sınıf sistemi ile ilişkilendirilmesiyle ilgilidir. Marks, ideolojide içkin olan çarpıklığa vurgu yaparak kavramın doğuşunu, yönetici sınıfa ait çıkarların ve yönetici sınıfın bakış açısının topluma yansıtılması gerçeği ile ilişkilendirmektedir. Yönetici sınıf kendini baskıcı şekilde karşılamak istememektedir. Bundan dolayı da baskı altında tuttuklarını tahakkümlerine razı etme endişesini taşımaktadır. Böylece sınıf sistemi, baş aşağı halde var olmaktadır (Heywood, 2013, s. 24). Marks, bu ifadeyi *camera obscura*² fikriyle dile getirmektedir:

“(...) eğer, her ideolojide insanlar ve onların ilişkileri, bize, camera obscura’da imişçesine başaşağı görünüyorsa, bu olay da, tıpkı nesnelerin, gözün ağıtabakası üzerindeki tersliğinin onun doğrudan fiziksel yaşam sürecinden ileri

² Camera Obscura (Lat.) – Orta Çağ’da kullanılan ve aynalar yardımıyla düz bir yüzey üzerine bir manzaranın görüntüsünü yansıtarak düşüren alet. Bu alet bir nesnenin ya da manzaranın oranlarını tam tamına tespit edebilmek amacıyla ressamlar ve başka sanatkarlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu alette görüntü, kâğıt üzerine baş aşağı düşüyordu. Ancak daha sonra kullanılan mercekler sayesinde bu durum düzeltilmiştir (Marks & Engels, 2013, s. 34).

gelmesi gibi, onların tarihsel yaşam süreçlerinden ileri gelir” (Marks & Engels, 1976, s. 26; Marks & Engels, 2013b, s. 34-35).

Geçmişten günümüze gelen yaşam süreçleri, Marks’ın ideoloji kavramlaştırmasında yönetici sınıfın tahakkümüne toplumun razı edilmesi açısından önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır.

Marks, ideoloji tanımlaması yaparken kapitalist egemen fikirler ile burjuva ideolojisine dikkat çekerek onların zihinsel üretime de sahip olduklarını söylemektedir. Marks’a göre zihinsel üretim araçlarını elinde bulundurmamayanların fikirleri egemen sınıfa bağımlılık göstermektedir (Marks & Engels, 1992, s. 70). Marks’a göre alt sınıf, kendi toplumsal deneyimlerini, toplumsal ilişkilerini ve kendi varoluşlarını anlamak için kendilerine ait olmayan fikirlerin etkisi altında bırakılmaktadır. Bu fikirler, ekonomik olarak onlardan farklıdır. Dolayısıyla da siyasal ve toplumsal çıkarlarına karşı olan bir sınıfın fikirleridir. Buradan hareketle proletaryanın, burjuva ideolojisi tarafından *yanlış bilinç* içerisinde tutulduğu söylenebilmektedir (Fiske, 2003, s. 221). Marks, “bilmiyorlar ama yapıyorlar” söylemi ile ifade ettiği ideoloji meselesinde insanların fiili olarak yaptıkları ile yaptıklarını düşündükleri arasında bir çelişki olduğunu ifade etmektedir. Bir başka deyişle ifade edilecek olursa Marksist teoriye göre ideolojinin insanların ne yaptığını bilmemesine rağmen içinde bulundukları toplumsal gerçeklik ile ilgili yanlış bir kurguya sahip olan insanların bilincine atıfta bulunduğu söylenebilmektedir (Wood, 1984, s. 117’den akt. Onay, 2006, s. 20). Marks’a göre toplumsal düşüncedeki yanlışsamanın nedeni, eksik ya da yanlış bilgilenmede değil, insanın toplumsal pratiği ile bilinç arasındaki ilişkinin niteliğinde yatmaktadır (Sancar Üşür, 1997, s. 11). Marks, ideolojiyi; insanların toplumsal konumlarını anlamalarını engelleyen, burjuva değerleri tarafından yaratılan yapay ve yanlış bir bilinç olarak ele almaktadır (Marks & Engels, 1992, s. 32’den akt. Özdemir M., 2020, s. 108). Bu açıdan bakıldığında Marksist düşüncedeki ideoloji anlamının; egemen ideolojinin insanlar tarafından meşru görünmesini sağlamada rol oynayan ve bunu yanlış bilinç içindeyken bilinçlilik hali sanısı ile yaptıran bu şekilde de insanları sistemin bir parçası olmaya iten fikirler bütünü olduğu söylenebilmektedir.

Üçüncü can alıcı özellik ise ideolojinin bir iktidar tezahürü olmasıyla ilgilidir. İdeoloji, tüm sınıflı toplumlarda kapitalizmin dayandığı çelişkileri gizleyerek sömürülen

proletaryanın kendisini sömürdüğü ve böylece eşitsiz sınıf iktidarı sistemini güçlendirdiği gerçeğini gizlemektedir. İdeoloji burada bir dönemin egemen fikirlerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda Marks, ideolojinin geçici olduğunu savunmaktadır. Ona göre ideolojinin devamlılığı ancak onu yaratan sınıf sistemi korunduğu sürece mümkündür (Heywood, 2013, s. 24). Özetle sistemin oluşturduğu ideoloji var olduğu sürece sistem ayakta kalabilmektedir. Ancak bu durum geçici olarak gösterildiği ve proleterlerin sömürüldüğü gerçeği gizlendiğinden dolayı sistem onaylanmakta ve böylece iktidarın süreğenliği mümkün olmaktadır.

Marks'ta klasik ideoloji yorumu özetle alt yapıya yani ekonomik ilişkilere bağlı gelişen aynı zamanda onu etkileyen bir durumdadır. Bilincin üretimi ise maddi ilişkilere, maddi faaliyetlere ve dile bağlı olarak doğrudan gelişmektedir. Dolayısıyla yaşam dinamiklerini oluşturmakta ve onlara etki etmektedir. O halde yöneten sınıfın; varlığını sürdürebilmek, kendi ideolojisini hayata geçirebilmek bir başka deyişle doğal ve meşru kılmak için bu dinamikleri kurmak isteyecektir. İktidarın, tahakkümünü gizleyebilmek için kullandığı araç, bilincin çarpıklaştığı alan ve toplumun içine düştüğü durum ideolojidir.

1.3.1.2. Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı

Gramsci'ye göre Marksist geleneğin kapitalist gelişim ve ekonomik krizler ile siyasi değişim arasındaki ilişki hakkında genel tahminleri kuvvetliydi. Ancak siyasi iktidar biçimleri, sosyal sınıflar ve siyasi temsiliyet ile kültürel ve ideolojik biçimler arasındaki özgül ilişkileri ayrıntılı bir şekilde analiz etmede yeterli değildi (Daşar, 2014, s. 19-20). Marks, kitlelerin ekonomik koşullarına bağlı olarak bilişsel bir dönüşüm yolu ile devrim yapmasını hedeflerken Gramsci, ekonomik koşulların mevcut koşullarda radikal bir devrimle değiştirilemeyeceğini görmüş ve kültüre odaklanarak alternatif bir yöntem ortaya koymuştur (Oçak, 2018, s. 67). Gramsci, Marks'ı ideoloji meselesinde kültürel boyutu göz ardı etmekle eleştirmiş ve hegemonyanın toplumsal pratiklerin kültürel boyutu üzerinde çalıştığını belirtmiştir.

Gramsci, kültürü ekonomiden bağımsız bir ideoloji olarak görmektedir. Öte yandan Marksist görüşte ise ekonomi, toplumsal uygulamaları etkileyen konumda açıklanmaktadır. Bunun nedeni hayatta kalmak için üretmek zorunda olan insanın başkalarıyla iletişim kurarak varlığını sürdürmek zorunda olmasıdır. Kendi varlığını

sürdürebilmesi için de bu değiş tokuş ilişkileri düzenli ve sürekli bir şekilde işlemelidir. Kültür de bu sürekli ilişkileri düzenlemektedir. İlişkilerin devam etmesini sağlamak için kaideler, normlar, ananeler vb. konulmaktadır. Kültür de bu ilişkileri düzenlemekte ve toplumsal yaşamı sürdürmektedir. Marks bu nedenlerden dolayı insanların ekonomik durumunun kültürü oluşturduğunu öne sürmektedir. Öte yandan Gramsci, Marks'ın ideoloji konusunda kültürel boyutu ihmal ettiğini iddia ederken hegemonya araştırmalarının toplumsal pratiklerin kültürel boyutuna odaklandığına vurgu yapmaktadır (Oçak, 2018, s. 70). Gerçekten de toplumsal pratiklerin salt bir şekilde üretim ilişkilerinden doğduğunu söylemek kültürün ihmal edilmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni Gramsci'nin ideoloji yorumunda görülebilmektedir.

Gramsci, ideolojiyi hem sistemin sürekliliği hem de ana yapılar arasında bağlantı sağlayan harç benzeri bir doku olarak görmektedir. Gramsci'ye göre "ideoloji" genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır. İlk anlamında her insanın toplumda belirli bir sınıfsal konum içinde yaşadığını ve insanın içinde yaşadığı dönemin kültürünün de sınıfsal konumunun bir parçası olduğunu gösteren Marksist bir kavram olarak karşılanmaktadır. Buradan hareketle ideoloji, belirli bir zamandaki durumun belirli bir bilinç içeriği belirlemediğini göstermektedir. İkinci anlamında ise gerçeğe karşı gösterilen belli bir biçim bozuluma uğramış bir tepki olarak açıklanmaktadır (Lukacs, 1978, s. 149). Bu durum da dönemler arasındaki bağlantıyı sağlayan ve ideolojinin şekillenmesine etki eden bir durumdur. Gramsci aynı zamanda fordizmin yayılması ve endüstriyel devrimin akılcılaştırılması amacı arkasında saklanan ve şirket örgütlenmesini aşarak toplumsal yönetimi elde etmeyi hedefleyen değişimi de görmüştür (Mattelart, 2016, s. 62'den akt. Oçak, 2018, s. 65). Bu konu hakkında Gramsci'nin eğildiği soruların temelinde burjuva ideolojisi bulunmaktadır. Elit bir azınlığın toplumun geri kalanına nasıl egemen olduğu ve çoğunluğun egemenliği ve kontrolü nasıl kabul ettiği meselesi Gramsci'nin merak ettiği asıl konudur (Yaylagül, 2006, s. 97). Bu anlamda ideoloji, toplumsal yönetimi elde etme çabasındaki değişim fikirlerinin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Gramsci, bu ideolojinin nasıl kurulduğunu, nasıl devam edebildiğini ve bu sayede toplumsal yönetimi elde etme çabalarını *hegemonya* kavramı ile açıklamaya çalışmıştır (Oçak, 2018, s. 65). Gramsci'nin hegemonya kavramından anladığı şey, toplumu yöneten

azınlıkta olan bir elit grubun toplumun geriye kalanları üzerindeki kültürel ve ideolojik kontrolüdür (Yaylagül, 2006, s. 97). Bir başka deyişle Gramsci, hegemonya kavramıyla Batılı ülkeleri tarafından *rıza üretimi* kapsamında kapitalist ideolojinin sürdürülebilmesini ele almaktadır. İktidarda bulunan gücün kendi hâkimiyetini sağlayabilmesi için yönettiği toplumun rızasını alma şekli olarak kullanılmaktadır. Bu hususta hegemonya, rıza üretiminden ayrı düşünülememektedir (Orak, 2020, s. 96). Zira iktidarın gücü ancak yönettiği kitlelerin rızasını kazandığında hegemonyasını gerçekleştirebilmektedir. Rıza üretilmediğinde hegemonyanın oluşturulabilmesi mümkün görünmemektedir (Fiske, 2003, s. 224-226). Gramsci açısından kapitalist sınıf sisteminin devamlılığını sağlayan şey yalnızca bu sınıfın eşit olmayan siyasi ve iktisadi gücü değil, burjuva ideolojilerinin ve düşüncelerinin hegemonyasıdır. Bir başka ifadeyle kapitalizmde baskı yalnızca yasal veya fiziksel tahakküm şeklinde değil ayrıca kültürün, sağduyunun, dilin ve ahlakın tahakkümüdür (Bulut, 2011, s. 197; Orak, 2020, s. 97). Hegemonyanın oluşturulması, özneleri oluşturma çabasına ilişkin bir edimdir. Özne, hegemonya içinde kurulur ve ideolojinin varlığı bu özne içindir (Sancar Üşür, 1997, s. 35). Zira ideoloji, insan eylemlerinin düzenleyicisidir (Onay, 2006, s. 48). Hegemonya, öznenin kendi bilincini ne kadar engelleyebilirse o ölçüde başarılı olmaktadır. Gramsci'nin hegemonya kavramında baskı ve rıza bir sentez, bu sentezden oluşan duygu ise bir nevi kendi kaderini belirleme halini almıştır (Sancar Üşür, 1997, s. 34-35). Kapitalist sistemin süreğenliğini sağlamak isteyen ve bunu hegemonyasını kurarak yapmaya çalışan egemen güçler, öznelerin kişisel düşüncelerinin varlığını önleyerek rıza sağlamaya çalışmaktadır. Fiziksel bir tahakküm olarak değil, rıza sağlama yolundaki bu çabalar, ideolojinin benimsetilmesiyle ilişkilidir.

Hegemonya, Gramsci'nin bakış açısında ideolojinin oluşturulmasında bir araç olarak ele alınmakta ve ideoloji, rıza üretimi ile yeniden inşa edilmektedir (Gramsci, 1999, s. 73'ten akt. Özdemir M., 2020, s. 108). Hegemonyanın en önemli stratejisi, toplumsal rıza üretimini sağlayabilmek amacıyla ideolojilerin dışındaki ortaklaşan konuları temel alan *ortak duyunun* inşasıdır. Bunun inşasındaki esas gaye, emekçi ve yönetici sınıfın aralarındaki ideolojilerin ve sınıf farklılıklarının gizlenmesidir (Orak, 2020, s. 97). Hegemonya ile ideoloji arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin ideoloji dayatılabilir bir şeydir, hegemonya ise ideolojiye indirgenemeyen kapsamda bir

kategoridir. Bir egemen sınıf, iktidarının meşruiyeti için gereken rızayı ideolojik araçlarla sağlayabilmektedir. Bu haliyle hegemonya, ekonomik olmaktan ziyade siyasi bir hal alabilmektedir. Althusser'in doğallaşma, gizli şekilde işleme ve otomatikleşme olguları, Gramsci'de *ortak duyu* haline gelmektedir (Fairclough, 2003, s. 171). Örneğin televizyon, gazete, kilise, aile, anaokulu gibi aygıtlar; bireyleri, egemen iktidara baskıdan ziyade rızayla bağlayan hegemonik araçlardır (Eagleton, 1991, s. 113-114). Bu aygıtlar sayesinde toplum, yaşamın ilkelerini, doğru ve yanlış, kuralları, neyi kabul edip neyi kabul etmeyeceğini, yapılması ve yapılmaması gerekenleri kolektif bir şekilde öğrenebilmektedir. Herkesin aynı şeyi öğrenmesi ortak duyunun oluşmasını sağlamaktadır. Ortak duyu haline gelen bilgilerin, iktidarın gücünü ve sisteminin meşruiyetini sağlayacak ideolojileri içeriyor olması da odaklanılan asıl meseledir.

Fiske *ortak duyuyu* bir örnekle açıklamaktadır. Örneğin suçlular toplum tarafından cezalandırılması gereken genellikle zayıf ve günahkâr olarak algılanmaktadır. Bu düşüncenin bu şekilde yaygın olması bir *ortak duyudur*. Öte yandan bu tarz bir ortak duyu, yasaları ihlâl edenlerin çoğunlukla dezavantajlı ya da güçsüz toplumsal gruplar içinde yer alan erkekler olduğu gerçeğini örtbas etmektedir. Dolayısıyla Fiske'ye göre bu durum suçluluğun bireysel sebeplerden ziyade toplumsal nedenlerden kaynaklandığı şeklindeki olası anlam çıkarımlarının engellenmesine yol açmaktadır (Fiske, 2003, s. 225). Temel hegemonyacı stratejilerden biri olan ortak duyunun inşası, gizli bir şekilde işlemektedir. Fiske'nin verdiği örnekte olduğu gibi suçluların cezalandırılması gereken, zayıf kişilikli ve günahkâr olduğu bilgisi bir *ortak duyudur*. Suçluluğun bireysel olduğu gösterilerek toplumsal nedenlerden kaynaklandığı anlamı perdelenmiştir. Gramsci'ye göre alt sınıflar bu ortak duyuyu kabul ettiği sürece hegemonya işlemektedir. Gösterilen rıza, anlık bile olsa hegemonyanın zaferidir (Fiske, 2003, s. 226). Zaferin hegemonyada olmasının nedeni insanlar arasında bir fikir birliği olarak görünen hegemonik bir inşanın yatıyor olmasıdır. Herkesçe doğru kabul edildiği algısının bir *ortak duyu* olarak karşılanması hegemonyanın işlediğini gizlemektedir.

Gramsci'nin ideoloji yorumu özetle; Marks'ta olduğu gibi ideolojiyi ekonomik ilişkiler ile maddi süreçlere indirgememiş ve *kültürel boyuta* eğilmiştir. İdeoloji, sistemin sürekliliği ile ana yapılar arasında aynı zamanda dönemler arasında da bir harç doku olarak işlemektedir. İnsan, içinde yaşadığı toplumdaki yerinin bir parçasıdır ve gerçeğe

karşı bir tepkisi olan ideolojiyi bir alışkanlık halinde kullanmaktadır. Toplumu yönetme gayesinde olan elit kesim, kendi hâkimiyetini sağlayabilmesi için ideolojik ve kültürel kontrolü ele geçirmeye çalışmaktadır. Bunu da fiziksel baskılarla değil, rıza ile sağlamaya çalışmaktadır. Bunun için öznelere kendi fikirlerini engelleyerek insan eylemlerini düzenlemektedir. Bunu da ideolojik birer mücadele alanı olan KİA'lar ile gerçekleştirmektedir. İktidar, amaçladığı bilinç yönetme ve insan eylemlerini düzenleme gücünü *ortak duyu* oluşturarak sağlamaktadır. Ortak duyu, hegemonik aygıtların sürekli mesajları ile sağlanmaktadır. İdeoloji ise egemen güçlerin hegemonik aygıtlarda dayattığı fikirlerinde, bu egemen fikirlerin toplumun gözünde ortak duyuya dönüşmesinde ve hegemonyayı oluşturan rızanın geliştirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar ideoloji ile cereyan etmektedir.

1.3.1.3. Louis Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları

Birçok Marksist düşünür, Marks'ın ideolojisini kendi bakış açılarına göre farklı yorumlamışlardır. Bunlardan biri de Althusser'dir. Althusser, Marksizm'i epistemolojik anlamda eleştirel bir perspektif ile yeniden ele almış ve Marksizm'e karşı çıkmıştır. Çünkü o, toplumsal bir oluşumun kuramsal anlamda bir çözümlemesinin yapılabilmesi için Marksist felsefenin Hegel diyalektiğinden ayrılması gerektiği görüşündedir (Zengin, 2018, s. 53). Althusser, Alman İdeolojisi'ndeki "yanlış bilinç" ve Kapital'deki "meta fetişizmi" kavramlarını merkeze alarak insanların ideolojide gerçek varoluş koşullarını ya da gerçek dünyalarını değil, gerçek varoluş koşullarıyla olan ilişkilerini tasarladıklarını öne sürmektedir. Althusser bu yorumu ile diğer düşünürlerden ayrılmaktadır (Althusser, 2003, s. 91). Althusser, geliştirdiği model ile ekonomiye indirgemeciliği reddetmektedir (Kazancı, 2002, s. 8, 65). Bu nedenle Marks'tan sonra Marksist literatüre katkıda bulunan Gramsci ve Althusser gibi düşünürlerin çalışmaları, *ekonomiyi göz ardı eden kültürel indirgemeci çalışmalar* olarak görülmekte ve bu sebeple de Marksist teoriyi destekleyenler tarafından eleştirilmektedir (Çelenk, 2008, s. 13-14'ten akt. Oçak, 2018, s. 64). Buna rağmen Althusser'in, Marksizm'in ideoloji yorumunu genişlettiği ve yoruma yeni bir perspektif kazandırdığı söylenebilmektedir.

İdeolojinin bir yanılsama olduğu tasviriyle gerçeklik, çarpıtılmış olarak algılanmaktadır (Althusser, 2003). Ancak Althusser'de ideoloji, Marks'ta olduğu gibi bir yanılsama hali değildir. Althusser'de ideoloji, gerçekliği temsil etmemekte aksine gerçek

olan varoluş koşulları ile ilişkilerinin hayali veya imgesel temsili olduğunu ifade etmektedir (Althusser, 2000, s. 51, 89). Bir başka deyişle ideoloji, gerçek ile uyum göstermeyen anlamsal akıştır (Zengin, 2018, s. 69). Althusser'e göre ideoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgelerle ilişkilendirilerek imgelerin tasarlanmasını ifade etmektedir. İdeoloji aynı zamanda üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamak amacıyla işlev gördüğünden dolayı toplum üretim yaparken aynı zamanda varoluş koşullarını da yeniden üretmektedir. Althusser, Marks'ı destekleyerek bir toplumsal oluşumun üretimde bulunurken üretim koşullarını da yeniden üretemezse yaşamını sürdürebilmesinin dahi mümkün olmayacağını vurgulamaktadır (Althusser, 2000, s. 17, 81, 89). Buradan da Althusser'deki ideoloji anlayışının gerçekliği yanıltıcı bir şekilde temsil etmekten ziyade gerçek varoluş koşullarıyla ilişkilerin hayali veya imgesel bir temsili olduğu anlaşılmaktadır.

Althusser, ideoloji üzerine ana ve oluşturuıcı ögeler ile ilgili tanımlamalar yapmış, bu ögelerin ideoloji ile ilgili bağlarını açıklamış ve ideolojinin birçok özelliğini sıralamış olsa da tam ve eksiksiz bir tanımını yapmamıştır (Kazancı, 2006, s. 9). Althusser'in *Marks İçin* adlı kitabında ideoloji için "Kendine göre bir mantığı ve tutarlığı olan, belli bir toplum içinde tarihi varlığı ve tarihi görevi bulunan bir tasavvurlar (imajlar, mitler) bütünüdür" ifadesi yer alsa da burada ideolojinin tanımını değil, özelliklerinden bazılarını ifade etmiştir. Bununla birlikte ideoloji tanımını yapmadığını da aynı paragrafta açıklamıştır (Althusser, 2002, s. 281'den akt. Kazancı, 2006, s. 9). Dolayısıyla Althusser'in ideolojiye ilişkin birtakım açıklamalarının kapsamlı bir tanımlamadan ziyade ne olduğu hakkındaki açıklamalar olarak ele alınması daha doğru olacaktır.

Althusser'de ideolojinin, toplumsal bütünlüğü yeniden üreten, siyasal ve ekonomik iktidarın kullandığı bir ikna süreci olarak ele alındığı görülmektedir (Sancar Üşür, 1997, s. 41). Bu düşüncesiyle Althusser, altyapı ve üstyapı metaforunun birbirlerinin karşısındaki görece özerkliklerini kurarak açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre üstyapı, altyapı karşısında belli düzeyde bir özerkliğe sahip olmuştur. Bu da ideoloji kavramını altyapının yansıması iddiasından uzaklaştırarak kendine özgü bir belirleme alanına sahip olabilme imkânı sağlamıştır (Onay, 2006, s. 12-13; Zengin, 2018, s. 53). Althusser, adlandırdığı "üst belirlenim" kavramı ile belirleyicilik olgusu bir tek ögeden ziyade ögeler koalisyonuna evrilmektedir. Başka bir deyişle belirleme, sadece altyapı

değil, sistemin diğer öğeleri olan üstyapı kurumlarının etkisi ve katılımıyla sağlanmaktadır (Kazancı, 2002, s. 83). İdeolojinin tarihin her alanında var olan bir gerçeklik olarak yapı ve işleyişe sahip olması nedeniyle ideolojiyi toplumsal ilişkilerde işlevsel bir yere konumlandırmış ve üstyapıyı aktif bir merkez yapmıştır (Zengin, 2018, s. 51, 56). Dolayısıyla Althusser’de ideolojinin toplumsal bütünlüğü yeniden üreten, siyasal ve ekonomik iktidarın kullandığı bir ikna süreci olduğu ve üstyapı ile altyapı arasında görece özerk bir ilişki bulundurduğu söylenebilmektedir.

Althusser ideoloji ile ilgili üç ana tez ileri sürmektedir: (a) İdeolojinin tarihi yoktur, (b) İdeoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin imgesel bir tasarımlanmasıdır, (c) İdeoloji, bireylere özne diye seslenir (Althusser, 2003, ss. 89-108). Althusser bu ana tezleri açıklarken iki ara tez de öne sürmektedir: birinci ara tezi, “ideoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkiyi gösterir” ve ikincisi, “ideoloji maddi bir varoluşa sahiptir” tezleridir (Althusser, 2003, s. 89-99):

Althusser birinci ana tezinde “ideolojinin tarihi yoktur” derken Alman İdeolojisi’ndeki anlatımı ile Freud’un *bilinç dışı* kuramının öncesiz ve sonrasız olduğu ile ele almıştır. Alman İdeolojisi’ndeki bu tez, Althusser’e göre tamamen olumsuz bir tezdır. Bunun sebebi katıksız bir düşünce olmasından dolayı ideolojinin hiçbir şey olmaması ve ideolojinin kendine ait bir tarihinin olmamasıdır. Freud’un “bilinç dışı, öncesiz ve sonrasızdır” önermesini “tarihi yoktur” önermesiyle eşleyerek ilişkilendirmiştir. Çünkü bunun anlamı “tarihin karşısında hazır ve nazır yani tarihin yayılımında biçimi değişmez” demektir. Althusser de bu tanımlı ideolojiye uyarlamıştır. Bunu Freud’un önermesinden yola çıkarak ele almasının nedeni ise bilinç dışının öncesiz ve sonrasız oluşunun nihayetinde ideolojinin öncesiz ve sonrasız olduğuna dayanmasıdır (Althusser, 2003, s. 80-82). Dolayısıyla Althusser birinci ana tezinde bilinç dışının tarihi olmamasıyla ideolojinin de tarihi olmadığına vurgu yaparak ideolojiyi öncesiz ve sonrasız olarak tanımlamıştır.

İkinci ana tezini iki ara tez ile detaylandırıp açıklamıştır. Bu tezinde açıklamaya çalıştığı *tasarımlanma* durumunda Althusser, her ideolojinin yarattığı ve imgesel olma mecburiyeti olan çarpıtmasında var olan üretim ilişkilerini (ve bu ilişkiden türeyen diğer ilişkilerini) değil, bireylerin üretim ilişkileri ve bu ilişkilerden türeyen ilişkilerle kurdukları (imgesel) ilişkiyi tanımladığını işaret etmektedir. Buradan hareketle

ideolojinin tasarımılanan ve bireylerin varoluşunu yönlendiren gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğmesiyle yaşadığı gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişki (Althusser, 2003, s. 92) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

İkinci ara tezinde ise ideolojinin maddi olduğunu öne sürmüştür. Düşüncelerin veya tasarımların; düşünsel, ülküsel ya da tinsel değil, maddi olduğunu savunmuştur. Zira ideoloji, bir aygıtta ya da o aygıtın pratiklerinde var olmaktadır. Bu da maddi bir oluşumdur. Althusser, maddi olma savını aynı zamanda üretim ilişkileriyle kurulan imgesel ilişkiye bağlı olarak çarpıtılan tasarımlama içinde yaşayan bireyler açısından da ele almış ve imgesel ilişkinin kendisinin de maddi olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir birey; bir tanrıya, bir göreve veya adalete inanmaktadır. Bu inanç ise bireyin düşüncelerinden bir başka deyişle inancına ilişkin düşünceleri kapsayan bir bilince sahip olan öznenin kaynaklanmaktadır. Tanrıya inanıyorsa ibadethanesine gidip ritüellerini gerçekleştirir. Göreve inanıyorsa göreneklerin kurallarına, adalete inanıyorsa hukuk kurallarına uygun hareket etmektedir. Bu pratikler bir ayin, bir cenaze töreni, spor müsabakası, bir okulun eğitim günü, siyasi bir toplantı veya miting olabilmektedir (Althusser, 2003, ss. 93-95). Althusser, tezini toparlarken ideolojinin maddi kurallar bütünü tarafından düzenlenen maddi pratikler gerektiren, maddi bir ideolojik aygıtın bağrında yer aldığını ve bu pratiklerin bir kişinin kendi inançları doğrultusunda hareket ettiğine gönülden inanan maddi eylemleri içerdiğini ifade etmektedir (Althusser, 2003, s. 98).

Althusser, her şeyin merkezinde olduğunu ifade ettiği üçüncü tezinde “ideoloji, bireylere özne diye seslenir” demiştir. Bu tezini açıklamak için de birbiriyle ilgili iki tez daha ileri sürmektedir. İlk tezinde herhangi bir pratiğin ancak bir ideoloji aracılığıyla ve onun çerçevesinde var olabileceğini, ikincisinde ise her ideolojinin yalnızca belirli özneler aracılığıyla ve bu özneler için var olabileceğini öne sürmektedir. Bu tezde Althusser, ideolojinin yalnızca somut özneler için var olduğunu ifade etmektedir. İdeolojinin hedefi de özne kategorisi ve işleyişi sayesinde mümkün olabilmektedir. Özne kategorisi her ideolojinin temelini atan bir unsurdur. Bunun yanı sıra bir ideolojinin kurucusu olabilmek için somut bireylerin özneler olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Bu koşula bağlı olarak herhangi bir ideoloji, somut bireyler tarafından kurulabilmektedir. Birey, her zaman öznedir. Althusser, bu durumu bir çocuğun doğumundan önce de özne

olmasıyla örneklendirmektedir. Hamile kalmadan itibaren kendisini bekleyen özgül aile ideolojisinin biçimlenişi içerisinde ve zaten bu ideoloji tarafından olması beklenen öznedir (Althusser, 2003, s. 98, 106). Althusser, üçüncü tezinde ideolojinin bireylere özne olarak hitap ettiğini ifade ederken ideolojinin var olabilmesi için her pratikte ve çerçevede bir ideoloji yoluna başvurulması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda her ideolojinin de özne aracılığıyla ve öznelere için var olduğunu vurgulamaktadır.

İdeoloji, bireyin zihnindeki manevi bir oluşum şeklinde tanımlanmaktan ziyade toplumsal bütünlüğün çeşitli düzeyleri arasındaki işleyişin bireysel bilinçler üzerinde oluşturduğu bir şekillenme olarak görülmesi gerekmektedir. Yapının özne üzerindeki bir etkisidir. Buradan hareketle ideoloji, bireyler açısından dışsal ve nesneldir. Özne tarafından üretilmeyen ancak özneyi üretendir. İdeoloji, bireyleri yakalamakta ve onları egemen ideolojinin bir taşıyıcısı olarak bağlamaktadır (Sancar Üşür, 1997, s. 43). Zihinsel bir işlemin yanı sıra yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratik olarak vardır. Yaşam ile eş zamanlı ve eş yönlüdür. Buradan hareketle kültüre yaklaşan ideoloji kavramı, bir sınıfın diğer bir sınıfa empoze ettiği bir düşünceler dizgesinden ziyade tüm sınıfların katılımını içeren, geçmişten gelip geleceğe uzanan ve her yana yayılmış pratiklerin toplamıdır. İdeoloji, bireylere egemen değer ve kavramları empoze edip içinde bulundukları sistem ile uyum sağlayan bireyler haline gelmelerini sağlamaktadır (Kazancı, 2006, s. 6). Althusser, egemen sınıf iktidarının bunu devletin iki aygıt grubuyla yaptığını öne sürer: *devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları*.

Siyasal iktidar varlığını sürdürebilmek için baskı ve ideolojik aygıtlarını yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Sisteme uyumsuz hareket edenleri sisteme entegre edebilmek ya da uyumlulaştırabilmek için bu aygıtları kullanmaktadır. Belirlediği kurallarla sistemi organize bir şekilde sürdürmeye çalışmakta, ideolojik aygıtlarla ikna ve rıza sağlayarak meşruiyet kazanmakta, uyumsuz gördüklerine de yaptırım ve fiziksel baskı uygulayarak onları dize getirmektedir.

Devletin baskı aygıtları, fiziksel baskıya öncelik vererek ikincil olarak da ideoloji kullanarak işlemektedir. Devlet başkanlığını, hükûmeti ve yürütme erkinin aracı olan idareyi, silahlı kuvvetleri, adaleti, mahkemeleri ve imkânlarını (hapishane vb.) kapsamaktadır. Baskı aygıtları, kendini *organik bir bütün* daha kesin bir ifadeyle *direkt ve bilinçli şekilde, bir merkezden yönetilen ve merkezileşmiş bir beden* olarak

göstermektedir (Althusser, 2003, s. 54, 164, 170). Devletin ideolojik aygıtları (DİA) ise temelinde ikna ve rızayı barındırmaktadır. İktidarın fiziksel baskısı burada öncelikli değildir. Toplumun sisteme uyması, iktidarın belirlediği sınırlar içerisinde yaşamlarını sürdürmesi ve meşruiyetini sağlayabilmesi açısından toplumun rıza göstermesini sağlayarak işlemektedir. Bu şekilde bir baskı, zorlama, tahakküm ya da şiddet görünür olmaktan çıkacaktır. Yaşananlar toplum tarafından onaylanmış ve makul bir açıklaması getirilmiş bir şekilde varlık gösterecektir. Devletin ideolojik aygıtlarını Althusser şu şekilde listelemektedir (Althusser, 2003, s. 169):

- *Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem),*
- *Öğrenimsel DİA (gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturdukları sistem),*
- *Aile DİA'sı,*
- *Hukuki DİA,*
- *Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem),*
- *Sendikal DİA*
- *Haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon vb.),*
- *Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.).*

Devletin baskı ve ideolojik aygıtları birbiriyle ilişkili ancak aynı olmayan iki aygıt olarak vardır. Temel olarak baskı aygıtları, zor kullanarak; ideolojik aygıtlar ise ideoloji kullanma suretiyle işlemektedir. Esasında devletin bu aygıtları hem baskıyı hem de ideolojiyi içermektedir. Aynı zamanda baskı ve ideolojinin işleyişi devletin bu aygıtların hepsinde bulunmaktadır. Fakat aralarında önemli bir ayrım vardır. Ayrımın net olarak ortaya koyulabilmesi açısından Althusser bazı örnekler vermiştir. Örneğin baskı aygıtları olan polis ve ordu kendi içindeki dayanışmasını ve yeniden üretimlerini elde etmek amacıyla dışa yansıttıkları *değerlerle* birlikte ideolojiyi kullanarak işlemektedir. Benzer şekilde önceliği ideolojiye veren ideolojik aygıtlar; çok hafif, gizil veya simgeleştirilmiş bile olsa baskı kullanarak işlemektedir (Althusser, 2003, s. 170-171). Althusser, kiliselerin ve okulların seçme, ihraç, ceza, vb. yöntemlerle kendi çobanlarının yanı sıra sürülerin de yola getirildiğini ifade ederek ideolojik aygıtların baskı yönünü vurgulamıştır. Bu örnekten hareketle ailenin de böyle olduğunu, sansür örneğini vererek kültürün de böyle olduğunu ve DİA'nın da böyle olduğunu ifade etmektedir (Althusser,

2003, s. 171). Dolayısıyla tümüyle baskıya veya tümüyle ideolojiye dayalı aygıt bulunmamaktadır. İdeolojik aygıtlar az da olsa baskıyı benzer şekilde baskı aygıtları da belli noktalarda ideolojiyi kullanmaktadır.

Althusser, bu aygıtlar arasında kalan öznenin ise baskı aygıtlarına maruz kaldığını anlayabilmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak bireylerin özel alanlarında hangi öznel işlevlere maruz kaldığını ve bununla birlikte devletin, kendisini yönlendirerek nasıl etki altına alındığının anlamasının mümkün olmadığını söylemektedir. Burada Althusser'in vurgulamaya çalıştığı nokta bireyin kamusal düzlemde baskıya direnme hakkının olduğu ancak özel alandaki baskıya karşı çıkabilecek bir hakkının olmadığıdır (Zengin, 2018, s. 60). Althusser'e göre toplum, burjuva ideolojisi tarafından her ne kadar birey olarak görülse de bireylerin tercihlerinin, isteklerinin ve arzularının oluşumunda toplumsal pratikler belirleyici olmaktadır. Zira bunlar sonradan kazanılan birtakım unsurlardır. Toplumsal yaşam, iletişim ve etkileşimi zorunlu kılmaktadır. Okumak, yazmak, ibadet etmek gibi iletişim ve etkileşimi gerektiren faaliyetler hangi durumda, hangi koşulda, neyin nasıl yapılacağı hakkında bilgiler ve öğretiler sağlamaktadır. Bu etkileşim durumu devletin ideolojik aygıtları görevi gibi gerçekleşmektedir. Sendika, okul, kilise ve medya gibi kurumların kitlelere ideolojik mesajları benimseterek ortak eylemleri belirleyen ideolojik aygıtlar olma nedeni budur (Oçak, 2018, s. 69). O halde egemen ideoloji, toplumun yaşam bilincini etkilemekte ve belirlemektedir. Zaten bu sebeple egemen sınıf, toplumun bilincini istediği gibi biçimlendirmeye çalışmakta ve bunu sağlamanın yollarını aramaktadır. Okul, aile, medya ve sendika benzeri aygıtlar iktidarın egemenliğini pekiştirmeye ve özneyi yeniden üretmeye aracılık etmektedir. Marcuse'un ifadesiyle *tek boyutlu insan* yaratılmaya çalışılmaktadır (Zengin, 2018, s. 61). Bu sayede toplumun, iktidar tarafından istenilen forma getirilmesinde ve iktidarın kurduğu sisteme uygun hareket ettirilmesinde kolaylık sağlanacaktır.

İdeoloji kavramı için bazı temel özellikler sıralayan Althusser, ideolojiyi toplumsal yaşamın organik bir parçası olarak değerlendirmekte ve toplumsal varoluşun kaçınılmaz bir tarzı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre insanlar gerçek ilişkileri ile kendi varoluşları arasında ideoloji aracılığıyla bir ilişki kurmaktadır. İdeoloji sürekli akış halinde olan bir pratik olarak kabul edilmekte ve gerçekliğin kendiliğinden

bir yansıması olmaktan ziyade bireyin bu ilişkiye yönelik hayal gücünün bir ürünü olarak görülmektedir. Althusser'e göre ideoloji karmaşık bir şekilde gerçekliği temsil etmekte ve sadece bilinç düzeyindeki tasarımlardan ibaret olmamaktadır. İdeoloji; imgeleri, mitleri, fikirleri, kavramları, bilinç dışı tasarımları ve öznenin algılayışına bağlı olarak inşa edilmektedir. Buradan hareketle de Althusser, ideolojinin toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve insanların gerçek ilişkileri ile kendi varoluşları arasında yaşadıkları bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır (Sancar Üşür, 1997, s. 47-48). Toparlanacak olursa ideoloji Althusser'de bir ortamı ifade etmektedir (Kazancı, 2006, s. 18). İdeoloji her yerdedir ve otomatik işlemektedir. Çünkü ideolojinin oluşumu maddidir. Zihinsel bir işlemden ziyade yaşamın içinde oluşan ve yaşamdan kaynaklanan bir pratiktir (Kazancı, 2002, s. 58-59). Her tarafa yayılmış pratikler olan ideoloji, hayatın en gizli yerlerine bile sızmıştır (Zengin, 2018, s. 68). Kazancı, bu durumu *balığın içinde yaşadığı su* olarak örneklendirmektedir. Su, balık için varlık nedenidir. Balık açısından her yer sudur ve su her yerdedir. Ancak suyun içinde yaşadığını anlayamamaktadır. Balık için her şey su ile ilgilidir, yalnızca suyu bilmektedir ve yaşamın kendisini sudan ibaret zannetmektedir. Balığın varlığı da suya bağlıdır. Gerçekte ne olduğunu ancak suyun dışına çıkabildiğinde anlayacaktır. Ancak sudan *çıkarılmadığı* sürece suyun dışına çıkamayacaktır. Diğer balıklarla iletişimi için de su gerekmektedir. Ona mesajı taşıyan da sudur. Balığın bir başka ortamda bulunabilmesi ve farklı öğelerle iletişime girebilmesi için balıkta farklı bir şeyler olması gerekmektedir (Kazancı, 2002, s. 86; Kazancı, 2006, s. 18). İdeoloji de artık kişiliğin bir parçası haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle, ideoloji içerisinde kurulan bireyler, bilinçleri dışında kendileriyle bağlantısı bulunmayan ideolojilere sahiptir. Bu da içinde yaşadıkları toplumun egemen ideolojisi (Onay, 2006, s. 14). Bu durumda özne, kendisine dayatılanların farkına yalnızca eleştirel düşünce ile varabilmektedir. Bu nedenle de Althusser, öznelerin özgürleşmesinin tek yolunun eleştirel düşünce olduğunu ve bunun da bilimle gerçekleştiğini ifade etmektedir (Zengin, 2018, s. 54). Sonuç olarak Althusser'in ideoloji yorumu için yaşamın içinde otomatik olarak işleyen ve her yere yayılmış olan bir pratik olduğu, bireylerin bilincinin dışında var olan ve onları yönlendiren egemen ideolojilerin bir parçası haline geldiği söylenebilmektedir. Althusser'e göre eleştirel düşünce ve bilim, bireylerin bu ideolojik sınırlamalardan kurtulup özgürleşmelerinin yolunu açan önemli birer araçtır.

1.3.1.4. Marksist Revizyonist Tartışmalar

İdeoloji, günümüzde hâlen tartışılan ve tartışılmaya da açık olan, çok kapsamlı bir kavramdır. En detaylı olarak Marksizm’de tartışılan ideoloji konusu zaman içinde yeniden gözden geçirilmiş, tartışılmış ve eleştirilmiştir. Dolayısıyla Marksist ideoloji yorumunun eksik ve kusursuz olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bunun yanı sıra geliştirilmesi gerektiğini ya da farklı perspektifle alternatiflerini sunmayı öneren düşünürler de bulunmaktadır. Bu alanda önemli fikirler ortaya atmış çok sayıda isim sayılabilse de Baudrillard, Foucault ve Habermas’ın önemi büyüktür. Dolayısıyla ideoloji kavramına ilişkin tartışmalar bağlamında bu düşünürlere yer verilmesi uygun görülmüştür.

1.3.1.4.1. Jean Baudrillard’ın Simülasyon Kuramı

Jean Baudrillard, gerçeklik olgusunu diğer düşünürlerden farklı bir şekilde ele almıştır. Ona göre gerçeklik çökmüştür. Bugün en üst düzey gerçeklik olarak sadece yanılsama, taklit ya da simülasyon vardır (Cevizci, 1999, s. 417). Baudrillard’ın görüşüne göre artık bir simülasyonda yaşanılmaktadır. Gerçek, üretilerek ve çoğaltılarak geri döndürülemeyecek şekilde ortadan kaybolmuştur. Artık gerçeğin yerini simülakrlar almıştır. Bunu açıklamak için Baudrillard, *“gerçeğin tüm göstergelerine sahip, gerçeğin tüm aşamalarına kısa devre yaptıran kusursuz, programlanabilen, göstergeleri kanserli hücreler gibi çoğaltarak dört bir yana savuran bir makina”* (Baudrillard, 1998, s. 11-13) tasvirini yapmıştır. Artık gerçek ile gerçek nosyonu arasında düşsel bir birliktelik bulunmayacaktır. Günümüzde gerçeğin üretimi; matrisler, bellekler, minyatürleştirilmiş hücreler ve komut modelleri tarafından yapılmaktadır. Bunun sayesinde de gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün hale gelmektedir. Gerçek artık işlemsel bir şeye dönüşmüştür. Gerçek veya hakikate ilişkin bir bakış açısı ile ilişkin kalmadığını gösteren farklı bir uzama geçişle birlikte tüm gönderen sistemlerin ortadan kaldırıldığı bir simülasyona girilmiştir (Baudrillard, 1998, s. 12). Baudrillard’a göre günümüzde gerçeklik çökmüş durumdadır ve yerini simülasyonlar almıştır. Gerçek, üretilip çoğaltılamayacak şekilde kaybolmuş ve gerçeklik artık işlemsel bir olguya dönüşmüştür.

Baudrillard’ta hipergerçek yani simülasyon kavramı, gerçeğin zıttı veya tersi olarak tarif edilmemekte, kurgudan farklı bir şey olarak varlık göstermektedir (Karadağ, 2021, s. 13-14). Baudrillard’ın bu kavramları, bir kökenden veya gerçekten yoksun olarak

gerçeğin modeller vasıtasıyla türetilmesini karşılamaktadır (Baudrillard, 1998, s. 11). Bu kavramlar, kitle iletişim ve kitle tüketimi çağında çağdaş kültürün sanal ya da gerçek dışı doğasına işaret etmektedir (Karadağ, 2021, s. 14). Baudrillard'ın açıklamaya çalıştığı asıl şey bu kavramların bir suret, parodi veya taklit olmadığı; esas olanın yerine göstergeleri getirilmiş gerçek olduğudur. Başka bir deyişle her türden gerçek sürecin yerine işlemsel ikizini getiren bir caydırma olayıdır (Baudrillard, 1998, s. 12-13). Zira taklit, asıl olanla kıyaslanıp ayırt edilebilmektedir. Ancak simülasyonda sahte ve hakiki gibi iki ayrı şey bulunmamaktadır. Gerçeğin tüm göstergelerini kendisinde barındıran simülasyon, gerçekliği ortadan kaldırdığında artık o gerçekliği imgelemenin imkânı da ortadan kalkacaktır (Güven, 2020, s. 28-29). Dolayısıyla Baudrillard'ın hipergerçeklik ve simülasyon kavramları, gerçeğin tam tersi veya taklidi olarak algılanmamalıdır. Daha ziyade gerçeklikten türetilen ve gerçeği imgeleyen bir işlemsel ikizi temsil etmektedir.

Baudrillard, gizlemek (dissimuler) ile simüle etmek kavramlarının aynı şey olmadığını belirterek aralarındaki ayrıma dikkat çekmiştir. Gizlemek, var olan bir şey ile ilgili iken simüle etmek, var olmayan ile ilgilidir. Bunun sebebi simüle etmenin –mış gibi yapmak olmadığıdır. Bunu bir hasta insan ile örnekleyen Baudrillard, hastaymış gibi yapanın hasta olduğuna inandırmaya çalıştığını ancak simüle edende ise semptomların görüldüğünü söylemektedir. Simülasyonda gerçek ile sahte ve gerçek ile düşsel arasındaki fark ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Baudrillard, 1998, s. 13). Simülasyon, bir sistemin davranışını tanımlamak ve analiz etmek için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra gerçek sistemle ilgili soruları sormak ve tasarımlarına yardımcı olma amacıyla kullanılmaktadır. Mevcut sistem ve kavramsal sistemler simülasyon aracılığıyla modellenebilmektedir (Karadağ, 2021, s. 12). Buna moda, çevre tasarımı, fikir anketleri, tema parkı, telekomünikasyon ve sibernetikler örnek gösterilebilmektedir. Simülasyon genel olarak geliştirilmiş bir yeniden üretim, imgeler ve modellerden daha fazlası anlamındadır. Bu genişliği tarif etmek için de Disneyland, Psikosomatik Hastalık, Amerika Su Kapısı Skandalı ve Highjack gibi örnekler verilmektedir (Karadağ, 2021, s. 13-14). Simülasyonun en belirgin niteliği, en küçük ve önemsiz olguları bile içeren gerçeğin yerini alan modellerden meydana gelmesidir (Baudrillard, 1998, s. 30). Artık her türden düşsel ve gerçek ayırımından yoksun olan yalnızca yinelenen modeller ve farklılık simülasyonu üretiminden ibaret bir hipergerçek söz konusudur (Baudrillard,

1998, s. 13). Örneğin Baudrillard'ın Disneyland örneğinde Disneyland'ın varoluşu, gerçek Amerika'nın "gerçek" ülke olduğunu gizlemek içindir. Bu durum hapishanenin sosyal olduğu gerçeğini gizlemeye benzemektedir. Baudrillard, Disneyland'ın geri kalanının gerçek olduğuna inanmak yerine onun Los Angeles ve çevresindeki Amerika'nın artık gerçek olmadığına inanmak amacıyla hayali bir sunum olduğunu belirtmektedir. Buna göre Baudrillard gerçekliğin yanlış bir temsil (ideoloji) durumu olmadığını tam tersine gerçekliğin artık gerçek olmadığını ve bu durumun gerçeklik ilkesini etkilediğini ifade etmektedir (Karadağ, 2021, s. 16). Baudrillard bunu belirtirken simülasyonun gerçek sistemleri analiz etme ve yeniden üretme amacı taşıdığını, yinelenebilir modellerin ve farklılık simülasyonunun üretildiği bir hipergerçeklik oluşturduğunu ifade etmektedir.

Baudrillard, simülakr kavramını da tanımlamaktadır. Simulakrum terimi, bir kopyanın kopyası olan şeyi ifade ederek orijinali, gerçeği veya ilk örneği olmayan bir nesneyi tanımlar. Bu terim, zaten bir kopya olan bir şeyin bir başka kopyası olduğunu ifade etmektedir. Kopya edilen şeyin aslının olmayışından dolayı simulakrumda model ve gerçek arasında hiçbir farklılık kalmamıştır (Cevizci, 1999, s. 775-776; Mutlu, 2017, s. 290-291). Baudrillard'a göre simülakrlar o kadar evrenseldir ki gerçeği simülkrdan ayırmak imkânsız hale gelmiştir. Yalnızca yüzey anlam vardır ve orijinal diye bir şey kalmamıştır (Karadağ, 2021, s. 15-16). Simulakr öznenin kimliği bir yanı her daim sahnede olmaya hazır halde bulunmaktadır. Sahnede olmak ise Goffman'ın (2017) "bireylerin, kendini diğer bireylere nasıl sunduğunu" anlatan vitrin kavramıyla veya Debord'un (1996) "yaşanmış ve yaşanacak olanların yerini bir temsile bırakışı" (Sağır & Aktaş, 2019, s. 3) yorumu ile açıklanabilmektedir.

Baudrillard, algılanan gerçekliği yaratma gücüne sahip olan kültür ve medyanın izlerinde simülakrı görmektedir. Toplumun gerçek dünya ile olan ilişkilerini ve bağıni kaybettiği simülakra yoğun bir bağımlılık geliştirdiğini öne sürmektedir (Karadağ, 2021, s. 15). Simülasyon, yaşanmış olayların veya durumların yerini sayısallaştırılmış, sanal ve elektronik görüntülerin ve işaretlerin aldığını ifade etmektedir. Buna örnek olarak dramının gerçek hayatı simüle edişi gösterilebilmektedir. Sosyal yaşamın yönlerini idealize eden ya da karakterize eden; sosyal yaşamın kurumların, ilişkilerin ve etkileşimlerin bir parçasının temsili olarak düşünülmektedir (Karadağ, 2021, s. 16).

Baudrillard, gerçeğin yerine simülasyonun geçtiği ve yaşadığımız evrenin temelde bir simülasyon haline geldiği görüşlerinin yanında asıl olarak iletişim temeline kurulu olan medyanın iletişimi yok ettiğini ifade etmiştir (Karaarslan, 2018, s. 9). Televizyonun ortaya çıkması ile birlikte bu durum daha da ileri gitmiştir (Karadağ, 2021, s. 16). İnternetin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan sosyal ağlar ise bu durumu hızla katlamıştır. İnternet ile birlikte iletişimin yönü tek yönden çok yönlüye evrilmiş ve etkileşim unsuru ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu karşılıklı etkileşim global düzeye ulaşmıştır. Ayrıca simülasyonda olan kopyalama veya çoğaltma durumu, internet ortamında daha hızlı ve daha çokludur. Tüm bunların birleşimi ile simülasyonun yoğunluğu günümüz çağında müthiş düzeylere ulaşmaktadır.

1.3.1.4.2. Michel Foucault ve İdeoloji

Foucault, ideoloji kavramını tercih etmemektedir. Bunun yerine ise “söylem” kavramını önermektedir. Foucault, ideoloji kavramını tercih etmeme nedenlerini üç maddede açıklamaktadır. İlk neden ideoloji kavramı hakikat olduğu varsayılan bir başka şey ile her zaman potansiyel bir karşıtlık durumunda olmasıdır. Sorun, söylemdeki bilimsellik veya hakikate dair şeyler ile başka şeyler arasındaki çizgide değildir. Kendi halleriyle doğru veya yanlış olmayan hakikat etkilerinin hangi yollarla üretildiğini tarihsel açıdan anlamada olduğunu düşünmektedir. İkinci neden sanının kaçınılmaz bir şekilde bir çeşit özneye gönderme yapmasıdır. Üçüncü neden ise ideolojinin altyapısı, maddi, ekonomik belirleyici veya bu tarzda işlevi olan bir şey karşısında ikincil konumda olmasıdır (Foucault, 2005, s. 69’dan akt. Bulut, 2011, s. 201). Foucault’a göre asıl konu insanların bilincinde değil, hakikatin üretimi açısından siyasal, ekonomik ve kurumsal rejiminde değişiklik yaratmaktır. Daha öz bir ifade ile siyasal sorun; yanılsama, yabancılaşmış bilinç, yanılgı veya ideoloji değildir, hakikatin kendisidir (Foucault, 1980, 133’ten akt. Purvis & Hunt, 2014, s. 25). Dolayısıyla Foucault, söylem kavramı ile önemli olanın bilimsellik veya hakikate dair şeylerin doğru veya yanlış olmasını değil, hakikatin üretimindeki tarihsel etkileri anlamak olduğunu belirtir. Siyasal sorunun ideoloji olmadığını aksine hakikatin kendisi olduğunu ve bu nedenle de asıl odaklanması gereken noktanın siyasal, ekonomik ve kurumsal rejimin hakikatin üretimine olan etkisi olduğunu savunması bu yüzdendir.

Söylemler gerçeğin az çok saptırılmış temsilleri olmaktan ziyade kendilerine has olarak ilettikleri teknoloji, taktik, iktidar etkisi olarak “ekonomiler” şeklinde anlaşılması gerekmektedir. İktidar, söylemlerin dışında değildir, söylemlerin içine kazanmış haldedir. Ayrıca ideoloji, özneye dair teorik bir hümanizmanın içine hapsolmuştur (Purvis & Hunt, 2014, s. 25). Söylem olarak açıkladığı ifade, bir gizleyen olarak tanımlanıp geçilebilecek bir kavram değildir. Tam aksine “*uğruna mücadele edilen ve mücadeleye aracı olan şeydir; söylem ele geçirilecek iktidardır*” (Foucault, 1981, s. 52-53’ten akt. Purvis & Hunt, 2014, s. 26). Dolayısıyla Foucault’un yorumuna göre söylemlerin, gerçeği yansıtmak yerine kendilerine özgü bir etki ve iktidar düzeni sunduğu, ideolojinin özneye dair bir teorik hümanizmanın içine hapsolduğu ve bu nedenle de iktidarın ele geçirilmesi için mücadele edilen önemli bir araç olduğu söylenebilmektedir.

1.3.1.4.3. Jürgen Habermas ve İdeoloji

Jürgen Habermas, eleştirel bir tutuma sahip olduğu için tam anlamıyla herhangi bir ideolojik düşünce kategorisine sığdıramamaktadır (Akyüz H., 2004, s. 4). Rasyonalite kavramından hareketle ideoloji eleştirisini geliştiren bir yaklaşım benimseyen Habermas (Erbay, 2009, s. 9), çarpıtılmış iletişim biçimlerini eleştirerek ideolojinin olumsuz anlamlarını tartışmaktadır. Bunu yaparken de ideoloji kavramının ve teorik olanın kapsamını genişletmektedir. Bu eleştiri, Sigmund Freud’un psikanaliz modelinden esinlenerek çarpıtılmış iletişimin eleştirisi üzerinden ideoloji eleştirisini yeniden değerlendirme amacını taşımaktadır (Toker, 2022, s. 35). Habermas’a göre ideoloji, tahakkümü meşrulaştıran veya hegemonyayı sürdüren bir *dünya resmi* olarak tanımlanmaktadır (Geuss, 2002, s. 29). Habermas’ın ideoloji eleştirisine bakıldığında Marks’ın ideoloji eleştirisini ve Freud’un psikanalizini model olarak önerdiği görülmektedir. Psikanalizde olduğu gibi bilinç dışı olanın bilinçli düşünme üzerine düşünme yoluyla açığa çıkarılmasıyla çarpıtılmış hakikat imgesi olarak ideoloji eleştirisini canlandırmayı hedeflemektedir (İspir, 2015, s. 84). Buna göre Habermas’ın eleştirel bir yaklaşım benimseyerek ideoloji eleştirisini rasyonalite kavramıyla birleştirirken çarpıtılmış iletişim biçimlerini eleştirerek ideolojinin olumsuz yanlarını tartışmaya açtığı anlaşılmaktadır.

Habermas ideolojiyi tartışırken inanç kümelerini alt parçalara ayırmak ve aynı zamanda ideoloji türlerini en dar biçimde birbirinden ayrıştırabilmek amacıyla için iki

temel yol önermektedir. Bunlardan birincisi ideolojiler, “görünür içerikleri” arasındaki farklılıkların temelinde değerlendirilebilmesi üzerinedir. Bir başka deyişle inançları konu alan farklılıklara göre ele alınabilmektedir. Bu açıdan ele alındığında insan davranışlarına ilişkin standartları denetlediği ve dayattığı düşünülen insanüstü varlıklarla ilgili bir inanç kümesi dinsel ideoloji; diğer taraftan ekonomik mübadeleler hakkında konuşmak amacıyla kullanılan bir kavram kümesi ise ekonomik ideoloji olarak adlandırılabilir. İkinci ayırlama önerisinde ise ideolojiler arasındaki “işlevsel niteliklerine” bir başka ifadeyle ideoloji bünyesinde bulunan unsurların eylemi etkileme biçimlerine göre de yapılabilmektedir. Bu ayrıma göre de sahip olduğu “görünür içeriğin” önemi olmaksızın ekonomik eylemlere önemli bir biçimde etki eden inanç kümesi ekonomik ideoloji olurken dinsel pratiklere kayda değer seviyede etki eden inanç ve tutum kümesi bir dinsel ideoloji olarak adlandırılabilir (Geuss, 2002, s. 18-19). Dolayısıyla Habermas’ın ideolojiye karşı eleştirel yaklaşarak rasyonalite kavramı üzerinden geliştirdiği, ideolojiyi çarpıtılmış iletişim biçimleri ve hegemonyayı meşrulaştıran dünya resmi olarak tanımladığı, söylenebilir.

2. Post-Truth ve Post-Truth’u Anlamak

Post-Truth kavramı gerçeklik, hakikat, gerçek dışı, doğru bilgi ve ideoloji gibi konuların günümüzde evrildiği formunu açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Gerçeklik ve onunla ilişkili olan diğer kavramlar tarihsel süreçte farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ancak günümüzde geldiği noktada bir başka durum meydana gelmiştir. Post-Truth çağda gerçekliğin ya da hakikatin ne olduğu, gerçeğin ideoloji ile gizlenip örtüldüğü gibi açıklamalardan ziyade gerçekliğin farkında olunsu dahi öneminin azalması durumu oluşmuştur.

Post-Truth kavramını anlamak, önceki bölümlerde tartışılan gerçeklik ve doğru bilgi sorunlarının günümüzde geldiği güncel durumunu açıklayabilmenin yanı sıra ikinci bölümde tartışılacak olan gerçekliği etkileyen psikolojik ve medyatik nedenlerin açıklanabilmesi ve üçüncü bölümde analiz edilecek haberlerin kavramsal ve kuramsal temelini oluşturmak adına önemli ve gerekli görülmüştür.

Bunun için de kavramsal tanımlamalar, Post-Truth çağda gerçekliğin nasıl değiştiği, Post-Truth olgusunun temelinde olan inanç ve duygunun gerçekliği gölgelemede kullanılan ikna kavramlarıyla nasıl bir araç haline geldiği gibi açıklamalar

yapılacaktır. Bu doğrultuda da iknanın temelleri olarak görülen bilgiye olan ihtiyaç, dil, retorik, dedikodu ve safsata türleri gibi kavramlarla da gerçekliğin nasıl oluşturulduğu ve nasıl eğilip bükülebildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Bir Kavram Olarak Post-Truth

Post-Truth kavramı, ilk olarak 1992 yılında Sırp asıllı Amerikalı oyun yazarı Steve Tesich tarafından *The Nation* dergisinde yayımlanan İran-Contra skandalı ve Basra Körfezi Savaşı hakkında yazdığı yazısında kullanılmış ve 2004 yılında da Ralph Keyes, *The Post-Truth Era* kitabında “teknolojik determinist bir bakışa açısıyla” (Güven, 2020, s. 30) ele alınmıştır. 2016 yılında Oxford Dictionary tarafından yılın kelimesi seçilmesiyle kavram yükselişe geçmiştir. ABD seçimlerinde Donald Trump’ın başkan seçilmesi ve İngiltere’nin Brexit referandumu ile ilişkilendirilen kavram, “*nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygulara ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya bunları ifade eden*” şeklinde tanımlanmaktadır. Kavramdaki “post” ön eki, “savaş sonrası” (post-war) kavramında olduğu gibi bir zamansal sonralık olarak kullanılmamakta bunun yerine *önemsiz veya alakasız hale gelinen zaman* (URL-1) anlamı taşımaktadır. Post-Truth’un Türkçeleştirilebilmesi adına çok sayıda farklı kavram kullanılmıştır:

“Hakikat-ötesi”, “hakikat-sonrası” (Gürsoy, 2021, s. 156), “hakikatin önemsizleşmesi”, “doğrunun önemsizleşmesi” (Alpay, 2021, s. 27), “gerçek ötesi” (Görkem, 2018, s. 96), “gerçeklik ötesi”, “gerçeklik sonrası” (Coşgun, 2021, s. 69), “neo-gerçek”, “zenginleştirilmiş gerçek”, “yumuşak gerçek”, “hafif gerçek”, “suni gerçek” (Keyes, 2017, s. 25’ten akt. Kocabay Şener, 2018, s. 360), “alternatif gerçekler” (Zabcı, 2017, s. 27’den akt. Mertek, 2020, s. 211), “nitelikli yalan” (Mertek, 2020, s. 212), “post-gerçek”, “post-olgusal”, “post-hakikat” (Tutal, 2017, s. 4’ten akt. Kutlu & Doğan, 2020, s. 85), “gerçek dışı”, “doğru ötesi”, “gerçeğin ötesi”, “gerçek üstü”, “hakikat sonrasılık”, “sahte gerçeklik”, “özel gerçekleme”, “inanılmış gerçek”, “hakikat ötesilik”, “hakikat aşınımı”, “gerçeğimsi”, “gerçeğin bükülmesi”, “gerçek aşımı/aşınımı” (Terzi, 2020, s. 81) gibi kavramlar Post-Truth’un Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. Yoğun çeşitlilikten de görüldüğü üzere kavramın Türkçe karşılığı konusunda bir oydaşma bulunmadığı görülebilmektedir. Bu çeviri farklılıklarının en önemli nedenleri olarak konunun yeni olması ile çeşitli yazarların ve düşünürün konuya farklı bakış açılarından

yaklaşması gösterilebilmektedir. Post-Truth'u tam anlamıyla karşılayan bir Türkçe karşılık olmadığından ve kavramın tam anlamını verebilmek açısından bu çalışmada *Post-Truth* haliyle kullanılması uygun görülmüştür.

Gerçeklik, hakikat, doğruluk gibi kavramlar arasındaki farkları ve *post* ön ekinin önemsizleştirme anlamı taşıdığını belirtmiştik. Post-Truth da ontolojik olarak gerçeklik olgusu ile değil, gerçekliğe getirilen önermelere ilişkin epistemolojik bir hakikat meselesidir. Dolayısıyla Post-Truth kavramının anlattığı şey “hakikatin öneminin azalması” şeklinde karşılanmaktadır. Tanımda da belirtildiği üzere Post-Truth durumda duygu ve inançlar kamuoyunun belirlenmesinde daha etkindir. Bu da nesnel gerçeklerin kamuoyunun belirlenmesine olan etkisini geri plana atmaktadır. O halde Post-Truth durumda yaşananların görünümü, gerçek ya da gerçeği karşılayan doğrulardan değil, duygu ve inançlar doğrultusunda üretilen önermelerle var olmaktadır.

2.2. Post-Truth Çağda Gerçeklik Tartışması

Gerçeklik tartışmaları zaman içinde belirtilen felsefi ve ideoloji bağlamından farklı bir yöne evrilerek Post-Truth bir hal almıştır. Bu döneme geçişte artık her göreceli hakikat yorumu farklı bir gerçeklik algısını temsil etmektedir. Ancak durum yalnızca bununla kalmamaktadır. Benimsenen hakikat yorumunun dayanakları bilimden, sistematik/bilimsel yöntemlerden uzaklaşmış inanç ve duygusal yakınlık temelli belirleme haline evrilmiştir. Bir başka deyişle hakikat yorumunun doğruluk kriteri, rasyonel ve ampirik yöntemlere değil, inanılana ya da yakınlık gösterene göredir. Üstelik bu yorumların doğruyu yansıtmadığı da bu kararı verme aşamasında önemsizdir. Dolayısıyla hakikat, önemsizleşmiştir. Bu durum herhangi bir fikri bir başka düşünce ile eşit seviyeye getirirken asılsız, çarpıtılmış ya da uydurulmuş iddiaların yükselişinin yolunu da açmıştır. Bu nedenle Post-Truth olgusunun gerçeklik tartışmaları açısından önemi büyüktür.

2.2.1. Post-Truth Gerçekliğin Art Alanı

İnsanlığın hakikat yorumu tarih boyunca istikrar sağlayamamıştır. Hakikat bir yorum olarak ele alınmış ve zaman içinde devamlı değişiklik göstermiştir (Aydoğan D., 2019, s. 82). Sosyal bilimler alanında gerçekliğin göreceli ve inşa mı yoksa dışsal ve nesnel mi olduğu sorunu da matematik ve fizik alanındaki gelişmelerle bağlantılıdır.

20. yüzyılın başlarında felsefe ve güvenilir bilimler olarak görülen matematik ve fizik alanlarında temelleri sarsan gelişmeler meydana gelmiştir. Matematik bilimlerinde analitik felsefenin kurucusu olarak kabul gören ve kesin bir temel bulma arayışına giren Frege, bir başka filozof ve matematikçi olan Russell'ın sistemini sorgulayan keşfini mektuplaması üzerine matematik bilimlerinde bir *temeller krizi* yaşandığını kabul etmektedir (Delacampagne, 2010, s. 20). Russell ise mantıkçı ve matematikçi Whitehead ile matematiğin temellerin yeniden sağlamlaştırmak için salt mantık temelinde inşa etme çabalarına üç ciltlik *Matematiğin İlkeleri* eserinde açıklamaya çalışsa da önermeler kıza zamanda hem çürütülmüş hem de felsefi eleştirilere maruz kalmıştır. Wittgenstein Principia'nın varsaydığı yargı teorisinin gizliden gizliye *metafizik bir özne* kavramına dayandığını ortaya koymuştur (Delacampagne, 2010, s. 43). Husserl ise sezgiyi kullanmadan matematiği bir temele koyma imkânının olmadığına ulaşmıştır (Delacampagne, 2010, s. 21). Gödel'in *eksiklik teoremi*ne göre aksiyomatik olarak tamamlanmış ve matematiksel bütünlüğü olan bir matematiksel sistem tutarsızdır. Çünkü her aksiyom yeni bir Gödel tipi önermeyi gerektirecektir. Dolayısıyla tutarlılık için eksikliğin kabulü gerekmektedir. Gödel'in bunun ispatını yapmasıyla eksiksiz matematik fikri yıkılmıştır (Çalışkan, 2018, s. 61'den akt. Oruç, 2020, s. 150-151). Fizik alanında yaşanan gelişmelerden sonra doğa felsefesi köklü bir şekilde değişmiştir. İlk zamanlarında çeşitli tartışmalara konu olsa da bazı temel önermelere karşı çıkılsa da (Bauer, 2016, s. 257-254'ten akt. Oruç, 2019, s. 20) Newton'cu fizik, astronomik hesaplamalarda doğru bir şekilde işlemesiyle uzun süre hâkimiyetini korumuştur. Ancak 1919 yılında Einstein'ın genel izafiyet teorisinin astronomik verilerle doğrulanmasıyla geçerliğini kaybetmiştir. Newton fiziğinin en temel varsayımlarından *eş zamanlılık* yanlışlanmış ve böylece modernist mutlak ve genel geçer zaman ve mekân idraki de transandantal özne anlayışı da sarsılmıştır (Arslan, 2011, s. 111, 131'den akt. Oruç, 2019, s. 20). Einstein'ın teorilerinin yaygınlaşmasıyla Newton fiziğinin geçerliğine olan güven sarsılmıştır. Bu durum birçok alanda olduğu gibi sosyal bilimlerde de değişimler yaratmıştır.

20. yy. her anlamda en sarsıcı bilimsel gelişme *izafiyet teorisi* değildir. Sembolik kurucusu olarak Plank'ın kabul edildiği *kuantum teorisi*, "sağduyu seviyesinde sürekliliğinden kuşku duyulmayan uzay ve zamanın bile en temelde kesik birimlerden

oluştuğuna” işaret etmektedir (Arslan, 2011, s. 132’den akt. Oruç, 2019, s. 20-21). Bugün artık fiziksel fenomenlerin birçoğunun aslında “kaotik bir yapıya” sahip olduğu kabul edilmektedir (Çalışkan, 2018, s. 44’ten akt. Oruç, 2019, s. 21). Fizik alanında yaşanan bu gelişmelerden itibaren çağdaş doğa felsefesinde evren artık düzenlilik, merkezilik ve mutlak zaman-mekân düşüncesinden tümüyle kopuk; görelilik, kaos, olasılık, rastlantı, büyük ve düzensiz patlamaların hâkim olduğu devamlı olarak genişleyen *sınırsız bir süreç* olarak ele alınmaktadır (Arslan, 2011, s. 96’dan akt. Oruç, 2019, s. 21). Seidman’a (1992) göre özellikle 1970’li yıllarda post-yapısalcılık, hermenötik ve dil felsefesine getirilen yeni tartışmalar ve kuramlardan sonra sosyal bilimlerin meşruiyet krizi iyice görünür hale gelmiştir (Seidman, 1992, s. 2’den akt. Oruç, 2020, s. 151). Burada özellikle yapısalcılık ve post-yapısalcılık etkisi üzerinde de durulması gerekmektedir. Yapısalcılar; dışsal, mutlak, evrensel bir gerçeği yadsımış ve eğer öyle bir gerçeklik varsa da insanların kültürel anlamda koşullanmadan bilim dâhil hiçbir yolla o gerçeğe ulaşabileceği düşüncesini reddetmiştir (Fiske, 2003, s. 151). Tüm bu gelişmelerin postmodernist düşünürlerce yorumlanması ve bilim eleştirisinin popüler kültüre yansması çok daha radikal olmuştur. Hakikat, bilim ve bu türden kavramlara dair şüpheli yaklaşımların neden olduğu genel durum hem gerçek ile kurgu arasında hem de din, bilim ve batıl inanç arasındaki farkları belirsizleştirmiştir (Ferraris, 2014, s. 16’dan akt. Oruç, 2020, s. 152). Bu belirsizlik ve şüphelilik hali Post-Truth durumda din, bilim, kurmaca, hurafe gibi bilgi kaynakları, istediğine inanabilme özgürlüğü vermiştir. Hakikat, postmodern dönem için epistemolojik olarak *imkânsız*; politik veya toplumsal olarak da *zararlı* bir kavram haline gelmiştir (Oruç, 2020, s. 149-152). Bu görelilik ve istediğine inanabilme özgürlüğü büyük bir belirsizlik hali yaratmış; hakikat ile hakiki olmayanı birbirine karıştırmıştır. Hakikat üzerine bir temel bulunmadığından dolayı bilginin doğruluğu üzerine bir ulaşım olamayacaktır. Aynı zamanda herhangi bir olumsuz davranışın yanlışlığı belirlenemez olacağından büyük problemlerin ve toplumsal yıkımların ortaya çıkması olanaklı hale gelecektir.

Akıl, klasik hakikat, kimlik ve nesnellik kavramlarından, evrensel ilerleme veya kurtuluş fikrinden, büyük anlatılardan, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçevelerden veya nihai zeminlerden şüphe duyan bir düşünce tarzına postmodernizm denmektedir (Eagleton, 2011, s. 9). Postmodernizme geçiş ile birlikte nesnel doğruluk ve

nesnel gerçeklik önemini kaybetmiş, kamuoyu oluşurken bireylerin duyguları ve inançları daha belirleyici olmuştur. Zira modernizmde savunulan bireyin, kendi aklına güvenmesiyle başlayan süreç, rasyonel akla ve her davranışı rasyonelleşen *homoeconomicusa* dönüşmüştür. Ancak bireyin davranışları her zaman rasyonel değildir ve düşüncenin bu evrilişi bunu perdelemekten farklı bir şey yapmamıştır (Çelik, 2021, s. 1545). Modern durumda bilgi biçimleri, modernizmdeki özgürlük, adalet, mutluluk, eşitlik gibi ilkelerin oluşturduğu üst anlatılar tarafından yönetilmektedir. Ancak bunlara ilişkin herhangi bir söylem, bu türden anlatılara dair bir güvensizlik içeriyorsa postmodern denebilmektedir. Çünkü postmodern durumda gerçeklik, bireye ve bireyin içinde bulunduğu şartlara göre değişiklik göstermektedir. Postmodernist perspektifte kesin yargı içeren ifadeler bulunmamaktadır. Doğruluk rölatifdir (Uluk, 2018, ss. 87-89'dan akt. Kaya, 2021, s. 29) ve gerçeklik sayısı, üzerine düşünen birey sayısı kadardır. Post-Truth ile birlikte değişen düşünme biçiminin bir sonucu olarak bireyin anlam ve gerçeklik benzeri kavramları sorgulama ve analiz etme yöntemlerini değişime uğratmıştır (Çelik, 2021, s. 1545). Bu yeni durum ile birlikte bakış açılarında ve ulaşılan sonuçlarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ulaşılan farklı sonuçlar da farklı hakikatler anlamına gelmektedir.

Postmodern düşünürler, dil ve kültürü *sosyal inşa* olarak ele almıştır. Her şeyin sosyal inşa olarak ele alınmasıyla da herhangi bir şeyin yanlış olacağının nasıl belirleneceği bir sorun haline gelmiştir. Belirsizliğin ve düzensizliğin hâkim olduğu postmodern dönemde, hakikatin varlığı tartışmalı bir hal almış ve hakikatin akılla bulunabileceğine ilişkin inanç sarsılmıştır. Bu dönemde tarih de bilgi de görecelidir. Her şey özne nasıl görüyorsa öyle olmakta ve hiç kimse kesinlik iddiasında bulunamamaktadır. Gerçeğe ulaşamayacağı düşüncesinden hareketle de yorumlar arasında bir hiyerarşi bulunmamaktadır (Alpay, 2021, s. 37-39). Dolayısıyla bir yorum, diğer yoruma göre daha doğru veya daha yanlış değildir.

Postmodernizmin çoğulcu toplumu onaylaması ve çok sesliliğe yer vermesi gibi olumlu yanları bulunsa da (Alpay, 2021, s. 37) pasif konumundan içerik paylaşan aktif bireylere dönüşen insan, kendini dijital ortamlarda benzerlerin seslerini duyan, görüşleri onaylanan ancak ötekinin sesine tahammül edemeyen bir hale evrilmiştir. Bunun sonucunda da kutuplaşmalar, nefret dili ve ötekileştirme kaçınılmaz hale gelmiştir

(Özgan, 2020, s. 168). İstenilen yoruma inanabilme özgürlüğüne bu özgürlüğün dijital anlamda geniş kitlelere yayabilme olanağının eklenmesiyle olumlu veya olumsuz her türden bilgi dolaşıma girebilmektedir. Yorumların radikal bir şekilde savunulması ve kendine destekçi bulmanın kolaylığı ile kutuplaşma, nefret dili ve ötekileştirme gibi sorunların doğmasının yanı sıra daha büyük problemlerin oluşmasına da imkân yaratmaktadır. Bu durum postmodernizmin göreliliği ve özgürlük vaadiyle ulaştığı sonuçların olumsuzluğa yol açan bir yönü olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Post-Truth Gerçeklik

Postmodernizmin göreliliğinin ve internet teknolojisiyle sosyal medyanın gelişmesi zamanla farklı tavır ve kanaatlere yol açmıştır. İstenilen yorumun hakikat olarak seçimi rasyonel düşünce gereksinimini zayıflatmıştır. Bu da duygu ve inanç üzerine hakikat seçiminin önünü açmıştır. Artık seçilecek hakikatin geçerliği, gerçeğe uygunluğa göre değil, onu seçecek olan bireyin duygu ve inancına uygunluğu ile tayin edilmeye başlamıştır.

Ball, Post-Truth durumun “*saçmalıkların* kamusal alanı” ve “politik/toplumsal söylemi istila etmesi” ile ilgili olduğunu öne sürmektedir (Ball, 2017, ss. 10-12’den akt. Oruç, 2020, s. 143). Post-Truth çağını d’Ancona, demokrasinin temellerini yerinden oynatan bir “*yalan söyleme sanatı*” (d’Ancona, 2017’den akt. Çelik N., 2021, s. 1550) şeklinde ifade etmektedir. Zarzalejos’a göre ise Post-Truth’un asıl anlamı gerçeğin bütünüyle *görelî* olmasıdır (Zarzalejos, 2017, s. 11’den akt. Oruç, 2020, s. 144). Bu durum günümüz postmodern dönemin oluşturduğu yeni bir durum olarak ele alınmaktadır (Görkem, 2018, s. 96). Dolayısıyla Post-Truth, postmodern epistemolojik krizin bir sonucu olarak ortaya çıkan hakikate/doğruya dair şüpheli bir yaklaşım, tamamen neoliberal mantığa boyun eğmiş toplumsal bir durum ve haber ortamının siber dünyaya hapsolmasıyla ortaya çıkan bir hakikat ve doğruluk krizi olarak değerlendirilebilmektedir. Buradan hareketle kavram, kamuoyunun oluşturulabilmesi açısından; doğru ile yalan, sahte ile gerçek, hakikat ile uydurma arasındaki farkın kaybolması olarak yorumlanabilmektedir (Oruç, 2020, s. 155). Bu farkların ortadan kaybolmasıyla oluşan doğruluk krizi, dayandırılacak temelleri olmayan karar alma süreçlerinin önünü açmaktadır.

Yoğunluklu olarak siyaset ve propaganda ile ilişkilendirilen Post-Truth durum, politikacılar için bir araç olarak kullanılabilir. Politikacılar, bir durum hakkında yeterli kanıt olmasa da politik anlamda bir üstünlük sağlayabilmek amacıyla insanları o duruma inandırmaya çalışabilir (McIntyre, 2018, s. 13). Hegemonyadaki ve ideolojik aygıtlardaki rıza ve iktidarın gerçekleştirilebilmesi buradan hareketle de her türden iktidarın kendi ideolojisine taraftar toplayabilmesi Post-Truth durumunda zor olmayacaktır. Zira bu ortamın insanları “her şeye inanmaya hazır” (Şimşek, 2018, s. 6) haldedir.

Yoğunluklu olarak siyaset ve propaganda ile ilişkilendirilse de ekonomik çıkar kaygısı ya da farklı nedenlerle de Post-Truth yaklaşımlar sergilenebilir (Sarioğlu E. B., 2020, s. 378). Yalnızca bir alandaki iktidar değil, kendi düşüncesini yaymak ve kabul ettirmek isteyen herhangi biri de Post-Truth çağda kendine yer bulabilir. Bu kişi kendi yorumunu gündelik yaşamındaki ya da medyadaki diğer bireylerin, iktidarların veya iktidarlar söylemini taşıyanların yorumlarından oluşturabilir. Çoğunlukla rasyonel tercihlerin ve akıl süzgeçlerinin çok az kullanıldığı ya da hiç bulunmadığı bir süreçten ortaya çıkan hakikatler bu şekilde dolaşıma girebilir. Bu hakikatler, diğerlerinin hakikatlerini belirleme sürecinde de etkili olmaktadır. Bu durum asılsız bilgilerin dolaşıma girmesinde yaşandığında yanlış yönlendirmeler ve yanlış edimler ile olumsuz sonuçları doğuracaktır.

Post-Truth ortamda insanların sahip olduğu bakış açılarının rasyonel olmaktan ziyade kişisel duygu ve düşüncelere dayalı olması ile bireyler olay, olgu ve düşüncelere dayalı edindikleri verileri doğrulama ihtiyacı hissetmemekte ve böylece yalan söylemek sıradanlaşabilir (Yıldırım & Tanyeri Mazıcı, 2021, s. 742-743). Keyes’e göre Post-Truth çağda söylenebilecek her şey mübahtır. Neyin doğru, neyin yalan ve kimin yalancı olduğu konusunda herkes kendi istediğini seçebilir (Keyes, 2006, s. 85’ten akt. Oruç, 2020, s. 144). Düşünülen, inanılan ve/veya teyit edilmemiş herhangi bir bilginin, insanlar arasında dolaşıma sokularak yayılabilme imkânı ciddi ve hassas konularda büyük sorunlar doğurabilir.

Yalanı çokça içeren ancak yalan kavramı ile eş anlamlı olmayan Post-Truth durumunda yeni olan şey ise kitlelerin kendi ön yargılarına, görüşlerine ya da kanaatlerine uygun olması halinde -yalanların farkına varsalar bile- onları hakikat gibi kabul etmesi,

doğruymuş gibi davranması ve onları savunmasıdır (d'Ancona, 2017, s.26'dan akt. Alpay, 2021, s. 29). Çünkü herhangi bir yorumun kanaatlere hitap etmesi, o yorumun özne nezdinde geçerli kılınmasıyla ve eylemin ya da kanaatin rasyonelleştirilmesi ile ilgilidir. Bu eylem ya da kanaat birbirleriyle uyumsuz ise birey, içsel olarak çelişkiyi çözmek adına çelişkiyi ortadan kaldıracak yollar aramaktadır. Bunun nedeni ve nasıl yapıldığı ilerleyen bölümlerde *Bilişsel Çelişki Kuramı* başlığı altında detaylandırılacaktır. Ancak şu an için bu çelişkiyi giderme çabasının Post-Truth çağda görelilik ilkesinin işleyişine ve dolayısıyla her yorumun kabul edilebilir oluşuna büyük katkı sağladığını belirtmek önemlidir. Zira bu içsel rasyonelleştirme güdüsü; komplo teorilerine, siyasi manipülasyonlara, yalanlara, çarpıtmalara ve aldatmacalara yol açabilmektedir. Bu durum kimi zaman çıkarların sağlanması için bir araç olabilirken kimi zaman toplumsal anlamda zarar olarak sonuçlanabilmektedir. Medyanın kullanımı ile bu sonuçların etkisi büyüebilmekte, genişleyebilmekte ve yayılabilmektedir.

Medyada çok sayıda asılsız, çarpıtılmış veya yalan içerik bulunmaktadır. Yalan haberlerin artışa geçmesinin de internetin ve sosyal medyanın ortaya çıkışı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Kavaklı, 2019, s. 663; Güven, 2020, s. 21). Post-Truth dönemde kullanıcı unsurunun da önemi göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir haberin viral olup olmaması kullanıcının psikolojik ve bilişsel ihtiyaçlarına bağlı olduğu ifade edilebilir (Kiraz, 2020, s. 11). İnsanlar artık yalnızca duymak istediklerini duymakta, okumak istediklerini okumakta ve izlemek istediklerini izlemektedir. Benzer durumda henüz doğruluğu teyit edilmemiş ancak hoşuna giden herhangi bir bilgiyi doğrudan etkileşime geçirebilmekte ve bu paylaşımları oldukça yüksek beğeni alabilmektedir (Çepni Şener, 2019, s. 902; Özgan, 2020, s. 177, 182; Toprak, 2020, s. 326). Çünkü medya, mesajları yaygın, çoklu ve hızlı bir şekilde ulaştırma özelliğine sahiptir. Aynı zamanda yeni medyanın *etkileşim* unsuru ile birlikte iletişim çok yönlü işlemektedir. Bu da tüketen ve aynı zamanda üreten kullanıcılara; Toffler'in deyiimiyle “üretüketicilere (prosumer)” (Toffler, 2008, s. 17) *cevap verme* ve *yeniden paylaşma* imkânı sunmaktadır. Böylece bilginin yayılımı hem destekçi bulmakta hem de sayısı katlanarak artmaktadır. Bu durumun daha büyük kitlelere daha yaygın ve yoğun şekilde aktarılması yeni medyanın yükselmesiyle mümkün olmuştur.

Artık bireyler yalnızca kişisel yargı, kanaat ve inançları ile uyumlu olan bilgileri *doğru* kabul etmektedir (Yıldırım & Tanyeri Mazıcı, 2021, s. 743-744). Yaygınlaşan düşünceler, kendine çok rahat bir şekilde taraftar bulup daha fazla kopyalanabilip yaygınlaştırılmasıyla pekiştirilmeye başlanmıştır. Bu tekrar durumu, *tekrarlanan doğrular* şeklinde işlev görüp bir hakikat görünümü yaratmıştır. Ancak hurafe, kurmaca, söylence, dedikodu gibi asılsız bilgiler insanları bilimden ve bilimin söyleminden uzaklaştırmış ve asılsız bilgilerin zararına uğratmıştır.

Yoğunluklu olarak yalan haber, gerçekliğin çarpıtılması ve bunlar aracılığıyla kamuoyunun rasyonel olmayan tercihlerde bulunması anlamında ele alınan Post-Truth, bu biçimiyle sorunlu görünmektedir (Güven, 2020, s. 20). Post-Truth kavramı üzerindeki tartışmaların gazetecilik alanında yoğunlaşmasının nedeni, gazetecilik mesleğinin esas amacı olan doğruları topluma bildirmek iken bu doğruluk krizinin en yoğun ve en açık şekilde bu alanda yaşanmasıdır (Hyvönen, 2018, s. 126'dan akt. Oruç, 2020, s. 143). Ayrıca Post-Truth çağda medya araçlarının haber organizasyonları, kendi kitlelerine parçalanmış bir gerçekliği sunmaktadır (Özdemir, 2020, s. 136). Bilginin deformasyona uğratılması veya gerçekliğin şahsi çıkar doğrultusunda kurgulanması sebebiyle de doğru bilgiye ulaşmak gittikçe zorlaşmıştır. Geleneksel ve/veya yeni medya, gerçekliği ve bilgiyi manipüle ederek haber üretim süreçlerinde ideolojik bir boyut oluşturmaktadır. Böylelikle haberde *objektiflik* ilkesi tehlikeye girmiştir. Medya içeriklerinin güvenilirliği sarsılmış, misenformasyon, dezenformasyon ve manipülasyonların olduğu medya ortamında haberlerin kime ya da neye göre tanımlandığı belirleyici hale gelmiştir (Özdemir, 2020, s. 111). Örneğin Facebook skandalı ve Cambridge Analytica davası, sosyal medyanın siyasal manipülasyon için kullanıldığının önemli bir göstergesi olarak bilinmektedir. Bu skandallarla büyük veri (big data), yalan haber (fake news) ve yankı fanusları (echo chambers) gibi kavramlar öne çıkmıştır (URL-5). Tam bu noktada medya tarafından gerçekliğin nasıl etkilendiği sorusu akıllara gelmektedir. Bunun için de yukarıda değinilen psikolojik ve sosyolojik etkiler ve sonrasında medyanın etkileri açıklanacaktır. Böylece medyayı kullanan bireylerin sahip olduğu sosyolojik ve psikolojik durumlarının medya etkilerine olan katkısı da açıklanmış olacaktır.

2.3. Post-Truth Gerçekliğin Oluş(tur)umu

Post-Truth gerçeklik birçok şekilde ve birçok yönden oluşmakta ve/veya oluşturulmaktadır. Bunun oluşmasının bir yönü bireysel ve toplumsal anlamda psikolojik ve sosyolojik etkiler, bir yönü iktidar ve ideolojik söylemleriyle ikna çabaları, bir yönü de bu iletişimin sağlandığı ortam olarak medyanın etkileridir.

Bireysel ve toplumsal boyutlarda ayrı ayrı olmak üzere sahip olunan duygu, düşünüş ve hareket gibi doğal durumları bulunmaktadır. Bireyler, kişisel fikirlere ya da davranışlara sahip olabilmekte ancak bu kişisel görüş ve eylemleri içsel olarak meşrulaştırabilmektedir. Aynı zamanda bu düşünce ve davranışlar, toplum içerisinde farklı boyutlarda ele alınabilmekte, değiştirilebilmekte, yeniden biçimlendirilebilmekte ya da çarpıtılabilmektedir. Topluma yansıtılan düşünceler asılsız olduğunda ise birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İktidar sahiplerinin kendi meşruiyetleri ve ideolojik emelleri için stratejik söylem ve mesajları, insanların fikir ve davranışlarına etki etmektedir. Bu da insanın gerçeklik algısını belirleyen ya da biçimlendiren bir diğer yöndür. İktidar, çıkarları ve istekleri doğrultusunda ikna edici söylemler üretmektedir. Bu üretilen söylemlerin gerçeklikten uzak olması iktidar sahipleri için önemli olmayabilir ancak seslendiği halk için bir sahtelik anlamına gelmektedir. Bu sahtelik kimi zaman meşru görülen bir tahakküm kimi zaman ise gerçek olmayan yapay ihtiyaç olarak varlık göstermektedir. Bu durum toplumun, özgürlükten uzak ve iktidarların istediği biçimde yaşaması anlamına gelmektedir. Gerçek ve doğru yaşama gayesinde olanlar için dayatılan bu söylemler gerçekliğin algısına etki eden ya da algıyı tümüyle inşa eden diğer bir yöndür.

Gerek iktidarın topluma seslenmesinin bir ortamı gerekse de insanların birbirleri arasında etkileşim kurduğu ortam olarak medyanın sahip olduğu birtakım özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerin amacı kitleyi mecrada tutarak kâr elde etmek olsa da Post-Truth ortamını yaratan, pekiştiren ve devam ettiren sonuçları da olmaktadır. İlerleyen bölümlerde detaylandırılacak olan bu durumda insanlar, *öteki* gördükleri kişilerin düşüncelerinden uzak, yalnızca kendi görüşlerine ve kendi sevdiği alanlara yönelik içeriklerle buluşturulmaktadır. Bu şekilde ise sığ bir çeşitlilik bilinci oluşmakta, farklılıkların farkındalığına varılamamakta ve kendi görüşlerinin *asıl doğru* olduğu bilinci pekiştirilmektedir. Böylelikle gerçeklik algısının oluşumu bu yönden de etkilenmektedir.

Tüm bunlar ortaklaşarak gerçeğin *görelî yorumlar* olduğu fikrinin ağır bastığı bir dönemi ortaya çıkarmaktadır. Yoğun bilgi aktarımının olduğu kaotik mecralarda gerçek ile sahte, doğru ile yanlış arasındaki çizgi bulanıklaşmıştır. Bu belirsizliklerle dolu ortamlarda gerçeğe ve doğru bilgiye ulaşmak oldukça güçleşmiştir. Ulaşımın zorluğu ve belirtilen etkiler ile birlikte duygusal yakınlık ve keyfi inanç belirleyici hale gelmiştir. Geline bu son durum ise Post-Truth olarak adlandırılmıştır. Genel olarak bahsedilen bu durumları açıklamak amacıyla Post-Truth inancın nasıl oluştuğuna yönelik var olan bazı durumlar ve yapılan bazı müdahaleler açıklanacak sonrasında ise yeni medyanın gerçekliğe olan etkileri ele alınacaktır.

2.3.1. Post-Truth Gerçekliğe İlişkin İnançın Zemini

Post-Truth temelde insanların olaya verdiği tepki ile ilişkili bir kavramdır. Dolayısıyla insanların, gördükleri ve yaşadıklarıyla ilgili durumlar ön plana çıkmaktadır. Zira gerçeklik algısının oluşması ve/veya biçimlenmesi bu görülen ve yaşanan olaylara ilişkindir. Gerçeklik algısının kabulü yani o durumun gerçeklik olduğuna dair inanç bazı temellere dayanmaktadır. Bilgiye olan ihtiyaç, dönemin ağır basan gerçeklik algısı, çıkar gereği kasıtlı manipölasyon girişimi gerçekliği etkileyen veya oluşturan aynı zamanda insanların buna geliştirdikleri inancın oluşturulmasını sağlayan temellerdir.

2.3.1.1. Bilgiye Olan İhtiyaç

İnsan, doğası gereği bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Aristoteles'in (2010) *Metafizik* adlı eserinin girişinde kullandığı ifadeyle "bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler" (Kaya R., 2021, s. 27). İnsanların ilk çağlardan itibaren vahşi yaşam koşullarında hayatını devam ettirebilmesi için tehlikelerin farkında olması, kendine araçlar geliştirmesi, bazı yaşamsal döngünün bilgilerine sahip olması ve kendisi gibi olanlarla iş birliği içinde olarak daha fazla güç kazanması gerekmektedir. Bu temel gereksinimler de bilgiye olan ihtiyacı ve iletişim zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Zaman içinde gelişen toplumların her dönem için yeni bilgileri ve yeni ihtiyaçları doğmuştur.

Teknolojik gelişmelerin günümüzde geldiği noktada ise bilgi çağına girilmiştir. Ancak yoğun ve yığın bilgiler karşısında bir bilgisizlik çağına da girildiği söylenebilmektedir. Gündemi takip etmek, olan bitenden haberdar olmak, alınan yeni kararları öğrenmek ve diğer birçok bilgiye ulaşmak, günümüz çağının bilgi ihtiyacı olarak

görülmektedir. Yaşamın olağan bir şekilde sürdürebilmesi için bilgiye duyulan ihtiyacın varlığı sürekliliğini korumaktadır.

2.3.1.2. Bilginin Göreceliği

Gerçekliğin muğlaklığı ile doğru bilgiye yaklaşım rölatif bir biçim kazanmıştır. Tüm yorumların birbirine denk düştüğü postmodern dönemde bilginin doğruluğu, gerçekliğin dışsal olduğu önermesindeki gerçekliğe olan uygunluğuna ya da bilimsel dayanaklara göre değil, söyleyenin kim olduğu ve nasıl söylediğine göre belirlenmeye başlanmıştır. Bu durum ilerleyerek duygusal ve inançsal yakınlığa göre belirlenip hakikatin önemsiz olduğu Post-Truth durumla sonuçlanmıştır. Birbirine denk görülen yorumların duygu ve düşüncelere hitap ederek seçilmesi aynı zamanda bir gerçeklik algısı yaratacağından dolayı bu algıyı belirleyen inancın oluşmasına etki ettiği söylenebilmektedir.

İnsanların sosyal algıları, olay, durum veya olgulara ilişkin tanımlamaları Post-Truth kavramında yer kazanmaktadır. İnsanların, diğerlerini çok hızlı bir şekilde değerlendirerek bir karara varması gerçeklik ve güven kavramlarının da rölatif bir biçim almasına yol açmaktadır. Aynı zamanda insanlar karar verme noktasında da en az seviyede olsa bile belli bir bilgiyle hareket etmektedir. Bu tür bilgi; grup davranışlarının bir sonucu, kişisel hedef ve çıkarların yönlendirmesi veya dışlanma korkusundan kaynaklanan etkenlerle ilişkilidir. Bunun bir sonucu olarak da güvenirlilik kavramı etkiye uğramaktadır (Ceyhan, 2019, s. 15). Bilgiye zorunlu olarak ihtiyaç duyan insanın, göreceli hakikatler ortamında hangi hakikati seçeceği bir başka deyişle gerçeklik algısını hangi hakikate göre oluşturacağı, sonucu belirleyecektir. Tam bu noktada birinci bölümde yer alan ideolojinin ikna ve rıza kullanılmasıyla ilgili görüşlerde gerçekliğin -özelde ise Post-Truth gerçekliğin- nasıl yaratıldığına/dayatıldığına ilişkin bazı yol ve yöntemler açıklanacaktır.

2.3.2. Post-Truth Gerçeklikte İknanın Temelleri

İktidar sahipleri, toplumun rızasını sağlamak ve böylece kendi ideolojilerini empoze edebilmek için birtakım teknik ve yöntemler uygulamaktadır. Bireyin dünya görüşünü ya da seçeceği hakikati, kendi ideolojilerine uygun göstermek isteyen iktidar sahipleri kimi zaman dilsel çarpıtmalar kullanmakta, konuşmalarını iknaya yönelik biçimlendirmekte; kendi çıkarlarına yönelik çıkarım yapılması için anlam çarpıtmaları,

mantık hataları veya kelime oyunları kullanabilmektedir. Gerçek ile ilgisi olmayan dedikodu, efsane veya mitlere başvurulabilmektedir. Böylece düşünülecek fikri, gündemde konuşulacak konuyu ve çıkarılacak sonuçları belirleyerek bireylerin hakikat seçim sürecini manipüle edebilmekte ve karar yönünü kendi çıkarlarına hizmet eden bir dünya görüşüne yönlendirebilmektedir. Bu nedenle de Post-Truth gerçekliğin nasıl oluşturulduğuna yani hakikatlerin bireylere nasıl yansıtıldığına ve bireylerin nihai hakikat seçim kararını ne tür aşamalardan geçerek ikna olduğuna ilişkin bilgilerin verilmesi önem arz etmektedir.

2.3.2.1. Dil ve Retorik

Foucault, dilin başlangıçta insanlara Tanrı tarafından verildiği ilk formu ile nesnelerin mutlak, kesin ve anlaşılır bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir (Foucault, 2006, s. 70'ten akt. Özdoğru, 2019, s. 203). Günümüzde ise gerek toplumsal alanda gerekse medyada üretilen söylemler ve dolayısıyla dilin kullanımı, gerçekliği oluşturan ya da en azından etkileyen bir oluşum haline evrilmiştir. İnsanın anlam dünyasına hitap eden dilsel çabalar algıların belirlenmesini ya da biçimlenmesini sağlamaktadır. Dil, algılarda; gerçek olmayanı gerçek, gerçeği de gerçek olmayana dönüştürebilme gücüne sahiptir. Gerçekleşmemiş bir olayı sanki yaşanmış gibi aktarmak algılanan bir hale geldiğinde gerçekleşmiş bir olay olarak kabul görebilecektir. Dolayısıyla toplumun sahip olacağı düşünceler, iktidar tarafından dilsel çabalarla tayin edilebilecektir.

Dilin gündelik halinden farklı olarak genel anlamda medyada ve özel anlamda haberlerde kullanılan hali gerçeklik algısını değiştirmede büyük rol oynamaktadır. Haberler kurgusal metinlerdir ve bütün kurgusal metinlerdeki gibi bir söylemi bulunmaktadır. Haberde anlatılan olaylara anlam katmaktadır. Aynı zamanda anlatıcının rolü de önemlidir. Anlatıcı haberleri aktarırken kendi doğrularını katabilmektedir. Yalnızca alıntı biçiminde aktarım yapmayı tercih etse de bu kez egemen söylemin taşıyıcısı olabilmektedir. Dolayısıyla bir açıdan haber söylemindeki anlatımla diğer açıdan da haber söyleminde yer alan egemen söylemlerin doğallaşması ile ideolojinin yeniden kurulduğu söylenebilmektedir (Tokgöz O., 2015, s. 240). Dilin salt bir şekilde işleyemeyişi ve her zaman ideolojik bir yan barındırması salt bir gerçeklik algısının oluşmasının önünde her zaman var olan bir engeldir. İdeolojiyi doğasında barındıran dil,

çoğu durumda gerçeklik algısını şekillendirmek veya oluşturmak için bir araç olarak kullanılmıştır ve kullanılmaya da devam edecektir.

Foucault’a göre söylem, “üzerine konuştuğu nesneleri kuran pratikler bütünü”dür (Foucault, 2006, s. 166’dan akt. Özdoğru, 2019, s. 207). Dilin bu anlamda açıklanan rolü *dilsel belirlenimcilik (Linguistic Determinism)* ve bunun bir uzantısı olan *dilsel görelilik (Linguistic Relativity)* hipotezleriyle ilişkilidir. Dilsel belirlenimcilik hipotezi dilin, dünyayı yorumlama tarzımızı belirlediğini öne sürmektedir. Dilsel görelilik ise dilin; algılananları, düşünme ve davranış biçimlerini etkilediğini öne sürmektedir. Sapir ve Whorf hipotezi olarak da bilinen bu hipoteze göre ise farklı dilleri konuşanlar dünyayı farklı biçimde deneyimlemektedir (Mutlu, 2017, s. 85). Bunun yanında bu hipotezin yalnızca farklı dilleri konuşanlar değil, aynı dili konuşan ancak farklı algılamalara sahip olanlar için de geçerli olduğu söylenebilmektedir. Çünkü algılamaların farklılığı yalnızca dilsel farklılıktan değil, önceki bilgilere, deneyim ve tecrübeler, toplumsal ve kültürel normlara ve diğer birçok etkene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Dilin anlamı biçimlendirmesi yönünde bir teknik olarak retorik ya da hitabet kavramı ön plana çıkmıştır. Retorik, Antik Yunan’da şiirden düzyazıya geçişte siyasi ve sosyal olayların etkisiyle birlikte bireylerin kendilerini daha iyi ifade edebilme ve toplumsal yaşama daha fazla katılma ihtiyacının doğmasıyla (Williams, 2009, s. 2’den akt. Alpay, 2021, s. 95) ortaya çıksa da duygulara ve inançlara hitap eden ve ikna üzerinde işleyen bir anlama evrilmiştir.

Platon, sofistlerin gençlere verdiği retorik eğitiminin aldatmaca olduğunu ve düşünce taraftarlarının hakikati çarpıttıklarını öne sürmüştür (Platon, 2008, s. 460-461’den akt. Alpay, 2021, s. 95). Kavram daha kapsamlı olarak Aristoteles’te ele alınmıştır. “Etkili biçimde konuşma ya da söz sanatı” anlamında kullanılan retorik kavramı, Aristoteles’e göre bir durumda mevcut olan tüm ikna araçlarını kullanabilme yetisi veya ikna etme sanatı olarak açıklanmıştır (Mutlu, 2017, s. 276). Retorikte ulaşmak istenen şey konuşmacının istediği kanaati dinleyicide uyandırmak (Alpay, 2021, s. 96), gerçeğe veya doğruya ulaşma değil, iknayı sağlayarak haklı çıkmaktır.

Retorikçi, popüler önermeleri genel geçer gerçekliklere dayanıyormuş gibi sunarak iknayı sağlamakta ve istediği kanaati uyandırmaya yönlendirmektedir (Alpay, 2021, s. 96). Bu durum gerçekle bağı olmayan, çıkar güdülü bir gerçeklik oluşturma

çabasıdır. Dolayısıyla bireyler, hakikat seçimi sırasında bu tür yönlendirici ve kurgusal gerçeklere maruz kalmaktadır. Derrida'ya göre “retorik metin dışında hiçbir şey yoktur” (Mutlu, 2017, s. 277). Amaçlı söylemlerle gerçeklik algısı kurulmakta ve yaşamsal kararlar buna göre tayin edilmektedir.

2.3.2.2. Safsatalar ve Mantık Hataları

Dil ve söylem kurgusunda etkili konuşmanın yanı sıra safсата ve hatalı mantık yürütme ile de yönlendirme ve gerçeğin inşası mevcuttur. Konuşmacılar, söylemlerini aktarırken gerçek görünümü veren ve hissettiren ancak öyle olmayan birtakım teknikler kullanmaktadır. Bu tekniklerle düşünme eylemi sırasında asılsız ve yapay bir onay sağlayarak düşünceyi manipüle etmekte ve böylece ulaşılan sonucu değiştirebilmektedir. Bunun sonucunda da anlatılanlara karşı rıza ve meşruiyet kazandırılarak gerçeklik kurgusunun gerçeklik gibi işlev görmesi sağlanmaktadır. Bu da safсата ve hatalı mantık yürütme çabaları ile icra edilmektedir.

Safsata, gerçekmiş gibi görünmesine rağmen temelsiz ve asılsız olan, kıyaslanabilirlik verilmiş yanıltıcı bir söz veya gerçek gibi süslenmiş bir yalan (Ayverdi, 2010, s. 1044) ve gerçek bir akıl yürütme olmaksızın gerçek bir akıl yürütmeymiş gibi gösteren aldatıcı bir yöntem (Alpay, 2021, s. 20) şeklinde tanımlanabilmektedir. Safsataların kullanımı sırasında gerçek süsü ya da doğru akıl yürütme görünümlü söylemler mantık hataları içermektedir. Safсата kullanımında amaç da budur. Düşünme eylemi hatalı bir mantık yürütmeye uğratılmaktadır. Hatalı bir şekilde yürütülen mantıktan çıkacak sonuç, konuşmacının ulaşılmasını istediği kanaate uygun bir yönlendirme içermektedir. Böylece ikna edilen bireyler safsatalara düşerek konuşmacının istediğine göre şekil alacaktır.

Bir dönem gerçeği aktaran, hakikatin yanında olan ya da yalanı ifşa eden olarak görülen medya şimdilerde bu görünümünü kaybetmiştir. Post-Truth'u engelleyen bir mekanizma olduğu dönemlerde geleneksel medya, hakikate ulaşmak amacıyla akıl yürütme kullanan entelektüellerin yönetiminde bulunmaktaydı. O dönemlerde de bulunan çarpıtma, gizleme, abartı, asparagas ve bunları bolca içeren safsatalar, belirli olgusal verilerle desteklenmeye ve rasyonel bir meşruiyet zeminine oturtulmaya çalışılmaktaydı. Yapılacak sahtekârlıkların dahi tüm sınamaları aşan nitelikli bir sahtekârlık olması gerekmektedir (Alpay, 2021, s. 41). Ancak Post-Truth ile geline nokta bu güç ciddi

derecede kaybolmuş ve safsatalar bir araç olarak bolca kullanılabilir hale gelmiştir. Artık bir safsatanın, rasyonel bir zemine getirilerek sunulması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bunun nedeni zihne ve akıl yürütme becerilerine ihtiyacın çok azaldığı onun yerine inanç ve duygunun geldiği ve iktidarların bunu bir araç olarak kullandığı bir döneme geçilmiş olmasıdır.

Zihin ve akıl yürütme becerisi kusursuz işlemediğinden dolayı bireyler safsatalara düşebilmektedir. Bireylerin safsatalara kapılmasını sağlayan nedenler temel olarak ikiye ayrılabilir. Bunlar *öznel* ve *dışsal* nedenlerdir. Öznel nedenler arasında bilgi eksikliği, karmaşık düşünce süreci, ön yargı, manipülasyon arzusu, hırslar, ego, dikkatsizlik ve aceleci davranma, eleştirel düşünce süzgecinden geçirmeme ve özdeşleşme yer alabilirken dışsal olarak doğal ve fiziksel engeller, çevresel faktörler ve kültürel etkiler gibi faktörler sayılabilir (Alpay, 2021, s. 105-108). Bireylerin özel nedenlerden dolayı safsatalara düşüşü öncüllerin doğruluğunu veya yanlışlığını bilememe veya bunları birbirine karıştırma, tam bir bilgiye sahip olmama, savın içeriğini ya da sınırlarını bilmeme, ifadelerdeki çarpıtmaların farkına varma yeterliliğine sahip olmama gibi bilgi eksikliğinden kaynaklanabilmektedir. Nesneleri zihinde net olarak algılamadan ve sağlam bir şekilde ayıramayıp ilgisiz şeylerle ilişkiye sokarak, yeterli delil olmaksızın bir yargıda bulunarak, çıkar güdüsüyle aldatma ve yanıltma çabası göstererek, hırslarına yenik düşerek, egosunu koruma güdüsüyle olayları ve nesneleri çarpıtarak, aceleci davranarak, duyduklarını süzgeçten geçirmeden olduğu gibi kabul ederek safsataya düşebilmektedir. Dışsal olarak safsataya düşürenler ise doğal ve fiziki engeller, dış çevre ve kültür gibi nedenlerdir. İnanç, görüş veya değerlendirmelerin büyük bir kısmı direkt ya da dolaylı olarak kültür ile oluşmaktadır. Kültürler zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bir yapı olduğundan dolayı her kültür kendi toplumuna farklı bir terbiye, batıl inanç, otorite kaynağı, örf-adet, grup kuralları ve gramer yapıları dayatmaktadır. Bu da akıl yürütmeleri bozmakta ve safsatalara elverişli hale getirmektedir (Alpay, 2021, s. 105-109). Safsataların sayısı oldukça fazladır ve çok sayıda sınıflandırmalar yapılmıştır.

Alpay ise safsataları yedi ana başlık altında ele almıştır (Alpay, 2021, s. 112-113):

1. *İleri sürülen savdan farklı bir savın yürütülmesi (Ignoratio Elenchi)*
2. *Savı değil rakibi hedef almak (Argumentum ad Hominem)*
3. *Yanlış kanıtlar kullanmak*

4. Sorumluluğun karşıya atılması

5. Tribünlere oynamak

6. Tanık göstermek

7. Muğlaklaştırma

Alpay, bu başlıklar ile onların alt başlıklarına ilişkin açıklamalara ve örneklere yer vermiştir. Açıklamalara kısaca değinmek, düşülen safsataların ne olduklarını ve nasıl yapıldığı ile ilgili yöntemlerini açıklamak gerçeklik algısının safsatalarla nasıl manipüle edildiğini gösterme açısından önem arz etmektedir (Alpay, 2021, s. 115-174):

İleri sürülen savdan farklı bir savın çürütülmesi safsatasında konu ile ilgili olmayan meselelerin konunun özüyümüş gibi sunulması ve ardından alakasız savın tartışmaya açılması ile ilgilidir. Bu safsata türünde rakibin savı indirgenebilmekte hatta ortaya atılmayan savı atmış gibi gösterebilmekte böylece rakibin düşüncesi çarpıtılabilmektedir. Belli koşullarda doğru ve geçerli olan durum veya ilkelerin olmadığı durumlarda da geçerli olduğunu göstererek hileli bir çürütme yapılabilir. Savda bulunan bir hatayı işaret ederek, tüm savın geçersiz sayıldığını öne sürerek sav tümüyle çürütebilmektedir. Yalnızca iki seçenek olduğu gösterilip alternatiflerin olmadığına inandırılarak çürütülebilmektedir. Bir başka durumda eş sesli sözcüklerde tartışma konusu olan anlamını işaret ederek konu ile ilgisi olmayan anlamından bir başka yola saptırmayla hileli akıl yürütmesi yaptırılabilir. Savı, nefret uyandıran kategori içine alıp kuşkulu hale getirerek de çürütme yapılabilir. Bu edim ile karşı sav, zayıflatılarak ya da geçersiz kılınarak savuşturulabilir.

Savı değil rakibi hedef almak safsata türü ile sav değil, savı öne süren kişiyi hedef alma söz konusudur. Burada sav yerine kişinin tutumu ile davranışları arasındaki tutarsızlığa işaret ederek söylemin geçersiz olduğuna kanaat getirme sağlanabilir. Yine savı çürütmek yerine savı öne süren kişinin itibarını zedeleyerek savın inandırıcılığını azaltma çabasına girilebilir. Kendi ile rakip arasındaki statü farklılığı öne sürülerek sav çürütülebilmektedir. Tartışmayı kişiselleştirip aşağılayıcı ve kaba davranışlar göstererek ya da doğrudan fiziksel güç uygulama tehdidiyle tartışmada üstünlük sağlanabilir. Rakibin kullandığı suçlamaya yanıt vermeden aynı suçlamayı rakibe yönlendirerek sav çürütülmüş gibi gösterilebilir. Savı çürütülecek kişinin; özgürlüğü, yaşam biçimlerini, malı-mülkü tehdit eden, kötü ve

tehlikeli olduğu lanse edilerek çürütme yapılabilir. Benzer şekilde savın doğruluğu ve geçerliği, rakibin finansal durumuna göre ölçülerek yapılabilir.

Yanlış kanıtlar kullanmak safsatasında savdaki muğlak olan şeyleri eleştiriye tabi tutmadan bir kanıtmış gibi göstererek ve ona bağlı kabul edilebilecek bir önermeyi doğruladığını göstererek sav çürütebilir. Benzer durumda aslında gerçek nedeni olmayan bir şeyin gerçek neden olarak gösterilmesiyle yapılabilir. Rakibin öncülünün kabulü ile öncülden çıkmayacak bir sonuca varıp kendi savına muhalif olduğu gösterilerek sav çürütülebilir. Art arda gerçekleşen ancak bir nedensellik içermeyen ya da yüzeysel bir bağ bulunan olaylar arasında bir nedensellik kurularak ikinci olayın birinci olaya bağlı olduğu sonucunu çıkarma yoluyla da çürütme yapılabilir. Tarafların bilgisiz olması ya da konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması durumunda aksi sonucu kanıtlanmamış olmasıyla gerçekleşmiş olduğu yargısına vardırarak savı geçersiz kılabilir. Bir durumu açıklarken kurulan bir analogide benzerlik gösteren bir yönün işaret edilip tüm açılardan benzerlik gösterdiği sanısının yaratılmasıyla veya kurulan metaforla benzerlik gösteren şeyin doğrudan yerine kullanılmasıyla çürütmeye gidilebilir. İki farklı şey arasında benzerlik gösteren duyuşal verileri diğerinde de özdeş olduğu yanılgısına düşürerek çürütme yapılabilir. Tersine durumda da farklılıkların zıtlık olarak gösterilmesiyle de yapılabilir. Bir olayın bir başka durumu ortaya çıkarması tersine çevrilerek ikinci durumun da birinci durumu ortaya çıkaracağı safsatasıyla sav çürütülebilir. Bir başka durumda bir mantıklı gerekçe yerine sahte bir tehlike potansiyeli varmiş gibi gösterilerek hileli bir akıl yürütme yapılabilir. İtibarlı görünmeyen bir durumun reddi için kanıt sunmak yerine eş anlamlı sözcük kullanılarak itibarsız durumun var olmadığı öne sürülebilir. Bir başka durumda ise gündelik dilde kullanılmayan sözcük dizilimleri ile abartılı şekillerde adlandırılarak itibar yükseltilebilir. Savı gerekçelendiren delillerin önemli bir kısmı ihmal edilerek eksik bilgi sunma ya da çoklu nedenleri tek nedene bağlama yoluyla sav çürütülebilir.

Sorumluluğun karşıya atılması safsata türünde ise bir kanıtlama yapmadan, sava karşı savın ters hali yönlendirerek, yanıtları kesin olmayan soruların sorulduğu durumlarda kanıtlama yükünü karşıya atarak cevapsızlık sorununu rakibe yükleyebilir.

Tribünlere oynamak safsatasında savın geçersizliğini yalnızca konu hakkında bilgisi olanların fark edebileceği sahte bir itirazda bulunarak sav sahibinin bilgisizliğini işaret edip dinleyiciler önünde çürütülmüş gibi görünmesiyle yapılabilmektedir. Bir diğer durumda savı çürüten taraf ile dinleyicilerin aynı grubun üyesi (mezhep, lonca, sektör, kulüp, ülke, mahalle vb.) olduğu ancak savı çürütülenin bu gruplardan birine mensup olmadığı durumlarda *biz* ve *öteki* algısı yaratılarak ve ediminin kendi grubunun çıkarına olduğu söylenerek çürütme yapılabilmektedir. İnsanların merhamet ve şefkat duygularını istismar ederek söz gelimi kendi durumunu, insanların kendisi için üzülecekleri ya da sempati besleyecekleri bir şekilde mağduru oynayarak sahte bir kanıtlama gösterimi içine girilebilmektedir. Safsatayı yapan kişi ayrıca her toplumda var olan çeşitli ön yargı ve özgün ön kabullerini mecburi doğrular şeklinde gösterip aynı zamanda kitlenin hoşlanacağı popülist söylemlerle besleyerek kendi savını haklı çıkarmaya çalışabilmektedir.

Tanık göstermek safsatasıyla profesör, bakan, filozof gibi uzman veya otoritelerin unvanlarının gücü kullanılarak ve bu kişileri tanık göstererek sav güçlendirilebilmektedir. Bir başka durumda genel ön yargılar otorite olarak istismar edilebilmektedir. Kişi, sava rasyonel bir karşılık vermek yerine o konuda daha tecrübeli olduğuna dair deliller sunarak rakip savı değersizleştirebilmekte ve kendi savını güçlü gösterebilmektedir. Her ne kadar zıt anlamda kullanımları olsa da ikna edici özelliği olan atasözlerine ve vecizelere başvurarak genel geçer doğrular gösterilerek ya da gelenekleri istismar ederek, inanılan bir şeyi, bir dini, uygulanan bir durumu tanık göstererek çürütme yapılabilmektedir. Bir başka durumda ise bir neden sunulmaksızın ait olunan kapsayıcı grupların öyle yaptığını delil olarak sunarak da safsata yapılabilmektedir.

Son olarak *muğlaklaştırma* safsatası, ileri sürülen sav oluşturulurken sözcüklerin ya da ifadelerin açık bir şekilde kullanılmaması ve anlamın muğlaklaştırılması ile ilgilidir. Bu safsata türü birden fazla yoruma açık olan bir ifade kullanarak veya birden çok konunun tek soruda birleştirilmesi ile karşı taraftan onay veya ret beklenerek yapılabilmektedir. Bir başka durumda iletiyi anlaşılmaz hale getirip delil özelliği taşıyormuş gibi göstererek ve sava uymayan ayrıntıların hiçbir farklılık yaratmayacağı öne sürülerek çürütme yapılabilmektedir.

Mantık hataları oluşturarak ya da hileli akıl yürütmeye iterek yapılan bu safsatalar bireyin odağını şaşırtmakta ve böylece rasyonel olarak varılmış sonuçlara ulaşmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Rasyonel düşünceyle ulaşılacak bir sonuca ulaştırmama çabasıyla kendi söylemlerini bir şekilde haklı çıkararak bir gerçeklik kurgusu yaratılmaktadır. Bu tür yöntemlerin var olması sebebiyle eleştirilmesi gereken konular üzerinde durulmayacak ve kabul edilmesi halinde zararlı olabilecek durumlar istenmeyen sonuçlara yol açabilecektir. Bu kimi zaman yönetilen sınıfın sisteme uyumlulaşmasında kullanılan kimi zaman halkın düşünce ve davranışlarını biçimlendirirken kimi zaman da bir tartışma ortamında kullanılabilmektedir. İşe yaradığı durumda ise toplum, sistemin işleyişine boyun eğmekte, aslında istemeyeceği durumları onaylamakta ve böylece istemediği sonuçlarla karşılaşabilmektedir.

2.3.2.3. Dedikodular, Efsaneler ve Mitler

Orta Çağ ile birlikte mucizelere, mitlere inanılan bir döneme girilmiş ve inançlar uğruna işkencelerin yapılması, insanlık dışı olayların yaşanması normalleşmiştir. Modern Çağ'da içsel kanaatler gerçekliğe dönüşmüş ve medyanın gerçeklik inşası mümkün olmuştur. Günümüzde bilgiye ulaşım kolaylaşmış ve ucuzlamıştır ancak bilginin kalitesi, bilginin doğruluğu gibi kavramlar sorunlu hale gelmiştir (Sarioğlu E. B., 2020, s. 378). Özellikle de kritik dönemlerde ve konularda etkisini artıran bu değişim yaşanan olumsuzlukları körükleyen bir hal yaratmıştır.

Gerçeğin önüne geçebilen asılsız söylemler olarak dedikodular, efsaneler ve mitler hâlâ günümüzde dolaşımdadır. Asılsız yargılar içeren bu söylentiler işlev gördüğünde istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır. Hiç yaşanmamış bir olay ya da bir olaya ilişkin gerçek ile bağı olmayan anlatılar bunlara örnektir. Gündelik yaşamda olmasının yanı sıra özellikle internet ile birlikte sosyal medyanın yükseldiği bu dönemde insanlar, ileti bombardımanına maruz kalmaktadır. Kaotik ileti ortamında dedikodu, efsane ve mit içerikli iletiler ile doğru söylemler iç içe girmiş ve aralarındaki fark bulanıklaşmıştır. Bunun sonucunda da asılsız ya da geçersiz söylemler, doğru görünümü kazanabilmektedir. Bu durum Post-Truth'un en önemli çıktılarından biridir. Keyes, Post-Truth çağda internetin yanlış bilgi ve efsanevi söylemlerin yayılmasına hız kazandığını ve bunları pekiştirerek kalıcı kıldığını ifade etmektedir (Keyes, 2017, s. 268'den akt. Mimaroglu, 2019, s. 30). Keyes'in ifadelerinin doğruluğu; yalan ve sahte olanın çok

eskilere dayanmasının ötesinde bugünün çağında devasa yaygınlığa ulaşmasından ve Post-Truth söylemleri doğurmasından anlaşılabilmektedir.

Haber kaynaklarının dağılmasıyla yalan-yanlış bilgilerin, dedikoduların ve söylentilerin hızlı bir şekilde yayıldığı bir dünya yaratılmıştır (Alpay, 2021, s. 41). Bireyin güven duyduğu çevresi, kanaat önderleri ve medya platformunun bir bilgi yuvası olarak görülmesi, içeriklerin doğruyu yansıttığına olan yatkınlığı artırmaktadır. Böylece karşılaşılan içeriğe olan inanç oluşmakta ve asılsız bilgiler kişinin gerçeklik algısının belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Medyadan edinilen dedikodu, mit ve efsaneler gündelik yaşamda karşılaşılanlara nazaran daha çok ve daha etkilidir. Bunun nedeni dijital ağın genişliğinden ve katılımın dünya çapında oluşudur. Bunun yanı sıra gündelik yaşamda karşılaşılan dedikoduların büyük bir kısmı da yine medya ortamından edinilerek gündelik dile yansıyan konulardır. Hatta medyadaki içeriğe sıklıkla karşılaşmak, birçok kişiden duymak, söylencenin doğruluğuna olan inancı, bunu yakınlarıyla paylaşmak isteyenler aracılığıyla da yayılım ve onay hissi pekişmektedir.

Özellikle sosyal medya platformlarında hızla yayılan bilgi kirliliği, küresel şehir efsanelerini andıran ve yok oluş miti olarak da kabul edilebilecek bir internet anlatısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Duman, 2020, s. 61). Kriz zamanlarında etkisi çoğalan dedikodu, şehir efsanesi gibi söylencelerin yakın bir örneği de Covid-19 pandemisinde baş göstermiştir.

Covid-19 pandemisine ilişkin medyada dolaşıma geçen bilgilerin çoğu, yalan haber niteliği taşımaktadır. Bu tür içerikler şehir efsanesi, dedikodu, söylenti ve mitlerle yakından ilişkilidir. Bu içerikler sosyal medya kanallarıyla küresel çapta ve çok hızlı bir biçimde yayılım göstermektedir. Yayılan bu söylenceler, dijital ortamdan kopup gündelik yaşamda insanların birbirlerine anlattıkları *hikâyelere* dönüşmektedir (Duman, 2020, s. 59). Bu tür söylemler çok çeşitlidir ve ölümlere varan ciddi zararlar yaratabilmektedir.

Bu tez çalışmasının odaklandığı temel problem de bu konuyla ilişkilidir. Covid-19 pandemisine ilişkin haberler incelenerek söylemlerin ne türde oldukları ve ne miktarda paylaşıldıklarına ilişkin sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Ancak analize geçmeden önce Post-Truth çağda yeni medyanın rolünü de açıklamak önem arz etmektedir. Zira Post-Truth söylencelerin yükselişi yeni medya araçlarının özellikleriyle ilişkili ve rolü

oldukça büyüktür. Bunun için de yeni medya ortamında bilginin dolaşımına ve gazetecilik pratiklerine sonrasında ise yeni medyada Post-Truth gerçeğliğin oluşturulup yayılmasına neden olan algoritmalara ilişkin bilgilere yer verilecektir. Bunların öncesinde ise tartışmalara konu olması ve sınırlarının çizilebilmesi açısından yeni medyaya ilişkin tanımlamalara, yaşamsal boyutlarına ve psikolojik-sosyolojik etkilerin yeni medyada nasıl işlediğine ilişkin bilgiler verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA, GERÇEKLİK VE DİJİTAL HABERCİLİKTE COVID-19 PANDEMİSİ

1. Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş

Tarihsel süreçte endüstriyel, bilimsel ve teknolojik gelişmeler bir yandan teknik bir yandan da yapısal birçok dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelere uyumla birlikte gündelik yaşam dinamiklerinde değişimler meydana gelmiştir. Toplumsal ilişkiler, kültür, gündelik yaşantı, mesleki pratikler, kitle iletişimi, boş zaman aktiviteleri, enformasyon sağlama, gerçeklik algısı ve daha birçok bu değişimlerden nasibini almıştır. Köklü değişikliklere yol açan gelişmelerden biri medyanın gelişimi olmuştur.

Bu noktada McLuhan'ın insanlık tarihi açısından teknolojiyi merkeze koyarak yaptığı ayrım önemlidir. McLuhan, bunun için üç dönemden bahsetmektedir. Birinci dönem, 1500'ler öncesinde hâkim olan ve yüz yüze iletişimin ön planda olduğu sözlü iletişimin ağırlıklı olduğu kabile dönemidir. İkinci dönem ise 1500 ila 1900 yılları arasında yaşanan, kabile yapısının zayıfladığı, matbaanın ortaya çıktığı ve yazılı iletişim araçlarının, gazete, dergi, kitap gibi mecraların geliştiği mekanik dönemdir. Üçüncü dönem ise 1900'lerden sonra başlayan elektronik çağ dönemidir. Bu dönemde televizyon, radyo gibi iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte sözlü kültür ve sözlü iletişim yeniden önem kazanmıştır (Güngör, 2016, s. 187). Üçüncü dönemin devamında ise sayısal teknolojilerin gelişimiyle ortaya çıkan teknolojilerin olduğu söylenebilmektedir.

Gerçekten de her yeni teknolojik atılım yeni bir dönem yaratma niteliğinde gelişim sağlamıştır. Yazının bulunmasının ötesinde bunun çoğaltılmasını sağlayan matbaa teknolojisi; bilginin çoğalmasını, yayılmasını böylelikle de bilgilenmeyi ve diğer gelişimlerin temelini öte yandan da kitleleşmeyi ve tektipleştirmeyi yaratan bir yenilik olmuştur. İlerleyen dönemlerde sayısal teknolojilerin kullanılmasıyla bu değişimleri daha da yükselterek, geliştirerek ve çeşitlendirerek kendine ait bir dönem olabilecek niteliğe ulaşan radyo ve televizyon araçları ortaya çıkmıştır. Artık çok daha yaygın, çok daha erişebilir ve çok daha kapsamlı araçların hâkimiyeti söz konusudur. Bu yeni teknolojilerle yalnızca yazılı değil, görsel ve işitsel içerikler de mümkün olmuştur. Bir yandan bilgilenme ve eğlenme öte yandan da yönlendirme ve propaganda gibi unsurların aktarımı

daha etkili ve daha yoğun bir hale evrilmiştir. Ancak iletişim bu ortamlarda hâlen tek yönlüdür. İletiler yalnızca kaynaktan alıcıya ulaşmaktadır. Dolayısıyla alıcının bir geri bildirimde bulunması söz konusu olamamaktadır. Bu da medya içeriklerinin sorgulanabilmesinin ve eleştirilebilmesinin mümkün olmadığı bir iletişim ortamı anlamına gelmektedir.

Gelişen teknoloji ile birlikte bilgisayarlar ve mobil telefonlar ortaya çıkmış, internet teknolojisinin bu araçlara eklenmesiyle de büyük değişimler meydana gelmiştir. En önemli değişimlerden biri iletişimin çok yönlü hale evrilmesi yani kullanıcıların iletişim sürecine dâhil ve müdahil olmasıdır. Bu durum bir yandan medya içeriklerinin yorumlanabilmesini, sorgulanabilmesini ve eleştirilebilmesini diğer yandan da profesyonel olmayanlar tarafından dolaşıma sokulan sahte ve asılsız içeriklerin yayılımını olanaklı kılmıştır. Bunların neler olduklarını, neden ve nasıl meydana geldiklerini açıklamadan önce gelişen teknolojinin değişim sürecinin, kavramsal bir çerçevesinin, geçiş öncesi ile sonrası yaşanan dönüşümlerin ve yarattığı farklılıklarının açıklanması yerinde olacaktır.

1.1. Yeni İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Gelişimi: Yeni Medyanın Ortaya Çıkışı

Teknoloji bir yandan gelişmeye devam ederken diğer yandan da yeni bir çağı başlatmaktadır. Bu dönüm noktaları ise gündelik yaşamın işleyişine, kültüre, dile, iletişim biçimlerine ve diğer tüm dinamiklere sirayet etmektedir. Bu da her dönemde farklı yaşam biçimleri ve farklı algılamaları doğurmaktadır. Günümüz yeni medya araçlarına ise öncesindeki dönemin durumu ve ihtiyaçları doğrultusunda ulaşılmıştır. Bu nedenle yeni medyaya geçiş sürecine dair yapılacak bir değerlendirme, günümüz kitle iletişim ortamlarının ve toplumun mevcut durumu ve yapısı hakkında bazı fikirler sunacaktır.

Manovich, günümüz yeni medyasının ortaya çıkışına zemin hazırlayan gelişmelerin 1830'larda yaşandığına işaret etmektedir. O dönemlerde üretilmeye başlanan Babbage'ın *analitik makinesi* ile Daguerre'nin *dagerotipi* bir taraftan bilgisayar teknolojilerinin diğer yandan ise medya teknolojilerinin gelişimi için temel olmuştur. Jacquard'ın 1800 yılı civarında icat ettiği kart başına delikli kâğıt ile otomatik olarak kontrol edilen dokuma tezgâhı, sayısal hesaplamalar için genel bir bilgisayar olan Analitik makine üzerindeki çalışmasında Babbage'a ilham olmuştur. Artık

programlanmış bir makine, sayıları işleme koymadan önce dahi görüntüleri sentezleyebilmekteydi. “Hem medya makineleri hem de bilgisayar makineleri, modern kitle toplumlarının işleyişi için kesinlikle gerekliydi. Milyonlarca vatandaşa aynı metinleri, görüntüleri ve sesleri yayma -böylece aynı ideolojik inançları sağlama-yeteneği, onların doğum kayıtlarını, çalışma kayıtlarını, tıbbi kayıtlarını ve polis kayıtlarını takip etme yeteneği kadar önemliydi” (Manovich, 2001a, s. 22-23). 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında çok sayıda mekanik ve elektriksel çizelge ve hesap makinesi geliştirilmiştir. Bu teknolojilerin gelişimleri giderek hızlanmış ve kullanımları yaygınlaşmıştır. Yine aynı dönemde görüntülerin, görüntü dizilerinin, seslerin ve metinlerin farklı malzeme formlarında fotoğraf plakaları, film stoğu, gramofon kayıtları vb. saklanmasına izin veren modern medyalar yükselmiştir (Manovich, 2001a, s. 23). 1890’larda hareketsiz fotoğrafların harekete geçirilmesiyle modern medya ilerleme katetmiştir. 1893 yılının başlarında ilk film stüdyosu olan Edison’un Kara Maria’sı özel kinetoskop salonlarında gösterilen yirmi saniyelik kısa filmleri üretmeye başlamıştır. 1895’te Lumière kardeşlerin yeni sinematograf kamera/projeksiyon hibridleri gösterimlerine başlamıştır. 1936 yılı ise medya ve bilgisayar tarihi için kilit yıldır. Bu dönemde medya ve bilgisayar teknolojileri: Daguerre’nin dagerotipinin ve Babbage’ın analitik makinesinin, Lumière kardeşlerin sinematografinin ve Hollerith’in tabloları yapısının ortaklaştığı bir teknolojik gelişim yaşanmıştır. Artık var olan bütün ortamlar, bilgisayar için erişilebilir sayısal verilere dönüştürülebilmektedir. Sonuç olarak da grafikler, hareketli görüntüler, sesler, şekiller, boşluklar ve metinler hesaplanabilir hale gelmiştir. Bir başka deyişle medya, yeni medya haline gelmiştir (Manovich, 2001a, s. 25). Bu teknolojik gelişmelere, iletişim ve haberleşme özelindeki gelişmeler de eklendiğinde günümüz medya ve iletişim araçlarına ulaşılabilmiştir. Yazının bulunması ile başlayan ve yaklaşık 5 bin yılı aşkın bir zamanda yazılı kültür geleneği, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bir yandan kendi gelişimine katkıda bulunmuş diğer yandan rakip olabilecek yeni iletişim araçları ile karşı karşıya kalmıştır. Fotoğrafın icadından sonra basılı iletişim araçlarında yazının yanı sıra görsel içeriklerin daha etkin kullanılması ve bilginin okuyuculara daha ilgi çekici nitelikte sunulması mümkün olmuştur (URL-6). Telgraf ve telefonun gelişimi de iletişime yeni bir boyut ve içerik kazandırma anlamında önemli dönüm noktaları olmuştur. 1844 yılında Mors’un geliştirdiği Mors alfabesi ile kodlanmış

elektrik sinyallerinin alıcı ve verici arasında kurulan kablo bağlantısıyla uzak mesafelere gönderilmesine olanak tanıyan telgraf (URL-6), iletişimin hızını artırmış ve yeni bir boyuta taşınmasında önemli rol oynamıştır.

Bunların yanı sıra Marconi tarafından 1899 yılında ilk telsiz telgraf haberleşmesi gerçekleştirilmiştir. 1876 yılında telefon, insan sesini bir boyuttan başka bir boyuta taşıma başarısını elde etmiştir. 20. yüzyılın başlarında ise 1906 yılında Fessenden'ın Massachusetts'tan Atlantik Okyanusu'ndaki gemilere insan sesini radyo dalgaları aracılığıyla ileterek telsizin gelişimine katkıda bulunmuştur (URL-6). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren telgraf, telefon ve telsiz teknolojileri, 1920 yılında gerçek anlamda yayın hayatına başlayan radyonun öncülüğünü yapmıştır (Kocabaşoğlu, 1980, s. 7-8). Televizyon yayıncılığının başlangıcı konusunda farklı tarihsel perspektifler bulunmaktadır. Cavalier'a göre ilk televizyon yayıncılığı 1928 yılında Londra'da BBC tarafından başlatılmıştır. Öte yandan Jeanneney, bu başlangıç tarihini 2 Kasım 1936 olarak belirtmektedir (URL-6). İlerleyen süreçlerde internetin yükselmesiyle birlikte iletişim ve haberleşme başta olmak üzere gündelik hayatın her alanı etkilenmiştir.

İnternet bilgisayar ağlarının ağı (network) olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir tanımlama yapılacak olursa bilgisayar ağlarının birbirine bağlanması ile oluşan ve bu şekilde bütün dünyayı birbirine bağlayabilen çok büyük bir ağıdır (Dinler, 1998, s. 158'den akt. Bulunmaz, 2014, s. 24). İnternet, askeri amaçlarla kullanılmaya başlanan ve sonrasında sivil hayata geçerek Araştırma Projesi Birimi (ARPA) ve Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı'nın (ARPANET) geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Amerikan Ulusal Bilim Kurumunun 1986 yılında oluşturduğu The National Science Foundation's Network (NSFNET) internetin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Tim Berners-Lee ise 1989 yılında World Wide Web (www) adlı dünya çapında ağı İsviçre'deki CERN laboratuvarında geliştirmiştir. Aynı zamanda URI (Uniform Resource Identifier), HTTP (Hyper Text Transfer Protocol), HTML (HyperText Markup Language) gibi web sunucularını ve kodlama dillerini geliştirerek internetin küresel boyutta yayılmasına katkıda bulunmuştur (Başlar, 2013, s. 824). İnternetin gelişimi sayısız değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Gerçeklik algısı başta olmak üzere iletişim/haberleşme biçimleri ve yaygınlığı, düşünce biçimleri, kültür ve güvenilirlik gibi birçok konuda önemli değişiklik yaşanmıştır. İnternetin ortaya çıkması, iletişimin

boyutunu ve büyüklüğünü değiştirmekle kalmamış, yarattığı bu değişimler kendi içerisinde yeni sonuçlara yol açmıştır. Bunların açıklanabilmesi adına da yeni medyaya ilişkin kavramsal bir değerlendirmenin yapılması ve ardından yaşanan değişimlerin neler olduklarının açıklanması uygun görülmektedir. Zira yeni medyaya dair literatürde çeşitli görüşler ve fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Böyle bir değerlendirmenin yapılması bir yandan kavrama/araca/ortama dair bilgilerin daha açıklayıcı olmasına diğer yandan da araçlar arasındaki farklılıkları ortaya koyarak medya ve toplum sisteminin işleyişini ve böylelikle de medya-toplum-gerçeklik arasındaki bağlamın nasıl işlediğinin açıklanmasına katkı sunacaktır.

1.2. Yeni Medyaya İlişkin Kavramsal Bir Bakış

Yeni medya kavramı 1970’lerde bilgi ve iletişim odaklı araştırmalar yapan sosyal, psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel alanlardaki araştırmacılar tarafından ortaya atılmıştır. Fakat bu anlam 1990’ların hızla yükselen bilgisayar ve internet teknolojisi ile birlikte genişleyerek farklı boyutlara ulaşmıştır. (Thompson, 1995, ss. 23-25’ten akt. Dilmen, 2007, s. 114). Değişim yalnızca medya ile olmamış, daha geniş sosyal ve kültürel değişim türlerinin tanımlamaları ve açıklamaları açısından da yaşanmıştır (Lister, vd., 2009, s. 10). Artık gündelik hayatın akışının önemli bir kısmını medya teşkil etmektedir. Bireyler, olan biteni medyadan takip etmekte, kendilerini bu ortamlardan çeşitli şekillerde sunabilmekte, birbirleriyle kurdukları iletişimi ve etkileşimi artırmakta, meraklarını gidermekte ve eğlenebilmektedir. Diğer yandan bir kitle iletişim aracı olarak topluma veya geniş kitlelere seslenecek olan mekanizmalar için işlevsel bir araç haline de gelmiştir. Medyaya bu açılardan bakıldığında bazen bir kütüphane bazen bir propaganda veya eğlence aracı haline geldiği söylenebilmektedir.

Medya kavramı, ortam ya da araç anlamına gelen Latince bir sözcük olan *medium*’dan türetilen bir kavramdır (Alan, 2021, s. 14). The Encarta Dictionary’de (2010-2013) ise “televizyon, radyo, dergi ve gazetelerin de dâhil olduğu çeşitli kitle iletişim araçları” şeklinde tanımlanmaktadır (Yeşil, 2014, s. 1668). Bir başka anlatımla medya, her türlü bilgiyi bireylere ve topluluklara aktaran, bilgilendirme ve eğitme gibi temel sorumluluklara sahip olan (Soydan & Alpaslan, 2014, s. 57) iletişim ortamları veya iletişim araçları (Alan, 2021, s. 14) olarak tanımlanmaktadır.

Öte yandan Manovich'e (2001) göre yeni medya kavramı, teknolojik gelişmelere bağlı olarak sürekli geliştiğinden dolayı kavramsal olarak tam anlamıyla açıklanamamakta ya da kesin bir tanım oluşturulamamaktadır (Yanık, 2016, s. 898). Buna rağmen kavrama ilişkin literatürde birçok tanımlama yapılmıştır.

Oxford Learner's Dictionaries'de yeni medya, "internet gibi dijital teknolojileri kullanan yeni bilgi ve eğlence ürünleri ve hizmetleri" olarak tanımlanmıştır (URL-7). Aynı zamanda internet sonrası gelişen (Uluk, 2018, s. 10) ağ teknolojilerinin kullanılmasıyla insanlar arasında etkileşimi olanaklı kılan (Erkan & Ayhan, 2018, s. 205), farklı etkileşimli ortamları bir araya getiren (Dilmen, 2007, s. 115) bu anlamıyla "bilgisayarların işlem gücü olmadan oluşturulmayacak ortam" (Aydoğan & Kırık, 2012) olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka deyişle ses, yazı ve görüntüyü aynı ekranda ve aynı teknolojik sistemde bir araya getirerek multimedya bir platform sunup etkileşimli ve hipermetinsel bir özelliği (Karagöz, 2018, s. 680) de beraberinde getiren, kullanıcıların zamana ve mekâna bağlılık göstermeden interaktif bir biçimde etkileşime girdikleri sanal medya ortamı olarak tanımlanabilmektedir (Bulunmaz, 2014, s. 25). Bu açıdan yeni medya; dijital olarak kodlanabilen, farklı ortam türlerini görüntüleyebilen, kayıpsız veri kopyalayabilen (Manovich, 2001a); etkileşimsellik, sanallık, dijitallik, simüle edilebilir ve ağ tabanlı olma (Lister, vd., 2009, s. 13) özelliklerini taşıyan bir araç olarak görülmektedir. Pavlik ve McIntosh'a göre ise yeni medya, aracılı iletişim (mediated communication) olarak adlandırılan bir süreçte belirli bir iletiyi alıcıya belli bir araç veya ortam vasıtasıyla ileten iletişim şeklini ifade etmektedir (Pavlik & McIntosh 2004, s. 70'ten akt. Altunay, 2015, s. 412). Ancak geçmişte icat edilen her teknoloji, o dönemde "yeni" olarak nitelendirilse de onlardan sonra gelen "yeni" teknolojiler, bir öncekinden dolayı onu "eski" durumuna getirmiştir. Örneğin telefon, fotoğraf, televizyon ve sinema da kendi tarihsel süreçleri bakımından yeni medyalardı (Manovich, 2001b, s. 16). Hatta uydu çanağı, webcam ve faks cihazı (Pavlik, 1998, s. 227'den akt. Yanık, 2016, s. 909), faks, fotokopi makineleri, telgraflar, amplifikatörler, uzaktan kumandalar, yazıcılar, uydu antenleri, kasetçalarlar ve matbaa gibi teknolojiler, kendi dönemlerinde "yeni medya" olarak kabul edilmiştir (Atabek, 2001, s. 37'den akt. Yanık, 2016, s. 909). Ancak günümüzde bu araçlar eski medya veya geleneksel medya olarak adlandırılmaktadır. Bugünün yeni medya araçları arasında ise bilgisayar oyunları, sanal gerçeklik ortamları,

multimedya, yazılım, blog'lar ve wiki'ler gibi web siteleri, elektronik wiosk'lar, e-postalar, mobil medya, etkileşimli televizyon ve podcast'ler gibi unsurlar bulunmaktadır. (Bulunmaz, 2014, s. 28; Özgen, 2010, s. 95). Dolayısıyla günümüzde yeni medya olarak görülen internet ve bilgisayarlar tabanlı medyaların ilerleyen dönemlerde çıkacak *daha yeni* teknolojilerle birlikte *eski* hale geleceği söylenebilmektedir.

Yeni medya kavramındaki “yeni” ifadesi, sadece kronolojik bir nitelik değil, iletişim ve genel olarak tüm sistemdeki dönüşümü ifade eden bir anlam taşımaktadır. Bu nedenle de “yeni” sıfatını postmodernizm bağlamında bir dokunuş olarak ele almak yanlış olmayacaktır (Yanık, 2016, s. 901, 904). Lister vd.'ne göre bu sıfatın art alanında güçlü, ütöpik ve ideolojik bir görev bulunmaktadır. Batının -yeni olsun olmasın- öne sürdüğü her şeyin daha yenilikçi ve ilerici olmasına ilişkin bir ideolojinin sonucu olarak da görülmektedir (Lister vd., 2009, s. 13'ten akt. Yanık, 2016, s. 904). Yeni medyayı “yeni” kılan ve geleneksel medyadan ayıran temel özellikleri; zaman ve mekândan bağımsız olması ve etkileşimi en üst düzeye çıkarmasıdır (Lievrouw, 2011, s. 15'ten akt. Yanık, 2016, s. 907). Oluşan bu yeni durumda bireyler medya metinlerine daha yoğun, daha sık, daha hızlı ve dolayısıyla da daha etkili bir şekilde maruz kalabilmektedir. Bu da ilerleyen bölümlerde açıklanacak sonuçların oluşmasında medyanın büyük etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bunları açıklamadan önce yeni medyanın işlevlerine ve özelliklerine yer verilmesinin konuya kavramsal boyutundan daha geniş bir perspektif sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3. Yeni İletişim Teknolojileri ve İnternet Devri(mi): Yeni Medyanın İşlevleri ve Özellikleri

Teknolojinin günümüzdeki durumuyla birlikte yaşadığımız çağ, çeşitli isimlerle anılan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bilgi çağı”, “iletişim çağı”, “enformasyon toplumu”, “ağ toplumu” gibi adlarla anılan bu dönemde internetin hızla yayılmasının ve toplumsal hayatın merkezine yerleşmesinin neredeyse bir devrim niteliği taşıdığı ifade edilmektedir (Ceylan, 2021, s. 503). Sosyal medya, sosyal ağlar, yeni medya, dijital uygulamalar, “e-” ile başlayan teknolojiler gibi ve daha birçok kavramın temelini *internet* oluşturmaktadır. Doğası gereği oluşturduğu hız, güncellenebilirlik, karşılıklı etkileşim, düşük maliyet gibi avantajlarının yanında multimedya özellikleri (Bulunmaz, 2014, s. 23) ile yeni medya, geleneksel medya karşısında birçok açıdan

üstünlük sağlamaktadır. Yeni medyanın geleneksel medyadan ayıran özellikleri gerçekliğe ilişkin olan algıların, genel olarak haberin anlamının, doğrudan bu değişimlerle dönüşen medya kullanımı ile gündelik yaşam pratiklerinin açıklanabilmesi ve anlaşılabilmesi açısından belirleyici önemdedir.

1.3.1. Geleneksel ve Yeni Medyanın İşlevsel ve Özellik Karşılaştırması

İnternetin eklemelendiği yeni iletişim teknolojileri, günümüzdeki kitle iletişim araçlarını ikiye ayırmıştır. Bunlar geleneksel (ana akım) medya araçları ve yeni medya araçlarıdır. Geleneksel medya araçları dendiğinde gazete, radyo ve televizyon ilk akla gelen araçlardır. Sayısal teknolojilerin kullanıldığı yeni medya araçları ise genel olarak bilgisayar ve internet temelli teknolojileri kapsamaktadır.

Geleneksel medyadan yeni medyaya geçişin birçok yeniliğe olanak sağladığı söylenebilmektedir. Ancak bu yeniliklerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olmuştur. Bu nedenle geleneksel medyada olan ve yeni medyayla yaşanan değişimlerin neler olduklarının açıklanması aradaki farkın anlaşılabilmesine fayda sağlayacaktır.

Dijk'e göre medyada gerçekleşen devrimler *yapısal* ve *teknik iletişim devrimleri* olarak iki gruba ayrılmaktadır. Yapısal iletişim devrimleri, uzam ve zaman koordinatlarında meydana gelen değişimleri ifade etmekte, teknik iletişim devrimi ise bağlantılar, yapay hafızalar ve hafıza içeriğinin yeniden üretilmesi gibi faktörleri kapsamaktadır. Bu bağlamda da Dijk, yeni medyayı üç ana başlık altında ele almaktadır. Bunlar (1) yöndeşme (yakınsama), (2) etkileşim ve (3) dijital kod ve hipermetindir (Dijk, 2016, ss. 16-18'den akt. Uluk, 2018, s. 10-11). Bir başka ayrımda yeni medyanın geleneksel medyadan ayıran özellikleri; *dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçimselliği ve kullanıcı türevli içerik üretimi, hipermetinsellik, yayılım ve sanallık* olarak sıralanmıştır (Binark & Löker, 2011, s. 9-13; Yılmaz M., 2018, s. 80). Rogers ise yeni medyanın en belirgin üç özelliğinin *etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık* olduğunu vurgulamıştır (Rogers, 1986'dan akt. Yanık, 2016, s. 902).

Dijk'e göre yeni medyanın en önemli yapısal özelliği *yakınsama*dır. Yakınsama süreci birçok iletişim aracının tek bir ortamda birleşmesi ve aşamalı bir şekilde birbirinin içine geçmesi anlamına gelmektedir. Daha öz bir ifadeyle farklı araçların sahip olduğu özelliklerin tek bir araçta toplandığı ifade edilmektedir. Örneğin cep telefonlarında arama, mesajlaşma, hesaplama ve diğer birçok özelliğin barındırılması kastedilmektedir. Yeni

medyanın ikinci yapısal özelliği olan *interaktiflik*, çok yönlü iletişim ve eş zamanlılığı içermektedir (Dijk, 2016, ss. 20-24'ten akt. Uluk, 2018, s. 10-11). Benzer şekilde *etkileşimsellik* kavramıyla da dijital ortamda birden çok kullanıcının karşılıklı bir şekilde etkileşime geçmesi anlatılmaktadır (Binark & Löker, 2011, s. 9-13; Yılmaz M., 2018, s. 80). *İnteraktiflik* ya da *etkileşimsellik* kavramlarıyla farklı kişilerin, aynı anda ve karşılıklı iletişime geçebilmesi anlatılmaktadır. Burada kullanıcı pasif veya edilgen değildir. Etkide bulunabilen yani interaktif bir roledir. Hem mesajı alan hem geri bildirimde bulunabilen hem de mesajı üreten konumdadır.

Yeni medyanın teknik özelliği olan dijital kod ve hipermetin özelliği ise verilerin 0 ve 1 dizilerinden oluşan bitlere olan denkliğini açıklamaktadır. Bu dijital kodlar, farklı veri öbeklerinin birbirlerine bağlanması hipermetinleri açıklamaktadır (Dijk, 2016, ss. 20-24'ten akt. Uluk, 2018, s. 10-11). Hipermetinsellik, ağ üzerinden diğer alternatif ağlara kolay bir şekilde erişimin gerçekleşebilmesi anlamına gelmektedir. Dijital ortamda bir metinden diğer metne kolay bir şekilde geçilebilmesini, ulaşılabilmesini, metinler arasında ve içinde dolaşılabilmesini sağlamaktadır. Bu özellik bilgiye erişimde geniş bir perspektif sunmaktadır (Binark & Löker, 2011, s. 9-13). Burada yalnızca 0 ve 1'leri kullanarak kendine has kod öbeğinden/dizisinden oluşmuş içerikler kastedilmektedir. Her dizi aynı zamanda diğer dizilerin değili olduğundan dolayı yazı, ses, fotoğraf, video gibi çeşitli içerikleri sunabilmesine ve bunlar arasında geçiş yapılabilmesine olanak tanımaktadır.

Dijitallik kavramı, yeni medya ortamında her şeyin sayısal kodlara dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu sayede verilerin depolanabilmesi, kopyalanabilmesi, başka metinlere kolayca eklenebilmesi ve hızla iletilebilmesi daha kolay hale gelmektedir. Aynı zamanda istenilen verilere, istenilen yer ve zamanda ulaşma şansı da mümkün olmaktadır (Yılmaz M., 2018, s. 80). Dolayısıyla dijitallik özelliği, bilgilerin sayısal formatlarda depolanmasını, iletilmesini ve küresel bağlantıyı artırarak dünya çapında iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bu da medya ve medya içeriklerine erişimin yaygınlaşması anlamına da gelmektedir. Bu durum bir yandan demokratikleşme yönünde katkılar sağlarken diğer yandan bilgi kirliliğinin yayılmasının önünü de açmaktadır.

Multimedya biçimselliği ve kullanıcı türevli içerik özelliği iki açıdan ele alınmaktadır. Multimedya biçimselliğinin anlamı kullanıcıların farklı veri türlerini bir

arada bulabiliyor olmalarıdır. Bir başka deyişle kullanıcıların ses, görüntü ve yazı gibi farklı veri türlerine aynı mecrada ulaşabilmesidir. Kullanıcılar bir ara yüz üzerinden bu materyallere ulaşabilirken aynı zamanda kendilerinin de içerik üretebilmesi olanaklıdır. Haber sitelerindeki haberler, fotoğraflar, ses kayıtları ve videolar multimedya biçimselliğine örnektir. Bazı haber sitelerinde kullanıcıların haberi kendilerinin oluşturabilmeleri ise kullanıcı türevli içeriğe örnek olmaktadır. Bu anlamda kullanıcı türevli içerik, kullanıcı tarafından üretilen içerikler anlamına gelmektedir (Binark & Löker, 2011, s. 9-13). Kullanıcılar bu özellikle hem tüketici hem de üretici konuma gelmektedir. Aynı zamanda içerik üretimi çok kanallı hale gelmektedir. Bu durum bir yandan demokratikleşme, çeşitlilik, çok seslilik ve yenilik açısından olumlu etkiler sağlasa da diğer yandan sahte içeriklerin üretimi ve yayımı sorununu da beraberinde getirebilmektedir.

Yayılım ve sanallık kavramı hipermetinsellik özelliği ile ilişkilendirilmektedir. Bu özellik bir arayüzdeki metnin hızla yayılmasını, farklı zamanlarda ve farklı mekanlarda yeniden erişilebilmesini ifade etmektedir. Özellikle de sosyal medya platformlarında ya da haber sitelerinde dolaşıma giren çeşitli metinler bağlantılar aracılığıyla veya kopyala-yapıştır yöntemiyle hızlı bir şekilde dijital ortamda yayılabilmektedir. Sanallık ise arayüz ve kullanıcı arasındaki iletişimin niteliğini ifade etmekte ve kullanıcıya orada olma hissi vermektedir (Yılmaz M., 2018, s. 80). Bu özellikle birlikte bilginin geniş kitlelere ulaşabilmesi, bilgiye farklı zamanlarda erişilebilmesi gibi imkânların sunulması mümkün olmaktadır. Bu durum bazı açılardan olumlu olmakla birlikte sahte, yanlış, manipüle edilmiş içeriklerin dolaşıma açılması gibi olumsuz etkiler de yaratabilmektedir.

Rogers, alanla ilgili diğer çalışmalardan farklı olarak yeni medyanın *kitlesizleştirme (demassification)* özelliği olduğunu öne sürmüştür. Bu özellik heterojen hedeflere homojen kitlesel içerikler göndermek yerine her birey için özel içerikler gönderilebilmeyi ifade etmektedir (Rogers, 1986'dan akt. Yanık, 2016, s. 902). Her kullanıcının sahip olduğu spesifik özelliklerine erişen medya, kullanıcılara özel içerikler sunulabilmesine imkân tanımaktadır. Böylece tekil kullanıcıların ilgi alanlarıyla, düşünceleriyle ve inançlarıyla örtüşen içeriklerin tekil bireylere iletilebilmesi mümkün hale gelmiştir. Bununla birlikte kullanıcıların mecralarda daha fazla kalması ve içerikleri

tüketmesi sağlanacaktır. Bu durum medya sahipleri için daha fazla maddi kazanç iken kullanıcılar için *yankı odalarına*³ düşmek anlamına gelmektedir.

Asenkron veya eşzamansızlık (dissynchronization) özelliği, yeni medyaların kaynak ve hedef arasındaki etkileşimi farklı zaman dilimleri ve yolculuklar üzerinden sürdürebilme yeteneğini ifade etmektedir (Rogers, 1986'dan akt. Yanık, 2016, s. 902). Bu özellik ile birlikte yeni medya mecralarında üretilen bir içeriğin tüketilebilmesi, yayımlandığı an ile sınırlı değildir. Örneğin televizyon ve radyoda içerikler yayımlandıktan hemen sonra erişime kapanmış olmaktadır. Öte yandan yeni medya mecralarında içeriğe istenilen zamanda yeniden ulaşılabilmesi mümkündür.

Yeni medyanın işlevlerinin iki boyutlu olduğu söylenebilmektedir. Kendi içinde gerçekleşen işlevlerinin yanı sıra çevrim dışı dünyada da somut sonuçları bulunmaktadır. Bu nedenle yeni medyanın işlevleri, kapalı bir süreç olarak sınırlı kalmamakta aksine dış dünyayı etkileyen ve aynı zamanda dış dünyadan etkilenen açık bir süreci ifade etmektedir (Göker, 2017, s. 178). Bir başka deyişle teknik anlamda yaşanan değişimler ve yeni medyaya haiz yeni özellikler birtakım farklılıkları ve onların sonuçlarını doğurmuştur. Yaşanan farklılıklar ve sonuçlar, çeşitli dinamiklerin işleyişine de etkide bulunmuştur. Dolayısıyla yeni durumun ve önceleri nelerin yaşandığına ilişkin değişimin açıklanabilmesi amacıyla geleneksel-yeni medya arasındaki farklılıkların ve sonuçların karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

1.3.2. Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçişin Yarattığı Farklılıklar

Farklılıklardan biri iletişimin yönü ile ilgilidir. Geleneksel medya, tek yönlü işlemektedir ve etkileşim düzeyi sınırlıdır (Yılmaz, Yolcu, Özkaynar, & Aykaç, 2020, s. 299). Monolog olarak işleyen iletişimde ekranlarda veya gazete kupürlerinde yer alan içerikler, tüketiciler tarafından yalnızca tüketilmektedir. Yorum, katkı, eleştiri, görüş gibi geri bildirimler geleneksel medya için yok denecek kadar azdır. Aynı zamanda gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel medya araçlarında içerikler, eşik bekçileri tarafından belirlenip onların isteklerine göre sunulmaktadır. Kullanıcılar, üretime dâhil ve müdahil olamamaktadır. Bu durum, endüstri haline gelen medya alanı için keyfi edimlerin, çıkar ve kâr odaklı çabaların zemini haline gelmektedir. Bunun yanında geleneksel medya,

³ Detaylı açıklama için bkz. *Yankı Odası (Echo Chamber)* başlıklı bölüm (s. 124).

içeriklerin sunumu açısından da sınırlılık taşımaktadır. Bir gazete için metin ve hareketsiz görseller kullanılmakta, radyo için yalnızca ses kullanılmaktadır. İçerikler tekil kullanıcılara değil, kitlelere hitap etmektedir. Herkese aynı içerik sunulmakta dolayısıyla da içerik çeşitliği sınırlı olmaktadır.

Yeni medya ile birlikte kullanıcılar pasif durumdan çıkıp aktif hale gelmiştir. Bu değişimi yaşayan kullanıcılar, etki gücü ya da etkileme katsayısı oranında konunun içine müdahil olmaktadır (Bulunmaz, 2014, s. 25). Jenkins, bu durumu yeni medyanın doğurduğu yeni bir kültür olarak görmektedir. *Katılımcı kültür* dediği bu durumu “ taraftarların ve diğer tüketicilerin yeni içeriğin yaratılmasına ve dolaşımına aktif olarak katılmaya davet edildiği” kültür olarak tanımlamaktadır (Jenkins, 2006, s. 290). Bu durum sadece tüketici konumunda olmayan bireylerin, yeni medyanın kullanıcı tabanlı içerik üretimi imkânlarıyla aktif bir rol oynaması sayesinde katılımcı kültürün oluşumuna zemin yaratmıştır. Taşınabilir cihaz teknolojilerinin sürekli bir şekilde gelişmesi, ucuzlaması, yaygınlaşması ve dolayısıyla da internete erişen kişi sayısında artış olması katılımcı kültür için bir katkı olmuştur. Mobil cihazlar ile kullanıcılar istediğinde çevrim içi olabilmekte, uzam ve zaman sınırını kaldırarak hem içerik üretebilmekte hem de bu içerikleri başkalarıyla paylaşabilmektedir (Uluk, 2018, s. 11-12). Dolayısıyla iletişim tek yönden çok yönlü bir işleyişe evrildiği, tüketicilerin aynı zamanda birer üretici haline geldiği söylenebilmektedir. Kişisel hesaplarından paylaştıkları içeriklerle etkileşime girebilmektedir. Bu durum çok seslilik, özgür düşünce, istek veya görüş bildirme, yorum yapma, fikir üretme gibi olumlu katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda eşik bekçilerinin süzgecinden geçmeyen içeriklerin paylaşılmasını da olanaklı kılmıştır. Bu haliyle “tekelleşmeye, küreselleşmeye karşı olan bireylerin kendi haberlerini kendilerinin yazıp ürettiği bir kitle iletişim aracı” (Gündüz & Pembecioğlu, 2013, s. 318) olarak işlemektedir. Öte yandan profesyonel olmayanların içerik üretimine katılması bir diğer deyişle içerik paylaşma erkinin bu kitleye geçmesi sahte veya asılsız bilgilerin çok daha kolay oluşturulmasına ve yayılmasına imkân sağlayarak olumsuz bir etki yaratmıştır. Yeni medya araçları metin, ses ve görüntüyü aynı anda barındırmakta ve bunun yanı sıra kaynak açısından da çeşitlilik sağlamaktadır.

Örneğin bireyler beğeni almak, takipçi sayılarını artırabilmek gibi kendi çıkar ve ihtiyaçları doğrultusunda yayın yaparken gerçeği kurgulamakta sakınca görmemektedir

(Görkem, 2018, s. 97). Böylece yanlış bilgilendirme ve manipölasyon amacıyla üretilmiş metinlerin, düzenlenmiş görsellerin, videoların ve güvenilmeyen kaynaklardan paylaşılan bağlantıların internet üzerinde dolaşıma girmesi olanaklı hale gelmektedir (Uluk, 2018, s. 53-54). Bilginin çok hızlı bir biçimde üretilme ve herhangi bir filtreye tabii tutulmadan dolaşıma girme imkânı; bireylerin veya kuruluşların istedikleri gibi bilgi üretebilme imkânı ile birleştğinde Post-Truth durumu ortaya çıkarmaktadır (Oruç, 2020, s. 153). Bu da güvenilirliği yüksek hakikat yorumlarından inanç ve duygusal temelli hakikat yorumlarına kayılmasına böylelikle de zarar verebilecek içeriklerin tüketilmesine yol açabilmektedir.

Geleneksel medya, Saussure’ün dil biliminde kullandığı terminoloji ile söylenecek olursa “diakronik” yani art-zamanlıdır (Özdoyran, 2019, s. 199-200). Gerçekleşen bir olay anlık olarak paylaşıma açık değildir. Bir gazete, dünün haberini paylaşmakta, televizyon veya radyo gün içinde yaşanan olayları aktarmaktadır.

Yeni medya ise “senkronik” yani eş zamanlı olarak işlemektedir. İçeriklerin üretimi ve tüketimi neredeyse eş zamanlı gerçekleşmektedir (Özdoyran, 2019, s. 199-200). Yeni medya ortamlarında paylaşılan içerikler, anlık olarak bir başka kullanıcıya iletebilmektedir. Aynı şekilde karşılaşılan bir içeriğe anlık olarak tepki verebilmek de mümkün hale gelmiştir.

Bunların yanı sıra geleneksel medya içeriklerinin ulaştırılabilmesi açısından da bir sınırlılık bulunmaktadır. Bu aynı zamanda maliyet anlamına da gelmektedir. Gazetelerin basımı ve dağıtımı hem zamansal hem de mali açıdan zayıflık taşımaktadır. Baskı için kullanılacak araçların, içerik üreticilerinin, dağıtıcıların ve ulaşımın ücretleri yüksek bir maliyet gerektirmektedir.

Yeni medya araçları ile birlikte zaman ve mekân değerini yitirmiş, içeriğin yaygınlığı ve kopyalanabilirliği artmıştır. Artık içerik üretimi dünya genelinde, hızlı bir şekilde ve düşük maliyetle yapılabilmektedir. Mobil cihazlarla birlikte eve bağlılık ortadan kalmış, medya kullanımı her zaman ve her yerde olanaklı hale gelmiştir.

Geleneksel medyada hatalı bir içeriğin değiştirilmesi mümkün değildir. Yayımdan veya dağıtımdan erken fark edilmeyen içerikler yayımlandıktan sonra hatalı haliyle tüketilmek durumundadır. Yeni medya araçlarında ise yapılan hatalar kolay bir şekilde düzeltilebilmektedir. Ancak bu bazı durumlarda geçerli olmamaktadır. Hatanın kolay ve

masrafsız şekilde düzeltilmesi hatalı bilginin her zaman yayılmayacağı anlamına gelmemektedir. Yeni medyanın yüksek hızda içerik paylaşım olanağı bu durum açısından bir olumsuzluk yaratmaktadır. Hatalı içeriğin hızlı bir şekilde çoğaltılıp yayılması ciddi ve olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

Yeni medya kavramının getirdiği yenilikler yalnızca teknolojik ya da araçsal yenilik değildir. Aynı zamanda kamusal alan, siyasal iletişim faaliyetleri, sosyalleşme, yabancılaşma, gözetim, kimlik ve benlik sunumu, grup oluşumu ve ilişkileri, boş zaman etkinlikleri, yalnızlık ve bağımlılık (Göker, 2017, s. 165, 177) gibi olgular medyaların iletişim modellerinde, felsefesinde ve genel sistemindeki teknik, hukuki, sosyolojik, psikolojik ve diğer birçok etkenin değişim ve dönüşümüne karşılık gelmektedir (Yanık, 2016, s. 898-899). Bu aynı zamanda yeni medyanın, sosyo-kültürel, demokratik katılım süreçleri, yurttaşlık, eleştirel düşünme gibi birçok yapısal özelliğe de sahip olduğu anlamına gelmektedir (Buluş & İşman, 2018, s. 63). Bu özelliklerin yükselmesinde etkili olan ise yeni medyanın içinde gelişen sosyal medyadır.

Sosyal medya kendi içinde beş temel karakteristik özelliği barındırmaktadır. Bunlar *katılım*, *açıklık*, *karşılıklı konuşma*, *topluluk* ve *bağlantısallık*tır (Mayfield, 2008, s. 5):

Katılım, sosyal medyadaki bireylerin içerik üretme yeteneğine sahip olması anlamına gelmektedir. Bu durumda her kullanıcı içerik üretme ve geri bildirim sağlayabilme konularında teşvik edilmektedir. Bu şekilde içerik üreten bireyler ile kullanıcılar arasındaki ayırım belirsizleşmekte ve bu iki grup arasındaki özellikler birbirine karışmaktadır.

Açıklık özelliğinde, sosyal medya platformlarının çoğunda kullanıcı katılımına ve geri bildirimine açık olduğu anlatılmaktadır. Kullanıcılar bu mecralarda içeriklerini oluşturabilmekte, düşüncelerini aktarabilmekte, oylama yapabilmekte, bilgi paylaşabilmekte, yorum ve görüşlerini belirtebilmektedir.

Karşılıklı konuşma, sosyal medya mecralarını geleneksel medyanın tek yönlü iletişiminde ayıran en önemli özelliklerinden birdir. Enformasyon, geleneksel medya tarafından okuyucuya/dinleyiciye/izleyiciye tek yönlü olarak iletilirken sosyal medyada bu durum çift yönlü iletişim olarak gerçekleşmektedir. Bu özellik ile kullanıcılar,

birbirleri ile bilgi alışverişinde bulunmakta, iletişime girmekte ve sosyal bir mecra oluşturabilmektedir.

Topluluk özelliği ile sosyal medyadaki toplulukların gündelik yaşama nazaran daha kolay bir şekilde oluşturulabildiği vurgulanmaktadır. Kolay oluşturulabildiği gibi kullanıcılar; ilgi alanlarına, kültürel özelliklere, coğrafi bölgelere veya kişisel tercihlere dayalı olarak topluluklar oluşturabilmekte ve diğer kullanıcıları bu topluluklara katmada daha etkili bir rol oynayabilmektedir. Bu noktada kullanıcılar yazılı, görsel ve işitsel içerikler üreterek topluluklar kurabilmekte ve paylaşabilmektedir.

Bağlantısallık özelliği ile sosyal medya mecralarının çoğu birbirine bağlantılı şekilde işlediği açıklanmaktadır. Kullanıcılar, bağlantıyı ilgili duydukları konular hakkındaki bilgileri içeren linkler aracılığıyla sağlayabilmektedir. Öteki kullanıcılar da bu linkler aracılığıyla diğer sosyal medya mecralarına ulaşarak enformasyonu takip edebilmektedir. Bu sayede bir ağ yapısı içerisinde dolaşmak mümkün olmaktadır.

Bu özellikler ile sosyal medya, insanlar arası etkileşimi olanaklı kılmıştır. İnsanların düşüncelerini yazabildiği, bu düşünceler üzerine tartışabildiği, yeni fikirler üretebildiği (Akıncı Vural & Bat, 2010, s. 3349; Ceyhan, 2019, s. 8-9; Sağır & Aktaş, 2019, s. 17), insanların gruplaşabildikleri, organize olabildikleri, haberleşebildikleri, hoş vakit geçirebildikleri, enformasyon ihtiyacını karşılayabildikleri bir mecra haline gelmiştir. Aynı zamanda kendilerine ait hesaplarıyla kendi profillerini inşa edebildikleri bir başka deyişle kendilerini veya *vitrinlerini*⁴ sunabildikleri mecralar haline gelmiştir.

Benzer şekilde Bogers ve Wernersen, çalışmalarında sosyal medya kullanımına ilişkin 26 motivasyon faktörünü dört üst düzey başlık altında toplamıştır. Bunlar *kişisel*, *sosyal*, *bilgisel* ve *web sitesi özellikleri* başlıklarıdır (Bogers & Wernersen, 2014). Bu başlıklarda Bogers ve Wernersen; bireylerin karşılıklı olarak bireylerin olumlu etkileşimler kurduklarını, itibarlarını artırdıklarını, statü kazandıklarını, kişisel gelişimlerini artırdıklarını, meraklarını giderip yeni şeyler öğrendiklerini, eğlendiklerini, topluluklara katıldıklarını, arkadaşlarını takip ettiklerini ya da yeni arkadaş edindiklerini,

⁴ Vitrin kavramı, Erving Goffman'ın "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" adlı eserinde kullandığı bir kavramsallaştırmadır. Kavram, "performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımı" olarak açıklanmıştır (Goffman, 2014, s. 33).

güven kazandıklarını, sosyalleşebildiklerini, gruplaşabildiklerini ve enformasyon sağladıklarını bulgulamıştır.

Medyanın dijitalleşmesiyle ortaya çıkan yeni medya, internetin gelişim dönemleriyle yaygınlaşmıştır. Web 1.0’da kullanıcılar pasif, web 2.0’da aktif, web 3.0’da ise interaktif hale gelmiştir (Ünal D., 2020, s. 240). Yeni medyada veya daha özel olarak sosyal medyada ilk karşılaşılan kavramlardan biri web 2.0’dır. Kullanımı 2004’te başlayan yeni medya kavramı, internet kullanıcılarının birlikte oluşturduğu toplumsal iletişim siteleri, wikiler, iletişim araçları gibi sistemleri ifade etmektedir. Kavram ayrıca ikinci nesil web tabanlı araçlar, servisler ve toplu olarak kullanılan çevrim içi platformlar gibi teknolojilere karşılık gelmektedir (Akıncı Vural & Bat, 2010, s. 3372). Yeni medyanın interaktiflik ya da etkileşimsellik özelliklerinin ortaya çıkmasına imkân veren web 2.0 teknolojisi ile başlayan dönem, sosyal medya mecralarında farklı boyutlarda sonuçlar yaratmıştır. Örneğin aktifleşen kullanıcıların yeni medyayı paylaşma ve haber verme aracı olarak kullanmaya başlaması, bu özelliklerin yalnızca çok yönlü iletişim, içerik üretme ve tüketme gibi açıklanmalardan fazlasına işaret etmektedir. Çünkü bu durum sosyal ortamda karşılaşılan bir içeriğe basitçe geri bildirimde bulunmaktan ziyade *haber* olgusunu kapsayan bir bağlama evrilmiştir. Gündelik yaşamı ve gerçeklik algılarına zaten etki eden haber olgusu, aynı nitelemeyi hak eden ve haber olgusunun kendisinde de barınan dil olgusunun sosyal mecraların getirdiği yeni ortamda vücut bulması bu nitelemelerin boyutunu katlamaktadır.

Yeni medyanın geleneksel kitle iletişim araçlarına alternatif olan aynı zamanda haber paylaşma ve haber verme amacıyla kullanılan bir iletişim ağı olarak da görülmektedir (Göker, 2017, s. 175). 2000’li yılların başlarında ortaya çıkan sosyal medya kavramıyla giderek yoğunlaşan katılım bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Kanaatler ile haber arasındaki nüans giderek belirsizleşmiştir. Kullanıcılar isimsiz site ve bloglardan doğruluğunu teyit etmeksizin içerikleri paylaşma eğilimine girmiştir. Beğenme potansiyeli olan ve kulağa hoş gelen haberlerin dolaşıma geçirilmesi ve tıklanması, doğru haberin yerine geçmiştir (McIntyre, 2018, s. 93-94). Bunlara ek olarak kamusal olayların yer aldığı bir alan olarak toplumsal yaşamda gerçekliğin belirleyicisi olmuştur. Dolayısıyla medyanın topluma sürekli bir “anlam sistemi” sunduğu (Kaya R.,

1999, s. 23) buradan hareketle de iynin, kötünün, normalin, olağan dışının, doğrunun ve yanlışın belirleyicisi haline geldiği söylenebilmektedir.

Tam bu noktada teknolojinin belirleyici olduğu fikrine ilişkin *teknolojik determinizm* kavramı akıllara gelmektedir. Teknolojik determinizm, yeni teknolojilerin ekonomi, siyaset, kültür gibi toplumsal bileşenleri değiştirerek ve belirleyerek toplumu etkileyebileceği görüşü olarak ele alınabilmektedir. Yapıp etme anlamına gelen “tekhne” ve bilgi anlamına gelen “loji” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan teknoloji kavramı, *yapıp etmenin bilgisi* anlamına gelmektedir. Tarihin başından itibaren teknolojinin; toplumların ekonomik, siyasal ve kültürel yapılarını hatta insan tipolojilerini nasıl belirlediğini gözlemlemek mümkündür. Örneğin Ong, Innis, McLuhan ve Postman gibi düşünürlerin medya teknolojileri üzerine geliştirdiği teoriler, medya teknolojilerinin toplum ve insan tipolojisini temelden etkilediği şeklindeki iddiaları daha kabul edilebilir hale getirmektedir (Güven, 2020, s. 24). İletişim uzmanlarına göre iletişim kuramı olarak teknolojik determinizme şekil veren McLuhan’dır (Altay, 2005, s. 21). Standardın belirleyicisi rolüyle medyanın insanlara belirli bir anlam dünyası inşa ederek onları aynılaştırdığı üzerinde görüşleri olan McLuhan, bu durumu *küresel köy, tek tipleşme* kavramlarıyla ve “*araç/medya mesajdır*” deklarasyonu ile açıklamaktadır.

McLuhan’a göre kültür, iletişim biçimlerimize bağlı olarak şekillenmekte ve iletişim teknolojisindeki bir yenilik kültürel değişimlere neden olmaktadır. Önce insanlar araçları sonrasında ise araçlar insanları şekillendirmektedir (Altay, 2005, s. 22).

Küresel köy kavramıyla ilişkilendirilen elektronik medya teknolojileri, toplumun kitlesel ve kurumsal bilme süreçlerini yerine getirmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreçte bireylerin zihinleri birbirine yaklaşırken çeşitlilik azalabilmektedir. Gelişen medya teknolojileri hibrit (melez) bir hale gelerek anlama ve algılama süreçlerini yönlendirmekte ve bireyleri tek tip davranış kalıplarına sokmaktadır. Bu sayede de küresel düzeyde farklılıklar yitirilmektedir (McLuhan, 1994, s. 3, 32, 48-50’den akt. Oçak, 2020, s. 129). Ne yenileceğinin, ne giyinileceğinin, ne yapılacağının ve en önemlisi ne düşünüleceğinin dahi farkına varılmaksızın medyanın istekleri doğrultusunda belirlenmektedir. Duygular ve düşünceler ele geçirilmekte, insanlar üretilen tek tip kalıplarla ruhsuzlaştırılmaktadır (Altay, 2005, s. 185). McLuhan aynı zamanda ünlü “media is the mesage” (medya/araç mesajdır) ifadesiyle sadece içeriğin değil, medyanın

kendisinin de tüm yaşam biçimini değiştirip dönüştüreceğine dair bir bakış açısı getirmektedir (Yanık, 2016, s. 898). “Araç mesajdır” ifadesinin üç anlamı vardır: birinci anlamı insanların içeriğine bakmadan sevdikleri için araçları kullandığıdır. İkinci anlamı bir aracın mesajı toplumda bıraktığı etkidir. Üçüncü anlamı ise aracın içeriğinin olasılıklarını ve limitlerini şekillendirdiğidir (Altay, 2005, s. 22-23). Araç, yalnızca mesajın taşıyıcısı değildir. Daha ziyade insanların sahip olduğu düşünce yapılarını ve algılayışlarını değiştirmekte, algıları farklı formlara sokmaktadır. Kitap, radyo, televizyon veya sinemada verilen mesajlar farklı etki oluşturmaktadır (Altay, 2005, s. 15-16). McLuhan, her dönemin başat medyasının toplumun yapısını belirlediğini ortaya koymuştur (Güven, 2020, s. 26). Çünkü her medya/araç diğerlerinden farklı bağlam ve içerik taşımaktadır. İnsan algısında farklı değerlere sahip bu araçlardan gelecek bir mesaj, o değer ve bağlama göre anlam kazanacaktır. Hiçbir araç tarafsız veya nötr değildir. Kendine haiz bir bağlamda mesaja anlam katmaktadır. Bu, mesajın hiçbir anlamı olmadığı anlamına gelmemektedir. Araç bu durumda mesajın sahip olduğu anlama anlam katan, onu kendine ait değerlerle yeniden biçimlendiren ve kendine ait sunumu ile ileten bir konumdadır.

Postman da teknolojinin insanı belirlediği düşünesine katılmaktadır. Temel olarak McLuhan ile aynı noktada buluşsa da bazı farklı bakış açlarına sahiptir. Örneğin elektronik ve basılı medya teknolojilerinin insanlarda ve kültürde yarattığı değişimlerin iyi ya da kötü olduğu konusunda karşıt bir fikre sahiptir. McLuhan, “araç mesajdır” derken Postman, “araç metaforudur” ifadesini kullanmaktadır. Postman’a göre “araç mesajdır” ifadesi düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylem tarzının ortaya çıkmasını sağladığını ifade etmektedir. Öte yandan “araç metaforudur” ifadesindeki araçlar, özel gerçeklik tanımlarını yerleştirmeye yarayan anlaşılması zor ancak güçlü olan içermeleri ile etkili olan metaforlara benzemektedir. İster basılı ister dijital olsun medya metaforları dünyayı insanların yerine sınıflandırmakta, bir sıraya sokmakta, bir çerçeve çizmekte, genişletmekte, küçültmekte, renklendirmekte ya da dünya görünümüne ilişkin tezler ortaya atmaktadır (Postman, 1994, s. 19). Dolayısıyla gerçeklik yanılgısının çoklu medya ortamlarında kurgulandığı (Geçer, 2019, s. 423) daha açık bir ifadeyle iletişim teknolojilerinin toplumların örgütlenme biçimlerini, kültürlerini ve insan tipolojilerini belirleme noktasında etkili

(Güven, 2020, s. 23) olduğu söylenebilmektedir. Çünkü tüm medya türleri, insanların gerçeklikle olan bağlantısını kuvvetli bir şekilde yapılandırmaktadır. Bu şekilde bireyler, daha önce hiç yaşamadıkları deneyim alanlarına, parçası olmadıkları ve olamayacağı yaşanmışlıklara yalnızca tanıklık etmekle kalmamakta aynı zamanda sürekli olarak anlam üreterek toplumsal gerçekliğin yapılandırılmasına katkıda bulunmaktadır (Soysal, 2021, s. 484). Bu yorumlara göre medyanın, insanların gerçeklikle olan bağlantısını şekillendirerek toplumsal gerçekliğin yapılandırılmasına katkıda bulunduğu söylenebilmektedir.

Žižek’e göre yeni medya ile “sanal bir felaket” yaşanmaktadır. Bu durum gerçek hayatta her şeyin normal gibi görünmesine rağmen aslında hiçbir şeyin gerçekleşmemesi yanılmasıyla dayanmaktadır (Žižek, 2011, s. 210). Yeni medyanın ortaya çıkmasıyla birlikte aslında hiçbir şeyin normal gitmediği gerçeği ile örtülen krizler ve çelişkiler daha belirgin bir şekilde görülmeye başlamıştır (Özdoyran, 2019, s. 191). Yapılan araştırmalar, insanların sanal ortamlarda daha fazla zaman harcadığını, gerçek hayatta ihtiyaç duydukları şeyleri karşılamaya çalıştıklarını ve kendi dünyalarını oluşturmak için çaba sarf ettiklerini ortaya koymaktadır. Hatta bazı zamanlarda gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki sınırların kaybolduğu da gözlenmektedir (Akıncı Vural & Bat, 2010, s. 3348). Dolayısıyla medya, gündelik yaşamı ve anlam dünyalarını etkileyen bir konumdur. Bu çok sayıda, çok hızlı ve çok yaygın bir biçimde gerçekleştiğinde gerçeklikten uzaklaşmak, keyfi ve çıkar temelli yayın ortamı yaratmak, asılsız içeriklerle zararlı ve sorunlu eylemlerde bulunmak mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında medya kullanımlarının ne miktarda ve hangi yaygınlık düzeyinde olduğuna ilişkin bilimsel araştırma raporlarının sağladığı sonuçlara bakmak asılsız ve zarar veren içeriklerin ne etkide olabileceğinin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

1.3.3. Medya Kullanımlarına İlişkin İstatistiksel Veriler

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2021 yılı ağustos ayında yayımladığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırmasındaki verilere göre 2020 yılında hanelerin yüzde 90,7 kadarı evden internete erişim imkânına sahip iken 2021 yılında bu oran yüzde 92 olmuştur. İnternet kullanım oranı 2020 yılında yüzde 79 iken 2021 yılında yüzde 82,6’ya yükselmiştir. Düzenli internet kullanımı ise 2020 yılında

yüzde 76,5 iken 2021 yılında bu oran yüzde 80,5 olmuştur (TÜİK, 2021). Bu verilere göre Türkiye’de internet erişiminin ve kullanımının arttığı anlaşılmaktadır.

Reuters Gazetecilik Araştırmaları Enstitüsü ve Oxford Üniversitesinin ortak hazırladığı 2022 Dijital Haber Raporuna göre 2022 yılında Türkiye nüfusu 83 milyondur ve bu nüfusun internet penetrasyonu yüzde 83’tür. Haber kaynağı olarak çevrim içi kaynakları birinci sırada tercih edilmektedir. Çevrim içi kaynaklar 2021 yılında yüzde 81 oranla tercih edilirken 2022 yılında bu oran yüzde 83’e yükselmiştir. Sosyal medyanın tercih edilmesi ise 2021 yılında yüzde 61 iken 2022 yılında yüzde 63’e yükselmiştir. Haber kaynağı olarak televizyon 2021 yılında yüzde 60 oranında tercih edilmiştir ve 2022 yılında da aynı oranı korumuştur. Son olarak basılı yayınların tercih oranı 2021 yılında yüzde 30 iken 2022 yılında yüzde 28’e gerilemiştir. Aynı raporda dikkat çeken bir başka durum ise geleneksel medya kapsamına giren basılı yayınlar ve televizyonun tercih oranları 2020-2021 yılları arasında ciddi düşüşler yaşamıştır. Basılı yayınların en yüksek oranı 2016 yılında yüzde 54 olmuştur. 2020 yılına kadar önemli bir düşüş yaşanmazken 2020-2021 yıllarında yüzde 42’den yüzde 30 oranına önemli bir gerileme yaşandığı görülmektedir. Yine aynı raporda habere olan güven 2022 yılında yüzde 36 olarak kaydedilmiştir. Tercih edilen haber kaynaklarında olduğu gibi 2020 yılından 2022 yılına olan süreçte habere olan güven ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 2020 yılında yüzde 55 olan bu oran 2021 yılında önce yüzde 41’e ve 2022 yılında yüzde 36’ya gerilemiştir (Reuters Institute, 2022). Covid-19 pandemisine ilişkin Türkiye’de görülen ilk vakanın 2020 yılı olduğu düşünüldüğünde geleneksel medyadaki bu ciddi düşüşler ile çevrim içi kaynakların yüksek oranda tercih edilmesi önemli bir değişim teşkil etmektedir.

We Are Social’ın 2022 Türkiye raporunda Türkiye’nin toplam nüfusu ocak 2022’de 85,3 milyon olarak kaydedilmiştir. 69,95 milyon internet kullanıcısı arasından internet penetrasyon oranı ise yüzde 82 olmuştur. Kepios analizine göre Türkiye’deki internet kullanıcılarının 2021-2022 yılları arasında 3,9 milyon (yüzde +5,9) arttığını göstermektedir. Bu oranlar 2022’nin başında Türkiye’de 15,35 milyon insanın internet kullanmadığını bir başka deyişle yılın başında nüfusun yüzde 18’inin çevrim dışı kaldığını göstermektedir (We Are Social, 2022). We Are Social’ın 2021 Türkiye raporunda Türkiye’nin nüfusu ocak ayında ise 84,69 milyon olarak kaydedilmiştir. İnternet kullanıcı sayısı 65,8 milyon ve internet penetrasyon oranı yüzde 77,7 olarak

belirlenmiştir (We Are Social, 2021). Türkiye’de nüfusun yüzde 18’inin internet kullanmadığı görülse de internetin giderek yaygınlaştığı, daha fazla insanın internete erişim sağladığı ve toplumun büyük bir kısmının internet kullandığı anlaşılmaktadır.

Sosyal medya kullanımlarına bakıldığında ocak 2021’de 60 milyon olan sosyal medya kullanıcısı sayısının ocak 2022’de 68,9 milyona ulaştığı görülmektedir. Mobil bağlantı ise 2021 yılında 76,89 milyondan 78 milyona yükseldiği kaydedilmiştir. Bu da 2021 yılında toplam nüfusun yüzde 70,8’inin, 2022 yılında ise toplam nüfusun yüzde 80,8’inin sosyal medya kullandığı anlamına gelmektedir (We Are Social, 2021, 2022). Ocak 2020’de Türkiye’de 62,07 milyon internet kullanıcısı, 54 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktaydı (We Are Social, 2020). Bu veriler ışığında da Türkiye’deki internet ve sosyal medya kullanımının sürekli arttığı ve daha fazla kullanıcının dijital platformlarda etkileşimde bulunduğu görülmektedir.

2021 yılında internette geçirilen günlük ortalama süre 7 saat 57 dakika, internete mobil cihazlardan erişen kullanıcı oranı ise yüzde 94,5 olarak kaydedilmiştir. Mobil cihazlardan internete erişen 62,19 milyon kişilik toplam nüfusun yüzde 94,2’si akıllı cihazlardan, yüzde 1,6’sı tuşlu telefonlardan erişmiştir. Günlük ortalama mobil internet kullanım süresi ise 4 saat 19 dakika olmuştur (We Are Social, 2021). Bu verilere göre Türkiye’de mobil cihazlarla internete erişimin ve mobil internet kullanımının yaygınlaştığı ayrıca insanların günlük yaşamlarında yoğun bir şekilde dijital ortamlarda vakit geçirdiğini söylemek mümkündür.

Sosyal medya kullanımlarına bakıldığında 2021 yılında 60 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir. Bu sayı toplam nüfusun yüzde 70,8’inin sosyal medya kullandığını göstermektedir. Mobil cihazlar aracılığıyla sosyal mecralara erişen kullanıcı sayısı ise 59,1 milyondur. Bu da toplam sosyal medya kullanıcılarının yüzde 98,5’inin mobil cihazlarla sosyal mecralara eriştiği anlamına gelmektedir. Son bir ayda sosyal ağ veya mesajlaşma servisini ziyaret eden veya kullananların oranı yüzde 99,7, aktif olarak sosyal medyaya katılan ya da sosyal medyaya katkıda bulunanların oranı yüzde 91,4, sosyal medyada geçirilen günlük ortalama süre 2 saat 57 dakika olarak kaydedilmiştir (We Are Social, 2021). Dolayısıyla Türkiye’de sosyal medya kullanımının yaygın olduğu ve mobil cihazların sosyal medya erişiminde büyük önem taşıdığı söylenebilmektedir.

2021 yılında en çok kullanılan sosyal medya platformları; yüzde 94,5 oranla YouTube, yüzde 89,5 oranla Instagram, yüzde 87,5 oranla Whatsapp, yüzde 79 oranla Facebook, yüzde 72,5 oranla Twitter ve yüzde 54,2 oranla Facebook Messenger olarak kaydedilmiştir (We Are Social, 2021). Verilere göre Türkiye’deki sosyal medya kullanıcılarının büyük çoğunluğu YouTube platformunu tercih etmektedir. Bunun ardından da sırasıyla Instagram, WhatsApp, Facebook, Twitter ve Facebook Messenger gelmektedir.

2022 yılında Türkiye’de toplam nüfusun yüzde 82’si interneti kullanmaktadır. Günlük internette harcanan ortalama süre 7 saat 45 dakikadır. Yüzde 95,2 oranda kullanıcı, internete erişmek için mobil cihazları kullanmaktadır. İnternette geçirilen toplam zamanın yüzde 58,9’u mobil cihazlarla sağlanmaktadır. Haber içeriklerine erişmek için çevrim içi dijital medyayı kullananların oranı yüzde 83’tür. Sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullandığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 63’tür. Genel olarak haberlere olan güven yüzde 36’dır (We Are Social, 2022). Türkiye’de 2022 yılında toplam nüfusun yüzde 82,4’ü aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Sosyal medyada günlük olarak harcanan ortalama süre 3 saat 3 dakikadır. Sosyal medyada geçirilen zaman ise internette geçirilen toplam zamanın yüzde 39,4’tür. Haber kaynağı olarak sosyal medya kullanımı Türkiye’de yüzde 56 ile bu araştırmanın listesinde ikinci sırada yer almaktadır (We Are Social, 2022). Araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye’de 2021-2022 yılları arasında sosyal medya ve internet kullanım süreleri ve kullanıcı sayılarında artışlar yaşandığı görülmektedir. Geleneksel medya kullanımlarında ise azalma yaşandığı dikkat çekmektedir. Çevrim içi kullanımın bu denli artmasının ve haber kaynağı olarak çevrim içi kaynakların görülmesinin yanında haberlere olan güvenin ciddi oranda düşük olmasının bilgi kirliliğine ve zayıf güvenilirliğe işaret ettiği söylenebilir.

Araştırmanın üç yılı aşkın sonuçları ile birlikte kıyaslandığında ise 2020-2022 yılları arasındaki değişimler daha önemli hale gelmektedir. Çünkü bu aralık Covid-19 pandemisine paralel bir süreçtir. Bu süreç insanların evlere kapandığı ve bu nedenle çevrim içi platformlarla daha fazla vakit geçirdiği bir süreçtir. Aynı zamanda Covid-19 pandemisine ilişkin yoğun bilgi dolaşımının olduğu ve bilgi kirliliğinin de bu dolaşımda yerini aldığı bir zaman dilimini işaret etmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşam pratiklerini

ve dijital araç ve mecraların kullanımını derinden etkileyen Covid-19 pandemisi ile yaşanan bu değişimlerin bir ilişkisi olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır.

2022 Dijital Haber Raporu'nda katılımcıların çoğunlukla siyaset (yüzde 53) ve Coronavirüs (yüzde 46) hakkında yanlış bilgiler gördüklerini bildirmiştir (Reuters Institute, 2022). 2018 yılı raporuna göre ise uydurma haberlere maruz kaldığını söyleyenlerin oranı yüzde 49 ile Türkiye birinci sırada yer almıştı (Reuters Institute, 2018). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de bilgi kirliliğinin üst düzeyde yaşandığı söylenebilmektedir. Genel olarak habere ve bilgiye olan güven özel olarak da Covid-19 pandemisine ilişkin haberlere olan güven ciddi derecede zayıftır. Bunun nedenleri arasında ise dijital ortamda üretilen ve çoğaltılarak dolaşan asılsız haberler olduğunu söylemek isabetsiz olmayacaktır.

1.4. Yeni Medya ile Değişen ve Dönüşen Habercilik Pratikleri

Değişen ve gelişen teknoloji her alanda olduğu gibi gazetecilik alanını da değiştirmiştir. Geleneksel medyanın işleyişi değişmiş, gelişen teknoloji ile birlikte yeni gazetecilik türleri ortaya çıkmış ve her türlü gazetecilik pratiklerinde değişimler yaşanmıştır.

Günümüzde kimi gazeteler basılı yayınlarına son vermekte kimileri ise basılı yayınlarıyla beraber internet ortamındaki web sitelerinde de yayın yapmaktadır. İnsanların enformasyon ihtiyaçlarının büyük bir kısmını, sanal mecralar aracılığıyla karşıladığı düşünüldüğünde ise gazetelerin dijital ortamda varlık göstermesi önemlidir (Çoban, 2019, s. 35-37). Dolayısıyla gazeteciliğin değişen ve dönüşen gazetecilik pratiklerini açıklamak, yeni medyanın ve onunla birlikte yaşanan değişimlerin ne olduklarının anlaşılması adına önem arz etmektedir. Aynı zamanda değişen gazetecilik pratiklerinin gerçekliğe olan etkisinin de anlaşılması bakımından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

15. yüzyılda matbaanın yarattığı devrimden sonra günümüzde dijitalleşme ile yeni bir dönem başlamıştır. Yazının bulunması ile toplumda güç sahibi olmayanların da katılabildiği bir iletişim sürecini başlatmış, matbaanın bulunması da kitlesel tüketimi olanaklı kılmıştır (Binatlı, 2011, s. 13'ten akt. Kalsın, 2016, s. 76). Matbaa ve bilgisayar yazısı gibi el yazısının da doğal bir süreç olmadığı; kalem, kâğıt ve mürekkep benzeri birçok aracın kullanılarak sözün teknolojileştirilmiş bir versiyonu olduğu

savunulmaktadır (Tokgöz H., 2021, s. 8-9). Matbaanın icadından sonra 13. yüzyılda haber mektupları ortaya çıkmıştır. O dönemde gittikçe yaygınlaşan haber mektupları gazetelerin öncüleri olarak görülmektedir. Aynı zamanda o dönemin insanların haber alma ihtiyacını karşılayan bir araç konumundadır (Özçağlayan, 2008, s. 133-134). Haber mektupları önceleri savaş, provakasyon ve çeşitli ülkelerdeki azınlıkları kendi ülkeleri hakkında bilgilendirme amacı ile kullanılmıştır (Aydoğan D., 2013, s. 33). Gazetelerin kitle iletişim aracı olarak görülmesi ise 19. yüzyıl icatları olan telgraf, telefon, daktilo makinesi ve fotoğrafın haber üretiminde kullanılmaya başlanmasına dayanmaktadır (Özçağlayan, 2008, s. 135). Gazeteden sonra bu görevi ses ile radyo; görüntü ve sesin birleşimi ile televizyon sürdürmüştür (Aydoğan D., 2013, s. 33). İlerleyen dönemlerde de bilgisayar ve internetin entegrasyonunun olduğu bir süreç başlamıştır.

İnternet gazeteciliği birçok aşamadan geçerek günümüz haline ulaşmıştır. Başlarda geleneksel gazetenin içeriğini birebir kopyalanarak başlayan internet gazeteciliği, sonraları basılı gazetede yer alan haberlerin dışına çıkan haberlere de yer verilerek farklı platformlarda paylaşılmaya başlanmıştır (Aydoğan D., 2013, s. 33). Gelişen teknolojinin getirdiği son noktada ise izleyicilerin katılımı da bu sürece eklenerek yeni tip gazetecilik modellerine farklı adlar verilmeye başlanmıştır (Kalsın, 2016, s. 77). Mobil gazetecilik, katılımcı gazetecilik, veri gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği, ana akım/çevrim içi gazetecilik, dron haberciliği, robot haberciliği, hiperyerel gazetecilik bunlardan bazılarıdır (Ünal D., 2020, s. 242-244). Yeni medya ile şekillenen gazetecilik pratikleri; “elektronik gazetecilik”, “sanal gazetecilik”, “internet gazeteciliği/haberciliği”, “gazetecilik 2.0”, “online gazetecilik/habercilik”, “dijital gazetecilik”, “çevrim içi gazetecilik” vb. isimlerle anılmaktadır (Narin, 2017, s. 25’ten akt. Uluk, 2018, s. 35). Geleneksel habercilik pratikleri ile yeni medya haberciliği arasında haberin üretimi, yazımı, iletilmesi gibi temel yöntemleri bakımından ortaktır. Örneğin 5N1K kuralı ile haber oluşturma yöntemi her iki tür için de geçerlidir. Haber başlıkları, üslubu, haber girişleri, yazım teknikleri gibi çoğunlukla ortak temel pratiklerdir. Ancak yazılı ve dijital ortamların birbirinden farklılaştığı durumlar gazetecilik pratiklerine de yansımıştır. Dolayısıyla burada açıklanması istenilen farklılaşan tüm yönler değil, gerçeklik meselesi ile bağlantısı bulunduğu düşünülen farklılıklar olacaktır.

Geleneksel gazetecilikte, haberin üretilebilmesi için gazeteciler, muhabirler, kameramanlar veya foto muhabirler bizzat olay yerine gitmekte, ilgili görüntüleri toplama, olay ile ilgili kişiler veya kurumlardan bilgi alma, gerekli görüşmeleri yapma, topladığı verileri yazı işlerine iletme, düzenleme, tasarlama ve basıma geçirme gibi temel pratikler mevcuttur. Kimi zaman arşivlerin uzun uğraşlar ile taranması gerekebilmektedir. Bunların yanı sıra geleneksel gazeteler; tiraj, baskı maliyetleri, reklam sıkıntısı, sınırlı içerik alanı, dağıtım, ücretlendirme, fiziksel uğraş, sahiplik yapısı, tekelleşme, sansür, denetim vb. birçok yönden soruna ve sınırlılığa sahiptir. Örneğin yüksek maliyetle üretilip dağıtılmasından doğacak içerik sınırlaması bir farklılık unsurudur. Benzer şekilde gazetede yer alacak içeriklerin gazete sayfalarını dolduracak kadar olma zorunluluğu da yine içerik çeşitliğini azaltan bir diğer durumdur. Üretim ve dağıtım konusu maliyeti artırmasının yanı sıra haberlerin ulaşacağı insan sayısı yönünden de bir farklılık doğurmaktadır. Haberin yaygınlığı, tekrar olgusu, pekiştirilerek onay hissi oluşturmaları gibi farklılıklar ise gerçeklik olgusuna etkiye bulunmaktadır.

Geleneksel medyada gerçekliğe etki eden ve yoğun bir şekilde hissedilen bir diğer farklılık ise sahiplik yapısından kaynaklanmaktadır. Gazetecilik alanı dışından gelen sahiplikler tekelleşerek, holdingleşerek veya kartelleşerek içeriklerin manipülasyonuna, sınırına, türüne etki etmektedir. Aynı yazı işlerinden üretilen haberlerin, farklı gazeteleri farklı mecralar gibi göstererek yayımlanması perspektif çeşitliliği yanılgısı yaratmaktadır. Aktarılan bilgiler pekiştirildiğinde doğru olarak görülmektedir. Ancak içerikler, sahiplik yapısının çıkarlarına hizmet eden bilgilerden oluştuğunda kamusal yararın aksine çıkar amaçlı ve kimi zaman gerçeklikten uzak haber alma süreçleri yaşanmaktadır. Sahiplik yapısının yanı sıra gazetecilerin, muhabirlerin veya sunucuların sahip olduğu ideolojilerini habere yansıtma da mümkün olmaktadır.

Yalnızca metin ve hareketsiz görsel içeriklerinin üretilmesi de haberde verilecek bilgilerin aktarımı konusunda gerçekliği etkileyebilecek niteliktedir. Çoğunlukla yazılardan oluşan bir haber ile olayın izlenmesi arasında farklılık yaratacaktır. Kelimeler ve özellikle de özenle seçilmiş kelimeler, gerçeklik algısına önemli ölçüde etki edebilmektedir. Öte yandan görüntünün olması, kullanıcıya nispeten daha geniş bir yorumlama fırsatı verecektir. Ancak bu özellik ve pratik gazete için fotoğraf ile sınırlıdır.

Gazete haberciliği pratikleri ile bazı yönlerde değişen ve geleneksel medya araçları kapsamına giren radyo ve televizyonun, internet haberciliği ile farklılıkları bulunmaktadır. Radyo haberleri ve televizyon haberleri, gazete haberlerinin üretimine birçok yönden benzemektedir. Ancak haberin dağıtımı ve sunumu açısından farklılıklar içermektedir. Televizyon ve radyoda haberler, günün haberidir ve dolayısıyla güncel sayılabilmektedir. Gazetede olan haberler dünün haberidir dolayısıyla olmuş ve bitmiştir. Televizyon ve radyoda içerikler gün içerisinde farklı bültenlerle sunulmakta gazeteler ise bir kez basılmaktadır. Radyo işitsel, gazete ise yazınsal türde yayın yapmaktadır. Televizyon ise hareketli ve hareketsiz görsel, işitsel ve yazınsal içerikleri aynı anda yayımlayabilmektedir. Gazetenin aksine basım içermeyen televizyon ve radyonun ulaştığı kitle daha geniş ve içeriklerin tekrarı daha yoğundur. Tüm bunlara bağlı olarak televizyon için video ve ses kayıtları toplamak gerekmede, gün içinde haberlerin seçilmesi, yayına hazır hale getirilmesi ve bir sunucunun haberi sunması gerekmektedir. Gazetelerde olan sahiplik yapısı, tekelleşme, denetim vb. olgular televizyon ve radyo için de geçerliğini korumaktadır. Dolayısıyla yazının karşısında ses ve videonun gücü, muhabirin zihinsel süzgeçleri, mecranın sahiplik yapısı, haberin sunum şekli, tekrarlama ve pekiştirme olgusu gerçekliğe etki etmektedir.

Pavlik'e göre internet üzerindeki haber içeriği üç düzeylidir. İlki online gazeteciler bağlı oldukları haber kuruluşlarından edindikleri içerikleri amaçlarına uygun hale getirip yeniden yayımlamaktadır. İkincisi gazeteciler, orijinal içeriği oluşturabilmektedir. Son olarak webe özel olarak tasarlanmış orijinal haber içerikleridir (Demir & Kalsın, 2013, s. 70'ten akt. Kalsın, 2016, s. 78). Çevrim içi habercilik, bir web sitesi üzerinde en az iki medya formatı kullanılarak haber öyküsünün etkileşimli ve hipermetin biçimli öğeler aracılığıyla sunulması anlamına gelmektedir (Narin F. B., 2015, s. 30). Web 2.0 dönemiyle birlikte çevrim içi haberler önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm *"kullanıcı türevli içeriğin artması, katılımcı etkileşim, Youtubelaşma, anlık bilgilendirme, bağlanma ve paylaşmada genişleme, kişiselleştirilmiş yeni medya ve gazetecilere özgü değişim"* (Lee, 2012, ss. 8-12'den akt. Narin, 2015, s. 42-43) gibi başlıklar altında özetlenebilmektedir.

Yurdigül ve Yüksel, yeni medya ile birlikte değişen gazetecilik pratiklerini bir dizi maddeyle özetlemiştir. Bu değişimler arasında haberlerin hızlı bir şekilde

verilebilmesi ve anlık güncellemelerin yapılabiliyor olması önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda okuyucunun interaktif hale gelerek kullanıcıya dönüşmesi ve haberlere istenilen zaman ve yerden ulaşabilme imkânının sağlanması da dikkat çekmektedir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte gazetenin her yerde erişilebilir hale gelmesi ve haberlerin dağıtım görevinin herkes tarafından üstlenilebilmesi de önemli bir dönüşüm olarak belirtilmiştir. Haber içeriğinin anında güncellenebilmesi ve müdahale edilebilmesi; ses, görüntü ve metnin birleşerek daha etkili bir içerik sunması da yeni medya ile birlikte gelişen pratikler arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra çeşitli haber kaynaklarına daha rahat erişim sağlanması, vatandaş gazeteciliğinin ortaya çıkması, gazeteye ücretsiz erişim imkânının olması gibi faktörler de gazetecilik pratiklerindeki dönüşümü yansıtmaktadır. Bu değişimlerle birlikte gazetecilerin görev alanı genişlemiş, yeni teknik beceriler öğrenme yükümlülüğü ve sorumlulukları artmıştır (Yurdigül & Yüksel, 2012, s. 150). Buradan hareketle kullanıcıların yeni medya ortamlarında içeriğe dâhil olduğu ve dolayısıyla bilgi-haber paylaşımına katıldığı söylenebilmektedir. İçeriklerin paylaşımı ise anlık seviyelere ulaşmıştır. Artık paylaşılan bir haber çok hızlı bir şekilde dolaşıma girmekte ve yaygınlaşabilmektedir. Katılımcıların aktifliği aynı zamanda birbirleri arasındaki etkileşimi de doğurmuştur. Etkileşim düzeyi dünya çapına genişlemiş ve bu durum aynı zamanda büyük bir bilgi yığınının ve bilgi kirliliğinin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

İnternetin *her an* var olabilirliğine mobil teknolojilerin *her yerde* oluşu eklenmiştir. Artık internet kullanımlarının çok büyük bir kısmı mobil cihazlarla sağlanmaktadır. Haberler her an ve her yerde üretilebilmekte, paylaşılabilmekte ve hızlı bir şekilde yaygınlaşabilmektedir.

Bu yeni yayıncılık türü, mobil cihazlar ve teknolojilerin ağırlıklı olarak kullanılmasından dolayı “Mobil Gazetecilik” olarak adlandırılmaktadır. Bu işlevi yerine getiren kişilere ise “MoJo” (Mobile Journalist) adı verilmektedir (Narin B., 2015, s. 4). Bu durum web 2.0 ile gelen kullanıcıların içerik üretimine katılmasıyla bir başka deyişle kullanıcı türevli içeriklerin mümkün kılınmasıyla doğan bir sonuçtur.

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kullanıcılar artık amatör kameramanlar, fotoğrafçılar, kendi medya içeriklerinin başyazarları, editörleri, genel yayın yönetmenleri, görsel editörleri ve muhabirler haline gelmiştir. Bu durum *yurttaş*

gazeteciliği kavramını ortaya çıkarmıştır. Yurttaş gazetecilerin farkı, “geleneksel muhabirler gibi sahadan merkeze rapor eden ve orada editoryal işlemi tamamlandıktan sonra servis edilen bir yayıncılık yerine malumat toplama, bilgileri bir araya getirme, doğrulama, hikayeleştirme ve sunma süreçlerinin tamamını kendisinin yaptığı” (Kalsın, 2016, s. 85-86) yeni bir anlayışa denk düşmektedir. Bu durum bir yandan gazetecilerin haber kaynaklarını çeşitlendirmiş ve haber içeriklerine ulaşımı kolaylaştırmış olsa da diğer yandan profesyonellerin istihdam sorunlarının artışına da sebebiyet vermiştir.

Her ne kadar iktidarlar yeni medyaya ilişkin denetim amacı güden düzenleyici kurallar getirse de kullanıcılar internet ortamlarında her zaman başka yollar bulabilmektedir. Bu sebeple de denetimsizlik ve kuralsızlık olguları yeni medya alanlarının en temel özelliklerinden birine dönüşmektedir (Göker, 2017, s. 175). Bu açıdan bakıldığında bir yandan denetim, sansür ve manipülasyonu ortadan kaldıran özgür yayıncılığın bir kolu olarak görülebilirken öte yandan profesyonellerin olmadığı ve yanıltmaya çok daha müsait bilgilerin dolaşıma kolaylıkla girebilmesinin önünü açmıştır. Bir başka deyişle geleneksel medyadaki tek yönlü ve eleştiriye kapalı mesaj iletimi dijital gazetecilik pratiklerinde çift yönlü ve çeşitli hale gelmiştir. Bunun sonucunda bir yandan demokrasiye ve kamusal alana yaklaşıldığı düşünceleri ortaya çıkarken diğer yandan profesyonel olmayanların ürettiği gerçeğe uzak bilgi yığınlarının oluştuğu fikirleri öne sürülmektedir. Özellikle hızlılığı artıran bu gelişme haberin daha hızlı bir şekilde iletilmesini sağlarken asılsız, yanıltıcı veya manipüle edilmiş bilgilerin de çok hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır.

“Güney Asya’da yaşanan tsunami, Londra’da düzenlenen bombalı saldırılar” (Değirmencioğlu, 2014, s. 151), Türkiye’de, Van Depremi’nden Afyon’daki mühimmat patlamasına, Reyhanlı Faciası’ndan Galatasaray Üniversitesi yangınına ve özellikle Gezi Parkı protestoları gibi çeşitli muhalif eylemlere kadar birçok olayda Twitter, geleneksel medyadan çok daha hızlı ve ayrıntılı bir haberleşme aracına dönüşmüştür. Gazetecilik deneyimi olmayan birçok kişi, olayları bizzat yaşayan, gözlemleyen ve haber unsurlarını kaynak ve aktarım olarak işleyen bir rol üstlenmiştir (Arık, 2013, s. 283). Bu ve son dönemlerde gerçekleşen Covid-19 pandemisi ve 6 Şubat 2023’te yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremler gibi örneklerde de olduğu gibi dijital mecralardaki

sosyal etkileşim, kullanıcı aktifliği, hızlılık, oluşan nispeten özgür fikir ortamları yeni medyayla gelen değişimlerin en büyük göstergesidir.

Öte yandan dezenformasyon, misenformasyon, malinformasyon, manipölasyon içerikli haberler, asparagas ve sahte haberler, komplo teorileri, efsaneler, dedikodular, mitler ve söylencelerin varlığı da bu ortamın doğruduğu zararlı yönlerin en büyük göstergesidir. Özellikle kriz dönemlerinde hassaslaşan ortamlar bu tür içeriklerin daha fazla, daha yaygın ve daha kolay bir şekilde dolaşıma girmesine yol açmaktadır. Örneğin Covid-19 pandemisine ilişkin kimi yanıltıcı haber; kitlelerin yanlış yönlendirilmesine, bilimden uzaklaşmasına hatta ölümlere varan sözde tedavi yöntemlerinin paylaşılmasına sebep olmuştur.

Dolayısıyla habercilikte ve habercilik pratiklerinde yaşanan değişimlerin kimi yönden avantaj kimi yönden dezavantaj yarattığı söylenebilmektedir. Dezavantajın yaratıldığı bir alan da gerçeklik olgusu ile ilgilidir. Haberciliğin günümüz haline evrilmesinin enformasyon ortamını ciddi bir şekilde etkilediği göz önünde bulundurulduğunda hem gerçeklik algısının hem de haber gerçekliğinin sorunlu olduğu anlaşılabilmektedir. Kamusal çıkar güdüsünden uzaklaşan haber medyaları haber ve gerçeklik ikililiğinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında gerçekliğin hangi nedenlere bağlı olarak ve nasıl etkilendiğinin açıklanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.5. Yeni Medyada ve İnternet Haberciliğinde Değişen ve Dönüşen Gerçeklik

Yeni medyaya geçiş ile birlikte yaşanan dönüşümlerin çok sayıda avantaj sağlamasının yanı sıra birçok dezavantajın yolunu açtığı (Yalçınkaya, 2019, s. 22) ve medyanın yıkıcı bir şekilde kullanılabildiği (Nasidi, 2016, s. 1) söylenebilmektedir. Yeni medyaya ilişkin yürütülen tartışmalardan ve ciddi kuşklar barındırmaya devam eden temel konulardan birisi de gerçeklik konusudur (Göker, 2017, s. 182). Buna internet haberciliği ile birlikte gelen yeni özelliklerin yarattığı gerçeklik sorunsalı da eklenmiştir.

Yeni medyaya geçiş ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümler, gerçeklik meselesinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada insanların asılsız söylemlere kapılmasına, bu söylemlerle sürekli olarak karşılaşmasına, kimi zaman radikal bir şekilde savunmasına ve nesnel gerçeklerden uzaklaşmasına nelerin sebep olduğu, bunun nasıl ve ne amaçla yapıldığı soruları akıllara gelmektedir. Bunun için de gerçeklik

algısını etkileyen psikolojik zemine, yeni medyanın yapısal özelliklerinin yol açtığı sonuçlara ve özel olarak gazetecilikte yapılan bilgi çarpıtmalarına yer verilecektir.

1.5.1. Gerçeklik Algısını Etkileyen Psikolojik, Sosyolojik ve Bilişsel Zemin

İnsanlar, bir mesaj algımlarken birtakım zihinsel süreçlerden geçmektedir. Mesajın anlamını neye göre, hangi şartlarda, hangi etkilere maruz kalarak alımladığı, nasıl içselleştirdiği veya dışsallaştırdığı meseleleri gerçeklik algısını belirleyen ya da şekillendiren meselelerdir.

Önceki deneyimler, kültür, inanç, cinsiyet, ekonomik sınıf, bireyin toplumdaki yeri, içinde bulunduğu koşullar, mekân ve zaman, mesajı iletenin kim olduğu; hangi araçla, hangi etkiyle, ne tarzda söylediği gibi birçok etken gerçeklik algısını ve algı süreçlerini etkilemektedir. Tüm bunların değerlendirmesini yapmak o konuya özel ve daha kapsamlı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Onun yerine bu çalışmada gerçeklik algısını etkileyen bazı psikolojik ve sosyolojik etkilere ve kuramsal açıklamalara yer verilmesi uygun görülmüştür.

1.5.1.1. Onay Ön Yargısı ve Geri Tepme Etkisi

Bireyler, kendi inanmak istedikleri şeylere yönelme eğilimindedir. Edindikleri bilgileri kendi inançları ile uyum sağlayacak şekilde birtakım zihinsel süzgeçlerden geçirmektedir. Sunulan karşıt argümanların mevcut inancı değişikliğe uğratmadığı tersine destek olduğu ve yanlış bilginin pekiştiği belirlenmiştir (Castells, 2016, s. 207). Nyhan ve Reifler tarafından ortaya atılan geri tepme etkisi, insanların inançlarını destekleyen kanıtlara sıkı sıkıya bağlandıklarını ve bu inançlarına aykırı kanıtlarla karşılaştıklarında bile bu kanıtları reddederek inançlarını koruduklarını ifade eden bir bilişsel yanlılıktır. Bu bağlamda insanlar bilimsel olarak çürütülen bir olguyu dahi doğru kabul etmeye eğilimlidir (Nyhan & Reifler, 2010, s. 307). Bir başka ifadeyle insanların karşı konulamaz gerçekler ile kendi inanışlarının çatıştığı durumlarda buna inanmaması ve reddetmesi durumudur (Çavuş, 2018, s. 59-60). McRaney'e göre bir kişinin inanç sistemine yeni bir bilgi eklendiğinde o kişi bu yeni bilgiyi olası zararlardan koruma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla mevcut inancın sorgulanması yerine ona daha sıkı bağlanma davranışı gösterildiği anlaşılmaktadır. İnanç, bir başkası tarafından düzeltilmeye ya da yanılırları doğrulanmaya çalışıldığında geri tepme etkisi devreye girmekte ve var olan inançlar daha

da kuvvetlenmektedir (McRaney, 2011). Bu durum, gerçekliğin önüne geçen ve dışsal gerçeklikten veya bilimsel yargılardan uzak farklı hakikatlerin doğmasına neden olan bir durumdur. Asılsız, yalan veya yanlış bile olsa konunun herhangi bir tarafından yakalayabileceği ve bir şekilde (kendince) meşrulaştırabileceği yönü olduğu takdirde o birey için gerçekliğin bir görünümü halini alabilecektir. Gerçekliğin yerini bu tür inançların yer alması da oldukça tehlikeli olabilmektedir. Üstelik insanların bilimsel gerçeklik karşısında kendi inançlarına sıkı sıkıya bağlanması sahip oldukları yanlış inançtan kurtulmasını zorlaştırmakta ve tehlikenin boyutunu artırmaktadır.

Buna ilişkin Nyhan ve arkadaşları, aşı ile ilgili bilinen yanlış inançları azaltmak ve aşılama oranlarını yükseltmek için tasarlanan bu şekilde de mesajların etkisini test eden bir çalışma yürütmüştür. Aşılamaya karşı olan ebeveynlere çocuklarına aşı yaptırmanın neden doğru olduğunu gösteren bilgiler verildiğinde çoğu ebeveynin aşı ile otizm arasındaki bağlantıya inanma olasılığının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Aşıların otizmle hiçbir ilgisi olmadığını düzeltilmesi ve bu iddianın kanıtlanması ebeveynlerin çocuklarını aşılatma konusundaki yanlış inançlarını azaltsa da ebeveynlerin, çocuklarını aşılatmak için yeterince kararlı olmadıkları ortaya çıkmıştır (Nyhan, Reifler, Richey, & Freed, 2014, s. e841). Nyhan ve arkadaşlarının yaptığı çalışma bu etkiyi açıklar niteliktedir. Mevcut hatalı bilgilerin düzeltilmesi ve iddiayı çürütecek bilgilerin verilmesi geri tepmiş ve dolayısıyla bireyin inançlarından uzaklaşmasını sağlayamamıştır. Sonuçta ise bilimsel gerçeklikten uzak ve bir kez inanılmış hatalı bir bilginin gerçeklik yerine geçmesi olmuştur. Araştırma olayı ise ebeveynlerin bu bilgiyle verdikleri karar neticesiyle çocukların aşı olmamasıyla sonuçlanmıştır.

1.5.1.2. Aşırı Güven Ön Yargısı ve Doğrulama Yanlılığı

Wason, 1960 yılında yayımladığı makalede “doğrulama yanlılığı” (confirmation bias) kavramını ortaya koymuştur. Ortaya atılan bu kavramda var olan inançların bir parçası olarak kanıt arama veya yorumlamaya dair beklentiler ya da mevcut hipotezlerde bireylerin mevcut düşünce veya inançlarını kuvvetlendirmesi gayreti söz konusudur (Nickerson, 1998). Bir başka ifadeyle inanç ve düşüncelerle çelişmeyeceği hatta tam aksine onları onaylayacağı, doğrulayacağı ve teyit edeceği bilgilerin aranması eğilimine doğrulama yanlılığı (confirmation bias) denmektedir. Bireyler inanç, düşünce ve varsayımlarını destekleyen bilgileri tercih etmeye meyillidir. Burada önemli olan şey

inançlarla çelişen doğruların göz ardı edilmesi, yok sayılması ve dikkate alınmaması durumudur (Uluk, 2018, s. 71-72). Kakutani'ye göre insanların bilgi edinirken ve benimserken kendi fikirleri ile çelişmeyenleri ve uyumlu olanları seçmesinin bazı nedenleri vardır. İlk intibanın yıkılmasının çok zor olması, insanın kendi alanını korumak istemesi ya da bireyin kendi düşünce ve inancına muhalif bir durumla karşılaştığında mantıksal tepkilerden ziyade duygusal tepkiler gösterip sunulan delilleri görmezden gelmesi buna örnek sayılabilmektedir (Kakutani, 2018'den akt. Yıldırım, 2021, s. 22-23). Doğrulama yanlışlığında, geri tepme etkisinde olduğu gibi bilimsel gerçeklik karşısında inanca bağlanma durumu vardır. Ancak aynı zamanda sahip olduğu inancı doğrulayacak veriler bularak doğrulamaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bu durum, zihinsel süreçte aksi iddiaların öneminin yitirilmesi, görmezden gelinmesi ya da bireyi enterese etmemesi ile sonuçlanmaktadır. Onun yerine birey, kendi inançlarını bir şekilde doğru göstererek kendi gerçeklik algısını oluşturmaktadır. Bu da dışsal gerçekliğin yerine geçerek bireyi, sahip olduğu yanlış inançların gösterdiği doğrultuda hareket etmesine yol açmaktadır. Bu durumun sonuçları olumsuz bile olsa bu şekilde gerçekleşmektedir.

1.5.1.3. Bilişsel Çelişki Kuramı

İnsanlar sahip oldukları inançlara karşı argümanları destekledikleri takdirde çelişkiye düşeceklerini bilmektedir. Çelişki ise bireyde bir rahatsızlık hissi yaratacaktır. Festinger de yaptığı deneysel çalışmalarla insanların sahip oldukları inanç ve tutumları ile davranışlarının çelişkiye düşmesi durumunda bu çelişkiyi giderme çabasına girdiğini bulgulamıştır.

Bilişsel Çelişki Teorisi, bireylerin tutarlılık için çabaladıkları düşünceleri üzerine inşa edilmiştir. Temel iki hipotezinden ilki, uyumsuzluğun varlığı, psikolojik olarak rahatsız olması, kişiyi uyumsuzluğu azaltmaya ve uyum sağlamaya çalışma konusunda motive etmesidir. İkinci temel hipotezi ise uyumsuzluk yaşanması halinde onu azaltmaya çalışmanın yanı sıra kişinin uyumsuzluğu artırabilecek durumlardan ve bilgilerden aktif olarak kaçınmasıdır (Festinger, 1957, s. 3). *Bilişsel Çelişki Kuramı* olarak da bilinen bu durumda insanlar, bilişleri ile davranışları arasında çelişki yaşadıklarında bir gerginlik hissetmekte, bu gergin durumdan kurtulmak için ise bazı stratejiler uygulamaktadır. Uygulanan bu stratejiler genel olarak uyumsuz (verdiği öneme/değere göre) olanı uyumlu olan biri ile değiştirmek, uyumsuzluğu azaltmak ya da yeni bir biliş üretmek gibi

stratejilerdir (Anık, 2016, s. 165'ten akt. Görkem, 2018, s. 103). Bir başka deyişle bireylerin davranışsal bilişsel öğeleri, çevresel bilişsel öğeleri değiştirebileceği ya da uyumsuzluğu azaltmak amacıyla yeni bilişsel öğeler bulabileceği öne sürülmektedir (Festinger, 1957, s. 2). Mesela haber tüketme alışkanlıkları konusunda bireyin tüketeceği haberi, önceden sahip olduğu inanç ve kanaatlerine göre seçmesi, aklında tutması ve hatırlaması öte yandan inanç ve kanaatleriyle ters düşecek olan haberlerden kaçınması, önemsizleştirilmesi ya da tümüyle tüketmemesi buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Bunun nedeni ise inanç veya kanaatler ile ters düşen bir haber ile karşılaştığında çelişkiye düşmesi ve zihinsel bir gerilim hissetmesidir. Bu gerilimi ortadan kaldırmak için haberi önemsizleştirebilmekte, doğrudan geçersiz sayabilmekte, kendi bilişini değiştirebilmekte ya da yeni bir biliş üreterek uyumluluğu yakalayabilmektedir.

Bu durum ise *seçici maruz kalma* ve *seçici hatırlama* kavramlarını akıllara getirmektedir. Seçici maruz kalma, insanların yalnızca sahip oldukları tutum ve inançları ile örtüşen mesajları gönderen kaynakları takip etmesi ve diğer kaynakları görmezden gelmesi olarak açıklanmaktadır. Seçici hatırlama ise kendi tutumları ile örtüşen kaynaklardan olduğu önemli olmaksızın karşılaştığı mesajları, enformasyon ya da fikirleri kendi tutum ve inançlarına göre hatırlamayı seçmeleri ya da bilerek akıllarında tutmamaları ile ilişkilidir (Yaylagül, 2006, s. 51). Bu da bireylerin kendi inanç ve tutumlarına göre işleme alacağı bilgileri filtrelemesi anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle birey, kendi bilişsel değerlendirme havuzunu kendi inanç ve tutumlarına uygun düşecek bir yanlılıkla doldurmaktadır. Değerlendirmeyi bu tür bir yanlılıkla gerçekleştirmektedir. Dışsal ya da bilimsel gerçekliklerin ötesinde sahip olduğu inanç ve tutumlarına uygun düşen argümanları kayırmaktadır. Yeni medya araçlarının gelişimi ile birlikte artan kaynak çeşitliliğinde ise bu durum kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Miktarı oldukça artmış haberler arasından bireyler yalnızca istedikleri yani inanç ve tutumlarına hitap eden kaynaklardan gelen haberleri seçmekte ve hatırlamaktadır. Bu da yine gerçekliğin önüne geçebilen bir olaydır ve bir başka gerçekliği etkileyen *yankı odaları* durumunun oluşmasındaki nedenlerden biridir.

1.5.1.4. Sosyal Öğrenme Kavramı

İnsanlar, gerçeklik algılarını oluştururken kullandıkları bilgilerin önemli bir kısmını çevresinden öğrenmektedir. Aile ve akrabalar ile başlayan okul, iş ve diğer

çevrelerle devam eden süreçte birey, çok sayıda kişi ile iletişime ve etkileşime girmektedir. Farklı deneyimlere, bakış açılarına, bilgilere veya öğretilere sahip olan diğer insanlarla gerçekleşen etkileşim, bireyin yaşantısını ve yaşam algısını biçimlendirmektedir.

Sosyal öğrenme kavramı da öğrenme ediminin kişisel, davranışsal ve çevresel bütün dinamiklerin karşılıklı olarak etkileşime girmesi sonucu sosyal bağlamda gerçekleştiğini açıklamaktadır (Bayrakçı, 2007, s. 200; Gürel, 2014, s. 102). Bandura, sosyal öğrenme kavramını, öğrenmenin sosyal ortamda bağlamsal olarak etkileşim, gözlem ve taklit yoluyla gerçekleşen bir süreç olduğu temeline dayandırmaktadır. Burada ifade edilen şey insanın sosyalleşme sürecinde öğrenmenin önemli bir payı bulunduğu ve bireylerin başkalarının deneyimlerini gözlemleyerek de birçok şeyi öğrenebildiğidir (Bayrakçı, 2007, s. 200). Bandura'ya göre bireyler başkalarının davranışlarını gözlemleyerek birçok şey öğrenebilmektedir. Buna göre sosyal öğrenme süreci, “edimsel koşullanma” ve “model alma ve taklit” olmak üzere iki tür öğrenmeyle gerçekleşmektedir. Edimsel koşullanmada pekiştirilen veya ödüllendirilen davranışların tekrar olasılığının arttığı belirtilmekte, model alma ve taklit ise gözlem yoluyla öğrenilen davranışların model alınması ve taklit edilmesini ifade etmektedir (Bandura, 2006, s. 61’den akt. Tatlıoğlu, 2021, s. 16). Sosyal ağlarda korelasyon nedenleri genel anlamda üç türe ayrılabilir. İlki bir kullanıcı eyleminin, arkadaşının son eylemlerinden biri tarafından tetiklendiği etkidir. Örneğin bir kullanıcının bir arkadaşının yakın zamanda aynı ürünü satın alması nedeniyle bir ürün satın almasıdır. İkincisi bireylerin kendilerine benzeyen başkalarıyla arkadaşlık kurması ve dolayısıyla da benzer eylemlerde bulunmasıdır. Örneğin fotoğraf çekme hobisi olan iki kişinin ortak ilgi nedeniyle arkadaş olma olasılığı daha yüksektir. Üçüncüsü dış faktörlerin hem iki kişinin arkadaş olması durumuyla hem de eylemleriyle ilişkili olduğu çevredir. Örneğin iki arkadaşın aynı şehirde yaşaması ve bu nedenle aynı yerlerin fotoğraflarını çevrim içi fotoğraf paylaşım sitesinde paylaşması olasılığıdır (Anagnostopoulos, Kumar, & Mahdian, 2008). Dolayısıyla sosyal çevrenin biliş ve davranışları etkilemekte yani bireyler, çevrelerinden de öğrenebilmektedir. Bu öğrenme sürecinde farklı doğrular veya gerçeklikten uzak bilgiler, kişisel tutum ve kanaatler, davranış kalıpları ve diğer birçok veri bireyin algısını

şekillendirmektedir. Bu da gerçeklik algısının biçimlendirilebildiğini veya etkilendiğini ortaya koymaktadır.

1.5.2. Yeni Medyada Değişen Gerçeklik: Gerçeklik Algısını Etkileyen Unsurlar

Matbaanın icadından önce gerçeklik kavramı, sözlü kültür ve el yazması eserlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Kitapların basımı ile farklı bir gerçeklik tanımlama biçimi gelişmeye başlamıştır. Daha sonra gazeteler ortaya çıkmış ve çoğu insanın ilgi odağının merkezine yerleşmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan internet, gerçeklik tanımlamasını yeniden belirleyerek postmodern değerleri ortaya çıkarmıştır (Keskin, 2021, s. 9-10). Medyanın gerçekliğe tesirine dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. Buna göre medyanın gerçeklik ile olan bağlantısı üç ayrı bağlamda yapılmaktadır. Birincisi medyanın toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtabilmesi ve sunabilmesi, ikincisi medyanın toplumsal gerçekliği çarpıtabilmesi ve bozabilmesi, üçüncüsü ise medyanın toplumsal gerçekliği inşa edebilmesidir (Öngel, 2019, s. 36). Buna göre medyanın olan biteni aktaran, gerçekleri topluma sunan böylelikle toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtan taşıyıcı bir araç olduğunu öne süren diğer yandan toplumun sahip olduğu gerçeklik algısına kimi yönden zarar vererek değişikliğe uğratan ve bu anlamıyla bozucu bir araç olarak gören son olarak da tümüyle toplumsal gerçekliği kendi oluşturan ve bunu topluma benimseten böylelikle de inşacı bir araç olarak gören farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Bu farklı bakış açıları belli dönemlerde farklı yaklaşım ve etki çalışmalarıyla ele alınmıştır. Dolayısıyla medyanın gerçeklik ile ilişkisinin anlaşılabilmesi açısından ayrışan dönemlere ve çalışmalara değinilmesi fayda sağlayacaktır.

1.5.2.1. Medya ve Etki Çalışmaları Bağlamında Medya Gerçekliği

Kitle iletişimi genel olarak iki yaklaşım altında ele alınmaktadır. Bunlar ana akım/liberal yaklaşımlar ve eleştirel yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar izledikleri yol bakımından ve konuları değerlendirme açısından farklılaşmaktadır. Yaklaşımların çıkış dönemi gereği geleneksel kitle araçları üzerine yapılmış çalışmalar olsa da yeni medya araçlarına da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Henüz eleştirilere maruz kalmadığı dönemlerde liberal yaklaşımlar, radyonun popülerliğini anlama, belli medya içerik türleri ile sosyo-kültürel yapılar arasındaki

ilişkileri inceleme, medya türlerinin tüketimi için ayrılan zamanların karşılaştırılması gibi geniş bir araştırma alanına sahipti (Uysal, 1996, s. 118). Öte yandan ilerleyen dönemlerde sürülen argümanlar bu yaklaşımları yeniden sorgulamaya açmış ve çeşitli eleştiriler getirmiştir. Böylece medyaya yönelik farklı yaklaşım ve bakış açıları ortaya çıkmıştır.

Kitle iletişim araçlarının etkileri üzerinde durulduğu dönem İkinci Dünya Savaşı yıllarında ivme kazanmıştır. Savaş öncesinde ve sonrasında kitle iletişim araçları etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu da toplumsal ve siyasal yaşamda önemli değişimleri doğurmuştur. Bu süreçte iki sorun ve amaca odaklanıldığı görülmektedir. İlki kuramsal bir çerçeve oluşturulması, ikincisi ise kitle iletişim araçlarının etkilerinin ölçülmesidir (Güngör, 2016, s. 81-82). Bunun için de çeşitli deneysel çalışmalar yapılarak medyanın topluma ne yaptığı üzerine birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Liberal yaklaşım, iletişimi ve kitle iletişimini iletilerin aktarım süreci olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım alıcıların ve göndericilerin mesajları nasıl kodladığı ve kodu nasıl açtığı, iletişim kanallarının ve araçlarının nasıl kullanıldığı üzerinde durarak inceleme yapmaktadır. Başka bir ifadeyle iletişim bir kişinin, diğerinin davranışını ya da ruh halini etkileme süreci olarak karşılanmaktadır (Yurdakul, 2018, s. 66). Lippmann (1922) Kamuoyu kitabında medyanın insanların görüşlerini yönlendiren bir araç olduğunu savunmuştur. Lasswell (1927) ise “Dünya Savaşında Propaganda Teknikleri” adlı çalışmasında sihirli mermi, hipodermik iğne ve propaganda modeli olarak bilinen teoriyi ortaya atmıştır. Bu teoriye göre izleyiciler, medya elitlerinin kitle iletişim araçlarından gönderdiği mesajlara karşı pasif durumdadır. Lasswell’in tanımına göre bu mesajlar sihirli bir mermi gibi veya bir şırınga ile yapılan bir enjeksiyon gibi doğrudan ve hızlı bir şekilde insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkilemektedir (Lasswell, 1938’den akt. Oçak, 2020, s. 131). Lasswell’in ve Weaver’in iletişim modellerinde (Yurdakul, 2018, s. 66) vurgu kaynaktadır ve mesajın kabul ettirilmesi, paylaşılmasından daha önemlidir (Sever, 1998, s. 46). Burada medyanın mesajları çok etkili bir biçimde topluma sunduğu böylelikle de çok güçlü bir etkide olduğu fikri yükselmiştir.

1940’lı yıllara gelindiğinde Lazarsfeld, *Halkın Tercihi* adlı çalışmasında bireylerin oy verme davranışları üzerine yaptıkları çalışmada medyanın sihirli mermi modelinde olduğu gibi güçlü değil, göreceli ve kısıtlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Görkem, 2018, s. 101). Sınırlı Etkiler Dönemi olarak anılan bu dönemde etki

kişiler arası ilişkilerden, kapı tutuculardan, fikir liderlerinden geçmektedir (Erdoğan, Keloğlu İşler, & Durmuş, 2005, s. 18). Lazarsfeld'in bu çalışması İki Aşamalı Akış Kuramını ortaya koymaktadır. Bu kurama göre fikirler önce kitle iletim araçlarından kanaat önderlerine/doksozoflara daha sonra kitleye ulaşmaktadır (Karataş E., 2019, s. 267). Burada ise medyanın etkisinin sanılan kadar güçlü olmadığı ve belli sınırlılıkları olduğu görüşü yükselmiştir. Medyanın etkisi, kitleyi doğrudan etkileyecek güçte değil, kitleyi etkileyecek olan kanaat önderlerini etkileyecek kadar sınırlıdır. Bir başka deyişle mesajın etkisi, ikinci bir dolayımına girmekte bu anlamıyla da çok güçlü olmamaktadır. Mesaj, kitleye ulaşmadan önce kanaat önderlerinin zihinsel süzgeçlerinden geçmekte ve bu süzgeçten geçen veriler kitleye ulaşmaktadır.

Günümüz açısından bu durum sosyal medyanın etkisiyle iki aşamalı akıştan dört aşamalı akışa geçtiği söylenebilmektedir. Artık iktidardan gelen mesajlar yalnızca doksozofların yeniden yorumlaması ile sonlanmamaktadır. Mesajı tüketip yeniden yorumlayan ve mesajı yeniden dolaşıma açan ögeler eklenmiştir. Bu süreçte iletişim bir döngü halinde işlemektedir. İlk olarak asıl mesajı paylaşan kişi veya kuruluş iletiyi yayımlamakta ardından bu iletiyi yorumlayan ve tekrar dolaşıma açan bir kişi veya grup (doksozof) devreye girmektedir. İleti bu noktada alınılanmakta ve yeniden yorumlanırken bu işlemi gerçekleştiren kişi/okuyucu/takipçi/beğenen etkin hale gelmektedir. En sonda da bu kişiler iletiyi yeniden dolaşıma açarak iletişim sürecini tamamlamaktadır. Bu şekilde de iletişim, döngüsel bir süreç olarak devam etmektedir (Karataş E., 2019, s. 271). Bu sayede daha çok zihinsel filtre ile çok daha farklı yorum ve çok daha fazla tekrar durumu ortaya çıkmaktadır. Bakış açılarındaki artış, gerçeklik algılarında artış anlamına gelmektedir. Aynı zamanda dolaşımın artışı, yayılım ve pekiştirme sıklığını çoğaltarak etki boyutunu artırmaktadır.

1950'lerin sonuna gelene kadar olan dönemdeki çalışmalar medyanın insanlara ne yaptığı üzerine iken 1959 yılında Katz'ın çalışmasıyla insanların medya ile ne yaptığına dönüşmüştür (Cevher & Ustakara, 2019, s. 813). Katz, bunun için Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımını ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda odaklanılan nokta alıcıların gereksinimlerini doyurma ile medya seçimindeki ilişkidir. Katz'ın bu yaklaşımına göre medyanın en inandırıcı mesajları, bireyin medyayı kullanmadığı durumlarda, onun sosyal ve psikolojik bağlamına uygun şekilde etkileşimde bulunmamaktadır (Özer, 2017, s. 40).

Çünkü Katz’a göre insanlar, toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlara sahiptir. İnsanlar bu ihtiyaçları karşılamak istemektedir. Bunun için de toplumdan ve medyadan bir beklentiye girmektedir. İnsanlar medyaya maruz kaldığı esnada bu ihtiyaçların bir kısmını gidermektedir (Yaylagül, 2006, s. 62). Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı genel olarak beş temel ilkeye dayanmaktadır (Katz, Blumler, & Gurevitch, 1973, s. 510-511):

1. İzleyici, medya kullanımında edilgen değil aktif bir rol oynamaktadır.

2. Kitle iletişim sürecinde, ihtiyaç tatmini ile medya seçimini ilişkilendirmede çoğu inisiyatif izleyici üyeye aittir. Bu da kullanıcıların, gereksinimlerini karşılayabilecekleri medyaları seçtiği anlamına gelmektedir. Etkileme kavramı burada geçerli değildir. Çünkü araçlar, bireyleri değil bireyler araçları kullanmaktadır.

3. Doyumun tek kaynağı medya değildir. İhtiyaçları karşılamanın farklı, daha geleneksel ve “eski” yollarını içeren diğer işlevsel alternatifleri de bulunmaktadır. Burada medya, diğer ihtiyaç tatmini kaynaklarıyla rekabet halindedir. Bunların kitle iletişim araçları tüketimiyle yeterli düzeyde karşılanma derecesi değişmektedir.

4. İnsanlar belirli durumlarda ilgilerini ve amaçlarını bildirebilecek kadar kendilerinin farkındadırlar.

5. Kitle iletişiminin kültürel önemine dair değer yargıları, izleyici yönelimleri kendi terimleriyle araştırılırken askıya alınmalıdır.

Buradan hareketle de Katz’ın ortaya koyduğu argümanda medya etkisinin bir sınırlılığı bulunduğu görülmektedir. Buna göre medya, kullanıcının onu kullandığı düzeyde ve etkide bulunmaktadır. Kullanım da bireyin doyumuna yönelik istek ve ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir. İnsanlar pasif bir etkilenme durumuna girmemekte aksine istek ve ihtiyaçlarının farkında olacak kadar kendini tanımaktadır. Aynı zamanda gereksinimleri karşılamak için tek yol medya değildir. Medya, doyumun sağlanmasında farklı gereksinimleri karşılama yöntemlerinden veya araçlarından yalnızca biridir. Bu da medyanın çok etkili olduğu tezlerinin aksine medya etkisinin sınırlı olduğu, medyanın insanları değil, insanların medyayı kullandığı ifade edilmektedir.

Bireyi medyada doyum aramaya iten durumları McQuail, *enformasyon, kişisel kimlik, bütünleşme ve sosyal etkileşim, eğlence* olarak belirlediği dört durum ile açıklamaktadır (McQuail, 1991, s. 73).

Enformasyonda bireyler yakın çevrelerindeki toplumda meydana gelen olaylarla ilgili durumları öğrenmek, pratik sorunları çözmek veya karar alma süreçlerinde öneriler aramak için medyayı tükettiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda öğrenme, kendini eğitime ve bilgi aracılığıyla kendini güvende hissetme gibi ihtiyaçlarını da medya aracılığıyla karşılamaktadır. *Kişisel kimlik* ile kişisel değerler için pekiştireç bulma, davranış modelleri bulma, medyadaki diğer kişilerle özdeşleşme, kişinin kendi hakkında içgörü kazanma gibi amaçlardır. Birey, *bütünleşme ve sosyal etkileşim* çabasında başkalarının durumları hakkında fikir edinme, onlarla özdeşleşme ve aidiyet duygusu kazanma, konuşma ve sosyal etkileşim için bir temel bulma, sosyal rollerin yerine getirilmesine yardımcı olma gibi arayışlara girmektedir. Son olarak *eğlencede* sorunlardan kaçma veya başka yöne çevrilme, cinsel uyarılma, zaman geçirme, duygusal rahatlama gibi unsurları içermektedir.

Dijk'e göre medya, tüketicilerin zihinlerini belli bir ölçüde kontrol etme potansiyeline sahiptir. Ancak direkt olarak eylemleri kontrol etme gücü bulunmaması nedeniyle genel olarak sembolik ve ikna edici niteliktedir. Fiziksel zorlama dışında genel anlamda iktidarın amaçları arasında niyetleri, planları, bilgileri, inançları veya görüşleri kontrol etme yer almaktadır (Karadağ Ç., 2019, s. 35-36). 1960'larda yapılan çalışmalarda "kitle iletişim araçlarının etkileri, içinde bulunduğu toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemle ilişkileri açısından ele alınmıştır" (Mora, 2008, s. 7-8). Güçlü etkiler üzerine yeniden yoğunlaşıldığı bu dönemde doğrudan ve kısa vadeli etkiler, yerini dolaylı ve uzun vadeli etkilere bırakmıştır. Bu görüşün doğmasında etkili olan ise düşünce ve değer yargılarında zaman içerisinde birtakım değişimlerin yaşandığının görülmesidir (Kutlu, 2019, s. 45). "Güçlü etkilere dönüş" olarak adlandırılan bu dönemde "gündem kurma", "suskunluk sarmalı" (Mora, 2008, s. 7-8), "çerçeveleme kuramı", "yetiştirme kuramı" ve "bağımlılık kuramı" ortaya çıkmıştır (Özçetin, 2018, s. 120, 128). McCombs ve Shaw'un gündem kurma modeli, medyanın insanların zihinlerinde önce farkındalık yarattığı, gündemi belirlediği sonrasında da davranışsal yönetime sebep olduğu fikrine dayanmaktadır (Sarioğlu E. B., 2020, s. 379-380). Üzerinde düşünülecek, eleştirilecek, kabul edilecek ya da sorgulanacak olan gündem malzemesi egemenler tarafından belirlenmektedir. Medyanın sahiplik yapısında bulunanlar, habere yön veren diğer çalışanlar, ekonomik ve siyasi iktidar sahipleri, çok sayıda takipçiye sahip olan

kullanıcılar veya kanaat önderleri gündemi belirleyebilmektedir. Gündemin bir yöne çekilmesi ise çoğu zaman büyük resmin görülebilmesinin önüne geçebilmektedir. Gerçekliğin sığ bir biçimde değerlendirilmesi ise çoğunlukla gerçekliği temsil etmeyen bir edimdir.

Neumann tarafından 1970’li yılların başlarında literatüre kazandırılan *suskunluk sarmalı* teorisi, toplumda genel kabul görmüş düşünce ve değerlerin dışına çıkan bireylerin, dışlanma ve dışlanma korkusuyla düşüncelerini ifade edememesi ve sessiz kalarak kendilerini ifade etme durumuna gelmesi fikrine dayanmaktadır. Buna göre fikirlerinin çoğunluk tarafından kabul edildiğini düşünen ve kendini de bu grup içinde gören bireyler, fikirlerini rahatsızlık hissetmeden ifade etmektedir. Öte yandan kendini azınlıkta hisseden bireyler, toplum tarafından kabul görmek amacıyla fikirlerini, diğerlerinin görüşleri doğrultusunda değiştirmekte veya kendi düşüncesini ifade etmeyip suskunluk sarmalına girmektedir (Kutlu, 2019, s. 45-46). Bu durumda ise alternatifi görünmeyen ve çoğunluk tarafından kabul görmesi yeterli görünen fikirler işlev görmektedir. Dolayısıyla bir başka ihtimalin yaşanmadığı, bir başka düşüncenin değerlendirilmediği, etraflıca ele alınmamış fikirlerin olduğu görülmektedir. Bu da yine gerçeklik algılarını sığlaştıran bir durum olarak karşılanmaktadır.

Goffman’ın (1986) çerçeveleme teorisi temel olarak haberi, kitlenin algılama süreçlerini etkileyecek ve haberin anlamını biçimlendirecek şekilde çerçevelendirerek üretme ve sunma işlemini açıklamaktadır. Buna göre aktarılabilecek olan bilgiler haberi biçimlendirme erki elinde bulunanlar tarafından kendi çıkar ve isteklerine göre işlenmektedir. Burada yine gerçeğin önemi aranmamaktadır. İktidarın bu edimi, kitlenin sahip olması beklenen algılamaları, yönlenmeleri ve davranışları kurmaya yöneliktir. Çabaların sonuç vermesi için de haber istenilen kalıplara ve biçimlendirmelere sokulmakta, istenilen söylem ile istenilen sınırlar çizilmektedir.

Ekme-Yetiştirme olarak da bilinen *Yetiştirme Kuramı*, medyanın etkileme gücünün dolaylı ve uzun vadeli olduğu fikrini gösteren bir kuramdır. Bu kurama göre medya, kitlenin zihnine doğrudan ve çok keskin bir biçimde değil, uzun vadede etki etmektedir. Bu süreçte gerçekleşmesi beklenen yönelimlere göre birtakım mesajlara maruz bırakma edimi vardır. Bu tür mesajlarla zihin, daha önce tanışık olmadığı bir durumdan artık üzerinde düşünebileceği verilerle donanmış bir hale getirilmektedir. Bir

başka durumda ise maruziyet sıklığını artırarak empoze etme çabası vardır. Bunlar yapılırken düşün süreçleri istenilen ve beklenen doğrultuda hareket etmesi amacıyla manipüle edilmektedir. Sonuç olarak da kitle, amaçlı mesajları içeren medya içeriklerine maruz kalmakta, o mesajları sindirmekte ve anlam dünyasındaki kararlarını alımladığı bu mesajlara göre belirlemektedir. Bu da yine dışsal gerçeklik yerine kurgulanmış bir gerçekliği yaşamak anlamına gelmektedir.

İletişim Araçlarına Bağımlılık Kuramı olarak da bilinen *Bağımlılık Kuramı*, M. L. de Fleur ve S. J. Ball-Rokeach'in geliştirdiği “kitle iletişimiminin niçin kimi zaman çok güçlü ve dolaysız, kimi zaman da dolaylı ve oldukça zayıf etkide bulunduğu” sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre insanların belirli toplumsal işlevler için iletişim araçlarına birtakım bağımlılıklar göstermekte ve bunun da kişiye, gruba veya kültüre göre değişiklik gösterdiğini ifade etmektedir. Modern bir gelişmiş toplumda günlük yaşamın ve ticaretin işleyişi için güvenilir ve güncel bilgiye ihtiyaç duyulması nedeniyle bireyler, olaylar hakkında bilgi sahibi olabilmek ve bu bilgiye göre duygusal ve düşünsel yapılarını yönlendirebilmek için bu araçlara bağımlı hale gelmiştir (Mutlu, 2017, s. 41-42). Bu bağımlılık ile dünyayı algılama biçimlerinde, eylemlerde ve iletişimde farklılaşmalar yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişiklikler de gerçeklik algılarını belirleyebilmektedir.

Medyanın endüstrileşmesi ve tekelleşmesi, medyanın kamusal çıkarı sağlama ve toplumu bilgilendirme işlevini ekonomi ve ideoloji tabanlı tahakkümlere dönüştürmüştür. Kitle iletişim araçlarının statüko veya iktidar merkezleri tarafından ideolojik hegemonyanın üretimi ve yayılımını sağlayan araçlar olarak görülmesi ise günümüzde devam eden tartışmalardandır (Özdemir, 2020, s. 111). Bacon'un “bilmek egemen olmaktır” sözü Foucault'nun “iktidar toplumun her alanına yayılmıştır (diffused)” önermesiyle birleştiğinde gerçeklik tartışmaları daha anlamlı kılınmaktadır (Ceylan, 2021, s. 509-510). Zira ikna sürecinin niteliği; medya araçlarının yardımıyla, haberin olayları ve bilgiyi verişi biçimleriyle ya da sunumuyla bağlantılıdır.

Eleştirel kuramlar çerçevesinde Frankfurt Okulu'nun “medya, iktidar, ideoloji” bağlamında öne sürdükleri de medya gerçekliğine dair bir perspektif sunmaktadır. Frankfurt Okulu temsilcilerinden Adorno ve Horkheimer, tüketim kültürü bağlamında *kültür endüstrisi* kavramını ortaya atmıştır. Buna göre kültür, kapitalist sınıfın elinde

bulunmakta ve bu da kültürün tekelleşmesine, kültür ve sanat eserlerinin standartlaşmasına yol açmıştır. Özgünlükten uzak bu ürünler, tüketicileri memnun etmeyi ve gerçeklerden uzaklaştırmayı sağlamıştır. Bunun sonucunda ise kapitalist ideolojiyi benimseyen ve gerçeklerden kaçan bir kitle toplumu ortaya çıkmıştır (Adorno & Horkheimer, 2014, s. 162-222). Kitle için tüketim ve haz ön plana çıkmıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için gerçeklere ihtiyaç yoktur. İnşa edilen gerçeklik algıları eğer kitleyi tatmin ediyorsa benimsenmesi için başka bir gereksinim duyulmamaktadır.

Medya burada dış dünya ile özne arasında bir dolayım olarak girmektedir. Aynı zamanda dış dünyayı olduğu gibi değil, yorumlayarak ve yeniden-üretmek aktarmaktadır. Gerçekliğin medya dolayımı olmadan zaten bilinmeyeceği görüşlerinden hareketle düşünüldüğünde ise dil dolayımı devreye girmektedir. Bir başka temsil sistemi veya anlamlandırma rejimi olarak işleyen dil, bu durumda görme biçimlerini belirlemektedir. Dolayısıyla da gerçekliği belirleyen ve üreten konumundadır (Özdoyran, 2019, s. 207). Medya ve/veya dil dolayımı, iktidar ve ideolojisinin stratejik hamlesi aracı olarak işlev görebilmektedir. Medya aracılığıyla ve dille kurgulanan gerçeklik, ekonomik iktidarın devasa büyüklüklerde kâr kapılarını açarken siyasi iktidarlara için meşruiyet ve çıkar odaklı yönetimini mümkün kılmaktadır. İnsanlar bu iktidarlara inşa ettikleri gerçeklik kurgularında sistemin işleyişinin devamlılığını sağlayacak bir entegrasyonla yaşamlarını sürdürmektedir. Dolayısıyla kasıt içeren gerçekliğin inşası veya çarpıtılması, gerçeklik algılarını derin ve köklü bir şekilde etkilemektedir.

Kültür olgusunu merkeze alan, akademik ve entelektüel bir çalışma alanı olarak şekillenen kültürel çalışmalar ilk olarak 1964'te İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi bünyesinde Hoggart, Williams ve Hall'ın öncülüğünde kurulan *Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi* adıyla kurulmuş ve yoğunluklu olarak ırk, etniklik, cinsiyet, çevrecilik, medya, ideoloji, vb. konulara eğilmiştir. Kültürel çalışmaların özelliklerine bakıldığında özellikle iktidarla ilgili olmak üzere konusunun kültür olduğu, kültür olgusunu sosyal ilişkiler ve bağlamları içerisinde ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşımda kültür her zaman iki işleve sahip olmuştur. Bir yanda çalışmanın nesnesi olarak kültür ve diğer yandan politik eleştiri ve eylemin zeminini oluşturan olgu olarak kültür bulunmaktadır. Bilen ile bilinen, gözlemci ile gözlemlenen arasında ortak kimlik ve ortak çıkar oluşturma kaygısı taşımaktadır. Aynı zamanda kültürel çalışmaların kendisini

modern toplumun ahlaki açıdan evrimleşmesine ve politik hareketin radikal bir kulvarının oluşmasına adanmış söylenebilmektedir. İdeoloji, dil ve edebiyat çalışmalarının iç içe girmesinden doğan bir araştırma geleneği olan kültürel çalışmaların temel kavramları arasında sembol ve simge kavramları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra söylem, alımlama, göstergebilim ve ideolojiyi içeren dil bilimsel çözümlemeler içermektedir. Kültürel çalışmalarda giderek metin odaklı (hatta indirgemeci) biçimlendiği görülmektedir. 1960'lı yıllarda egemen olan çoğulcu liberal düşünsel iklimden etkilenen bu yaklaşımda izleyici, aktif olarak kabul görmektedir. Bu da alımlama çözümlemesinin tekniğinin gelişmesine olanak tanımaktadır (Güngör, 2016, s. 316-320). Bu geleneğin en önemli temsilcisi olarak görülen Hall, iletişim sürecinin nasıl ele alınması gerektiği üzerine çalışmış, ideoloji-dil-söylem ilişkisini ünlü Encoding/Decoding çalışmasında irdelenmiştir. Aynı zamanda ana akım iletişim çalışmalarında tek yönlü işleyen “kaynak-mesaj-alıcı” döngüsünün iletişim sürecini yeterince açıklayamadığını ifade etmektedir. Bunun yerine medya mesajlarına verilen cevapları üç kategoride ele almaktadır. *Egemen okuma* ile kullanıcının alımlama konumunu ifade etmektedir. *Müzakereli/tartışmalı okuma* kendi toplumsal faydaları için ürettikleri çabayı tanımlamaktadır. *Karşıt okuma* ya da *muhalif kod* ise kaynaktan gelen mesajı bambaşka bir çerçevede ele almaya çalışmaktadır (Hall, 2006, s. 171-173). İlk kategori, kullanıcılarının medya mesajlarını edilgen bir şekilde alımladığını, ikinci ve üçüncü kategori ise üretken ve sorgulayıcı yani aktif bir kullanıcı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla “metin önemlidir ancak izleyicinin metin üzerinde etkili olması, okuma yaparken metni yeniden üretmesi de söz konusu olabilmektedir” (Güngör, 2016, s. 320). Tüm bunlardan hareketle medya, iktidar, ideoloji, kültür, söylem gibi unsurların gerçeklik algılarının üzerindeki etkisinin ne denli önemli ve büyük olduğu görülebilmektedir. Bu unsurlar bireyin veya toplumun düşüncelerini oluşturabilmekte, oluşturulabilmesine yön verebilmekte; mevcut düşünceleri değiştirebilme veya harekete geçirme; neyin nasıl algılanacağını, nasıl düşünüleceğini ve davranılacağını belirlemede ya da etkilemede çok büyük rol oynamaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan konunun medya temelli olması açısından gerçeklik algılarına olan etki boyutunu *medya* özelinde tutarak ve aynı zamanda diğer unsurların medyadaki varlığına da değinerek bu gerçeklik algılarının nasıl ve nelerden etkilendiğine özel olarak eğilmenin konunun açıklanabilmesi açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

1.5.2.2. Yeni Medya Özelliklerinin Gerçekliğe Etkisi

Yeni medyanın sahip olduğu özellikler iletişim süreçlerinde köklü değişiklikleri sunarken birçok yeniliğe ve gelişime imza atmıştır. Ancak bu yenilikler, farklı sonuçlara da yol açmıştır. Bu sonuçların ise gerçeklik algılarına yön veya şekil veren etkileri olmuştur. Dolayısıyla yeni medyanın sahip olduğu özelliklere gerçeklik algılamalarına olan etkisi bağlamında bakmak faydalı olacaktır.

21. yüzyıl insanını benzersiz bir özne konumuna getiren unsur, insanların birbirleri ile etkileşimde bulunmalarına olanak tanıyan sosyal medya hesaplarıdır (Sağır & Aktaş, 2019, s. 17). Kullanıcılar, kendi sosyal medya hesaplarında yeni bir yaşam alanı sağlayabilmektedir. Nispeten daha özgür bir ifade ve tartışma ortamı sağlayan sosyal medya, keyfi ve zararlı içerikleri de bünyesinde barındırabilmektedir.

Günümüzde internetin ve web 2.0 teknolojisinin yükselmesiyle medya kullanımlarında, medya etkisinde ve medya işleyişinde önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni medya ortamlarında artık yalnızca eşik bekçileri, denetim ve iktidar sahipleri yoktur. Gerçek kişilerin sahip olduğu gerçek hesaplar, kimliği belirsiz botlar ve troller de bu sürece ve ortamlara eklenmiştir. Kullanıcı türevli içeriklerin eklenmesi, bir yandan ifade özgürlüğü, demokratikleşme, alternatif haber kaynaklarının ortaya çıkması, dezavantajlı grupların sesini duyurma gibi olumlu yönde gelişmeler sağlarken diğer yandan gerçeklik tanımını sosyal boyutlara ulaştırmıştır. Böylece gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği fikirleri ağır basmaya başlamıştır. Örneğin Berger ve Luckmann, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ifade etmektedir. Buna göre gerçeklik, topluma ve zamana göre değişkenlik gösteren subjektif bir sosyal fenomendir (Berger & Luckmann, 1991, s. 13, 134). Bu açıdan bakıldığında yeni medyada olan bitenin dijital ortamda yaratılan dünyanın gerçekliğini bunun etkisiyle de reel olan gündelik yaşamın gerçekliğini inşa ettiği söylenebilmektedir.

Sosyal medya gerçekliğinin inşası için oluşturulan tematik içerikler, bireylere veya toplumlara göre pek değişiklik göstermeyen birtakım gerçeklikleri (etik değerler ve temel insanlık değerleriyle çelişmeyen doğruları), istediği şekilde yönlendirebilmektedir (Keskin, 2021, s. 3). Haberlerden dizilere, video kliplerden bilgisayar oyunlarına, tartışma programlarından reality-showlara değişen medya içerikleri, kullanıcının karmaşık algı ve hikâyelerin içinde kaybolmasına neden olmakta ve içinde bulunduğu dünyayı

sorgulamasına izin vermemektedir (Geçer, 2019, s. 416). Gündelik yaşamda olan bitenler, sosyal medyadaki diğer kullanıcılarla paylaşılmıyorsa ya da paylaşılmaya değer değilse yaşanmamış olarak görülmektedir. Sosyal medya hesaplarında ağdakiler ile iletişime geçmenin yolu idealleştirilen yaşantılardan geçmektedir. Bu tür yaşantılarda iyi olan her şey ağın içinde kalmakta, kötü olanlar ise ağın dışına itilmektedir. Bu ortamlarda “-mış gibi” yapmak yeterlidir (Sağır & Aktaş, 2019, s. 17). Bu tür görünümeler gündelik yaşamda olduğu sanılan sunumlardan ibarettir. Gündelik yaşamın akışı da bu kurgusal gerçekliğin yarattığı durum üzerinden işlemektedir. Gerçekliğin referansını, dijital ortamların gerçeklik kurgusu teşkil etmektedir.

Tüm bunların ışığında gazeteciliğin dijitalleşme sürecinde istihdam, hız, doğru haber, tarafsızlık ve objektiflik gibi ilkelerin öneminin yeniden ele alınmasını gerekli kılındığı söylenebilmektedir. Örneğin internet zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde işlemektedir. Bu da haberin aktarımının, habere ulaşımının ve haberin tüketiminin hızlı bir şekilde yapılabilmesini sağlamaktadır (Ünal D., 2020, s. 239). Öte yandan bu hızlilik özelliği her türlü hatanın hızlanmasını sağlamaktadır. Örneğin asılsız haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasına da imkân vermektedir. Hatalı yayılan bir haber, dijital ortamlarda geniş bir yer kazanabilmektedir. Yeni medyanın yeniden düzenleyebilme imkânı, asılsız haberlerin bir kez yayıldıktan sonra geri almasını sağlayamamaktadır. Bu da doğru ve tarafsız haberin önüne geçmektedir.

Kitle iletişim araçları, iletişim ve haber aktarma dışında zamanla farklı amaçlara da hizmet etmeye başlamıştır (Özgan, 2020, s. 171). Magazinel, sansasyonel ve ilgi çekici her türlü bilginin ve haberin paylaşılması ile “yeni bir kültürel temsilin olduğu yeni bir kültürel alan” (Altunay, 2012, s. 37) meydana gelmektedir. Bir başka deyişle dijitalleşmenin etkisi; kültürel ifadelerin üretimini, yayılımını ve tüketimini hızlandırmış, sıklaştırmış ve çoğaltmıştır. Bu durum ise bilgi ve iletişimde aşırı yüklenmeye yol açmıştır. Bunun sonucunda da kültürel ifadelerin algılanmasında sıklık meydana gelmiştir (van Dijk, 2006, s. 193). Örneğin içerikler birkaç saniyede tüketilemiyorsa etkileşim kesilmektedir. Saniyelere sıkıştırılmaya zorlanan içerikler hem üzerinde yoğunlaşmayı ve sorgulamayı engellemekte hem de gerçekliğin sorgusu için yeterli veriyi sağlayamamaktadır. Aynı zamanda üzerinde düşünülmesi gereken, zihni zorlayan bu anlamda nispeten kolay tüketilemeyen içerikler yerine eğlence, sansasyon ve magazin

içerikleri tercih edilmektedir. Düşünmeyi ve sorgulamayı gerektiren konuların tercih edildiği durumlarda ise hızlı tüketimden dolayı gündemden çok kısa süre içinde düşmektedir. Bunun sonucunda da düşünmeyi, sorgulamayı, gerçekliğin peşinde koşmayı, araştırmayı, değerlendirmeyi ve yorumlamayı tercih etmeyen ve yüzeysel bir kullanıcı kitlesi ortaya çıkmaktadır. Tüketiciler detaylı okumadıklarında, sorgulamadıklarında ve doğruyu aramadıklarında tüketim kültürü hâkimiyetini sağlamlaştırmakta ve sürekliliğini artırmaktadır. Gerçekliğe ulaşmak da etraflıca değerlendirmeyi, yüzeysellikten uzaklaşmayı ve üzerine yoğunlaşmayı gerektirdiğinden dolayı bu tür ortamlarda pek mümkün olmamaktadır.

Benzer şekilde endüstriyel bir alan haline gelerek kamusal sorumluluğunu bir kenara bırakmış ve tık kaygısı (clickbait) güden medyanın, ilgi çekicilik ilkesini istismar ederek asılsız veya çarpıtılmış haberleri ürettiği sıklıkla görülmektedir. Bunun yanında kopyala-yapıştır (copy-paste) haberler, bu ve benzeri haberlerin yayılımını ve tekrarını sağlamaktadır. Böylece asılsız ve çarpıtılmış haberler birden çok kez tüketilmekte ve pekiştirilmektedir. Birçok defa ve birden fazla mecrada gördüğü haberlerin doğru olduğunu düşünmeye meyilli olan kitle, bir doğrulanma sanısına kapılmaktadır. Bir başka deyişle asılsız ve çarpıtılmış haberler, kitlenin algısında doğruymuş gibi yer etmektedir.

İnternetin ve mobil teknolojilerin müthiş düzeyde yaygınlığı bu durumu körükleyen bir başka durumdur. Bilginin/haberin tüketimine ve üretimine küresel çaptaki çok sayıda kullanıcının katılması hem bakış açılarını çoğaltmış hem de asılsız ve çarpıtılmış haberlerin çoğaltılmasını ve pekiştirilmesini sağlamıştır. Bu tür bilgilerle donanan kitlenin artması yalnızca asılsız ve çarpıtılmış bilgiye inanan insan sayısını artırmamış aynı zamanda diğer önemli problemlerin doğmasına da sebebiyet vermiştir. Örneğin kararların alınmasında ve işlenmesinde söz sahibi olacak yeni bir kitleyi oluşturmuştur. Bu yeni kitlenin kararlara etki etme gücü gerçekliğin önünde bir engel teşkil etmektedir.

Haberlerin tüketilmesi amacıyla sıklıkla gereksiz veya ilgisiz ayrıntılara yer verilmekte ve gazeteciliğin tarafsızlık ilkesi göz ardı edilmektedir. Haberlerde nefret söylemi, cinsiyetçi söylemler, kutuplaştırıcı cümleler ve ırkçılık kullanılarak sansasyonel başlıklar tercih edilmektedir. Bu durumun amacı haberlerin tıklanmasıyla gelir elde etmek ve takipçi sayısını artırmaktır (Civeleker, 2017, s. 484-485). Ancak bu tür

kullanımlar algılamada güçlük yaratma, sağlıklı irdeleyememe, bir görüş kanadının savunuculuğunu ve propagandasını yapma, öteki olarak görülen düşüncenin değerini azaltma gibi sonuçlara da yol açmaktadır. Bu da yine gerçekliğin irdelenmesinde objektif ve tarafsız bakış açısının önünde bir engel teşkil etmektedir.

Tüm bu durumlar, yeni medyanın sahip olduğu hızlılık, dijitallik, kullanıcı türevli içerik ve web 2.0 gibi özelliklerin yaratmış olduğu sorunlardır. Bunların yanı sıra yeni medyanın çalışma prensibinin ve kullanıcıların tercihinine bıraktığı bazı seçeneklerin yarattığı gerçeklik algılarına etki eden başka unsurlar bulunmaktadır.

1.5.2.3. Yeni Medya Algoritmasının Gerçekliğe Etkileri

Yeni medyada -özellikle de sosyal medya mecralarında- kullanılan algoritmaların çalışma prensibi, kullanıcıların daha fazla çevrim içi olmalarını ve daha fazla etkileşim halinde olmalarını sağlamaktadır (Yılmaz M., 2018, s. 80). Bunun yapılmasındaki amaç ise mecraların büyümesini ve daha fazla kâr elde etmeyi sağlamaktır.

Kullanıcıların mecralarda daha çok zaman geçirmesini sağlamak için benzersever algoritmalar kullanılmaktadır (Özgan, 2020, s. 172). Yeni medya algoritmaları, *big data* (büyük veri) kapsamında kullanıcıların çeşitli bilgilerini *çerezleri* (cookies) kullanarak depolamaktadır. Aynı zamanda internet tarayıcıları; coğrafi konumları, arama ve ziyaret geçmişini gibi bilgileri takip ettiği için kullanıcı açısından sanal ayak izleri oluşmaktadır (Keskin, 2021, s. 9). Algoritmalar tüm bu bilgileri depolayarak kullanıcıların ilgi alanlarına, siyasi görüşlerine ve hobilerine uygun kişileri, sayfaları, haberleri ve paylaşımları (Karakaş & Doğru, 2021) kısacası tıklamaya eğilim gösterdiği konuları (Alpay, 2021, s. 49) karşısına çıkarmaktadır. Örneğin dijital ortamda etkileşime girilen bir ürün veya hizmet algoritma tarafından kullanıcının ilgi alanına girdiğini işlemektedir. Bu işlenen bilgi, o türden ürün veya hizmete benzer başka ürün ve hizmetleri beğenebileceği üzerine temellendirilmiştir. Dolayısıyla kullanıcının ilgi alanlarına hitap eden içerikler sunularak mecralarda daha fazla zaman geçirilmesini sağlamaktadır.

Algoritmanın bu çalışma prensibi her ne kadar etkileşimi, mecra da geçirilen zamanı ve dolayısıyla da kâr artırma amacıyla işlese de farklı sonuçların oluşmasına da yol açmıştır. Örneğin sürekli olarak benzer içeriklerin sunulması kullanıcının anlam dünyasına etki etmektedir. Kullanıcılar yalnızca kendi görüşlerine ve zevklerine hitap

eden içeriklerle karşılaştığında sığ ve dar bir çeşitlilik algısına sıkışmaktadır. Tam bu noktada filtre balonu ve yankı odası/fanusu kavramları devreye girmektedir.

1.5.2.3.1. Filtre Balonu

Beğeniye uygun içeriklerin tekil kullanıcılara özel bir şekilde oluşturma fonksiyonu filtre balonları ile gerçekleştirilmektedir. Filtre balonları, kişilerin internet üzerindeki faaliyetlerine veya eğilimlerine göre özelleştirilmiş seçenekler sunarak kapalı alanlar oluşturmalarını sağlayan ve bu durumda bireylerin sürekli olarak benzer doğrultuda haber, bilgi ve düşüncelerle iletişim kurmasına imkân veren (Kavaklı, 2019, s. 668) algoritma neticesi olarak tanımlanabilmektedir. Bir başka ifadeyle filtre balonu, algoritmaların dijital ortamlarda bulunan içeriklerden tekil kullanıcıların beğenilerine uygun içerikleri filtrelemesi anlamında kullanılan bir kavram olduğu söylenebilmektedir.

Dijk, filtre balonlarının önemini iki nedenle ortaya koymaktadır (Dijk, 2016, s. 321'den akt. Uluk, 2018, s. 18):

1. *İnsanların sadece hoşuna giden ve katıldıkları enformasyonu alımladığını, diğer enformasyonların farkına dahi varmadıklarını ortaya koymakta böylelikle de enformasyon gettolarının oluşumuna neden olmaktadır.*
2. *İnternetin kaynaklara, seçeneklere ve görüşlerden oluşan çeşitliliğe erişim gibi temel faydasını yok ederek bir öz-seçim hapishanesi yaratmaktadır.*

Algoritmaların “kullanıcının platformda keyifli vakit geçirmesini sağlama” ilkesi, insanların inanç, düşünce ve yargılarına kanıt oluşturacak bilgileri takip etmesi ile birleştiği durumda kutuplaşmayı artırmakta ve doğru olmayan bilgilerin onaylanarak yayılmasını hızlandırmaktadır (Uluk, 2018, s. 72). Filtre balonları aynı zamanda bireyin rahatını bozan veya farklı bakış açılarına sahip içeriklerden özellikle kaçınmaya çalışmasına da neden olmaktadır (Keskin, 2021, s. 8). Bu durum ise *yankı odalarını* ortaya çıkarmaktadır.

1.5.2.3.2. Yankı Odası (Echo Chamber)

Yankı odaları, mevcut algoritmalar ve onların kullanım amaçlarından oluşan bir diğer sonuçtur. Benzersever algoritmalar, tekil kullanıcılara sevebileceği, beğenebileceği, etkileşime girebileceği içerikleri sunarak yankı odalarına neden olmaktadır. Bu durum ise birçok olumsuz sonuca yol açmaktadır.

Yankı odası, “belirli bilgilerin, düşüncelerin, kanaatlerin veya inançların kullanıcıların dijital medya kanallarında seçtikleri mesajlar aracılığıyla tekrarlanarak güçlendirilmesi durumunu anlatan metaforik bir terim” (Narin B., 2018, s. 240) olarak tanımlanmaktadır.

Algoritma mantığının yarattığı bu durumda kişiler bu mecralarda yalnızca kendi fikirlerine benzeyen görüşlerle karşılaşmaktadır. Bu da demokrasinin temeli olan eleştirel düşünme süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Kiraz, 2020, s. 22; Yılmaz M., 2018, s. 81). Kişiler bu ortamlarda kendi inanç ve düşüncelerini pekiştirebilmekte, onay alabilmekte, kendileri gibi düşünenlerden oluşan grupların içerisinde kendilerini konumlanabilmektedir (Akyüz, Kazaz, & Gülnar, 2021, s. 223; Sarioğlu, 2020, s. 378-379). Böylece insanlar kendi kanaatlerinden en küçük bir şüphe bile duyamaz hale gelmekte (Özgan, 2020, s. 182) dolayısıyla da “birbirini gittikçe daha az anlayabilen” toplumlar (Sarioğlu E. B., 2020, s. 378-379) ortaya çıkmaktadır.

Algoritmaların bu çalışma sistemine ek olarak medya ortamlarında algılara etki eden çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bunlar kimi zaman bir görüşün çoğunluk tarafından desteklendiği sanısı yaratarak doğru olduğu yönündeki algıları pekiştiren ancak bunun asılsız olduğu unsurlardır. Gerçek hayatta karşılığı olmayan ancak medya ortamlarında birer insan ve görüş olarak yer bulan botlar aynı zamanda bir görüşün, kişinin, ülkenin vb. yüceltilmesinde ya da yerilmesinde etkili olan troller, gerçeklik algılarını yönlendirebilmekte, yönetebilmekte ya da oluşturabilmektedir. Bu nedenle de kimliği belirsiz şekilde ve/veya sahte hesaplarla yapılan bu edimin açıklanması gerçeklik algılarının nasıl etkiye uğradığının anlaşılması açısından gerekli görülmüştür.

1.5.2.4. Botlar ve Troller: Anonimlik ve Sahte Hesaplar

Yeni medyanın kişisel mecraların oluşturulabilmesine olanak tanıyor olması, yeni medyanın denetlenebilir olmayışı ile birleştiğinde gerçek kişilere ait olmayan hesapların oluşturulabilmesine de yol açmaktadır. Kim olduğu veya kime ait olduğu bilinmeyen bir başka deyişle anonim hesaplar, bir gerçek veya tüzel kişiye ait gibi görünen ancak öyle olmayan sahte hesaplar ve gerçekte bir karşılığı olmayan, tümüyle sıfırdan oluşturulmuş bot hesaplar dijital mecralarda çeşitli amaçlarla varlık gösterebilmektedir.

Anonimlik kavramının sahte kimlikler havuzu içerisinde herhangi biri olarak rahatça dolaşabilmeyi ifade ettiği söylenebilmektedir. Bireyler, açtıkları anonim hesaplar

ile istediklerini ve gerçek toplumsal ilişkilerinde hayata geçiremediklerini bu ağlar içerisinde gerçekleştirebilme imkânı bulmakta, toplum tarafından reddedilen ya da hukukun suç saydığı davranışları sorumluluk hissi duymadan uygulayabilmektedir (Göker, 2017, s. 175). Bu tür davranışlarda bulunan oluşumlara *trol* adı verilmektedir.

Post-Truth ile troller ve bot hesaplar arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Daha çok siyasal manipölasyon için işletilen troller ile bot hesapların ve bunların yaydığı içeriklerin kutuplaşmaya yol açması ayrıca demokrasiye olan güvenin azalması oldukça endişe vermektedir (Öngel, 2019, s. 90). Çünkü gerçek kişi gibi görünen ve bir fikir sunan hesaplar çoğaltılarak sahte bir kamuoyu ortamı yaratabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle sözde uzlaşa sağlamış ve sözde bir çoğunluğa ulaşmış bot hesaplar, yöneticilerinin istekleri ve amaçları doğrultusunda gerçek kişilerin ve toplumun düşünce yapısına etki edebilmektedir.

Bishop, trol kavramını olumlu ve olumsuz şekilde iki kategoride ele almaktadır (Bishop, 2014'ten akt. Karataş & Binark, 2016, s. 434):

1. *Klasik Trollük- Eğlence Trollüğü- Lolz*
2. *Anonim Trollük- Kışkırtıcı Trollük- Lulz*

Bishop'a göre bu iki trollük birbirine tamamen karşıttır. Eğlence trollüğü, yeni medya ortamında bulunan bireyler arasında bağ kurmak ve bu bağı güçlendirmek amacı taşıırken kışkırtıcı trollük, yeni medya kullanıcılarının arasındaki mevcut bağı yıkararak zarar verme hedefindedir (Karataş & Binark, 2016, s. 434). Ancak yeni medya ortamlarında gerçekliğe etki eden trollük kategorisinin daha çok olumsuz anlamda olduğu söylenebilmektedir.

Donath ise trol kavramını “çoğu oyuncunun rızası olmadan oynanan bir kimlik aldatma oyunu” olarak açıklamaktadır (Donath, 1998, s. 50). İnsanların sahte kimliklerle bu ağlarda varlık göstermesi bir bakıma siyasal, kültürel, cinsel, dini ya da ahlaki vb. gibi *sapmaların*, sapma fikir ve duyguların ağlarda daha rahat yer almasını kolaylaştırması ile ilişkilidir (Göker, 2017, s. 173). Coleman, trollerin amacını insanları ve kuruluşları hedef alma, itibara saygısızlık etme ve küçük düşürücü bilgileri yayma (Coleman, 2014, s. 19), hor görme, alay etme veya ahlaki açıdan tehlikeli şakalar yapma (Coleman, 2012, s. 101, 113) olarak açıklamaktadır. Bu anlamıyla trol kavramının yeni medya ortamlarının kötü niyetli ve istismar amaçlı kullanımıyla eş değer tutulduğu söylenebilmektedir (Karataş &

Binark, 2016, s. 434). Trollerin sosyal paylaşım platformlarında ya da forumlar gibi farklı çevrim içi ortamlardaki söylemleri yaygınlaşmış, kasıtlı olarak mesajlar paylaşılan, özellikle nefret söylemi, kutuplaşma ve siyasi tartışma zeminlerini alevlendiren söylemlerdir. Trollerin yaptığı bu tür paylaşımlar ve kullanıcı kimlikleri birçok kişi tarafından gerçek olarak algılanabilmekte ve bu durum bireylerin çatışmasına yol açabilmektedir (Öngel, 2019, s. 90-91). Bu gibi ortamlarda fikirlerin sağlıklı bir şekilde tartışılması ve böylelikle gerçekliğin sorgulanması pek mümkün olmamaktadır. Zira yapay kalabalıkların yapay görüşleri ve zedeleyici söylemler bunun önüne geçmektedir.

Yeni medyanın sahip olduğu özelliklerin ve algoritmaların gerçekliğe olan etkisi, *haber* olgusu ile birleştiğinde farklı bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla gerçeklik algılarına olan etkinin habercilik bağlamında ele alınması hem farklılaşan boyutun anlaşılmasına hem de analiz edilecek haberlerin irdelenmesine katkı sunacaktır.

1.5.3. İnternet Haberciliğinde Değişen Gerçeklik: Sahte Haber ve Bilgi Çarpıtmaları

Habercilik alanında bilginin çarpıtılması ve böylelikle kitlelerin yönetilmesi her zaman sorun olmuştur. Geleneksel medyada yer bulan sahte haberler ve içerdiği bilgi çarpıtmaları, dijitalleşen haber medyalarında katlanarak artmıştır. Dijital alan, yanlış/sahte bilgiyi üretme ve dolaşıma sokmayı kolaylaştıran bir yapıya sahip olduğundan dolayı da dünyanın, *bilgi çağına* girerken aynı zamanda *yanlış bilgi çağına* da girdiğini söylemek mümkündür (Akyüz, Gülnar, & Kazaz, 2021, s. 2816, 2818). Bir başka deyişle internet ve dijital teknolojiler bilgiyi ve bilgi çeşitliliğini çoğaltmış, yaygınlaştırmış ve bunların süreçlerini kolaylaştırmıştır. Ancak bu gelişim, sahte bilgiler ve haberler için de geçerli olmuştur.

Dijital ortamlarda yer bulan içerikler, kullanıcıların ve doğal olarak toplumun anlam dünyalarına etki etmektedir. Doğru ve güvenilir bilgilerin paylaşımı, insanların enformasyon ihtiyaçlarına cevap vermekte, onları eğitmekte ve olumlu şekilde yönlendirmektedir. Ancak yanlış haberlerin paylaşımı, tam tersi bir durum yaratmaktadır. Bu tür haberlerin paylaşımı ile insanlar yanlış bilgilenmekte, yanlış yönlendirilmekte ve yanlış davranışlarda bulunarak olumsuz sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Öte yandan bu tür haberlerin kasıtlı olarak yayılmasına neden olanlar güttükleri çıkar hedeflerine ulaşırken kamusal yarar hiçe sayılabilmektedir.

Bir başka durumda ise kasıt güdülmeyen ancak bir şekilde yayılan yanıltıcı haberlere de sıklıkla rastlanmaktadır. İstek ve çıkar doğrultusunda yapılmayan, kimi zaman bilinçsizce kimi zaman da iyi niyetli şekilde yayılan bu tür içerikler de olumsuz sonuçların doğmasına yol açmaktadır.

Genel anlamda haberlerde ve özel olarak da Covid-19 pandemisine ilişkin haberlerde yapılan bilgi çarpıtmalarının ne türde ve ne amaçla yapıldıklarını açıklamak bu noktada önem arz etmektedir. Bu da Covid-19 pandemisine ilişkin haberlerin neden varlık gösterdiğinin, haberde yer alan bilginin nasıl çarpıtıldığının ve bu tür haberlerin yarattığı sonuçlardan hareketle de sahte haberlerin öneminin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

1.5.3.1. Sahte Haber (Fake News)

Sahte haberler, Gutenberg'in 1439 yılında matbaayı icat etmesinden sonra haberlerin yaygın bir şekilde yayılmaya başlamasıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Yalan haberin yayılımı bilimsel devrim ve Aydınlanma döneminde bile çağlar boyunca devam etmiştir (URL-8). Dijital teknolojilerin gelişmesiyle ortaya çıkan yeniliklerle ve yükselen Post-Truth durumda yalan haberlerin miktarı, etkisi ve önemi ciddi bir şekilde artış göstermiştir.

Cambridge Dictionary *sahte haber (fake news)* kavramını “internet üzerinde veya başka araçlar kullanarak yayılan, genellikle politik görüşler üzerinde etkilemek için ya da şaka olarak oluşturulan, haber gibi görünen sahte hikâyeler” şeklinde tanımlanmaktadır (URL-9). Bu kavram Türkçede *yalan haber* kavramıyla yer edinmiştir (Akyüz, Kazaz, & Gülnar, 2021, s. 219). Reuters'ın 2017 yılında yapmış olduğu bir araştırma raporunda yalan haber, “gazetecilik ilkeleri altında toplanmış bilgi gibi görünen tamamen yanlış veya yanıltıcı içerik” (URL-10) olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle sahte haberlerin kasıt amacı güden ya da gütmeyen her türlü aldatmacalı veya yanıltıcı haberleri kapsadığı görülmektedir.

Öte yandan Shu vd. ise bu genelleyici ifadelerden kaçınarak yalan haberin sınırlarını ortaya koymaktadır. Buna göre her türlü yanıltıcı haber, yalan haber olarak ele alınamamaktadır: “(1) tüketicileri yanıltmaya niyetli olmayan ve olgusal anlamda yanlış algılanması mümkün olmayan, uygun içerikli hiciv haberleri; (2) haber etkinliklerinden kaynaklanmayan söylentiler; (3) doğrulanması zorlayıcı olan doğru ya da yanlış komplo

teorileri; (4) kasıtsız olarak yaratılan yanlış bilgiler; (5) sadece eğlence için hedeflenen bireyleri aldatmak için kullanılan aldatmacalar” (Shu, vd., 2017, s. 24) yalan haber kapsamına girmemektedir. Buradan hareketle de yalan haberin, tüketicileri yanıltma amacıyla kasıtlı olarak oluşturulmuş sahte haberleri kapsadığı söylenebilmektedir.

Açıklanması gerektiği düşünülen bir diğer konu ise yalan haberlerin kimler tarafından üretildiğidir. Bunun için internet ve sosyal medyanın içerik üretmedeki ve dolayısıyla yalan haberlerin oluşturulmasındaki yapısal unsurlara ve oynadıkları rollere bakmak faydalı olacaktır. Buna göre:

1. *İçerik Tüketicileri,*
2. *İçerik Yaratıcıları (Gazeteciler, bloggerlar, vb.),*
3. *İçerik Dağıtıcıları,*
4. *Norm Koruyucuları (kurumsal bilgi denetleyicileri, ticari kuruluşlar vb.),*
5. *Ekonomik Destekçiler (reklamverenler, kuruluşlar, kullanıcılar)”* (Baron &

Crootof, 2017, s. 6)

dijital ortamlarda içeriklerini üretmekte ya da içeriklere etki etmektedir. Üretilenlerin önemli bir kısmının sahte oldukları düşünüldüğünde bu maddeler yalan haber üretenler için de geçerli olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla yalan haberlerin yalnızca internet kullanıcıları ya da küçük gruplar tarafından değil, geleneksel medya kuruluşları, birtakım şirketler ve troller aracılığıyla da yayılabildiği (Ünal & Taylan, 2017, s. 82) buradan hareketle de yalan haberlerin üretilmesinde birçok unsurun yer aldığı söylenebilmektedir.

Yalan haberlerin ne amaçla üretildiği ise üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Bu tür haberler farklı amaçlarla üretilmektedir. Allcott ve Gentzkow, bu haberlerin üretiminin iki temel motivasyondan kaynaklandığını belirtmektedir. Bunlardan ilki maddi (finansal) ve ikincisi ideolojik motivasyonlardır. Buna göre yalan haber üretenler reklam gelirleri elde etmek, karşıt görüşlülere yermek, taraf olduklarını övmek, bazı ideolojileri yaymak için yalan haberi kullanabilmektedir. Bu tür haberler sansasyon yaratabilen nitelikte olduğundan dolayı çok hızlı bir şekilde yayılabilmektedir (Allcott & Gentzkow, 2017, s. 217). Basılı yayındaki tiraj kaygısı, dijital ortamlarda tık kaygısına dönüşmüş ve bu yeni kaygı her şeyden daha öncelikli bir amaç haline gelmiştir (Çoban, 2019, s. 37). Dijital gazetecilikte eğlence ve sansasyon odaklı bilgilerin

paylaşımı için *infotainment* kavramı kullanılmaktadır. Bu mecralarda tıklanma garantisi olan galeriler hazırlanmaktadır. Infotainment haberciliğin bir bağlamı medya, diğer bağlamı ise kullanıcı kitledir. Çünkü kullanıcı kitle, “*sıkıcı*” olarak gördüğü yani okuma, araştırma, düşünme gibi emek gerektiren bilimsel bilgi yerine eğlendirici ve kolay tüketilebilen magazin içeriklerine ilgi göstermektedir (Özkan Ö., 2019, s. 67). Post-Truth çağda haberlerin çoğunlukla bu tür haberlere kayması sıklıkla yalan haber üretilmesine bir başka deyişle “bilimsel temeli olmayan gerçeküstü içeriklerin ‘gerçekmişçesine’ toplumda yayılmasına” (Özkan Ö., 2019, s. 66) neden olmaktadır. Bu tür haberlerin kabulü, daha çok oluşturulmasını pekiştirmiş ve daha da sıradanlaşmasına neden olmuştur.

Murdock, büyük medya kuruluşlarının diğer sermaye grupları ile aralarındaki menfaat ilişkisine dikkat çekmekte ve aynı zamanda bu kuruluşların ve grupların medya ve haber içeriklerini oluşturduklarını ifade etmektedir (Gurevitch, vd., 2005, s. 112). Bir başka durumda masabaşı içerik üreticileri bir an önce içerik üretebilmek için etiği hiçe sayarak kazanç sağlama veya kullanıcı kanaatleri üzerinde etkili olma (Keskin, 2021, s. 11) hedeflerini gerçekleştirebilmektedir. Politik aktörler de ideolojilerini empoze edebilmek ya da toplumun ideolojisini yönlendirmek, biçimlendirmek veya oluşturmak için çeşitli yollarla haberlere etki edebilmektedir.

Bunların yanı sıra sahte haberlerin yayılmasında kullanıcı faktörü de oldukça önemlidir. Yapılan bir araştırmada sosyal medya kullanıcılarının yalan haberleri yeniden paylaşma ihtimalinin gerçek haberlere nazaran yüzde 70 daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018, s. 3). Sahte haberin dolaşımında kalmasının geniş kitlelere yayılması konusunda kontrol mekanizması kullanılmaması ve hızlı bilgi tüketimi gibi faktörler ile birlikte içerikleri değil, yalnızca başlıkları okuyan kullanıcıların rolü oldukça önem arz etmektedir. Bu durum, iyi niyet içerse dahi sahte haberin hızla yayılmasında önemli bir etken olarak görülmektedir (Kiraz, 2020, s. 17-22). Aynı zamanda çoğu insan benzer görüşleri paylaşan kişilerle etkileşime girmeyi seçmekte, aynı fikirde olmadıkları kişilerden kaçınmaktadır. Buna bireylerin sahip oldukları görüş ve inançların okuduğu veya tükettiği içeriklerden etkilenmesi de eklendiğinde (Vosoughi, Roy, & Aral, 2018, s. 5) sahte haberlerin yayılmasına neden olan faktörler daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum bir yandan kutuplaşmaya yol açarken diğer yandan

paylaşılan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmeden yeniden dolaşıma sokulmasına ve dolayısıyla sahte haberlerin yayılmasına neden olmaktadır.

Özetlemek gerekirse ideolojik ön yargılar ve kutuplaşmanın artması, geleneksel haber kaynaklarının politikleşmesi ve habere dair güvenin zayıflaması, araştırma isteksizliği, yeni medyanın kullanıcılara sunduğu göreceli özgürlük imkânı, dijital platformların filtreleme ve algoritma kullanımı ile birlikte oluşan yankı odaları, yalan haberlerin üretimini ve yayılımını artıran faktörler arasında sayılabilmektedir (Akyüz, Kazaz, & Gülnar, 2021, s. 222). Tüm bu bilgilerin ışığında çeşitli unsurların çeşitli amaçlarla ve yollarla yalan haber üretimi yaptıkları söylenebilmektedir. Tam bu noktada da sahte haberlerin hangi bilgi çarpıtma türleriyle oluşturulduğunun açıklanması önem arz etmektedir. Zira enformasyon akışına zarar veren tek yöntem sıfırdan uydurulmuş yalan haberler değildir. Bilginin veya içeriğin eksik, fazla ya da yanıltıcı olması da bilgi çarpıtmalarının çeşitli yöntemlerini teşkil etmektedir.

1.5.3.2. Sahte Haber Türleri

Wardle, sahte haberlerin üretim şekillerini kasıtlı (dezenformasyon) ve kasıtsız (mezenformasyon) şekilde yedi farklı türünü açıklamaktadır (URL-11):

1. Hiciv ve parodi: Zarar verme niyeti olmayan ancak kandırma potansiyeli olan kullanıma karşılık gelmektedir.

2. Çarpıtma: Bir bireyi veya meseleyi çerçevelemek için bilgilerin yanıltıcı bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir.

3. Taklit: Orijinal kaynakların taklidini kullanmayı açıklamaktadır.

4. Uydurma: Kandırmak ve zarar vermek için tümüyle tasarlanmış kullanıma karşılık gelmektedir.

5. Hatalı ilişkilendirme: Başlık, görsel ya da metin ile içerik arasında yanlış bağlantılar kurularak kullanılması kastedilmektedir.

6. Bağlamdan koparma: Orijinal içeriğin yanlış bağlamsal bilgilerle kullanılmasını ifade etmektedir.

7. Manipülasyon: Gerçek bilgi veya görüntülerin yanıltıcı bir şekilde değiştirilmesini açıklamaktadır.

Wardle'ın açıkladığı bu yedi madde, dijital ortamlarda sıklıkla dolaşıma giren sahte haber türleridir ve paylaşılan bir haberin hangi yönden çarpıtıldığını göstermektedir. Buna göre aldatma potansiyeli taşıyan haberler yalnızca *tümüyle asılsız* ve *uydurulmuş*

değildir. Zarar verme ya da aldatma amacı olmayan ancak o haliyle dolaşıma girdiğinde gerçeklikten uzak algılamalara yol açan haberler de mevcuttur. Örneğin haber metni ile görseller arasındaki bir uyumsuzluk, toplanan verilerden yanlış sonuçlar çıkarma veya yanlış bir bağlamda ele alma gibi yanıltıcı yönleri de bulunmaktadır. Ayrıca bu çabaların kimisi kasıtlı kimisi ise kasıtsız olarak yapılmaktadır. Bu ayrıma göre ise literatürde üç tip bilgi/haber düzensizliği mevcuttur.

1.5.3.3. Bilgi/Haber Düzensizlikleri

Wardle ve Derakhshan, üç tip bilgi/haber düzensizliğinden bahsetmektedir (Wardle & Derakhshan, 2017, s. 20):

Dezenformasyon: Bir kişiye, sosyal gruba, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için kasıtlı olarak oluşturulmuş yanlış bilgilerdir. Genel anlamda olmayan bir durumu var, var olan bir durumu yokmuş gibi gösterme amacıyla bilinçli bir şekilde üretilmiş yalan/yanlış bilgi (Erkan & Ayhan, 2018, s. 206) anlamına gelen dezenformasyon; maddi beklenti, fiziksel zarar, itibar veya siyasi çıkar vb. zarar verme isteğinde olanlar tarafından üretilerek dolaşıma sokulmaktadır (Akyüz, Gülnar, & Kazaz, 2021, s. 2822). Bu tür içeriklerde hem yanıltıcı öğeler yer almakta hem de bu paylaşım zarar verme güdüsüyle bilinçli bir şekilde yapılmaktadır.

Misenformasyon: Yanlış bilgiler barındıran ancak kasıtlı olmadan zarar verme niyetiyle oluşturulmamış bilgilerdir. Burada paylaşılan içerikler birtakım eksiklikler ya da yanlışlıkla içerebilmekte ve böylelikle de toplumu yanıltabilmektedir. Ancak dezenformasyondan farkı bu tür bilgilerin paylaşımının bir kasıt içermemesidir.

Malinformasyon: Bir kişiye, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için kullanılan gerçeğe dayalı bilgilerdir. Burada bir ülkeye ya da kuruluşa zarar verme amacı vardır ve kasıtlı olarak paylaşılmaktadır ancak paylaşılan içerikler gerçeği gösteren bilgilerdir. Bir başka deyişle gerçek bilgiler, zarar verme güdüsüyle kasıtlı bir şekilde paylaşılmaktadır.

Kasıt amacı gütsün ya da gütmesin her türlü haber düzensizliği, gerçeklik algılarına etki edebilmektedir. Çoğu zaman olumsuz yönde etki eden bu tür haberlerin yıkımı çok daha büyük olabilmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için medya üzerindeki baskıların, medyanın diğer alanlara bağımlılığının ortadan kalkması, çıkar için yayın yapanların etik ilkelere dönmesi gerekmektedir. Ancak mevcut düzende bu pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla gazetecilerin ve içerik üreticilerin eğitilmesi, yasal

düzenlemeler ve caydırıcı cezaların getirilmesi, kontrollü ve adaletli denetim yapılması, alternatif ve güvenilir bir mecranın kurulması gibi alternatif çözüm önerilerine ihtiyaç vardır. Zira “epistemolojik hastalığa kapılmış yaşam pratiklerinde her yanlışın bir doğru açıklaması üretilmektedir” (Sahil, 2021, s. 39). Dolayısıyla en etkili çözümün kullanıcıların farkındalıklarından geçtiği görülmektedir. Bunun için ise eleştirel medya okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı gibi kazanımların edinimi aynı zamanda kitle toplumundan bilinçli toplumlara dönüşüm gerekmektedir.

1.6. Yeni Medya Bağlamında Üre-tüketici ve Kitle Kavramları: Eleştirel Okuryazarlık

Manipülatif söylemlerden, yeni medya algoritmalarından, bilgi çarpıtmalarından ve diğer tüm yanıltıcı taktiklerden yoğun bir şekilde etkilenilmesinin nedenleri arasında birçok etken sayılmıştır. Birtakım bilişsel yanlılıklar, postmodernizmin gerçeklik algısı ve Post-Truth durum, katılımcı kültür ve kullanıcı türevli içerikler, botlar ve troller, yankı odaları ve filtre balonları; sahte haberler, söylenceler, bilgi çarpıtma yöntemleri ve bunları belli çıkarlar doğrultusunda yayanların çabaları gerçeklik algılarını etkileyen unsurlardır. Öte yandan tüm bunlara maruz kalanların zafiyetlerinden dolayı gerçekliğe etki edecek çabaların önüne geçilememekte aksine bu unsurların işleyişini daha da kolaylaştırmaktadır. Nitekim kasıtlı çabalar, insanların kitleleşmesine bağlı zafiyetlerinden yararlanmaktadır.

Kalabalık ve yığın anlamına gelen kitle sözcüğü, temel anlamda rastlantısal olarak bir araya gelen insan topluluklarını belirtme amacıyla kullanılmaktadır. İletişim açısından ise kitle kavramı; gazete, radyo, televizyon, sinema ve internet gibi araçları kullanan bireylerin belirli özellikleri barındırmasını ifade etmektedir (Mutlu, 2017, s. 199; Alan, 2021, s. 14). Kitle kavramına Tarde (2010), Le Bon (2009), Park (1972) çerçevesinden bakıldığında kavramın olumsuz bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında kitleler; yönlendirilebilen, birlikte hareket eden ve toplumsal düzeni tehlikeye atabilecek potansiyele sahip, zor kontrol edilebilen bir topluluk olarak karşılanmaktadır (Yılmaz M., 2018, s. 76). *Kitle toplumu* kavramı ise endüstri devriminin ardından artan kentleşme ve iletişim araçlarının yaygın kullanımı olguları sebebiyle varılan yeni toplum yapısına verilen addır (Cangöz, 2013, s. 35). Medya okuryazarı olamayan kitlelerin genel olarak eleştirel düşünme, sorgulama ve araştırma

niteliklerinden yoksun olduğu söylenebilmektedir. Yanıltıcı veya sahte içeriklere kolay bir şekilde aldanmalarının, bu verileri içselleştirmelerinin ve sorgulamadan yaymalarının temelinde bu yoksunluk bulunmaktadır. Kitlelerin üretüketici olması ise bu durumu ciddi anlamda pekiştiren ve artıran bir durumdur.

Gerçeklikten uzak ve yanıltıcı her tür içerikten korunmak, günümüz medya ortamlarında bir gereklilik haline gelmiştir. Türkiye’de yalansavar.org, teyit.org, dogrulukpayi.com, malumatfurus.org, factcheckingturkey.com, dogrulugune.org gibi doğrulama siteleri, dijital mecralarda yer alan yanıltıcı ve sahte bilgilerle mücadele etse de bu tür içeriklerin çok sayıda olması ve hızlı bir şekilde yayılması karşısında yeterli olamamaktadır.

Gazetecilere ve diğer içerik üreticilere medya etiği bilincini kazandırmak, bu alanlara eğitimli ve liyakat sahibi olanları istihdam etmek, medyayı kamusal çıkarlara yeniden döndürecek yasal ve ekonomik düzenlemeler yapmak, daha etkin doğrulama sistemleri geliştirmek (Sahil, 2021, s. 33-35) gibi bazı çözüm önerileri getirilse de bu tür içeriklerden kurtulmanın en etkili yolu medya okuryazarlığıdır.

Medya okuryazarlığı en temel tanımıyla medya metinlerini anlamak, sorgulayıcı ve eleştirel bir şekilde analiz etmek ve dijital dünyada kullanıcıların da metin üretebilmelerine olanak sağlayan bir donanım ve 21. yüzyıl becerisi olarak tanımlanmaktadır (Baytimur & Çalışkan, 2019, s. 171). Bir başka ifadeyle “*çeşitli türden (görsel, işitsel, basılı vb.) medya mesajlarına erişebilme, erişilen medyalara eleştirel bakış açısıyla çözümleyip değerlendirebilme ve kendi medya iletilerini üretebilme becerisi*” (URL-12) olarak tanımlanmaktadır. Gerçeklere ulaşabilmek/yaklaşabilmek ancak bu tür bir edim ile gerçekleşebilmektedir.

Günümüzde dijital ortamlarda kaynağı belirsiz ve doğru bilgi vermeyen çok sayıda haber yer almaktadır. Medya okuryazarlığı yetisine sahip olmayan kullanıcılar da doğruluk payı olmayan bu haberlerin büyük bir kısmına inandığından dolayı (Şimşek, 2018, s. 5) medya okuryazarlığı bilincine ihtiyaç olduğu söylenebilmektedir.

Sağlık okuryazarlığı özelinde bakıldığında T.C. Sağlık Bakanlığının 2018’de yayımladığı araştırmaya göre Türkiye’de tüm yaş gruplarında katılımcıların yüzde 68,9’u yetersiz veya sorunlu-sınırlı sağlık okuryazarlığı seviyesinde olduğu görülmektedir (Özkan, vd., 2018, s. 79). Sağlık okuryazarlığı yetersiz ya da sorunlu-sınırlı olanların

sıklığı 18-24 yaş grubunda yüzde 51,8 iken 25-34 yaş grubunda yüzde 61, 35-44 yaş grubunda yüzde 66,5, 45-54 yaş grubunda yüzde 75,4, 55-64 yaş grubunda yüzde 80, 65 ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 90,4'tür. Yaş grupları arasında sağlık okuryazarlığı düzeyi bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (Özkan, vd., 2018, s. 49). Özellikle kronik hastalıkların daha sık görüldüğü ve Covid-19 mortalitesinin daha yüksek olduğu 65 ve üzeri yaştaki insanların yüzde 90,4'ünün sorunlu-sınırlı sağlık okuryazarlığı bulunduğu düşünüldüğünde sağlık okuryazarlığı meselesi daha önemli hale gelmektedir.

Sağlık konulu bilgilerin medya aracılığıyla daha yaygın ve daha hızlı aktarılması halk sağlığı açısından önemli ve gereklidir. Ancak medya okuryazarı olmayan kitle ile sorunlu-sınırlı sağlık okuryazarlığının yüksek oranları düşünüldüğünde sağlık konulu yanıltıcı içeriklerin medyada yer almasının çok daha büyük sorunları beraberinde getireceği görülebilmektedir.

Toparlanacak olursa yeni medyanın yol açtığı düzende yeni medya kullanıcıları hem üretici hem de tüketici haline gelmiştir. Medyada içerik üretiminin akıl almaz artışı ve tüketim çılgınlığının yükselişi ile birlikte medyada tüketilen içeriklerin sayısı artarken kalitesi azalmıştır. İçerik üretme uğruna doğruluk, etik, kamu yararı, vb. unsurlar hiçe sayılabilmektedir. Bu bağlamda doğru olmayan içeriklerin medya ortamlarında sıklıkla görüldüğü bilinmektedir. Kullanıcılar bu tür içerikleri tüketirken eleştirel okuryazarlığı ihmal etmekte ve böylece kitleleşmiş bir toplum yapısına evrilmektedir. Bu nedenle de çalışma kapsamında bu konunun ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Sonuç olarak yanıltıcı ve sahte içeriklerin dijital mecralarda sıklıkla bulunmasına, yaygınlaşmasına ve bu içeriklerin insanlar tarafından doğruymuş gibi algılanmasına yol açan medya ve sağlık okuryazarlığı eksikliğinin karşılanması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada da bunun sağlanabilmesi adına haber analizlerine geçmeden önce Covid-19 pandemisine ilişkin genel bir değerlendirmeye ve kavramsal tanımlamalara yer verilmesi uygun görülmüştür.

2. Post-Truth, Gerçeklik, İnternet Haberciliği ve Covid-19 Pandemisi

Sağlık iletişiminin doğru bir şekilde kurulması, yapılması gerekenlerin çok geniş kitlelere çok hızlı bir şekilde anlatılması ve bu sayede sağlık krizinin doğru yönetilebilmesi açısından medya önemli ve işlevsel bir alandır. Öte yandan medyanın

yoğun bilgi bombardımanı ve bunların önemli bir kısmının asılsız olması başta sağlık alanı olmak üzere ekonomik, psikolojik, sosyolojik vd. dinamikleri de olumsuz etkilemektedir. Post-Truth çağda yoğun bir şekilde artış gösteren dezenformasyon, misenformasyon, malinformasyon, safsata ve komplo teorileri gibi biçimlendirilmiş, çarpıtılmış ve manipüle edilmiş medya içerikleri toplumu yanlış yönlendirerek kaos ortamına sürükleyebilmektedir. Gerçek ile gerçek dışı olanın birbirine karıştığı, çoklu hakikatlerin mümkün olduğu Post-Truth dönemde, medyada yer alan bu tarz söylemler rasyonel ve bilimsel bilgilerin önüne geçebilmekte ve gerçek gibi görünebilmektedir.

Covid-19 pandemisine ilişkin özellikle dijital mecralarda çok sayıda asılsız, çarpıtılmış, eksik veya hatalı bilgi paylaşımları yapılmaktadır. Bu tür paylaşımlar doğru bir sağlık yönetiminin yapılmasına engel olmakla kalmamış aynı zamanda sosyal paniğe ve ölümlere yol açmıştır. Covid-19 pandemisinin bu denli sonuçları doğurması, güncelliğini koruyor olması ve alana ilişkin az sayıda çalışma olması, bu konu üzerine eğilinmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla insanların algılarına etki eden haberlerin ne türde ve ne miktarda yayıldığına öğrenilmesi, Post-Truth çağda yaşanan bu sağlık krizinin, yeni medyanın ve toplumun bu durum karşısındaki tutumunun anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

2.1. Covid-19 Pandemisine Dair Bir Değerlendirme

Post-Truth çağda ortaya çıkan Covid-19 pandemisi hem oldukça ciddi sorunların doğmasına sebebiyet vermiş hem de kendisi bir Post-Truth durum yaratmıştır. Dijital mecralarda doğru bilgilerin dolaşımıyla halkın eğitilmesinin ve doğru bir şekilde yönlendirilebilmesinin önüne sansasyonel, asılsız, yanlış veya sahte içerikler geçmiştir. Bu mecralarda yayılan asılsız ya da sahte haberler, gerçeklik algılarına yer etmiş ve ölümlere varan sonuçlar doğurmuştur. Post-Truth, Covid-19 pandemisi, internet haberciliği ve gerçeklik algısı konularının ortaklaştığı bir değerlendirme, pandemiye ilişkin haberlerde neler yapıldığının ve sonuçlarının neler olduğunun anlaşılabilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla üçüncü bölümde yapılacak haber analizlerinin anlaşılabilmesi adına virüsün ortaya çıkışı, bununla birlikte gelişen yeni yaşam pratiklerin, bu yaşam pratiklerinin etkisiyle ortaya çıkan sonuçların, Post-Truth durumu körükleyen dijital mecralarda dolaşıma giren asılsız veya sahte içerikler ile bu içeriklerin yarattığı sonuçların, medya ve sağlık konulu istatistiki bilgilerin, pandemi

sürecinde literatürde olan ve gündelik hayata kazandırılan terimlerin değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

2.1.1. Covid-19'un Ortaya Çıkışı

İlk kez aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıktığı bilinen Covid-19'un kaynağına ilişkin çok sayıda söylenti ve komplo teorisi ortaya çıkmıştır. Öte yandan genel kanı virüsün vahşi hayvan pazarından çıktığıdır (Topsakal, 2021, s. 387). Türkiye'de ilk vaka, 2020 yılında 10 Mart'ı 11 Mart'a bağlayan gece saat 00.53'te bildirilmiştir (Soğukdere & Öztunç, 2020, s. 79). 11 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu sağlık krizini pandemi olarak ilan etmiştir (Bozkurt, 2021, s. 141). DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, Covid-19'un "corona" ifadesindeki "co-", "virus" ifadesindeki "vi-" ve İngilizcede hastalık kelimesine karşılık gelen "disease" ifadesinin baş harfi olan "d" harfinin birleşiminden oluşturulduğunu ifade etmektedir (URL-2).

Ortaya çıkan virüs, üç ay içerisinde tüm kıtalara yayılmıştır (Bozkanat, 2021, s. 221). Artan vaka sayılarının önüne geçmek ve böylece pandemiyi kontrol altına alabilmek için sosyal izolasyona başvurulması insanların evlerden çıkmamalarına neden olmuş, iletişimin yüz yüze yapıldığı süreçler kısıtlanmış; ev, iş yeri ve okul gibi yerlerde radikal değişiklikler yaşanmıştır. Sosyal mesafe kuralına uyma, fiziksel temastan uzaklaşma, kapalı alanlarda zaman geçirmeme gibi tedbirler iletişim alanlarını farklı alanlara taşımıştır (Bozkurt, 2021, s. 136). Böylece teknoloji ve internet kullanımı büyük ölçüde artmıştır (Kırık & Özkoçak, 2020, s. 135). Dijital mecraların kullanımındaki artış ile birlikte doğru veya yanlış her türlü bilgi dolaşıma sokulmuş ve bu durum çok büyük boyutlarda gerçekleşmiştir.

Süreç içerisinde Asyalılara, yaşlılara, çocuklara karşı ön yargı ve nefret söylemleri baş göstermiş, kutuplaşmalar meydana gelmiş, her kesim kendi doğrusunu dijital mecralarda yaymıştır. Bunların arasında bilimsel doğrular ile komplo teorileri birbirine karışmıştır. Kaynağı belirli veya belirsiz her türlü içerik medyada yer bulabilmiştir. Bireysel veya grupsal iletişimin sağlandığı haberleşme ağlarının yanı sıra sansasyonel içeriklerle tıklanma fırsatı bulan içerik üreticileri ve haber medyaları bu tür içeriklerin dolaşımını körüklemiştir. Bunun sonucunda da sahte bilgilerle hareket eden ve başkalarını da buna sürükleyen bir kitle oluşmuştur. Bu sürecin anlaşılması açısından

Covid-19 pandemisine ilişkin haberler Post-Truth gerçeklik ve internet haberciliği bağlamında ele alınacaktır.

2.1.2. Post-Truth Gerçeklik Bağlamında İnternet Haberciliği ve Covid-19 Haberleri

İnsanlar doğal afet, çatışma ve salgın gibi büyük ölçekli zorluklarla karşılaştığında psikolojik ve fiziksel açıdan çeşitli sorunlar yaşayabilmekte ve toplumda bir karmaşa haline sürüklenebilmektedir (Bozkurt, 2021, s. 141). Covid-19 pandemisi de bu türden bir ortam yaratmıştır. Yaratılan bu kriz ortamı halkın bilgi ihtiyacını artıran bir etki yaratmıştır. Bu bilgi ihtiyacının karşılanması adına dijital mecralar yoğun kullanılan haber kaynakları olarak görülmüştür. Dijital ortamlar pandemiye, ilişkili süreçlere, kriz ortamındaki yaşantıya ve diğer birçok konuya dair bilgilerden toplumun haberdar edilmesi, toplumun bu süreci daha az hasarla atlatabilmesi, halk sağlığını koruyacak önlemlerin bildirilebilmesi, bunların yaygın ve hızlı bir şekilde iletilebilmesi adına büyük önem taşımaktadır. Öte yandan bu tür ortamlarda istenmeyen ve halk sağlığını olumsuz etkileyen birçok haber ve bilgi paylaşımı da yapılmıştır. İnternet haberciliği özelinde nasıl gerçekleştiği, Post-Truth çağda geldiği noktada sansasyon yaratan, tık alabilen ve ilgi çekebilen her türlü içeriğin tüketilebilmesi, kamusal faydanın ve halk sağlığının önüne geçtiği durumlar da yaşanmıştır.

Yanılıcı/sahte haberler ve pandemi insanlık için yeni ortaya çıkan meseleler değildir. Ancak dijital medyanın son dönemde giderek yaygınlaşması ve gündelik hayatın çok önemli bir parçası gelmesi bu olaya başka bir boyut kazandırmıştır. Bu tür içeriklere sahip haberlerin dolaşıma girmesi web 2.0 teknolojisi ile birlikte önü alınamayacak bir hızlilik sağlamıştır (Bozkurt, 2021, s. 135-136). Bu durum yeni medya araçlarının sahip olduğu beğenme, etiketleme (hashtag), bahsetme (mention) ve yeniden paylaşabilme gibi özelliklerinin sahte veya yanılıcı haberlerin hızla yayılmasına olanak tanınması nedeniyle ortaya çıkmıştır (Karakaş & Doğru, 2021, s. 179). Bu tür durumlar da yeni medyaya, bilime ve bilim insanlarına olan güveni sarsmaktadır.

Kriz zamanlarında geleneksel medyaya olan ilgi ve güvenin arttığı yapılan araştırmalar sonunda ortaya konsa da (Reuters Institute, 2020) genel olarak medyaya duyulan güvenin azaldığı bir gerçektir (Akyüz, Gülnar, & Kazaz, 2021, s. 2820). Sahte ve yanılıcı haberlerin daha çok dijital ortamlarda yer bulduğu ve yayıldığı

söylenilmektedir. Buna bağılı olarak ise pandemiye ilişkin bilgi edinme, medya kullanımı ve medyaya güven sorunları baş göstermiştir (Bozkanat, 2021, s. 221). Dolayısıyla Covid-19 krizinin, birbiriyle yarışan çoklu anlatıların, güvensizliğin, karışıklığın, sansasyonelizmin, kutuplaşmanın sürdürülmesi açısından oldukça uygun bir üretim alanı olduğu söylenilmektedir (Kırık & Özkoçak, 2020, s. 149). Post-Truth çağının temel bileşenlerinden olan sahte, yalan, çarpıtılmış bilgilerin ve komplo teorilerinin özellikle toplumsal çatışmanın kriz dönemlerinde daha fazla üretildiği görülmektedir (Karakaş & Doğru, 2021, s. 165). Bu tür kriz dönemlerinde dijital ortamlarda çok sayıda bilgi kirliliğinin yaşanması insanların doğru bilgiye erişmesine engel olmaktadır. Bu denli yüksek miktardaki bilgi akışı insanların zihinlerini bulandırarak en az salgın kadar tehlikeli olabilmektedir (Topsakal, 2021, s. 387). Özellikle doğrulanmamış söylentiler ve abartılı iddiaların oluşturduğu infodemi, dijital mecralarda korku ve panik havası yaratmaktadır (Kırık & Özkoçak, 2020, s. 151). DSÖ, infodeminin dört temel noktada yoğunlaştığını açıklamaktadır. İlki virüsün kökeni ve hastalığın nedeni hakkında yanlış bilgiler ve söylentiler; ikincisi, hastalığın belirtileri ve bulaşma şekliyle ilgili olarak yanlış bilgiler; üçüncüsü, tedavi, korunma önlemleri ve sağlık tedbirlerinin etkisi; son olarak da yetkililer ve diğer kurumlar hakkında yanlış bilgiler ve spekülasyonlardır. Örneğin aşı yoluyla “çip” takılacağı (Pakkan Tosun, 2021, s. 62) 5G teknolojisinin virüse sebep olduğu, laboratuvarda üretilmiş insan üretimi biyolojik bir silah olduğu (Sarioğlu & Turan, 2020, s. 824) benzer şekilde “aşılardan insanları kısırlaştırarak dünya nüfusunu azaltmak, insan DNA’sını bozmak, eş cinsel nesiller yaratarak toplumları bozmak, aşılarla insanları ilaçlara muhtaç hale getirmek, insanlığın gen yapısını bozmak, toplumu köleleştirmek, sürekli hasta nesiller yaratarak sağlık sektöründen kâr elde etmek, sağlık hizmetlerini ticarileştirmek” (Sofuoğlu Kılıç, 2021, s. 113) amaçlı üretildiğine ilişkin haberler oluşturulmuştur.

Hastalıktan korunmak için sarımsak yemek ya da çok sıcak su içmek (Sarioğlu & Turan, 2020, s. 824) C vitamini almak, işkembe veya kelle paça çorbası içmek, tuz ile gargara yapmak (Koçer Çamurdan, 2020, s. 68) gibi Covid-19’a karşı koruyucu etki gösterdiğini söyleyen asılsız tavsiye içerikli haberler yapılmıştır. Hindistan sosyal medyasını takip edenler inek sidiği içmeyi ve dışkısını yemeyi korona virüse karşı tedbir olarak görürken Suudi Arabistan sosyal medyasında virüsten korunmak için deve sidiği

ve limon suyu tavsiye edilmiştir. Bunların yanı sıra virüsten korunmak amacıyla “sarımsak yemekten, sıcak çorap giymeye, kaz ciğerini göğse sürmekten daha nice kocakarı ilaçlarına kadar birçok gayri bilimsel yöntem” (Bozkurt, 2021, s. 138) içerikli sahte bilgiler sosyal medyada dolaşıma girmiştir.

Bunların yanı sıra Müslüman ülkelerin temizliğe önem vermesinden dolayı koronavirüsten diğer ülkelere nazaran daha az etkilendiği, sigara içenlerin koronavirüse yakalanma tehlikesinin daha az olduğu (Koçer Çamurdan, 2020, s. 68), çocuklara bu virüsün bulaşmayacağı, yeni koronavirüsün asfaltta dokuz gün boyunca canlı kaldığı bundan dolayı da dışarıda hep aynı ayakkabının kullanılması sonrasında bu ayakkabının dışarıda bırakılması gerektiği (Utma, 2021, s. 460), yeni koronavirüsün sıcak ve nemli bölgelerde bulaşmayacağı, soğuk havalarda koronavirüsün öleceği, çok sıcak suyla duş almanın hastalığa yakalanmayı önlediği, sarımsağın koronavirüsten koruduğu, evcil hayvanların yeni koronavirüsle enfekte olup hastalığı bulaştırabileceği; acı biberin, 25 derecenin üzerindeki sıcaklıklara maruz kalmanın, vitamin ve mineral takviyelerinin ve antibiyotiklerin Covid-19’u tedavi edebileceği; el kurutma makinelerinin, soğukun veya kar’ın koronavirüsü öldüreceği, maskelerin uzun süreli kullanımında oksijen eksikliğine neden olacağı, yeni koronavirüs hastalığından sadece yaşlı ve kronik hastalığı olanların etkilendiği (URL-13), hiçbir vakanın tespit edilmediği yerlerde bile hastalığın yayıldığı (Topsakal, 2021, s. 388) gibi haberler paylaşılmıştır.

Sahte haberler Covid-19 pandemisi sürecinde insanların önlem almaması, aşırıya kaçan veya yanlış korunma/tedavi yöntemlerine başvurulması, kamu otoritelerine güvenin sarsılması, sağlık ve sosyoloji açısından yeni sorunların ortaya çıkması (Akyüz S. S., 2020, s. 439) gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin turşu suyunun Covid-19’a iyi geldiğiyle ilgili haberlerin yayılması sonucunda üç ailenin turşu kurma buluşmasında birçok kişi Covid-19’a yakalanmıştır. Benzer şekilde hastalığa iyi geleceği düşüncesiyle üfürükçü veya şifacı olarak bilinen yaşlı bir kadının köye çağırılması ve insanların o kadınla temas etmeleri sonucunda toplamda 136 pozitif vaka belirlenmiştir (URL-14). İran’da ise yaklaşık 800 kişi hastalıktan korunmak amacıyla sahte alkol içmiş ve hayatını kaybetmiştir (URL-15). Bu süreçte özellikle aşı karışıklığının baş göstermesi, sahte aşılardan piyasaya sürülmesi, sahte aşı kartları düzenlenmesi ve sahte Covid-19 testlerinin yapılması, koronavirüse karşı etkili olduğu iddia edilen ve ruhsatsız olduğu

ortaya çıkan takviye ürünlerin piyasaya sunulması, bunların ünlü isimlere, sosyal medya fenomenlerine ve alanlarında tanınan bazı doktorlara reklamları yaptırılması halk sağlığını olumsuz etkilemiştir (Bozkurt, 2021, s. 145, 148, 149). Trol ve anonim hesaplar tarafından yaratılan algılar, toplumda kutuplaşmalara hatta infial oluşturacak olaylara sebebiyet verebilmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde de birçok ülkede çeşitli dijital platformda bilgi kirlilikleri oluşturularak devlet kurumlarına itibar suikastleri düzenlenmiştir (Kırık & Özkoçak, 2020, s. 150). Bir başka durumda ise kriz ortamının yarattığı korku, endişe, çaresizlik ve belirsizlik gibi hassaslıklar kullanılarak benzer konularda (örneğin farklı virüs ve salgın haberleri) haberlerin yapıldığı da görülmüştür. Post-Truth durumda insanların pandemi krizi karşısında verdiği kararlar, birçok durumda bilimin değil, duygu ve inanca yakınlığın gösterdiği doğrultuda verilmiştir. Bu da olumsuz sonuçlara yol açmış ve mevcut kriz ortamının körüklenmesine neden olmuştur.

Bu tür içeriklerin dijital ortamlarda paylaşılması tekrar durumu oluşturarak iddiaların yayılmasını ve benimsenmesini mümkün hale getirmektedir. Post-Truth çağda bilimsel veriler de bu tür içerikler karşısında hiçe sayılabilmektedir. Nitekim Goebbels'in propaganda felsefesindeki "bir yalanı yeteri kadar sıklıkla tekrarlarsan, halk eninde sonunda ona inanır" (Özarlan, 2014, s. 61) ifadesinde olduğu gibi toplum tarafından tüketilen içeriklerde yer alan asılsız bilgilerin ve söylencelerin kati bir şekilde reddedilmeyeceği, yalanın sürekli bir şekilde tekrar edilmesiyle söylemin doğruymuş gibi kabul görebileceği sonucu çıkarılabilmektedir. Yalanların doğru gibi kabul edilebilmesinden hareketle de Covid-19 pandemisinin bir Post-Truth durum oluşturduğu söylenebilmektedir.

Yanlış bilgiyle mücadele edebilmek için Dünya Sağlık Örgütü, dört temel ilkeye dikkat çekmektedir (WHO, 2020, s. 2):

- 1. Müdahaleler ve mesajlar bilime ve kanıtlara dayanmalıdır.*
- 2. Bu bilgi, tüm toplumların tüm sektörlerinin erişebileceği şekillerde sunulan eyleme dönüştürülebilir, davranış değiştiren mesajlara dönüştürülmelidir.*
- 3. Hükümetler, endişelerini ve bilgi ihtiyaçlarını anlamak, bu toplulukların hedef kitlelerine hitap etmesine yardımcı olabilecek tavsiye ve mesajları daha iyi uyarlamak için kilit topluluklara ulaşmalıdır.*
- 4. Sosyal medya ve teknoloji platformları ve paydaşların yanı sıra akademi ve sivil toplum gibi diğer ilgili paydaşlarla stratejik ortaklıklar oluşturulmalıdır.*

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ise yayımladıkları “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi”nde habercilerin sağlık alanına ilişkin haberlerde nelere dikkat etmeleri ve nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili doğru davranış kuralları yer almaktadır. Bu maddeleri şöyle açıklamak mümkündür (URL-17):

Haberciler, sağlık konularında sansasyondan kaçınmalı ve insanları umutsuzluğa sürükleyecek ya da sahte umutlar verecek yayınlar yapmamalıdır. Sağlık haberleri objektif bir şekilde sunulmalı ve kamuoyunu doğru bilgilendirmeye odaklanılmalıdır.

Tıbbi alandaki araştırmalar kesinleşmiş sonuçlar gibi yayımlanmamalıdır. Haberlerdeki bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği sağlanmalı, yanıltıcı veya hatalı bilgilerin yayılmasına engel olunmalıdır.

Araştırmaları destekleyen kuruluşlar açıkça belirtilmeli ve bilimsel kanıtlara dayanmayan tanı ve tedavi yöntemlerine haberlerde yer verilmemelidir. Bilimsel yöntemlere dayalı ve uzman görüşlerine yer verilerek okuyuculara doğru bilgiler sunulmalıdır.

Haberciler, ilaç tavsiyesinde bulunmamalıdır. İlaçlar ve tedavi yöntemleri hakkında bilgilendirme yapılırken uzman görüşlerine başvurulmalı ve ilgili sağlık otoritelerinin onayını içeren bilgiler sunulmalıdır.

Sağlık kuruluşlarında yapılan araştırmalar veya bilgi ve görüntü alımı için gazeteciler, kimliklerini belirtmeli ve yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmelidir. Etik kurallar gözetilmeli ve hasta mahremiyeti korunmalıdır.

Hasta hakları gözetilerek hasta ses ve görüntü kaydı izinsiz alınmamalıdır. Gazeteciler, haber yaparken hastaların mahremiyetini ve kişisel bilgilerini koruma sorumluluğunu taşımaktadır.

Doktor veya hastanelerin suçlandığı haberlerde mutlaka onların da görüşüne başvurulmalıdır. Haberlerin tarafsızlık ve objektiflik ilkelerine uygun olarak hazırlanması, tüm tarafların perspektifini yansıtmaları önemlidir.

Dolayısıyla günümüz Post-Truth çağında ve yeni medya ortamlarının yarattığı düzende sağlıklı bir kriz yönetimi için bilimsel verilere olan güven, doğru bir yayıncılık, sorgulayıcı ve araştırmacı bir toplum gerekmektedir. Aksi durumda ve yaşananlardan görüldüğü üzere zarar verici içeriklerin yayılımı ve etkisi büyük boyutlara ulaşmaktadır. Boyutun anlaşılabilmesine katkı sunması adına haber tüketimi, yalan haber paylaşımı ve

ne türde oldukları, medyaya duyulan güven gibi bazı istatistiki verilere yer vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

2.1.3. Covid-19 Pandemisi Haberlerine ve Duyulan Güvene İlişkin İstatistiksel Veriler

Edelman'ın 19 Ekim-16 Kasım 2018 tarihleri arasını kapsayan toplam 33 binden fazla katılımcı ile gerçekleştirdiği “Edelman Güven Ölçeği: Küresel Raporu” adlı araştırmasında medyaya duyulan güvene ilişkin bulgular yer almaktadır. Rapora göre genel popülasyonda medyaya duyulan güven oranı 2018’de yüzde 44 iken 2019 yılında yüzde 47’ye yükseldiği ancak medyanın hâlâ güvensiz olduğu bulgulanmıştır. Bu durum Türkiye’de 3 puan düşüşle yüzde 27’ye gerilemiştir. Küresel ölçekte bilgili halk güven endeksi 2018 yılında yüzde 59 iken 2019’da 4 puan artarak yüzde 63’e yükselmiştir. Ancak bu durum Türkiye için tam tersi yönde olmuştur. Türkiye’de bu oran 2018 yılında yüzde 57 iken 2019 yılında 4 puan düşüş yaşayarak 2019 yılında yüzde 53’e gerilemiştir (Edelman Trust Barometer, 2019). Bu verilere göre Türkiye’de medyaya duyulan güven oranı düşüken 2019 yılında daha da gerilemiştir. Genel popülasyona bakıldığında da medyaya duyulan güven oranının küresel düzeyde arttığı, Türkiye özelinde ise düşüş yaşandığı görülmüştür. Türkiye’deki medyanın güvenilirlik algısının zayıf olması ise haber kaynaklarına ve medya kuruluşlarına duyulan güvensizlikle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Edelman’ın 28 ülke ve 34 binden fazla kullanıcının katıldığı, 19 Ekim ve 18 Kasım 2019 tarihlerini kapsayan aynı araştırmanın 2020 yılı raporunda medyaya olan güven küresel ölçekte yüzde 49 olarak ölçülmüştür. Çalışmada ayrıca *bilgili halk* ve *kitle nüfusu* olarak iki ayrı kategoride güven oranları bulgulanmıştır. Buna göre bilgili halk kategorisinde toplamda yüzde 65 oranla STK’ler işletmeler ve medya güvenilir seviyede; hükûmet ise nötr seviyede çıkmıştır. Dolayısıyla 4 kurumdan 3’ünün güvenilir olduğu ortaya konmuştur. Kitle nüfusu kategorisinde ise toplamda yüzde 51 oranla STK’ler ve işletmeler nötr seviyede, hükûmet ve medya güvenilmeyen seviyede olduğu bulgulanmıştır. Özel olarak medya kurumu için bakıldığında bilgili halk kategorisinde yüzde 61, kitle nüfusu kategorisinde ise bu oranın 14 puan farkla yüzde 47 olduğu görülmektedir. Raporda teknolojinin insanların gördüklerinin veya duyduklarının gerçek olup olmadığını bilmeyi imkânsız kılacağından endişelendiğini söyleyenlerin oranı yüzde

66 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Medya kullanımının güvenilirmez bilgilerle kirlenmiş olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 57, yanlış bilgi veya sahte haberlerin silah olarak kullanılmasından endişelendiğini söyleyenlerin oranı iki yılda 6 puan artarak yüzde 76 olmuştur. Medya kurumunun yalnızca birkaç kişinin çıkarına hizmet ettiğini söyleyenlerin oranı yüzde 51, herkesin çıkarlarına eşit ve adil bir şekilde hizmet ettiğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 32 olmuştur (Edelman Trust Barometer, 2020). Bu verilere göre zaten güvensiz olarak karşılanan medyanın daha da güvensizleştiği anlaşılmaktadır.

Edelman, “Güven Ölçeği Özel Raporu: Güven ve Koronavirüs” adlı özel raporunda Covid-19 pandemisi kapsamında Brezilya, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Güney Afrika, Güney Kore, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler olmak üzere 10 ülkeyi kapsayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada her ülke için bin katılımcı olmak üzere toplamda 10 bin katılımcı yer almıştır. Araştırma 6 Mart – 10 Mart 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre 10 kişiden 7’si koronavirüs haberlerini takip etmektedir. Virüs hakkında çok fazla yalan haber ve yanlış bilgi yayıldığından endişelenenlerin oranı yüzde 74, virüs ve etkileri hakkında güvenilir ve güvenilir bilgi bulmada zorluk yaşıyanların oranı yüzde 45 ve politikacılardan daha çok bilim insanlarından bilgi almaya ihtiyacı olduğunu söyleyenlerin oranı ise yüzde 85 olmuştur. Yüzde 58 oranda katılımcı krizin siyasileşmesinden endişe duymaktadır. En güvenilir konuşmacılar olarak bilim insanları, sağlık yetkilileri ve doktorlar yer almaktadır. En az güvenilir olanlar arasında ise ülke liderleri, haber medyaları, memurlar ve gazeteciler bulunmaktadır (Edelman Trust Barometer Special Report, 2020). Bu verilere göre ise Covid-19 pandemisi özelinde medyaya duyulan güvenin azaldığı ve yanlış bilginin yayılmasından endişe edildiği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bilim insanlarına ve sağlık yetkililerine daha fazla güven duyduğu öte yandan ülke liderleri ve haber medyalarına daha az güvendiği bulgulanmıştır.

19 Ekim’den 18 Kasım 2020’ye kadar olan bir süreci kapsayan, 28 ülke ve 33 binden fazla katılımcı ile gerçekleştirilen 2021 yılı raporunda ise medyaya duyulan güven önceki yıla oranla iki puan artarak yüzde 51’e ulaştığı ve *güvenilmeyen* kategorisinden *nötr* kategorisine geçtiği görülmektedir (Edelman Trust Barometer, 2021). Yine Edelman’ın 28 ülke ve 36 binden fazla katılımcı ile gerçekleştirilen ve 1 Kasım - 24 Kasım 2021 tarihlerini kapsayan 2022 yılı raporunda ise medyaya olan güven önceki yıla

göre 1 puan azalarak yüzde 50'ye gerilemiştir. Yine aynı raporda medyanın toplumda bölücü bir güç olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 46 iken birleştirici bir güç olduğunu söyleyenlerin oranı ise yüzde 35 olarak ölçülmüştür. 2012-2022 yılları arasında haber kaynaklarına olan güven oranlarına bakıldığında arama motorlarının 3 puan gerileyerek yüzde 59 ve geleneksel medyanın 5 puan gerileyerek yüzde 57 oranla *nötr* kategorisinde olduğu, kişisel medyanın 1 puan artarak yüzde 43 ve sosyal medyanın 8 puan gerileyerek yüzde 37 oranla *güvenilmeyen* kategorisinde yer aldığı görülmektedir (Edelman Trust Barometer, 2022). Reuters Institute'nin yayımladığı "Covid-19 Yanlış Bilgilerinin Türleri, Kaynakları ve İddiaları" raporunda salgın sürecinde dolaşıma giren sahte bilgi ve haberlerin yüzde 59'u yeniden biçimlendirilmiş, yüzde 39'u uydurulmuş ve yüzde 3'ü ise hiciv/parodi kategorilerinde oldukları bulgulanmıştır (Brennen, Simon, Howard, & Nielsen, 2020, s. 4). Edelman ve Reuters'ın çalışmaları, medyaya duyulan güvenin küresel ölçekte genel olarak zayıf olduğunu ayrıca sahte, çarpıtılmış ya da uydurma bilgilerin yayılmasının endişe yaratan bir sorun olduğunu göstermektedir. İnsanların doğru ve güvenilir bilgiye erişme konusundaki yaşadığı zorluk ve medyaya karşı duyulan güven algısındaki değişimler, iletişim alanında önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

2.2. Pandemiye ve Covid-19'a İlişkin Medyada Yer Bulan Kavramlar

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER), mevcut ulusal ve uluslararası bilimsel literatür taranarak Yeni Koronavirüs Hastalığına (Covid-19) ilişkin seçilmiş bazı kavramların ve tanımların açıklanması ve paylaşılması amacıyla "Kavramlar ve Tanımlar Rehberi" yayımlamıştır (Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, 2020). Tez çalışmasında kullanılacak kavramların ne olduklarına ilişkin bilgilerin daha anlaşılır kılınması adına HASUDER'in yayımladığı bu rehberden tez çalışmasına fayda sağlayacağı düşünülen bazı kavramlara yer verilecektir.

2.2.1. Pandemi ile İlişkilendirilen Genel Kavramlar

Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık alanından çeşitli terimler kullanılmış ve yeni terimler üretilmiştir. Aynı zamanda bu terimlerin genel olarak medya kanallarında özel olarak da Covid-19'a ilişkin söylence haberleri üzerine yapılan nitel analizler kapsamında kullanıldığı görülmüştür. Bu kavramların açıklanması Covid-19 pandemisinin ve yapılan

nitel analizlerin doğru anlaşılması açısından önem arz ettiği düşünülmüş bu nedenle de analizlerden önce bu kavramların açıklanması uygun görülmüştür.

Antisepsi: Canlı doku üzerindeki (özellikle patojen) mikroorganizmaların öldürülmesi veya üremelerinin engellenmesidir.

Antiseptik: Canlı doku üzerindeki (özellikle patojen) mikroorganizmaların öldürülmesi veya üremelerinin engellenmesi için kullanılan kimyasal ürünlerdir.

Bildirim: Sağlık otoritesi tarafından belirlenen formlar ya da sistemler yardımı ile vaka tanımlarına uyan şüpheli, olası ya da kesin tanı konulan vakaların 24 saat içinde bildirilmesi işlemidir.

Bulaşıcı Hastalık: Bir mikroorganizma ya da onun toksik ürünlerine bağlı olarak ortaya çıkan hastalıktır. Etkenin, enfekte kişiden, hayvandan ya da rezervuardan; hayvan konak, vektör veya cansız çevre aracılığıyla, doğrudan veya dolaylı olarak bir duyarlı konağa geçişiyle oluşur.

Dezenfeksiyon: Cansız maddeler ve yüzeyler üzerinde bulunan mikroorganizmaların (bakteri sporları hariç) yok edilmesi veya üremelerinin durdurulması işlemidir.

Duyarlı Kişi: Bir mikroorganizma ile enfekte olma olasılığı olan kişi için kullanılır.

Endemi: Bir enfeksiyon etkeninin ya da hastalığın belirli bir coğrafyada ya da toplulukta sürekli görülmesi durumuna denir. O bölgede ya da toplumda hastalığın alışılmış bir prevalans hızının olması da genellikle endemik olduğu anlamına gelir.

Enfeksiyon: İnsan, hayvan, artropod gibi bir organizmanın bir konakçıda yerleşmesi, çoğalması ve genellikle bir immün yanıt oluşturmalarıdır. Enfekte bir kişide klinik bir hastalık tablosu oluşabilir ya da oluşmayabilir.

Epidemi: Vakaların toplumda beklenenden fazla görülmesine denir.

Epidemiyoloji: Belirli popülasyonda sağlıkla ilgili durumların ya da olayların dağılımını ve belirleyicilerini inceleyen çalışmalar ve bu çalışmaları sağlık sorunlarının kontrolü için uygulayan bilimdir.

Eradikasyon: Bir enfeksiyon etkeninin dünya genelinde tamamen kalıcı olarak sona ermesidir. Eradikasyon mutlak bir durum olup ya “hep” ya da “hiç” anlamına gelir. Hastalığın etkeni ile birlikte yeryüzünden tamamen yok edilmesidir (Örneğin; çiçek hastalığı).

Fatalite: Bir hız ölçütüdür. Belirli bir zaman diliminde bir hastalığa yakalananların ne kadarının öldüğünü ortaya koyar.

Hafifletme (Mitigation): İstenmeyen bir olayı (örneğin salgını) ve etkilerini hafifletme/yatıştırma/azaltma/vb. anlamında kullanılmaktadır.

Hız: Belli bir zaman diliminde risk altındaki bir toplumun bir birimi içinde gözlenen hastalık ya da olayın sıklığıdır.

İnfektivite: Etkenin sağlam kişiye ulaşabilme, dokulara yerleşip üreyebilme özelliğidir.

İnkübasyon Süresi: Bir enfeksiyon etkeninin, vücuda girişinden hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen süredir.

İzolasyon: Hastalığın yayılmasını önlemek için hasta insanları sağlıklı insanlardan ayırma yöntemidir. Çeşitli seviyelerde uygulamalar olabilir.

Karantina: Bulaşıcı olduğu bilinen bir hastalığın yaygın olduğu kaynaktan (yer, ülke) gelen bireylerin, hayvanların, malların, vb. belirlenmiş geçici bir süre belirlenmiş yerde/mekanda tutulup gözlenerek uygulanan önlem.

Kaynak: Enfeksiyon etkeninin üzerinde yaşadığı, ürediği, yaşamını sürdürebilmek için bağımlı olduğu, duyarlı bir konakçıya geçebilecek şekilde çoğaldığı insan, hayvan, bitki ya da toprak gibi cansız varlıkların tümü için kullanılır.

Maske: Kişiyi etkenden korumak, başkalarını da kişinin risklerinden korumak için kullanılan malzemedir. Sağlık çalışanlarının kullandıkları cerrahi maskeler olduğu gibi sağlık çalışanlarının solunum izolasyonunda kullandıkları N95 maddeli maskeler de bulunmaktadır.

Morbidite: Hastalık hızıdır. Herhangi bir toplumdaki hastalıkların boyutlarının belirlenmesi için kullanılır.

Mortalite: Ölüm hızıdır. Herhangi bir toplumdaki ölümlerin boyutlarının belirlenmesi için kullanılır.

Pandemi: Bir hastalığın, enfeksiyon etmeninin ya da sağlıkla ilgili bir sorunun tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesidir. Nüfusun önemli bir bölümünü etkilemektedir.

Saha İncelemesi/Filyasyon: Saha incelemesi/filyasyon kaynağın ve etkenin belirlenmesine yönelik çalışma yapılması ve/veya temaslılar dâhil koruma ve kontrol önlemlerinin alınmasıdır.

Salgın: Belirli bir alanda, belirli bir grup insan arasında, belirli bir süre boyunca beklenenden daha fazla vaka görülmesi durumu için kullanılır.

Sanitasyon: Bir çevresel ortamdaki mikrobiyal kolonizasyonu halk sağlığı açısından kabul edilebilir düzeylere indirme ya da ortadan kaldırmadır.

Semptom: Belirti.

Semptomatik Tedavi: Hastalığın belirtilerinin giderilmesi için yapılan tedavi Solunum cihazı (ventilatör) Kendisi nefes alamayan ya da yetersiz nefes alan bir hastaya nefes vermek amacıyla kullanılan makine.

Sosyal Mesafe (Social Distancing): El sıkışmamak, kalabalıklardan uzak durmak, insanlarla araya belirli bir mesafe koymak, hasta hissedildiğinde evinde olmak gibi geniş bir yelpazeyi tanımlar.

Sterilizasyon: Herhangi bir maddenin ya da cismin üzerinde ve içinde bulunan tüm mikroorganizmaların, sporlar da dâhil olmak üzere, yok edilmesi işlemidir.

Sürveyans: Hastalıklardan korunma ve kontrol için verilerin düzenli (zamanında, tam ve doğru olarak) rutin ve sürekli olarak toplanması, elde edilen bilgilerin ilgili birimlerle, bilim ortamı ve kamuyla paylaşılması-dağıtılması işlemlerinin tamamına denir.

Temizlik/Yıkama: Kir ve organik maddelerin su ve deterjan kullanarak mekanik olarak uzaklaştırılması işlemidir.

Toplumsal Bağışıklık (Herd Immunity): Aşılama yüzdesi belirli bir seviyeye ulaşan bir toplumda aşılanmamış bireylerin aşılanmış bireyler nedeniyle hastalıkla karşılaşma olasılıklarının azalmasıdır.

Vaka (Olgu): Sürveyans amaçları veya salgın için yapılmış bir vaka tanımı ile uyumlu bir hastalığa ya da sağlık sorununa sahip kişidir.

Zoonoz (Zoonotik Hastalık): Hayvanlardan insanlara doğal koşullar altında geçebilen enfeksiyon hastalığıdır.

2.2.2. Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) İle İlgili Kavramlar

Koronavirüs: Büyük bir virüs ailesidir. (CoV), soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-CoV) ve Ağır Akut Solunum Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS-CoV) çeşitli hastalıklara yol açan tipleri vardır.

Covid-19: Yeni Koronavirüs Hastalığının ismidir. İlk kez 2019'in sonlarında Çin'de tespit edilmiştir.

Covid-19 için temaslı: Covid-19 hastasıyla aynı kapalı ortamda (hastane veya banka bekleme salonları, otobüs, servis vb. ulaşım araçları) 1 metreden uzak mesafede bulunmuş kişiler.

- Covid-19 hastasıyla aynı kapalı ortamda (hastane veya banka bekleme salonları, otobüs, servis vb. ulaşım araçları) 15 dakikadan kısa süre bulunmuş kişiler.

- Covid-19 hastasıyla 1 metreden daha yakın mesafede 15 dakikadan kısa süreyle yüz yüze kalan kişiler.

Covid-19 İçin Yakın Temaslı: Kesin veya olası bir vakaya damlacık enfeksiyonuna yönelik korunma önlemleri almadan doğrudan bakım sağlayan, Covid-19 ile enfekte sağlık çalışanları ile çalışan veya hasta ziyaretinde bulunma gibi sağlık merkezi ilişkili maruziyeti olan kişiler.

- Covid-19 hastasıyla okul öncesinde ve okul çocuklarında aynı sınıfı paylaşan öğrenciler ve öğretmenler.

- Covid-19 hastasıyla yurttan veya otelde aynı odayı paylaşanlar.

- Covid-19 hastasıyla direkt temas eden (örn. el sıkışan) kişiler.

- Covid-19 hastasının salgıları (tükürük, balgam vb) ile korunmasız temas eden kişiler.

- Covid-19 hastasıyla 1 metreden daha yakın mesafede 15 dakikadan uzun süreyle yüz yüze kalan kişiler.

- Covid-19 hastasıyla aynı kapalı ortamda (hastane veya banka bekleme salonları, otobüs, servis vb ulaşım araçları) 1 metreden yakın ve 15 dakika veya daha uzun süre bir arada kalan kişiler.

- Covid-19 hastasıyla aynı uçakta seyahat eden yolculardan iki ön, iki arka ve iki yan koltukta oturan kişiler.

- Covid-19 hastasıyla aynı evde yaşayanlar.

- Covid-19 hastasıyla aynı ofiste çalışanlar.

Covid-19 ile uçak temaslı: Covid-19 kesin veya olası tanısı konan vakalar ile aynı uçakta seyahat etmiş olan yolculardan iki ön, iki arka, iki yan koltuktaki yolcular temastan iki hafta sonrasına kadar takip edilmelidir.

Olası vaka:

- Ateş veya akut solunum yolu hastalığı belirti ve bulgularından en az biri (öksürük ve solunum sıkıntısı),

- Klinik tablonun başka bir neden/hastalık ile açıklanamaması

- *Semptomların başlamasından önceki 14 gün içerisinde kendisi veya yakınının yurt dışında bulunma öyküsü*
- *Ateş veya akut solunum yolu hastalığı belirti ve bulgularından en az biri (öksürük ve solunum sıkıntısı),*
- *Semptomların başlamasından önceki 14 gün içerisinde doğrulanmış Covid-19 vakası ile yakın temas eden*
- *Ateş ve ağır akut solunum yolu enfeksiyonu belirti ve bulgularından en az biri (öksürük ve solunum sıkıntısı),*
- *Hastanede yatış gerekliliği varlığı*
- *Klinik tablonun başka bir neden/hastalık ile açıklanamaması*
- *Ani başlangıçlı ateş ile öksürük veya nefes darlığı olması ve burun akıntısı olmaması.*

Kesin vaka: *Olası vaka tanımına uyan olgulardan moleküler yöntemlerle SARS-CoV-2 saptanan olgular.*

Bu kavram ve açıklamaların yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü'nün belirttiği *infodemi* kavramı ise “bir hastalık salgını sırasında dijital ve fiziksel ortamlarda yanlış veya yanıltıcı bilgiler içeren çok fazla bilgi” (URL-16) olarak tanımlanmıştır. Bu kavram hatalı bilgilerin yayılması aşırı bilgi yükünün kaçınılmaz olarak yanlış veya güvenilir olmayan bilgileri de getirdiğini bir başka ifadeyle yanlış bilgi epidemisini doğurduğunu ifade etmektedir. Infodemi, insanlarda panik ve korkuya sebep olmaktadır. Bu da pandemi gibi sağlık krizlerinin yürütülmesini oldukça zor hale getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ MEDYADA YAYIMLANAN COVID-19 SÖYLEMLERİNİ İÇEREN HABERLERİN POST-TRUTH PERSPEKTİFİ ÜZERİNDEN İÇERİKSEL ANALİZİ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tez çalışmasında ele alınan araştırmanın amacı gündelik hayatı ve toplumsal dinamikleri değiştirip dönüştüren aynı zamanda asılsız, çarpıtılmış, yalan veya sahte bilgilerin medyada yoğunlaştığı Covid-19 döneminde medyada yer alan Post-Truth söylencelerin, mitlerin, dedikoduların, iddiaların, gerçekten uzak beyanların algılarda nasıl gerçek haline dönüştüğünü ve bunların türlerinin ne olduğunu ortaya koymaktır. Bilginin mihenk taşı kabul edildiği günümüz çağında söylemin ne olduğunun yanı sıra nasıl kurulduğu da önem kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın ele aldığı konu; anlamın birçok etkenden etkilenmesiyle değişmesi/oluşması, dilin esnek yapısı, postmodern çağın farklı doğrulara imkân tanınmasının muğlak çıktıları ve bunların isteyerek ya da istemeyerek zarar verici biçimde kullananların edimi ile hakikatin önemsizleştiği Post-Truth çağında üretilen söylencelerin, zihinlerde gerçeğe dönüşmesiyle karşılaşılan ciddi sorunları ve sonuçları anlama ve çözüm üretebilme noktasında büyük önem taşımaktadır. Söylencelerin, zihinlerde gerçeğe dönüşmesinin yarattığı sağlık yönetimini sekteye uğratan; çeşitli dedikodularla bir ülkeye, bir millete, bir sınıfa karşı olumsuz ön yargılar oluşturan, yanlış tedavi ve tedbirlerle bireysel sağlığı ve halk sağlığını tehlikeye atan, bu tür tehlikeli yöntemleri uygulayarak hastalığın kötüleşmesine hatta ölümlere varan düzeyde yaşanan ciddi sorunlar tezin odaklandığı temel problemi teşkil etmektedir.

Bu konunun seçilme amacı gündelik hayatı ve gündelik hayat dinamiklerini derinden etkileyen, yaklaşık iki yıldır süregelen ve ne kadar süreceği belirsiz olan, henüz yeteri kadar anlaşıp üzerinde durmaya fırsat bulunamamış güncel bir konu olmasıdır. Ayrıca gelişen teknoloji ile birlikte genişleyen kapsamı ve artan gücüyle medyanın, sağlık temelli bir olayın seyrini nasıl değiştirebildiğini, nasıl yönettiğini, nasıl yönlendirdiğini göstermek konunun bir diğer amacıdır. Buradan hareketle de hakikatin önemsizleştiği günümüz çağında söylemin gücünü ve nasıl güçlendiğini böylelikle de gerçek görünümü

söylencelerin yarattığı etkileri ortaya koymak konunun seçilme amaçlarındandır. Bunların yanı sıra konunun güncel olması sebebiyle konu ile ilgili az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının ele alınan konuya farklı bir perspektif geliştireceğine böylelikle literatüre ve konunun anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın bulgularının daha doğru bir sağlık iletişimi, medya yönetimi ve iletişim biçimi oluşturulması gibi konulara da destek sağlayacağı düşünülmektedir. Bunları gerçekleştirmek, tez konusunun seçilme sebebinin diğer amaçlarıdır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Covid-19 pandemisinin başlangıcından itibaren pandeminin ana gelişim ve değişim dönemlerini, çalışmaya konu olan Post-Truth kavramı bağlamında ele alarak belirtilen örneklem grubundan Covid-19 ile ilgili haberlerin nicel ve nitel analizi yapılacaktır.

“İçerik çözümlemesi, yazılı ya da görüntülü materyalin dizgeli (sistematik) analizidir” ve “içerik çözümlemesi, sayılamayanların nicelleştirilmesidir” (Aziz, 2020, s. 121). Bu açıdan bakıldığında ele alınacak haberlerin sayısını öğrenmek, kitlenin bu tür haberlerle ne sıklıkla karşılaştığı ve bu haberlerin ne düzeyde yinelandığını ölçmek açısından önem arz etmektedir. Zira birinci bölümde tartışılacağı planlanan doğruluk ve gerçeklik kavramlarının algılarda oluş(turul)masında ve/veya algıların değiş(tiril)ip şekillen(diril)mesinde etkili olan etmenlerden biri yinelemedir. Zihinler, tekrare uğrayan mesajların doğru olduğunu düşünmeye meyilli hareket etmektedir. Dolayısıyla bunun ölçülebilmesi açısından nicel içerik analizi uygun bulunmuştur. Bunların yanı sıra “içerik çözümlemesi bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarım yapan bir araştırma tekniği” (Aziz, 2020, s. 121) olduğundan, mesajların yapısından kaynaklanan ve nicelikten öte niteliksel farklılıkları ortaya çıkaran bir yönü bulunduğundan dolayı da nitel içerik analizi yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Zira bu yöntemin mesajda yer alan unsurlara göre doğrunun ve gerçekliğin hangi yollarla ve hangi türlerde oluş(turul)tuğunu ölçmeyi sağlayacağı düşünülmektedir.

Nitel analiz, araştırmacının bir konuda derinlemesine bir anlayışa sahip olabilmesini sağlamakta, bireylerin ve toplumun sahip olduğu düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını araştırmak için kullanılmaktadır. Nicel analiz ise verilerin sayısal bir

değerlendirilmesini ve istatistiksel olarak incelenmesini sağlamaktadır. Bu sayede araştırma konusunun odaklandığı problemin etki düzeyinin analizi mümkün olmaktadır. Bu analiz yöntemleri, kullanıcılarına bir başka ortam ve bir başka kimlik sunan yeni medyanın, kullanıcıların sahip oldukları düşünce, tutum ve davranışlarının, bunları yeni medya ortamlarında nasıl sunduklarının araştırılması açısından yararlı ve kullanışlıdır. Yeni medyanın dijital bir yapıya sahip olması da nicel ve nitel analizlere konu olan çok sayıdaki verinin bulunması, toplanması ve analiz edilmesi açısından daha geniş ve daha somut sonuçları mümkün kılmaktadır. Bu imkân sayesinde ise bu çalışmaya konu olan haberlerin toplumda ne şekilde ve ne düzeyde etkide bulunduğu dair bulgulara ulaşılması noktasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

Seçilen haber sitelerinin arama motorlarından elde edilen sonuçların yeterli olmadığı, arama sonuçlarını belirli sayıda sonuç çıkardığı ve daha önceki haberlere ulaşamadığı görülmektedir. Bunun için de Google arama motoruyla filtreli bir şekilde arama yapılması uygun görülmüştür.

Verilerin toplanması Google arama motoru kullanılarak filtreli bir arama ile gerçekleştirilmiştir. Bunun için “koronavirüs” ve “Covid-19” anahtar kelimelerinin kullanılması, herhangi birini içeren haberlerin belirli bir siteden toplanabilmesi adına da *Covid-19 koronavirüs site:(adres)* aramasının yapılması uygun bulunmuştur. Arama motoru araçlarından *tarih* filtrelemesi, belirlenen tarihlere göre yapılmıştır. Aynı zamanda *tarihe göre sıralı* olarak ayarlanacak aramada iki ayrı anahtar kavramın aynı haberde kullanılabilmesinden dolayı da *yinelenenleri gizle* seçeneği aktif edilmiştir. Belirlenen bu arama yöntemine göre çıkan haber sonuçları, nicel ve nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

Seçilen örneklem grubundan belirlenecek olan haberlerin doğruluk ve gerçeklik dayanakları Dünya Sağlık Örgütü’nün “Efsane Avcıları” (Mythbusters) yazısı, Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention), T.C. Sağlık Bakanlığı resmî sitesi ile teyit.org, dogrulukpayi.com, malumatfurus.org adlı doğrulama sitelerinden karşılaştırmalı olarak araştırılacaktır.

3. Araştırmanın Örneklemi

Çalışma, Covid-19 ile ilgili söylemlerin Post-Truth gerçekliği yaratma yönünün araştırılması üzerine odaklanacağından dolayı örneklemin yöntemi için Olasılıksız (Rastlantısal Olmayan) Örnekleme Yöntemleri arasından Amaçlı Örnekleme Yöntemi uygun bulunmuştur. Ele alınacak örneklemin belirlenmesi noktasında en yüksek etkileşime sahip internet haber sitelerinin hangileri olduğuna ilişkin bilimsel ya da akademik olarak üzerinde uzlaşmış, güvenilirliği ya da geçerliliği test edilmiş bir veri setine rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu verileri sağlayan ve bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğunda veri sağlayıcı olarak kabul edilen iki veri sağlayıcı kullanılmıştır. Bunlar, “alexa.com” ve “Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü”dür. Örneklemin belirlenmesinde kullanılan veriler alexa.com’un “Türkiye’deki En Popüler Siteler” listesi ile Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü 2021 Dijital Haber Raporu’nda yayımlanan haber siteleri verileridir. Veriler incelendiğinde Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü’nün raporunda verilen haber medyaları bazındaki ilk beş sitenin sondakika.com, CNN Türk Online, Sözcü Online, NTV Online ve Mynet olduğu görülmektedir. Ancak basılı haber medyasının dijital mecraları bazındaki ilk beş site Sözcü, Hürriyet, Cumhuriyet, Habertürk ve Milliyet gazetelerine ait olduğu görülmektedir. Alexa’nın verilerine göre haber medyası bazında ilk beş site ise ensonhaber.com, Yeniakit, Hürriyet, Milligazete, Sözcü ve Milliyet’e aittir.

Buradan hareketle tezin örneklemini oluşturacak haber sitelerinin sadece dijital medyada yayın yapanları arasından *ensonhaber.com*, *sondakika.com* ve *mynet.com*, hem basılı hem de dijital medyada yayın yapanlar arasından ise *hurriyet.com.tr*, *sozcu.com.tr* ve *yeniakit.com.tr* olarak belirlenmiştir.

Örnekleme grubunu, salgının başlangıcından günümüze olacak şekilde aralık 2019 ile aralık 2022 dönemlerini içeren üç yıllık süreçten belirlenen tarihlerdeki haberler oluşturmaktadır. Seçilen bu haberler, pandeminin seyrine yön vermiş ve söylencelerin arttığı düşünülen tarihlerde paylaşılan haberlerdir. Bunun sağlanabilmesi açısından da pandeminin seyrine yön vermiş ve söylencelerin arttığı düşünülen tarihlerden itibaren olmak kaydıyla ortalama birer haftalık dönemlerde kaç adet “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olduğu ile kaç adet “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber” olduğunun tespiti yapılmıştır.

Bu tespite göre toplamda üç yıllık pandemi sürecinde; haftalık bazda 26 farklı tarih aralığındaki 185 günlük süreçte altı farklı internet haber sitesinden elde edilmiştir. Toplam ulaşılan haber sayısı 2 bin 846 olmuştur. Bunlardan 2 bin 658'i "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber*" iken 188 adeti "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber*" olarak tespit edilmiştir. Bu 188 haber arasından 60 tanesi de nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Belirlenen 60 haberin seçimi ise o kategorideki haber sayılarının yoğunluğuna ve farklı haber sitelerden olmasına göre yapılmıştır.

Analiz kapsamına girecek tarih aralıkları seçilirken üç yıllık süreçte yapılan resmî açıklamalar, alınan kararlar ve Covid-19'a ilişkin T.C. Sağlık Bakanlığının yayımladığı tabloda yer alan değişiklikler gibi pandemi açısından önemli olduğu ve pandemiye yön verdiği düşünülen tarihler baz alınmıştır. Sonrasında ise bu tarihler arasından analize uygun olacağı düşünülen tarih aralıklarının seçimi yapılmıştır. Bu seçimler yapılırken "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren*" haberlerin yoğunlaştığı dönemler olmasının yanı sıra pandeminin *başı*, *ortası* ve *sonu* olması dikkate alınmıştır. Bu kategorideki haberlerin yoğunlaştığı dönemleri belirleme aşaması ise yukarıda belirtilen gelişmelerin yaşandığı tarihlerin belirlenmesi ve ardından bu belirlenen tarihlerde yayımlanan haberlerin *söylence* ve *söylence dışı* olduğu düşünülen haberler olarak ön sayımının yapılması ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen nicel veriler ise ayrı ve kapsamlı bir veri toplama çalışması ile elde edilmiştir.

3.1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Kategorilere İlişkin Bilgiler

Covid-19 ve koronavirüs ifadelerini içeren tüm haberlerden söylence haberlerinin tespitinin ve analizinin yapılabilmesi açısından toplanan veriler önce iki temel başlık altında toplanmıştır. Bu iki başlık: "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haberler*" ve "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haberler*" olarak belirlenmiştir. Bu yöntem ile "*Covid-19*" ve/veya "*koronavirüs*" ifadelerini içeren ancak çalışma kapsamında hedeflenen "*söylence*" odağı dışında kalan haberler ayrıştırılmıştır. Aynı zamanda arama sonuçlarında çıkan haber formatında olmayan köşe yazıları ve önerilen haberler listesi sonuçları çalışma kapsamına alınmamıştır. Elde edilen sonuçların ardından "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haberler*" kategorisi altı başlık altında ele alınmıştır.

“Covid-19’a ilişkin söylence dışı haberler” kapsamında Covid-19 süreçlerinde gelişen ve söylence içermeyen haberler analiz kapsamının dışında bırakılmıştır. Bunların arasında tamamen Covid-19 hastalığından uzak konuda olan haberlerin yanı sıra ünlü isimlerin test sonuçları, ölümleri ve bunlarla ilişkili söylence içermeyen magazin ve sansasyonel haberler, yönetimlerin aldığı tedbir ve kararlara ilişkin söylence içermeyen bilgi haberleri, Covid-19 tedbirleri kapsamında alınan kararlardan etkilenen ekonomi, politika, spor, kültür, eğlence, magazin, teknoloji, vb. konulardaki söylence içermeyen haberler, Covid-19 söyleminin yer aldığı söylence içermeyen kişi konulu haberler, diğer resmi ve ünlü isimlerin yaptığı açıklamaların yer aldığı söylence içermeyen haberler, bazı araştırma sonuçlarının yer aldığı söylence içermeyen haberler, genel bilgilendirmelerin yer aldığı söylence içermeyen haberler vb. bulunmaktadır.

Daha önce belirtilen veri toplama yönteminin sonuçlarına göre Covid-19 pandemisi ile doğrudan ilgili olan ve söylence içeren içerikler *“Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haberler”* kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ulaşılan haberler altı farklı kategoride ele alınmıştır. Bu kategoriler Covid-19 pandemisi kapsamında *“tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberleri”*, *“başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberleri”*, *“aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberleri”*, *“kehanet içerikli söylence haberleri”*, *“bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberleri”* ve *“söylenceyi yanlışlayan haberler”* olarak kategorilendirilmiştir.

“Tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberleri” kapsamında seçilen haberler Covid-19’a iyi geleceği, Covid-19’u yok edeceği, Covid-19’u önleyeceği söylenen tedavi yöntemleri ve tedbir önerilerini içeren ya da bunlarla ilgili olan söylence haberleridir. Bu kapsamdaki haberler, yukarıda ifade edilen doğrulama yapılacak siteler ile karşılıklı analize tabi tutulduğunda söylence olduğu sonucuna ulaşılan haberleri içermektedir. Bunların arasında hastalığı önleyen ya da yok eden bazı besin takviyeleri önerileri, bazı besin grupları önerileri, bazı aktivite ve uygulama önerileri ve benzeri içeriklere sahip haberler yer almaktadır.

“Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberleri” kategorisinde yer alan haberler pandeminin ortaya çıkışına yönelik yapılan ya da bunlarla ilgili olan söylence içerikli haberleri kapsamaktadır. Bu haberler, doğrulama siteleri tarafından teyit edilen bilgilere ters düşen iddiaları kapsamaktadır. Bunların arasında pandeminin gizli, özel,

planlı ve amaçlı bir şekilde oluşturulduğu/üretildiği yönündeki iddiaları içeren haberler yer almaktadır.

“Aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberleri” kapsamında değerlendirilen haberler arasında bildirilen veya geliştirilen aşı ve ilaçlara ilişkin asılsız, çarpıtılmış, sahte veya yalan temelli iddiaları içeren veya bunlarla ilgili olan söylence içerikli haberler yer almaktadır.

“Kehanet içerikli söylence haberleri” kategorisinde Covid-19’un nasıl etki edeceğine, izleyeceği seyre, gelecekte nasıl sonuçlar bırakacağına dair veya bunlarla ilgili olan söylence içerikli haberleri kapsamaktadır. Bu kapsamda değerlendirilen haberler doğrulama sitelerinin teyit ettiği veya bilimsel rasyonelliğe uygun olmayan haberleri kapsamaktadır. Bu haberler arasında bilimsel doğruya dayanmayan kişi öngörülleri, sahte bilimsel veya dinsel kehanetleri içeren veya bu konuları haberleştiren söylence haberleri yer almaktadır.

“Bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberleri” kapsamında Covid-19’un bulaşması veya bulaşma riski hakkındaki söylenceleri içeren veya bunlarla ilgili olan haberler yer almaktadır. Bilimsel verilerle desteklenmeyen, bilimsel verilere ters olan ya da doğrulama sitelerinin teyitleriyle çelişen haberler bu kapsamda değerlendirilmiştir.

“Söylenceyi yanlışlayan haberler” kategorisi ise Covid-19 ve/veya koronavirüs ifadeleri ile söylence içeriklerini aynı anda barındırdığı için kategoriler arasında yer almıştır. Bu kategoride Covid-19 ve/veya koronavirüs ifadelerini içeren aynı zamanda söylence içeriklerine de sahip olan ancak bu söylenceleri yayma, bildirme veya aktarma hedefinden ziyade iddiaların yanlışlarını ortaya çıkarıp doğrularını bildirme, yayma veya söylenceyi yanlışlama amacı taşıyan haberler yer almaktadır. Bu haberler arasında doğrulama siteleri tarafından teyitlenen doğrulara ters düşen haberler ve söylence haberlerini doğrudan yanlışlayan haberler yer almaktadır.

3.2. Araştırma Kapsamında Belirlenen Tarihlerle İlişkin Bilgiler

Çalışma kapsamında ele alınan aralık 2019 ile aralık 2022 arasındaki üç yıllık dönemden elde edilecek haberlerin analizini yapmak çok daha uzun ve kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle örneklem verileri Covid-19 pandemisi kapsamında kritik olduğu düşünülen belirli tarihlerle sınırlandırılmıştır. Amaçlı Örneklem yönteminin kullanılmasından dolayı ise rastgele bir belirleme yerine söylencelerin artışa geçtiği

düşünülen tarihler ele alınmıştır. Bu tarihlerin tercihi ise yetkililerin sürece yön veren bazı açıklamalarına, süreçte yaşanan önemli değişikliklere; salgının başı, ortası, sonu olmasına ve toplumda yankı uyandıran olaylara göre yapılmıştır. Aynı zamanda belirlenen tarihler; yaşanan olayların yankısı, medyaya bildirilmesi, haberleştirilmesi ve yayımlanması süreçlerini de gerektirdiğinden dolayı belirlenen tarihlerden itibaren yaklaşık birer haftalık süreçleri içermektedir. Belirlenen tarihler arasında yakınlık olması nedeni ile seçilen bazı tarih aralıkları bir haftadan daha geniş olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda belirlenen tarih aralıklarını ve belirlenme gerekçelerini şöyle açıklamak mümkündür:

31 Aralık 2019’da Çin’in Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde kaynağı bilinmeyen gizemli bir solunum yolu rahatsızlığının ortaya çıktığı Dünya Sağlık Örgütü’ne bildirilmiştir. Bu bağlamda 31 Aralık 2019-6 Ocak 2020 tarih aralığının seçilmesi uygun görülmüştür.

11 Ocak 2020 tarihinde Covid-19 hastalığı yüzünden gerçekleşen ilk ölüm haberi Çin’den gelmiştir. Bu nedenle 11-17 Ocak 2020 tarih aralığı seçilmiştir.

11 Mart 2020 Türkiye’de ilk vakanın bildirilmesi akabinde 12 Mart 2020 tarihinde okulların tatil edilmesi, uzaktan eğitime geçiş ile ilgili açıklama yapılması, DSÖ’nün yaşanan sağlık krizini pandemi olarak ilan etmesi gibi olaylar toplum tarafından soru işaretleri, tedirginlik ve korku geliştirebilecek süreçler olarak görülmüştür. Bu yüzden 11-18 Mart 2020 tarih aralığı analiz kapsamına dâhil edilmiştir.

17 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de ilk vefat tabloda yer almış, 18 Mart 2020 tarihinde T.C. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, Twitter hesabından bildirmiştir. Bunun yanı sıra 21 Mart 2020 saat 24.00’den sonra 65 yaş üstü vatandaşlara sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bu tarihler yaşanan olayların ilk vakanın bildirildiği haftanın hemen sonrasında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda 19-27 Mart 2020 tarihleri arasında “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren” haberlerin yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bu tarih aralığının analiz kapsamına dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.

27 Mart 2020 tarihinde “Toplam İyileşen Hasta Sayısı”, “Bugünkü Hasta Sayısı”, “Bugünkü Test Sayısı” ve “Bugünkü Vefat Sayısı” verileri T.C. Sağlık Bakanlığının resmî sitesinde yer alan Covid-19’a ilişkin verilerin paylaşıldığı tabloda açıklanmaya başlamıştır. Bu veriler Covid-19 salgınının seyri hakkında günlük olarak bilgi aktarımı

anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda toplumun Covid-19 pandemisine ilişkin konuştuğu ve söylem ürettiği konuları teşkil eden verilerin tabloda yer verilmesinin başlangıcıdır. Bu nedenle de 27 Mart-2 Nisan 2020 tarih aralığının seçilmesi uygun görülmüştür.

3 Nisan 2020 tarihi itibarıyla 20 yaş altı vatandaşlara sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bunun yanı sıra 4 Nisan 2020 tarihinde “Bugünkü İyileşen Sayısı” verileri belirtilen tabloda yer almaya başlamıştır. 9 Nisan 2020 tarihinde yaşanan bir başka gelişme nedeniyle o tarih itibarıyla ele alınacak ek bir hafta aralığı eklenmiştir. Bu nedenle de 3-8 Nisan 2020 tarihlerini kapsayan altı günlük bir tarih aralığı belirlenmiştir.

9 Nisan 2020 günü (10 Nisan 2020’ye 2 saat kala) 10 Nisan ila 12 Nisan 2020 tarihleri arasında büyükşehir statüsündeki 30 il ve Zonguldak ilinde iki günlük sokağa çıkma yasağı uygulanacağı bilgisi açıklanmıştır. Belirtilen bu tarih, 250 bin insanın erzak sağlamak amacıyla marketlere ve büfelere akın etmesine aynı zamanda yaklaşık bir aydır uygulanan izolasyon kurallarının ihlal edilmesine neden olmuştur. Bu açıklamanın ardından ise İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’ya çok sayıda eleştiri yöneltilmiştir. Belirlenecek tarih aralığının başlangıç günü, açıklamanın yapıldığı 9 Nisan 2020 tarihi olmasının yanı sıra çalışma kapsamında değerlendirilecek bir haftalık sürecin çıkma yasağının başladığı tarih olan 10 Nisan 2020 tarihi baz alınarak seçilmesine ve bu kapsamda da ele alınacak tarih aralığının 9-16 Nisan 2020 olmasına karar verilmiştir.

Benzer şekilde 17 Nisan 2020 tarihinde de 30 büyükşehir ve Zonguldak ilinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu yasak 17 Nisan 2020 ila 19 Nisan 2020 arasında uygulanmıştır. Dolayısıyla 17-23 Nisan 2020 tarihleri arasındaki dönemin çalışma kapsamında ele alınması kararlaştırılmıştır.

Arife günü dâhil olmak üzere Ramazan Bayramı (23-24-25-26 Mayıs 2020) boyunca 81 ilde sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bu nedenle 23-29 Mayıs 2020 tarih aralığının tez kapsamına dâhil edilmesine karar verilmiştir. Bu ve sokağa çıkma yasağına ilişkin diğer tarih aralıklarının seçilme nedeni, insanların sokağa çıkma uygulamalarının yaşandığı günlerde evlerde kalarak internet aracılığıyla daha çok etkileşime girmeleri ve buna bağlı olarak söyleneceğin üretiminin artışa geçme olasılığının artırmasıdır.

12 Eylül 2020 tarihinde 81 ilde şehirlerarası otobüslerde HES kodu zorunluluğu getirilmiştir. Bu konu gündelik yaşamda birçok söyleme neden olmuştur. Bu nedenle de

söylence oluşumuna neden olabileceği düşünülmüştür. Buradan hareketle de 12-18 Eylül 2020 tarih aralıkları seçilmiştir.

30 Eylül 2020 tarihinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 29 Temmuz 2020 tarihinde vaka sayılarından hasta sayılarının açıklanmasına geçildiğini duyurmuştur. Fahrettin Koca'nın yaptığı bu açıklama ile 28 Temmuz 2020 tarihine kadar vaka sayılarının açıklandığı ve 29 Temmuz 2020'de hasta sayılarının açıklanmaya başlandığı anlaşılmıştır. Bu duruma ve hasta-vaka arasındaki farka ilişkin konular bir süre gündemi meşgul etmiş ve çeşitli eleştirilere neden olmuştur. Buradan hareketle de 30 Eylül-6 Ekim 2020 tarihleri arasının çalışma kapsamına dâhil edilmesine karar verilmiştir.

17 Kasım 2020 tarihinde Koronavirüs Bilim Kurulu üyesi Prof. Dr. Deniz Çalışkan, Türkiye'de aşılamanın 23 Aralık'ta başlayacağını açıklamıştır. O dönemde aşı ve aşılama konusundaki soru işaretlerinin bulunması ile aşı karıştırlarının yeni medya ortamlarında gündem olmasının kamuoyu açısından belirsizliği ve tedirginliği artırıcı bir etki yarattığı düşünülmektedir. Bakıldığında 17-23 Kasım 2020 tarih aralığında *“Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren”* haberlerin yoğunlaştığı görülmüştür. Bu sebeple bu tarih aralığı analiz kapsamına dâhil edilmiştir.

25 Kasım 2020 tarihinde “Bugünkü Vaka Sayısı” verileri tabloda yer almaya başlamıştır. Gündemde vaka sayılarına ilişkin çoğunluğu iddia içerikli birçok söylem yer almıştır. Bu nedenle de 25 Kasım-1 Aralık 2020 tarih aralıklarının ele alınması kararı alınmıştır.

3 Aralık 2020 tarihinde Fahrettin Koca, bir aşı için sözleşme imzalandığını ve 11 Aralık 2020'den sonra Türkiye'ye geleceğini duyurmuştur. Aşı, pandemi seyri açısından hem çok beklenen hem de birçok eleştiriye ve endişeye neden olan bir mesele halini almıştır. Aşı konusunda çok sayıda iddia ve eleştirel söylem gündemi meşgul etmiştir. Bu nedenle de 3-8 Aralık 2020 tarih aralığının seçilmesine karar verilmiştir.

9 Aralık 2020 tarihinde Fahrettin Koca, aşı teslimatının ilerleyen birkaç gün içerisinde yapılmasının planlandığı, kademeli olarak önce 50 milyon doz geleceği, aşının 14-21 gün arayla ve iki doz halinde uygulanacağı bilgilerini içeren açıklamayı yapmıştır. Bu açıklamayla birlikte aşı ile ilgili eleştiri, iddia ve tepkiler bir kez daha yükselişe geçmiştir. Bu nedenle de 9-15 Aralık 2020 tarih aralığı çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

13 Ocak 2021 tarihinde Fahrettin Koca, Türkiye’de uygulanacak olan koronavirüs aşısının birincisini olmuştur. Bu olay toplumda mevcut olan belirsizlik ve tedirginlik hali nedeniyle aşının bazı kesimler açısından güvenilir olduğu mesajını uyandırırken bazı kesimler tarafından komplo teorilerinin oluşturulmasına neden olmuştur. Bu dönemde aşya yönelik tutum ve davranışlar ile aşı karşıtlarının medyadaki varlığı yeniden tetiklenmiştir. Aynı zamanda 13-19 Ocak 2021 tarihleri arasında “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren” haberlerin arttığı görüldüğünden dolayı bu tarih aralığının analiz kapsamına alınmasına karar verilmiştir.

2 Nisan 2021 tarihinde ilk kez Biontech aşısı uygulanmaya başlanmıştır. Pandemi sürecinde aşı ile ilgili endişeleri, iddiaları ve soru işaretlerini içeren çok sayıda söylem üretilmiştir. Aşı olunması kimileri için güven kimileri için eleştiri kaynağı olarak karşılanmıştır. Güvenilirliğinin yüksek olduğunu gösteren araştırma sonuçları, Almanya’da üretildiği ve Türk doktorlar tarafından geliştirildiği bilgileri Biontech aşısına olan yaklaşımları diğer aşılara göre farklı kılmıştır. Bu nedenle de 2-8 Nisan 2021 tarih aralığının seçilmesi kararlaştırılmıştır.

29 Nisan ile 17 Mayıs 2021 tarihleri arasında 81 ilde uzun bir tam kapanma sürecine girilmiştir. Bu dönemde insanlar evlerinde kalmış ve dijital platformları yoğun bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Çoğu iş, eğitim, alışveriş gibi süreçler dijital ortamlardan yürütülmüştür. Dolayısıyla bu durumun hayatın olağan işleyişine yön verdiği söylenebilmektedir. Bununla birlikte dijital ortamlarda üretilen ve tüketilen içeriklerde ve bu içeriklere olan maruziyet yoğunluğunda artış meydana gelmiştir. Çok sayıda fikir ve bilgi dolaşıma girmiştir. Bu durum kimi açıdan olumlu sonuçlara vesile olurken kimi durumlar için fikir ayrılıkları, fikir çatışmaları, kutuplaşmalar, dedikodular, komplo teorileri ve sahte bilgilerin oluşturduğu infodemik durumlara yol açmıştır. Kapanmanın başlangıcından itibaren bir haftalık süreç ele alındığında “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren” haberlerin yoğunlaştığı görülebilmektedir. Dolayısıyla 29 Nisan-5 Mayıs 2021 tarih aralığının analiz kapsamına alınması uygun görülmüştür.

Açıklanan bir karar ile Türkiye, 17 Mayıs 2021 tarihinden itibaren etaplar halinde “kademeli normalleşme” sürecine girmiştir. Buna göre belirtilen tarihten itibaren hafta sonları tamamen kapsanacak şekilde saat 21.00’den 05.00’e kadar sokağa çıkma kısıtlaması uygulanmıştır. Ayrıca 18 Mayıs 2021 tarihinde Fahrettin Koca, “Bu hafta 10

milyon doz Sinovac, Haziran’da da 30 milyon BioNTech aşısı gelecek” açıklamasını yapmıştır. Normalleşme sürecine geçiş döneminde konuya ilişkin çok sayıda söylem ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Türkiye’de Covid-19 aşısına ilişkin yoğunluklu kullanılan iki aşı için sipariş verildiği açıklamasının yapılması aşya karşı söylemleri artıran etki yaratmıştır. Bu nedenle 17-23 Mayıs 2021 tarih aralığının seçilmesine karar verilmiştir.

1 Haziran 2021 saat 05.00’ten başlamak üzere 1 Temmuz 2021 saat 05.00’e kadar olan bir aylık dönemde kademeli normalleşme sürecinin bir sonraki kademesine geçilmiştir. Buna göre sokağa çıkma kısıtlaması saat 22.00’den sabah 05.00’e kadar olacak şekilde düzenlenmiş, pazar günleri ise tamamen kısıtlama kapsamında kalmıştır. Alınan bu karar toplumda birçok söylemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1-7 Haziran 2021 tarih aralığının çalışma kapsamında ele alınmasına karar verilmiştir.

30 Haziran 2021 Fahrettin Koca, Delta varyantına karşı aşılamanın varyantlar üzerinde etkili olacağını kararlaştırdıklarını belirterek Biontech 2. doz aşılarının 6-8 hafta sonra vurulabilmesi kararının dört haftaya düşürüldüğünü açıklamıştır. 1 Temmuz 2021 saat 05.00’ten itibaren ise sokağa çıkma ile buna bağlı olarak uygulanan şehirler arası seyahat kısıtlamaları sona ermiştir. Ayrıca 4 Temmuz 2021 tarihinde de aşılama tablosuna geçilmiş, daha önce yayımlanan vaka, hasta, vb. bilgilerin yer aldığı veriler haftalık raporlar halinde yayımlanmaya başlanmıştır. Gerçekleşen bu gelişmelerden dolayı da 30 Haziran-7 Temmuz 2021 tarih aralığının seçilmesi uygun görülmüştür.

8 Temmuz 2021 tarihinde CoronaVac’ın (SinoVac) faz 3 sonuçları açıklanmıştır. Ayrıca 5 Temmuz 2021 tarihinde de “Bugünkü Hasta Sayısı” ibaresi Genel Koronavirüs Tablosundan kaldırılmıştır. Aşya ilişkin faz 3 sonuçları toplumda birçok söylemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda günlük hasta sayısının tabloda yer verilmemesi ise bir başka gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla 8-14 Temmuz 2021 tarih aralığının seçilmesine karar verilmiştir.

21 Ekim 2021 tarihinde ise Türkiye’de Covid-19 aşılama sürecinde yoğunluklu olarak kullanılan diğer aşı Pfizer-BioNTech’in faz 3 sonuçları açıklanmıştır. Aşıların faz çalışmaları sonuçlarının farklı değerlerde çıkması, kiminin yüksek kiminin düşük oranlarda olması aşı hakkındaki söylemleri ve bu konuda ortaya atılan söylenceleri artırmıştır. Bu nedenle de 21-27 Ekim 2021 tarih aralığının seçilmesi kararlaştırılmıştır.

15 Aralık 2021 tarihinde Fahrettin Koca tarafından yapılan “Koronavirüs Bilim Kurulu Toplantısına İlişkin Açıklama”da “Aşı takviminin üzerinden üç aydan uzun süre geçmişse diledikleri aşı türü ile hatırlatma dozu aşısı olabileceklerdir” açıklaması yapılmıştır. Aşılamaya ilişkin gelişmeler, toplumda söylemlerin artmasına neden olmuştur. Bu durum da birtakım söylencelerin artmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple de 15-21 Aralık 2021 tarih aralığının ele alınması uygun görülmüştür.

3 Mart 2022 tarihinde HES kodu sorgulaması ve PCR test sonucu ibrazı talebine son verilmiştir. Bu durum Covid-19 pandemisinin seyri kapsamında bulaş ve bulaş ihtimaline karşı aynı zamanda da tedbirlere ilişkin alınan kararlar hakkında söylemleri artıran bir gelişme olmuştur. Dolayısıyla 3-9 Mart 2022 tarih aralığının çalışma kapsamında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

8 Temmuz 2022 tarihinde ikinci hatırlatma dozunun yapılması çağrısı yapılmıştır. 8-14 Temmuz 2022 tarihleri, “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren” haberlerin artması ile pandeminin ilerlediği ve aşılanmanın önemli bir seviyesine ulaştığı bir tarih olması açısından önemli görülmüştür. Bundan dolayı da bu tarih aralığının analiz kapsamına dâhil edilmesine karar verilmiştir.

Buna göre analiz kapsamına alınacak tarih aralıkları 31 Aralık 2019-6 Ocak 2020, 11-17 Ocak 2020, 11-18 Mart 2020, 19-27 Mart 2020, 27 Mart-2 Nisan 2020, 3-8 Nisan 2020, 9-16 Nisan 2020, 17-23 Nisan 2020, 23-29 Mayıs 2020, 12-18 Eylül 2020, 30 Eylül-6 Ekim 2020, 17-23 Kasım 2020, 25 Kasım-1 Aralık 2020, 3-8 Aralık 2020, 9-15 Aralık 2020, 13-19 Ocak 2021, 2-8 Nisan 2021, 29 Nisan-5 Mayıs 2021, 17-23 Mayıs 2021, 1-7 Haziran 2021, 30 Haziran-7 Temmuz 2021, 8-14 Temmuz 2021, 21-27 Ekim 2021, 15-21 Aralık 2021, 3-9 Mart 2022, 8-14 Temmuz 2022 olmuştur.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın odaklandığı tarih aralığı ile araştırma evreninin genişliği, anahtar kavramların kullanım çeşitliliği ve verilerin toplanması açısından birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıklardan ilki örneklem toplama araçlarıyla ilgilidir. Seçilen haber sitelerinin arama motorlarından elde edilen sonuçların yeterli olmadığı, arama sonuçlarının kısıtlı düzeyde sonuç çıkardığı ve daha önceki haberlere ulaşamadığı görülmektedir. Bunun nedenle de Google arama motoru ile filtreli bir şekilde arama yapılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı örneklem toplamada kullanılacak anahtar kavramların çeşitliliğine ilişkindir. Covid-19 pandemisi süreç içerisinde farklı adlarla ifade edilmiştir. Aynı zamanda dil farklılıklarından dolayı da bazı farklı adlandırmalar bulunmaktadır. Örneğin İngilizce dili için Corona, Coronavirus, Covid-19 gibi ifadelerin kullanıldığına, Türkçe dilindeki haberlerde ise Korona, Koronavirüs, Kovit-19 ve Kovid-19 gibi kullanımların olduğuna rastlanmıştır. Analiz kapsamında yer alan haberler, Türkçe dilinde olduğundan dolayı kullanımı doğru kabul edilen ve yaygın olan iki kullanım tercih edilmiştir. 11 Şubat 2020 tarihinde DSÖ'nün “yeni tip koronavirüs” kullanımını “Covid-19” olarak değiştirmesi ve öncesinde “yeni tip koronavirüs” şeklinde yoğunlukla kullanılması açısından anahtar kavramlar “Covid-19” ve “koronavirüs” olarak belirlenmiştir. “Koronavirüs” kullanımının önüne gelen “yeni tip” ifadesinin kullanıma dâhil edilmeme sebebi “koronavirüs” ifadesinin “yeni tip koronavirüs” ifadesine göre daha kapsamlı bir arama sonucu çıkarmasıdır.

Çalışmanın diğer bir sınırlılığı araştırma evreninin büyüklüğüne ilişkindir. Aralık 2019 ile aralık 2022 arasındaki üç yıllık dönemden elde edilecek tüm haber sitelerindeki haberlerin analizini yapmak çok daha uzun ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bundan dolayı da örneklem grubu altı farklı site ve Covid-19 pandemisi kapsamında kritik olduğu düşünülen belirli tarihlerle sınırlandırılmıştır. Amaçlı Örneklem yönteminin kullanılmasından dolayı ise rastgele bir belirleme yerine söylencelerin artışa geçtiği düşünülen tarihler ele alınmıştır. Bu tarihlerin tercihi ise yetkililerin sürece yön veren bazı açıklamalarına, süreçte yaşanan önemli değişikliklere; salgının *başı*, *ortası*, *sonu* olmasına ve toplumda yankı uyandıran olaylara göre yapılmıştır.

5. Nicel İçerik Analizi

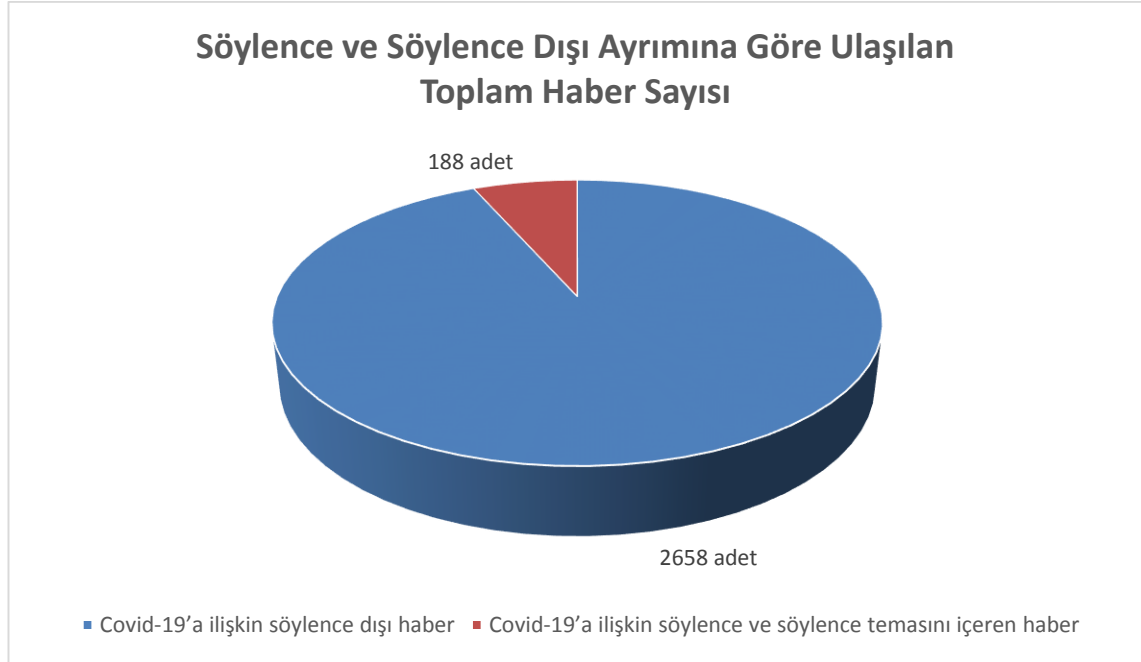
Covid-19 pandemisi sürecinde ortaya atılan iddiaların gerçeklik algılarını nasıl değiştirdiğinin tespit edilmesi, bireysel ve küresel çapta sağlığı nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesi bu tür içeriklerin yaygınlığı ile de ilişkilidir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi sürecinde hangi tarih aralıklarında, ne düzeyde, hangi kategorilerde kaç adet söylence haberi yayımlandığının belirlenmesi açısından nicel içerik analizi yapılması uygun görülmüştür.

Bu bağlamda Covid-19 ile ilgili ulaşılan toplam haber sayısı, söylence dışı haber sayısı, söylence olduğu belirlenen haber sayısı ve söylence haberlerinin hangi kategorilerde kaç adet olduğu verileri seçilen haber sitelerine ve öne çıktığı belirlenen tarih aralıklarına göre toplanmıştır.

5.1. Söylence ve Söylence Dışı Ayrımına Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı

Covid-19 özelinde yapılan haberlerin ne düzeyde söylence içerikli olduğunun belirlenmesi ve söylence haberlerinin diğer haberlerden ayrıştırılabilmesi açısından Covid-19 ile ilgili ulaşılan toplam haber sayıları *söylence* ve *söylence dışı haber* olarak iki temel kategoride ele alınmıştır.

GRAFİK 1 Söylence ve Söylence Dışı Ayrımına Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı

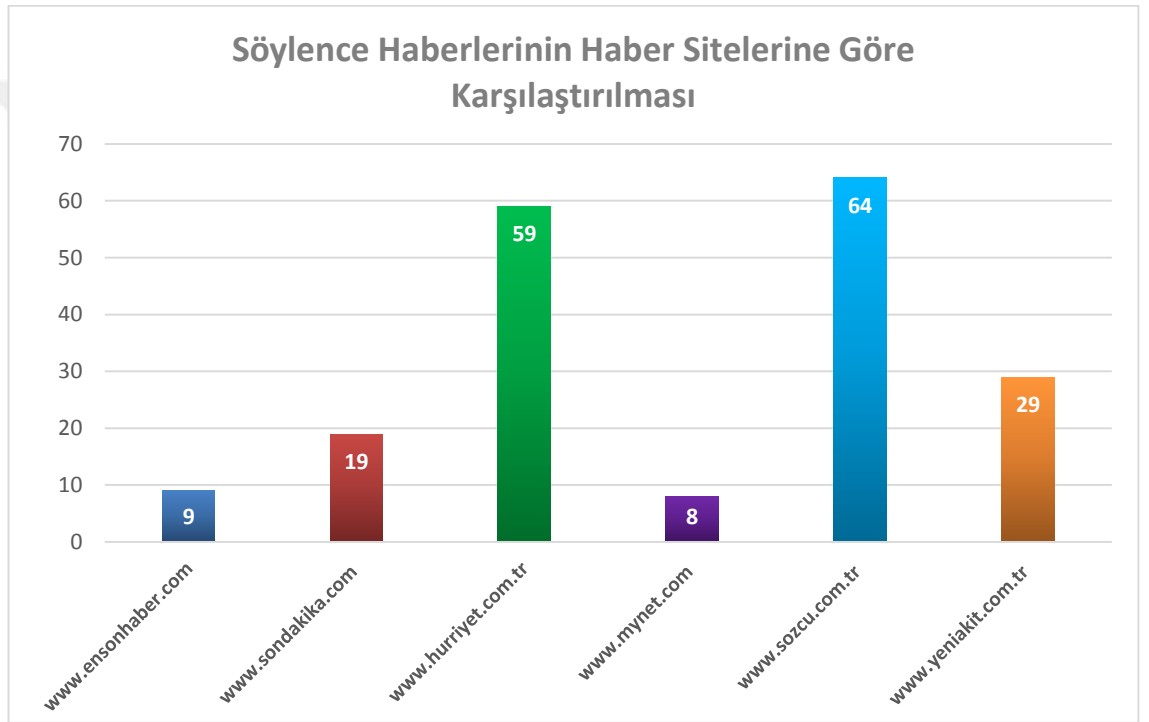
Covid-19 özelinde toplam ulaşılan haber sayısı 2 bin 846 olmuştur. Bunlardan 2 bin 658'i "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber*" iken 188 adeti "*Covid-19'a ilişkin*

söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Bu 188 haber arasından 60 tanesi de nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

5.2. Ulaşılan Haberlerin Haber Sitelerine Göre Karşılaştırılması

Haberlerin gerçeklik algılarına olan etkisi, söylencelerle girilen etkileşimin yoğunluğu ile de ilgilidir. Bu bağlamda en çok etkileşim aldığı görülen haber sitelerinin ne düzeyde söylence haberi ürettiği önem arz etmektedir. Bu nedenle de söylence haberlerinin haber sitelerinde, ne düzeyde olduklarının tespiti sağlanmıştır.

GRAFİK 2 Söylence Haberlerinin Haber Sitelerine Göre Karşılaştırılması

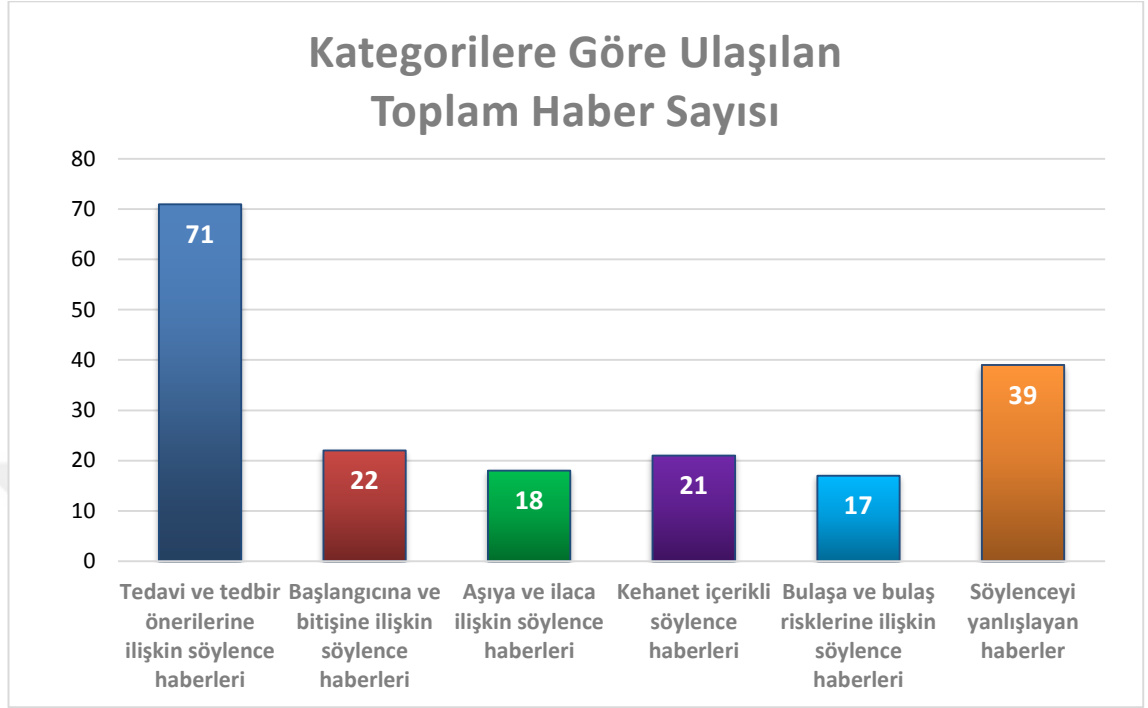

Haber sitelerine göre söylence içerikli haberler www.ensonhaber.com’da 9, www.sondakika.com’da 19, www.hurriyet.com.tr’de 59, www.mynet.com’da 8, www.sozcu.com.tr’de 64 ve www.yeniakit.com.tr’de ise 29 adet olarak tespit edilmiştir.

5.3. Kategorilere Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı

Covid-19’a ilişkin üretilen söylence içerikli haberlerin hangi kategorilere göre yoğunluk gösterdiğini belirlemek gerçeklik algılarının nasıl etkilendiğini ve hangi kategorilerde söylence haberlerinin daha yoğun olduğunu belirlemek açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla da söylence haberlerinin hangi kategoride ve ne düzeyde yoğunluk gösterdiği belirlenmiştir.

GRAFİK 3 Kategorilere Göre Ulaşılan Toplam Haber Sayısı

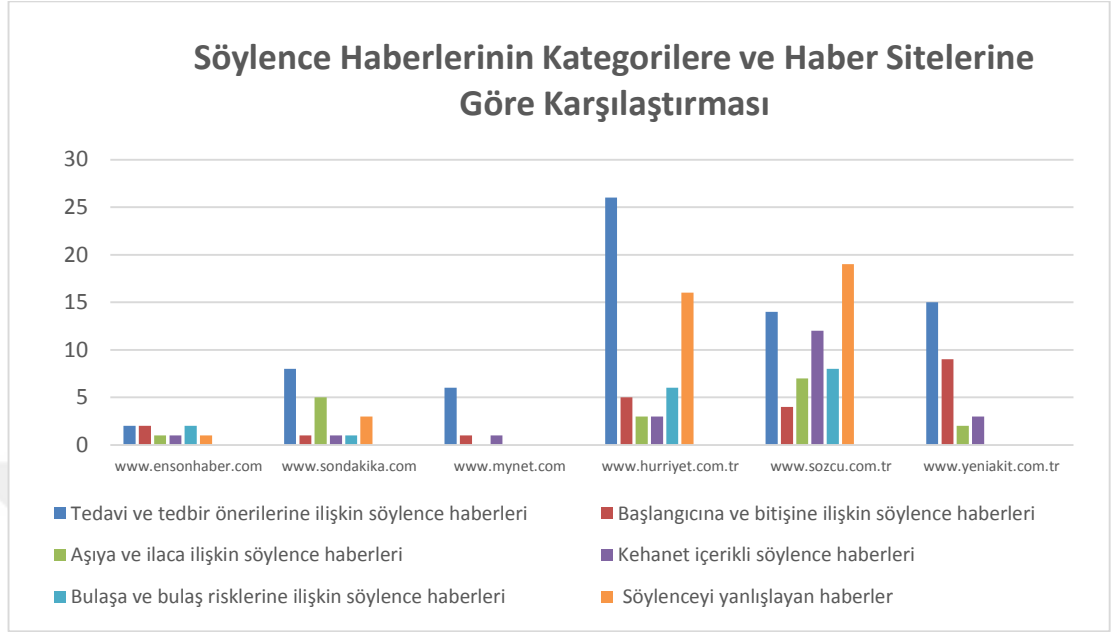

Tespit edilen 188 “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” arasında toplamda 71 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 22 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 18 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 21 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 17 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 39 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır.

5.4. Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı

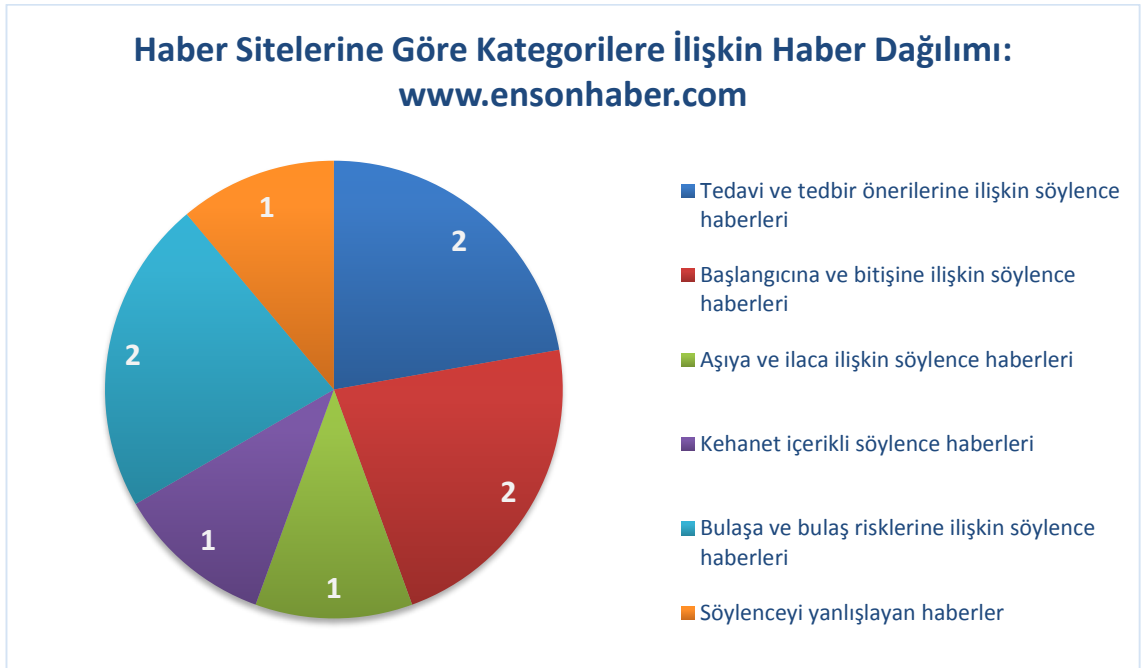
Yapılan nicel analizler kapsamında ayrıca hangi haber sitesinin, hangi kategoride ve ne miktarda söylence haberi yayımladığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda da her haber sitesi için ulaşılan toplam söylence haberlerinin kategorilere göre dağılımının tespiti sağlanmıştır.

GRAFİK 4 Söylence Haberlerinin Kategorilere ve Haber Sitelerine Göre Karşılaştırması

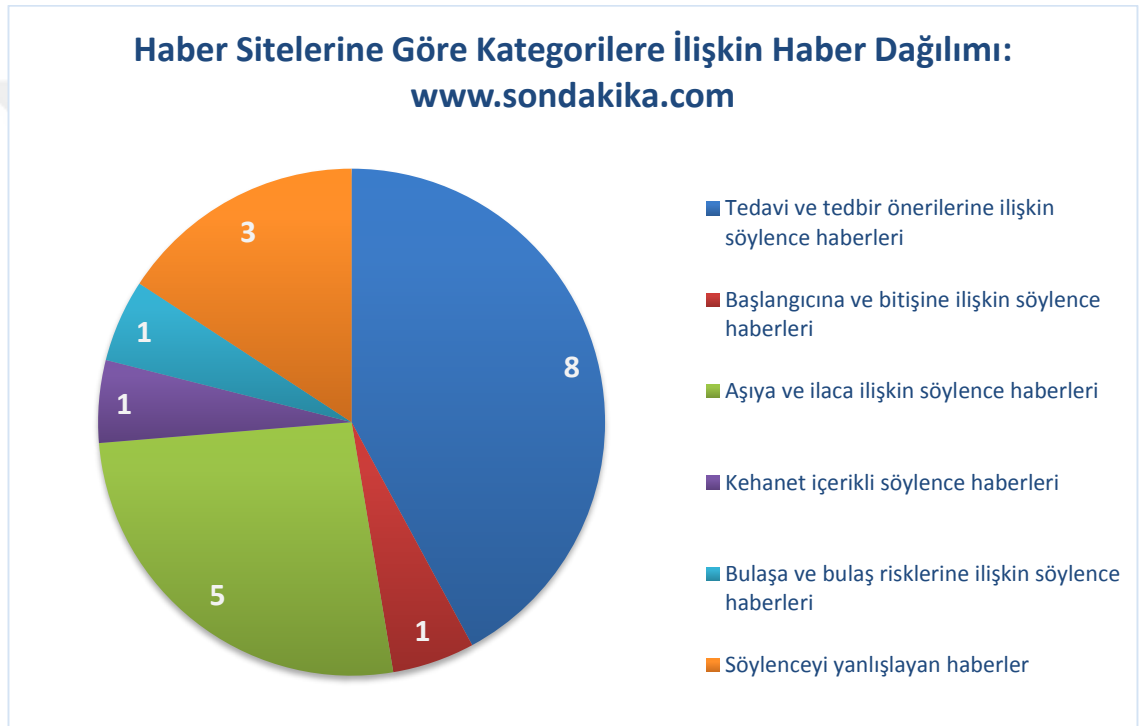
Yapılan nicel analizlere göre 71 adet ile en çok *tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* kategorisinde, en az ise 17 adet ile *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* üretildiği görülmektedir. Kategoriler, sitelere göre karşılaştırıldığında 64 adet ile en çok söylence haberini üreten haber sitesinin www.sozcu.com.tr; en az söylence üreten haber sitesinin ise 8 adet ile www.mynet.com olduğu bulgulanmıştır.

GRAFİK 5 Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.ensonhaber.com

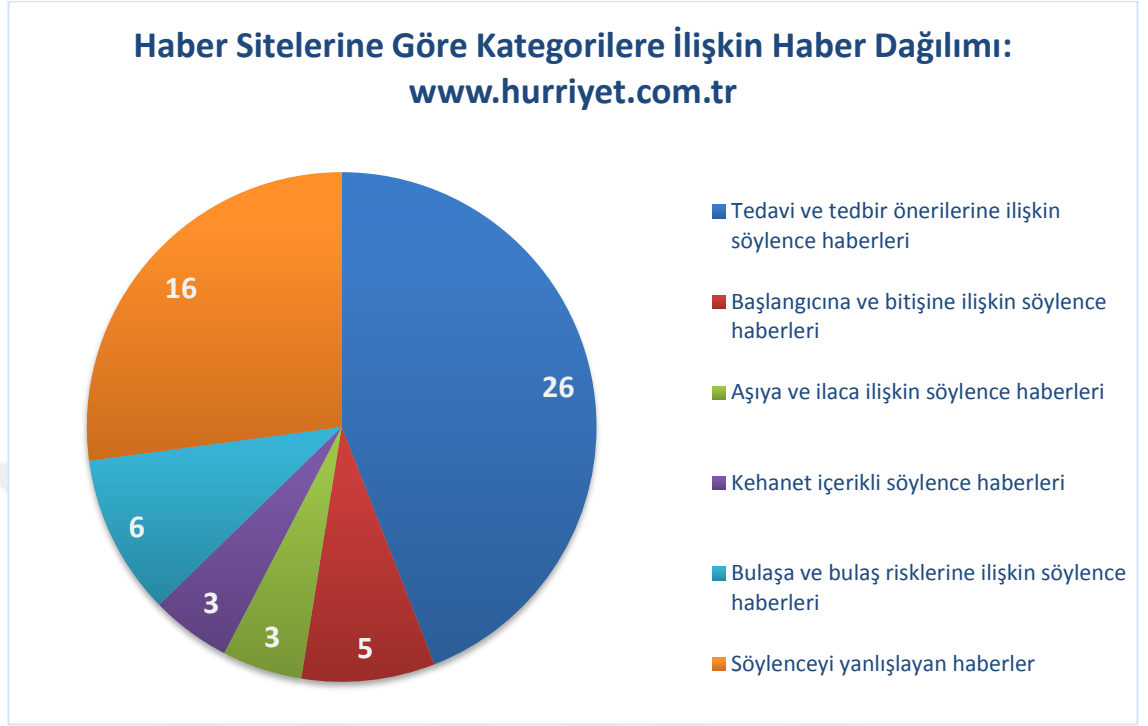
www.ensonhaber.com haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı 82'dir. Bunlardan 73 adeti "Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber", 9 adet ise "Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber" olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 2 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 2 adet *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberleri*, 1 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 2 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 1 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* tespit edilmiştir.

GRAFİK 6 Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.sondakika.com

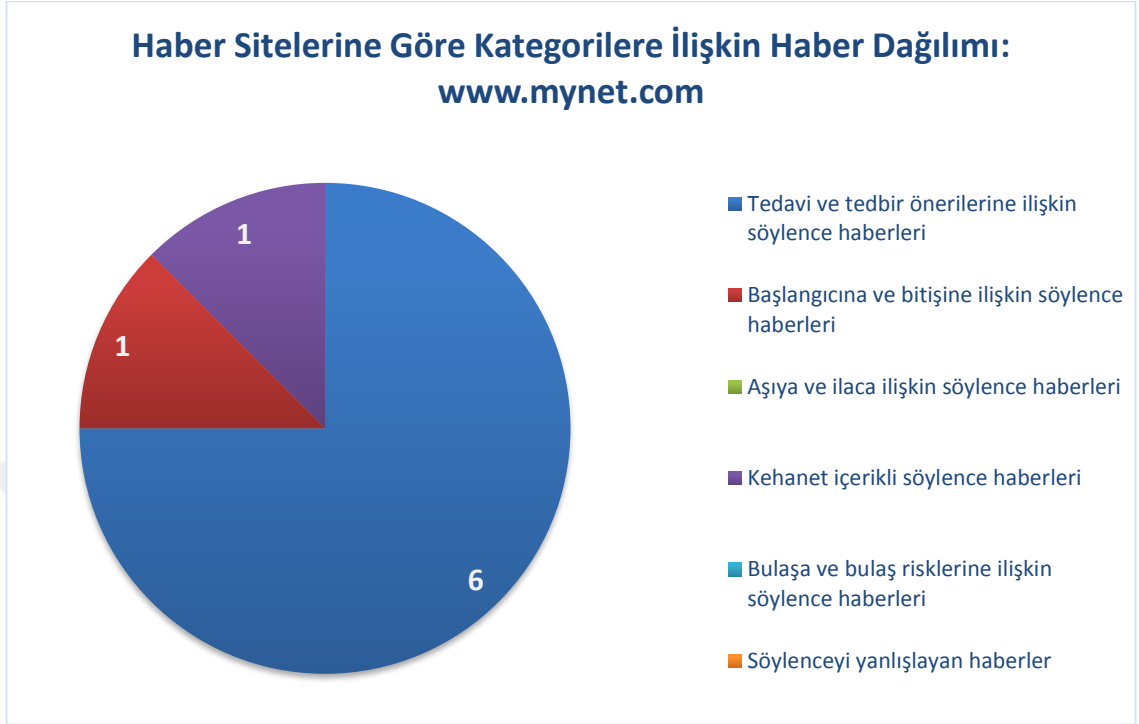
www.sondakika.com haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı 366'dır. Bunlardan 347 adeti "Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber", 19 adet ise "Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber" olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 8 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 5 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 1 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 3 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* tespit edilmiştir.

GRAFİK 7 Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.hurriyet.com.tr

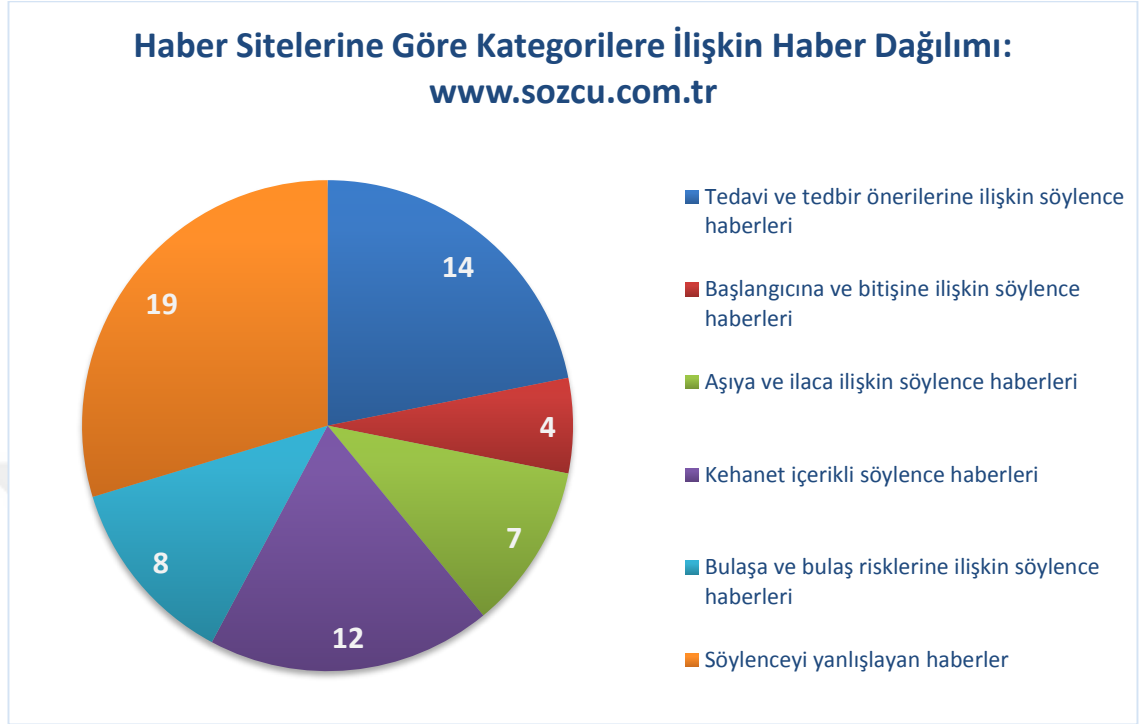
www.hurriyet.com.tr haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı bin 5'tir. Bunlardan 946 adeti "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber*", 59 adet ise "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber*" olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 26 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 5 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 3 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 3 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 6 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 16 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* tespit edilmiştir.

GRAFİK 8 Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.mynet.com

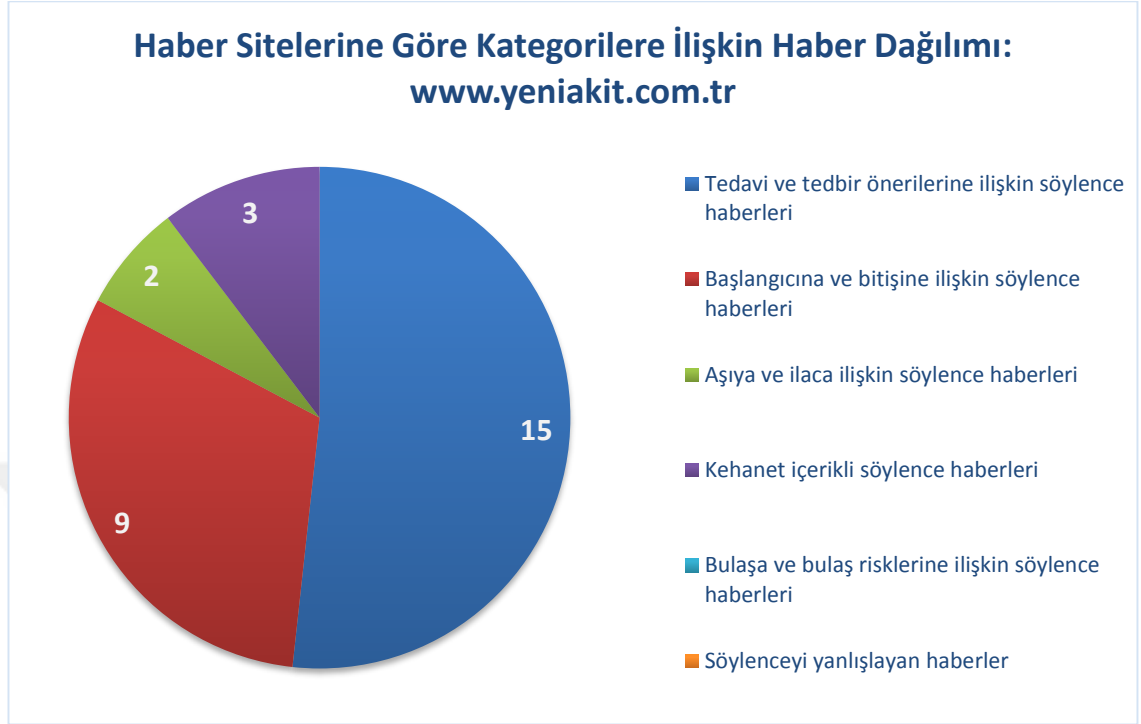

www.mynet.com haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı 303'tür. Bunlardan 295 adeti "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber*", 8 adet ise "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber*" olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 6 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberi* tespit edilmiştir. *Aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ve *söylenceyi yanıtlayan habere* rastlanmamıştır.

GRAFİK 9 Haber Sitelerine Göre Kategorilere İlişkin Haber Dağılımı: www.sozcu.com.tr

www.sozcu.com.tr haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı 897’dir. Bunlardan 833 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 64 adet ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 14 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 4 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 7 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 12 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 8 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 19 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* tespit edilmiştir.

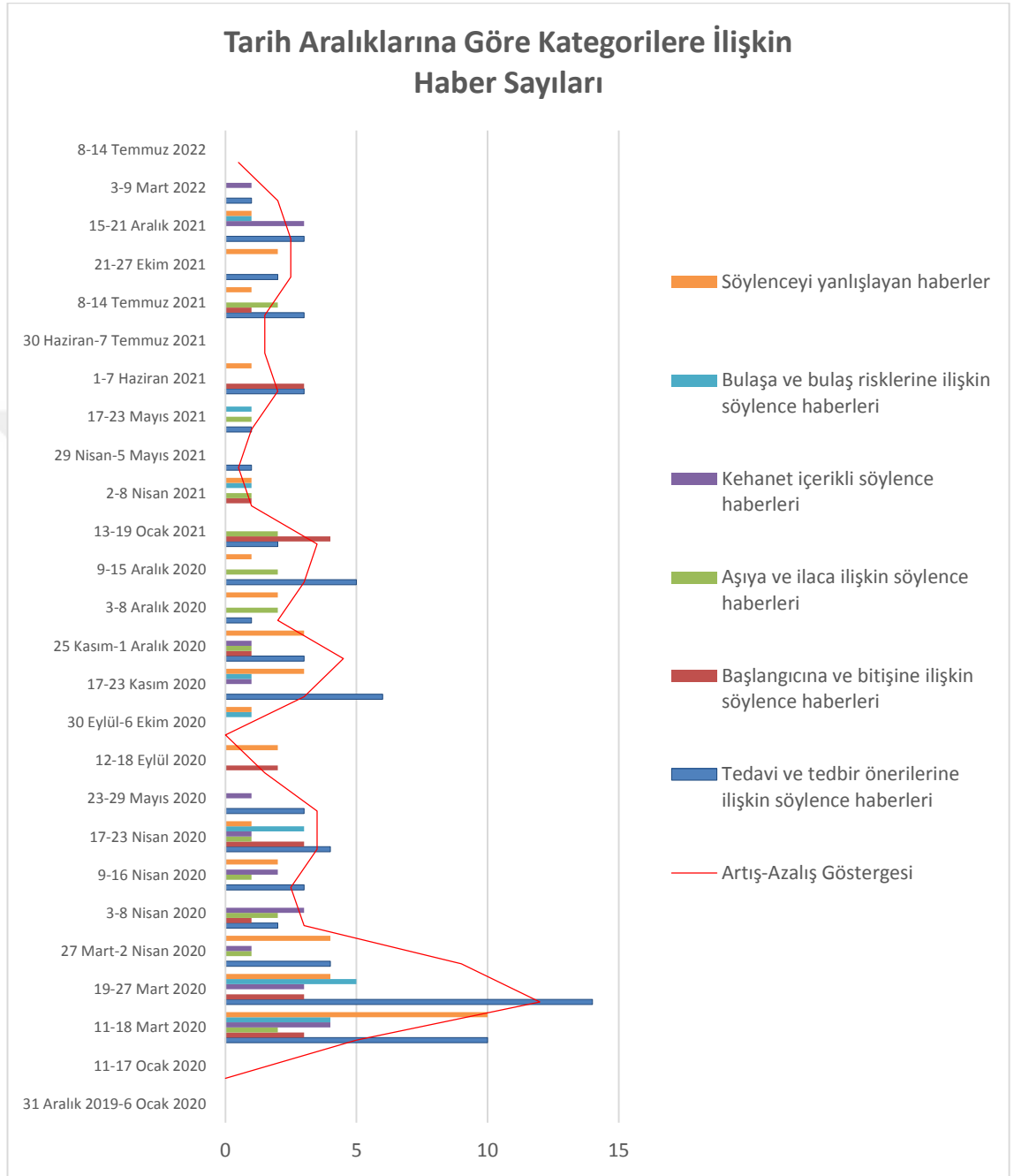

www.yeniakit.com.tr haber sitesine yönelik yapılan analizde ulaşılan toplam haber sayısı 193'tür. Bunlardan 164 adeti "*Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber*", 29 adet ise "*Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber*" olarak tespit edilmiştir. Bunların arasından 15 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 9 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 3 adet *kehanet içerikli söylence haberi* tespit edilmiştir. *Bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine ve söylenceyi yanlışlayan habere* rastlanmamıştır.

5.5. Tarih Aralıklarına Göre Kategorilere İlişkin Haber Sayıları

Belirlenen kıstaslardan biri de tarih aralıklarına ilişkindir. Covid-19 pandemisini deneyimleyenlerin daha önce böyle bir sağlık krizini yaşamamış olmaları ve tedavisinin olmaması büyük belirsizliklerin doğmasına neden olmuştur. Süreç içerisinde bu belirsizlikler kimi zaman giderilmiş kimi zaman daha da bulanık hale gelmiştir. Belirsizlikleri körükleyen nedenin ise çalışma kapsamında ele alınan söylenceler olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla analiz kapsamında belirlenen üç yıllık pandemi sürecinde yayımlanan söylence haberlerinin hangi dönemlerde, ne düzeyde artıp azaldığının ve bunun nedenlerine ilişkin düşüncelerin neler olduğunun tespit edilmesi önem arz etmektedir.

GRAFİK 11 Tarih Aralıklarına Göre Kategorilere İlişkin Haber Sayıları

31 Aralık 2019-6 Ocak 2020 ve 11-17 Ocak 2020 tarihleri arasında Covid-19’a ilişkin habere rastlanmamıştır. 8-14 Temmuz 2022 tarihleri arasında ulaşılan 41 haber ve 30 Haziran-7 Temmuz 2021 tarih aralığındaki 53 haber arasında ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren habere” rastlanmamıştır.

11-18 Mart 2020 tarihleri arasında toplam 200 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 167 adedi “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 33 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence

ve *söylence temasını içeren haber*” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 10 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 4 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 4 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 10 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır.

19-27 Mart 2020 tarihleri arasında toplam 339 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 310 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 29 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 14 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 5 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 4 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine* ise rastlanmamıştır.

27 Mart-2 Nisan 2020 tarihleri arasında toplam 200 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 190 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 10 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 4 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 4 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi ile bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* rastlanmamıştır.

3-8 Nisan 2020 tarihleri arasında toplam 203 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 195 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 8 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 2 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 3 adet *kehanet içerikli söylence haberine* ulaşılmıştır. *Bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine ve söylenceyi yanlışlayan habere* rastlanmamıştır.

9-16 Nisan 2020 tarihleri arasında toplam 218 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 210 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 8 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *aşıya ve*

ilaca ilişkin söylence haberine, 2 adet kehanet içerikli söylence haberine 2 adet söylenceyi yanırlırlayan habere ulaşılımlıştır. Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine ve bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine rastlanmamıştır.

17-23 Nisan 2020 tarihleri arasında toplam 185 habere ulaşılımlıştır. Bunlardan 172 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 13 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 4 adet tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine, 3 adet başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine, 1 adet aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine, 1 adet kehanet içerikli söylence haberine, 3 adet bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine, 1 adet söylenceyi yanırlırlayan habere ulaşılımlıştır.

23-29 Mayıs 2020 tarihleri arasında toplam 97 habere ulaşılımlıştır. Bunlardan 93 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 4 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine, 1 adet kehanet içerikli söylence haberine ulaşılımlıştır. Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine, aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine, bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine ve söylenceyi yanırlırlayan habere rastlanmamıştır.

12-18 Eylöl 2020 tarihleri arasında toplam 77 habere ulaşılımlıştır. Bunlardan 73 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 4 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 2 adet başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine ve 2 adet söylenceyi yanırlırlayan habere ulaşılımlıştır. Tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine, aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine, kehanet içerikli söylence haberine, bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine rastlanmamıştır.

30 Eylöl-6 Ekim 2020 tarihleri arasında toplam 63 habere ulaşılımlıştır. Bunlardan 61 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 2 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 1 adet bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine, 1 adet söylenceyi yanırlırlayan habere ulaşılımlıştır. Tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine, başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine, aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine ve kehanet içerikli söylence haberine rastlanmamıştır.

17-23 Kasım 2020 tarihleri arasında toplam 127 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 116 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 11 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 6 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 1 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine* rastlanmamıştır.

25 Kasım-1 Aralık 2020 tarihleri arasında toplam 164 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 155 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 9 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 3 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ise rastlanmamıştır.

3-8 Aralık 2020 tarihleri arasında toplam 97 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 92 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 5 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 1 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 2 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, *kehanet içerikli söylence haberine*, *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ise rastlanmamıştır.

9-15 Aralık 2020 tarihleri arasında toplam 108 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 100 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 8 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 5 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, *kehanet içerikli söylence haberine*, *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* rastlanmamıştır.

13-19 Ocak 2021 tarihleri arasında toplam 107 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 99 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 8 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler

arasından 2 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 4 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine* ulaşılmıştır. *Kehanet içerikli söylence haberine*, *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ve *söylenceyi yanlışlayan habere* rastlanmamıştır.

2-8 Nisan 2021 tarihleri arasında toplam 105 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 101 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 4 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine* ve *kehanet içerikli söylence haberine* rastlanmamıştır.

29 Nisan-5 Mayıs 2021 tarihleri arasında toplam 113 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 112 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”dir. Ulaşılan 1 “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” ise *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* kategorisinde tespit edilmiştir. Diğer kategorilerde söylence haberine rastlanmamıştır.

17-23 Mayıs 2021 tarihleri arasında toplam 81 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 78 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 3 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 1 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, *kehanet içerikli söylence haberine* ve *söylenceyi yanlışlayan habere* rastlanmamıştır.

1-7 Haziran 2021 tarihleri arasında toplam 66 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 59 adeti “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 7 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, *kehanet içerikli söylence haberine*, *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ise rastlanmamıştır.

8-14 Temmuz 2021 tarihleri arasında toplam 63 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 56 adedi “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 7 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine*, 2 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine*, 1 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Kehanet içerikli söylence haberine, bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine* ise rastlanmamıştır.

21-27 Ekim 2021 tarihleri arasında toplam 47 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 43 adedi “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 4 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 2 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine* ve 2 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. Diğer kategorilerde ise söylence haberine rastlanmamıştır.

15-21 Aralık 2021 tarihleri arasında toplam 50 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 42 adedi “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 8 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 3 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine*, 3 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, 1 adet *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberine*, 1 adet *söylenceyi yanlışlayan habere* ulaşılmıştır. *Başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberine, aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberine* rastlanmamıştır.

3-9 Mart 2022 tarihleri arasında toplam 42 habere ulaşılmıştır. Bunlardan 40 adedi “Covid-19’a ilişkin söylence dışı haber”, 2 tanesi ise “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” olarak tespit edilmiştir. Tespit edilen bu haberler arasından 1 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberine* ve 1 adet *kehanet içerikli söylence haberine*, ulaşılmıştır. Diğer kategorilerde ise söylence haberlerine rastlanmamıştır.

6. Nitel İçerik Analizi

Çalışma kapsamında belirlenen 26 farklı tarih aralığındaki 185 günlük süreçte altı farklı internet haber sitesinden 188 adet “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” tespit edilmiştir. Bu 188 haber arasından 60 tanesi de nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

6.1. Kategori: Tedavi ve Tedbir Önerilerine İlişkin Söylence Haberleri

HABER 1 “Korona günlerinin en renkli çorba tarifi #evdepişir” başlıklı haber
(URL-18)

Sıklıkla evlerde kalındığı kapanma sürecinde evde yapılabilecek yiyecek tarifi paylaşıldığı görülmektedir. Haberde sunulan yemek tarifinin koronavirüse iyi geleceğine yönelik ifadelerin olduğu tespit edilmiştir. “Koronavirüsten korunmak için evde kalmak yetmez diyoruz ve uzmanların da tavsiyesiyle mor sebzelerin en hası kırmızı pancarı sofralarınıza getirip sevdirmeyi, kendimize görev ediniyoruz” ifadesinde koronavirüsten korunmak için kırmızı pancar tüketim önerisinin sunulduğu anlaşılmaktadır. Haberde yer alan çorba için “Koronavirüs günlerinin olmazsa olmazı” ile “Şifa dolu” nitelermelerinin koronavirüs ile mücadele eden bir yiyecek oluşunu ifade ettiği görülmektedir.

Haberde aynı zamanda “uzman” kavramının kullanılmasıyla haberin inandırıcılığının pekiştirildiği anlaşılmaktadır. Kavramın kullanıldığı “Birçok uzman, mor renkli sebze ya da meyvelerin bağışıklığı güçlendirdiği ve koronavirüs hücreleriyle savaşa girebilecek yapıda olduğu konusunda hemfikir” ifadesinde mor renkli sebze veya meyvelerin koronavirüs hücreleriyle savaşabilecek yapıya sahip olduğu bilgisi yer almaktadır. Öte yandan hangi alandaki hangi uzmanların bu konuda hemfikir olduğuna ilişkin kaynak gösteren bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunun yanı sıra koronavirüs ile mücadele için DSÖ ve T.C. Sağlık Bakanlığı gibi resmi kuruluşların maske, mesafe, hijyen, ilaç ve aşılama çalışmalarını önerdiği bilinmektedir.

DSÖ'nün "Halk İçin Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Tavsiyesi: Efsane Avcıları (Mythbusters)" yazısında "Vitamin ve mineral takviyeleri COVID-19'u iyileştiremez" (URL-13) ifadesi yer almaktadır. Yanı sıra teyit.org tarafından paylaşılan bir içerikte "Covid-19'dan koruduğu bilinen bir gıda yok" (URL-19) ifadesi yer almaktadır.

Sonuç olarak haberde öne sürülen "kırmızı pancarın koronavirüs ile savaşan yapıda olduğu" bilgisinin söylence olduğu ve haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğu anlaşılmıştır. Bu tür haberler, anlatılan yöntemlerin faydalı olduğu ve koronavirüs ile mücadele edildiği sanısını yaratma potansiyeline sahiptir. Bu türden bir sanı belirsizlikler içinde güven arayan, tedbir ve tedaviler konusunda kararsız bireyleri, tedbir ve tedavilerden uzaklaştırabilmektedir.

HABER 2 "Koronavirüsten kurtulan Olga Kurylenko iki mucize besini paylaştı" başlıklı haber (URL-20)

Haberde koronavirüse yakalanıp kurtulan ünlü bir oyuncunun yaşadığı süreç ve bu süreçte tükettiği gıdalara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Şahsın "en çok tükettiğim gıda sarımsak oldu", "sarımsağın yanı sıra bol su tükettim. Suyun içerisine de limon koydum" ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Bu tür ifadelerle sarımsak, bol su ve limon tüketiminin koronavirüsten kurtulmak için kullanılabileceği bilgisinin verildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda haberin öznesinin ünlü bir oyuncu olması kimileri tarafından güvenilir bulunabilmekte ya da kanaat önderi olarak karşılanabilmektedir. Ünlü oyuncunun deneyimleri, bu kesim için daha inandırıcı gelebilmektedir.

Öte yandan teyit.org tarafından paylaşılan içerikte “Covid-19’dan koruduğu bilinen bir gıda yok” ifadesi yer almaktadır. Aynı içerikte Covid-19 salgınıyla ilgili olarak sarımsağın hastalığa karşı koruyucu bir etkisi olmadığına dair bilgilerin bulunduğu belirtilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre sarımsak yemenin Covid-19’dan koruduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Snopes adlı doğrulama platformu da benzer bir analiz yaparak bu iddiayı yanlışlamıştır. Ayrıca, Evrim Ağacı isimli kaynakta yapılan incelemelerde sarımsağın enfeksiyon önleyici özellikleri olduğuna dair bilimsel bir dayanağın olmadığı ifade edilmiştir (URL-19). Dolayısıyla bu inanca kapılan bireyler, koronavirüs ile mücadele için bu tür yöntemleri uyguladığında doğru ve faydalı bir tedbir/tedavi almamış olacaktır. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 3 “Maden Suyu Tüketimi Koronavirüsten Korur mu?” başlıklı haber (URL-21)

Haberde bir halk sağlığı uzmanı ile yapılan görüşmeye ilişkin bazı bilgilerin aktarıldığı görülmektedir. Bilgilere bakıldığında ise dengeli beslenmenin ve minerallerin vücudun dirençli olması gerektiği bilgisi ile yeterli uyku, tüketim önerileri, temastan kaçınma ve hijyen tavsiyeleri yer almaktadır. Haber detayına bakıldığında minerallerin vücudun direnci için gerekli olduğu ve bunun da kişiyi koronavirüsten koruyacağı açıklamasının olduğu görülmektedir. Bunun sağlanması için de maden suyu tüketimi önerilmektedir.

Haber kaynağı olarak halk sağlığı uzmanının yer alması haberde yer alan bilgilerin güvenilirliğini artırmaktadır. Ancak haber kaynağının uzmanlığı pandemiye doğrudan

ilgilendiren uzmanlık alanlarından değildir. Ancak haber kaynağının unvanı haberdeki söylemi güçlendirmektedir. Öte yandan DSÖ'nün “Halk İçin Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Tavsiyesi: Efsane Avcıları (Mythbusters)” yazısında “*Vitamin ve mineral takviyeleri COVID-19'u iyileştiremez*” (URL-13) ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 4 “Maske takmak corona virüsünden korur mu? İşte virüs hakkında doğru bilinen yanlış...” başlıklı haber (URL-22)

Haberin pandemi sürecinde tartışmalara konu olan “maske takma” tedbirine ilişkin doğru bilinen bir yanlış düzeltmeye yönelik bir haber olduğu görülmektedir. Haber detayında temas ve hijyen gibi korunma yöntemlerine yer verilmektedir. Aynı zamanda maske ve eldiven kullanımına ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır.

Haber kaynağının “Sağlık Bakanlığı Corona Virüsü Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi” olduğu görülmektedir. Kaynak, maske ve eldiven kullanımını sağlıklı kişilere önermediklerini yalnızca hastalara önerdiklerini hatta maske doğru kullanılmadığında bir enfeksiyon kaynağı oluşturacağını ifade etmektedir.

Öte yandan pandeminin ilerleyen süreçlerinde maskenin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Başlangıçta Covid-19 pandemisinde semptom göstermeyenlerin hastalığı yayabilme potansiyeli hakkında bilgi eksikliği olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle de DSÖ ve CDC gibi kurumlar, hasta olanlar dışında genel nüfusa maske kullanımını önermediği ancak yapılan bilimsel araştırmaların semptom göstermeyenlerin de hastalığı yayabileceğini göstermesinin ardından CDC'nin ve ardından da DSÖ'nün maske

kullanımıyla ilgili önerilerini değiştirdiği ifade edilmektedir. İlgili yazıda DSÖ ve T.C. Sağlık Bakanlığı, genel nüfusun hastalıktan korunması için cerrahi veya kumaş maskelerin kullanılmasını önerdiği, maske kullanımı ile ilgili temel amacın semptom göstermeyen potansiyel hastaların ve kaynaklardan oluşan bulaşın azaltılması olduğu bunların yanı sıra maskelerin el yıkama ve fiziksel mesafe önlemlerinin yerini alamayacağı ayrıca günlük kullanılan maskelerin zehirlenme riski taşımadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla haberde yer alan bilginin geçerliğini yitirdiği anlaşılmaktadır (URL-23). Birinci bölümde tartışılan gerçeklik algılarının koşullara bağlı olarak değişebileceği bilgisi bu haber ile örneklenmiştir. Aynı zamanda çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği üzere yeni medyanın eşzamansız olması, haberi dijital ortamlarda hâlen ulaşılabilir kılmasını sağlamaktadır. Bu iki durumun ortaklaşmasıyla birlikte yeni bilgi karşısında eski bilgilerle beslenmiş halk yanlış yönlendirilebilecek duruma gelebilmektedir. Bir başka deyişle maske kullanımının gerekip gerekmediği ya da zararlı olup olmadığı söylencesi, bu haberin dolaşımda kalmasıyla birlikte bir başka gerçeklik algısı sunmaktadır. Bu bilgiyi referans alanlar ya da bu bilgi ile hareket eden bireyler, gerekli tedbirlere uyamayacaktır. Bu durum kişiye zarara uğratacağı gibi bulaşın önlenmesinin önünde de bir engel oluşturacaktır. Bu nedenle de haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Korona gargarası nasıl yapılır? Koronadan korunmak için gargara nasıl yapılır?

**Prof. Dr. Canan Karatay, "Koronadan korunmak için gargara yapın" dedi.
Peki korona gargarası nasıl yapılır? Koronadan korunmak için gargara
nasıl yapılır?**

HABER 5 "Korona gargarası nasıl yapılır? Koronadan korunmak için gargara nasıl yapılır?" başlıklı haber
(URL-24)

Haberde, birçok televizyona bilirkişi olarak katılım sağlamış, tanınan bir isim olan Kalp ve İç Hastalıkları Profesörü Canan Karatay'ın koronavirüse karşı koruyucu olduğunu ileri sürdüğü gargara önerisine yer verilmektedir. Aynı zamanda bu önerinin

bir başka tanınan isim Prof. Dr. İbrahim Saraçoğlu tarafından da önerildiği bilgisi yer almaktadır.

Haber başlığında gargaranın nasıl yapılacağı hakkında bir cevabın verildiği algısı uyandırılırken haber detayında bu sorunun yanıtı bulunmamaktadır. Onun yerine haber kaynağının önerisine karşı gelen tepkilere cevap niteliğinde açıklamaların yer adlığı görülmektedir. Kaynağın açıklamalarına bakıldığında önerisinin tedavi yöntemi olarak değil, el yıkamak veya maske takmak gibi koruyucu bir tedbir olarak önerdiğini söylediği görülmektedir. Buna dayanak olarak da “bilimsel veriler” olarak nitelendirilen açıklamada Covid-19’un damlacık yoluyla bulaştığını ve bunun ağız, burun ve boğaz yoluyla gerçekleştiği açıklanmaktadır. Hastalığın bulaşabilmesi için virüsün öncelikle ağız-burun-boğaz bölgesinden geçerek vücuda girmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Elleri dezenfektanlar ve antibakteriyel sabunlarla sık sık yıkamanın ciltteki koruyan mikrobiyomları öldürerek cilde ve tüm vücuda zarar verebileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle de elleri sık sık sabunlu suyla yıkamanın en doğal, doğru, kesin, ucuz ve kolay yöntem olduğu belirtilmektedir. Ellerin yıkanması, virüs ve bakterilerin sayısını azaltarak bulaşma gücünü zayıflatırken virüslerin hastalık yapabilme olasılığını azaltarak önlemeye yardımcı olduğu açıklanmaktadır.

Bunun yanı sıra haberin devamında “Gargara kaç gün yapılmalı?” başlığının yer aldığı görülmektedir. Bu başlık altında yer alan ifadelerde ise Covid-19 dâhil olmak üzere tüm virüsler ve bakterilerin damlacık yoluyla ağız, burun ve boğaza girerek mukozalara yerleşip orada 3-4 gün süreyle kuluçka devri yaşadığı ifade edilmektedir.

Öte yandan teyit.org’un “Adaçayı, ebegümeci ve karbonat gargarasının Covid-19’dan koruduğu iddiası” başlıklı yazısında iddianın yanlış olduğu ifade edilmiştir. Bu yazıda bulunan bulgularda koronavirüsü engelleyen kesin bir ilaç veya aşının henüz bulunmadığı aynı zamanda bitkilerin antioksidan veya antienflamatuar özelliklere sahip olmalarının koronavirüsü tamamen yok edecekleri anlamına gelmediği (URL-25) vurgulanmıştır.

Bunun yanı sıra teyit.org’un “Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası” başlıklı bir başka yazısında ise koronavirüsün boğazda dört gün boyunca kaldığına dair bir bilimsel bulgu bulunmadığı; sirke, sıcak su ve tuzun Covid-19 ile mücadelede etkili olduğuna dair hiçbir bilimsel çalışmanın olmadığı, semptomlar ve

ortaya çıkış sürelerinin kişiden kişiye farklılık gösterebileceği (URL-26) bulgularının olduğu görülmektedir.

Benzer şekilde teyit.org'un "Koronavirüsle ilgili sorular ve gerçekler" başlıklı yazısında ise DSÖ'nün konuyla ilgili kapsamlı bir rehber hazırladığını ve yaygın olarak bilinen bazı yanlışları düzelttiğini ifade etmektedir. Örgütün belirttiğine göre ise ağızda gargara yapmanın bazı mikropları öldürebileceği fakat yeni koronavirüsün tedavi sürecinde böyle bir etkisinin kanıtlanmadığı (URL-27) belirtilmektedir.

Bir diğer doğrulama sitesi olan dogrulukpayi.com'un "Tuz, Su ve Sirke ile Gargarayla Koronavirüs Vücuttan Atılır mı?" başlıklı yazısında ise "*gargaranın virüs üzerinden hiçbir etkisi olmadığı*" (URL-28) bilgisi yer almaktadır.

Haberin geneline bakıldığında başlıkta iddia edilen "gargaranın nasıl yapılacağı" sorusunun yanıtı bulunmamaktadır. Gargaranın ne kadar süreyle yapılacağı bilgisi yer almadığı ancak kuluçka süresinin 3-4 gün olduğu bilgisi yer almaktadır. Önceden yaptığı açıklamalara gelen tepkilere cevap olarak paylaşılan bu haberde gargara önerisinin dayanaklarının belirtildiği ve böylelikle önerinin pekiştirildiği anlaşılmaktadır.

Haberin aktardığı bilgilerin iki ünlü profesörün açıklamalarına dayanmasının, "*bilimsel verilerle*" ifadesiyle, gargara önerisinin maske ve el yıkama gibi doğru kabul edilen bilgilerle birlikte verilmesinin, "*ağız-burun-boğaz mukozasının yıkanması neden alay konusu oluyor? Bilgi eksikliği ya da yetersizliği mi söz konusu acaba?*" ifadesine yer verilmesinin haberin inandırıcılığını artıran etkenler olduğu düşünülmektedir. Öte yandan teyit.org ve dogrulukpayi.com'un yazılarında ise bu iddianın yanlışlandığı görülmektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Corona Virüse karşı bu önerilere dikkat! Tarhana, turşu, boza...

Güncelleme Tarihi: Mart 13, 2020 12:05

#Koronavirüse #Koronavirus #Corona Virüsü

DHA Oluşturma Tarihi: Mart 13, 2020 11:53 3dk okuma

Corona Virüse karşı bağışıklık sistemini güçlendirmek gerektiğini belirten Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı Dr. Emin Mindan, "Saf C vitamini yüksek dozda almamız gerekir" dedi. Mikropların mukozalardan geldiğini belirten Dr. Emin Mindan, "Mukozaların güçlü olması lazım. Güçlü olması için C vitaminin yanı sıra probiyotik almamız lazım. Yani dost bakteriler içeren yiyecekler tüketmemiz lazım. Bunların arasında geleneksel gıdalarımız turşu, boza, sirke, tarhana, salça, kefir gibi gıdalar yer alıyor. Bunlar probiyotik kaynaklıdır bunlar bağırsaklardaki düzeni sağlıyor ve koruma sistemimizi güçlendiriyor" diye konuştu.

Intel işlemcili laptop'larda aralık ayına özel fiyatlar! Üstelik 3.000 TL ve üzeri laptop'larda peşin fiyatın 6 taksit fırsatıyla!

trendyol

Koronavirüs 2020-2020-03-12 2020-03-12
Tarihleri arasında sağlık bilgileri, Doku ve Oynama Dosyaları
Bakmadan geçme! Bakmadan geçme! Bakmadan geçme!

HABER 6 "Corona Virüse karşı bu önerilere dikkat! Tarhana, turşu, boza..." başlıklı haber (URL-29)

Haberde Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları uzmanının koronavirüse karşı bağışıklık sistemini güçlendirmek için verdiği vitamin önerileri bulunmaktadır. Önerilere bakıldığında yüksek dozda B vitamini, saf C vitamini, probiyotik; dost bakteriler içeren turşu, boza, sirke, tarhana, salça, kefir gibi yiyecekler, hamileler için Omega-3 ve genel beslenme ürünleri gibi önerilerde bulunduğu görülmektedir. Bu önerilerde bazı gramaj bilgileri ve bir kefir karışımı önerisi yer almaktadır.

Öte yandan DSÖ'nün "Halk İçin Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Tavsiyesi: Efsane Avcıları (Mythbusters)" (URL-13) yazısında "Vitamin ve mineral takviyeleri COVID-19'u iyileştiremez" ifadesi yer almaktadır. Öte yandan teyit.org tarafından paylaşılan içerikte "Covid-19'dan koruduğu bilinen bir gıda yok" (URL-19) ifadesi yer almaktadır.

Haber detayında ayrıca habere konu olan uzmanın koronavirüse ilişkin bir yorumu da bulunmaktadır. Haberde yer verilen uzman, Covid-19 salgınının tarihte görülen diğer salgınlardan daha hafif olduğunu belirtilmektedir. Bunun için İspanyol gribi salgınında yaklaşık 100 milyon insanın hayatını kaybettiğini örnek göstermektedir. Bu salgının dünyada aşı geliştirilmesinin sebebi ve korkulan bir pandemi olduğunu öne sürmektedir. Aynı zamanda mevsimsel grip nedeniyle bir yılda 500 milyon insanın hayatını kaybettiğini ancak Covid-19 salgınında grip salgınına kıyasla daha az kişinin hayatını

kaybettiğini ifade etmektedir. Bu nedenle de Covid-19 salgınının pandemi olarak kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Öte yandan gerek ulusal gerek küresel çapta çok sayıda bilim insanı ile yetkili kurum ve kuruluş yaşanan bu krizi “pandemi” olarak nitelendirmektedir. DSÖ, 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19’un yol açtığı sağlık krizini pandemi olarak ilan etmiştir. Haber kişinin kullandığı böylesi bir yorumun pandemiye olan ciddiyeti zayıflatma potansiyelinde olduğu düşünülmektedir. Özellikle de pandemiye ilişkin seyrin nasıl ilerleyeceğinin net olmadığı dönemlerde bu tür bir yorum, belirsizliğin yaratacağı etkiyi daha da artırabilmektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence* haberi olduğuna karar verilmiştir.

Akciğer egzersizleri ile koronavirüse meydan okuyun

08.04.2020 12:04 | Son Güncelleme: 08.04.2020 12:10

Koronavirüsün hedef aldığı akciğeri yapacağınız egzersizlerle korumanız mümkün. Akciğeri güçlendirmenin yolunun solunum egzersizlerinden geçtiğini söyleyen uzmanlar, konu ile ilgili bilgi verdi. Koronavirüsün yaygın olarak önce boğaza daha sonra solunum yollarına ve akciğerlere yerleştiğini söyleyen uzmanlar, 10 dakika süre ile günde 4-5 kez tekrarlayacağınız solunum egzersizi ile nefes darlığı semptomunu azaltmanın mümkün olduğuna dikkat çekti.

HABER 7 “Akciğer egzersizleri ile koronavirüse meydan okuyun” başlıklı haber (URL-30)

Haberde akciğer egzersizleri ile koronavirüs kaynaklı nefes darlığı semptomunu azaltmaya yönelik bilgilerin paylaşıldığı görülmektedir. 10 dakikalık süre ile bir günde dört ya da beş defa yapıldığında nefes darlığı semptomunu azaltmanın mümkün olduğu ifade edilmektedir.

Haber detayında ise koronavirüs hastalığında bulunan yaygın semptomlar, solunum egzersizinin akciğer sağlığındaki faydası ve egzersizin nasıl yapılacağına dair anlatımların olduğu görülmektedir.

Haberin başlığında ise “Akciğer egzersizleri ile koronavirüse meydan okuyun” ifadesi yer almaktadır. Ancak egzersizlerin dayandırıldığı unsurun “virüsün önce boğaza daha sonra solunum yollarına ve akciğerlere yerleştiği” olduğu görülmektedir.

Öte yandan teyit.org’un “Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası” (URL-26) başlıklı yazısında koronavirüsün dört gün boğazda

kaldığıyla ilgili bilimsel bir bulgu bulunmadığı, semptomların ve ortaya çıkış sürelerinin kişiden kişiye değişebildiği bulguları yer almaktadır.

Haber detayında nefes egzersizlerinin “*nefes darlığı semptomunun bir nebze azaltılmasında oldukça etkili bir yöntem*” olduğu aktarılırken haber başlığında akciğer egzersizleri ile “*koronavirüse meydan okuyun*” şeklindeki kullanımın uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Önerilen egzersizlerin koronavirüs hastalığına ilişkin bir tedavi olarak açıklanmamaktadır. Öte yandan başlıkta yer alan “*meydan okuyun*” ifadesi ile hastalığa karşı mücadele etmek, virüsü önlemek ve benzeri ifadeleri çağrıştırdığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 8 “Rahipten su tabancasıyla vaftiz” başlıklı haber (URL-31)

Koronavirüsten korunma amaçlı kutsal suyu vücuda sürmek ya da içmek gibi iddiaları içeren haberlerin dolaşıma girdiği bilinmektedir. Buna ilişkin bir örnek olarak hurriyet.com.tr’nin 12 Mart 2020 tarihli ve “Virüsün ilacı kutsal su” (URL-32) başlıklı haberinde bir din adamı, koronavirüse karşı nasıl korunacaklarını soran cemaate “*okunmuş kutsal suyu*” ellerine ve yüzlerine sürmelerini ve bunun asırlardır her derde deva olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde “*Eğer hasta birinin elini tuttuysanız da korkmayın. Hz. İsa koru beni deyin yeter*” ve “*Mikrop ya da virüs kiliseye ve kutsal şaraba gelmez*” ifadelerini de kullandığı görülmektedir.

Bu haberde ise bir rahibin sosyal mesafe kurallarına uygun şekilde olması açısından bir bebeğin vaftizini su tabancasıyla yaptığı bilgisi yer almaktadır. Habere bakıldığında bu olayın ne olduğu ile bu olayın sosyal medyada aldığı tepkinin haberleştirilmesi üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Amerika ve Avrupa’da koronavirüsün artışa geçmesinden sonra kiliselerin sosyal mesafeye uymak adına bir çözüm olarak bu yöntemi kullandıkları ve sosyal medyada binlerce kez paylaşılan fotoğrafın dalga konusu haline geldiği bilgilerinin haberleştirildiği görülmektedir.

Öte yandan “*kutsal suyun*” koronavirüse karşı tedavi olarak kullanabileceği ya da koronavirüsten koruyacağına ilişkin bilimsel bir veri ile karşılaşılmamıştır. Ancak bu tür haberler, en azından belli bir kesimin bu gibi söylemlere/uygulamalara inandığını göstermektedir.

Bir din adamı, bir toplum ya da en azından bir kesim için kanaat önderi olarak görülmektedir. Bu tür yetkinlikte görünenlerin söyledikleri ve yaptıkları özellikle Post-Truth çağda onu kanaat önderi olarak görenler için davranış ve düşüncelerini belirleme noktasında etkili olmaktadır. Aynı zamanda “vaftiz etme” bir din ritüelidir. O dine inananlar, o dine mensup olan din adamı tarafından yapılan ve söylenenlere itimat edebilecektir. Öte yandan bu tür bir inanç, kutsal suyun koronavirüs hastalığına çare olabilecek bir uygulama ya da ilaç olarak görülmesine yol açacaktır. Kutsal suyun bir ilaç, korunma yöntemi ya da tedavi olarak kullanılamaması durumunda ise insanlar yanlış düşünce ve davranışlara girebilecektir. Bu da halk sağlığı için gerekli görülen tedbir ve tedavilere olan hassasiyeti ve güveni sarsabilecektir. Dolayısıyla da gerekli uygulamaların yapılmasının önünde bir engel teşkil edebilecektir. Buradan hareketle de bu tür bir inancın, nesnel gerçekliğin önüne geçtiği Post-Truth durum olduğu görülmektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Bilim dünyasında gargara tartışması

#Yazar

#FULYA SOYBAŞ

#Koronavirüs

Kasım 19, 2020 06:29

3dk okuma

Paylaş

f

t

g

e

...

Galler'de yapılan ve ağız çalkalama suyunun tükürükteki koronavirüsü 30 saniye içinde öldürülebileceğine işaret eden araştırma, bilim insanlarını karşı karşıya getirdi. Prof. Dr. Canan Karatay, salgının ilk günlerinde, 'karbonatlı suyu', 2 gün önce de Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Prof. Dr. İbrahim Saraçoğlu 'adaçayı-ebegümeci' karışımı ile gargara yapılmasını önerdi. Birçok bilim insanı ise hem araştırmanın hem de önerilerin bilimsel bir çalışma, 'kesin bir çözüm' gibi sunulmasına şiddetle karşı! Bilim dünyasının gargara polemiğini masaya yatırdım.

HABER 9 "Bilim dünyasında gargara tartışması" başlıklı haber (URL-33)

Haberde, koronavirüse karşı mücadelede gargara önerisine ilişkin bilim insanları arasındaki fikir ayrılıkları yer almaktadır. Haber detayında, Galler'de yapılan bir araştırmada ağız çalkalama suyunun tükürükteki koronavirüsü 30 saniye içinde öldürebileceği bulgularına ulaşan araştırmadan sonra gargara önerisi yapan bilim insanları ile gargaranın koronavirüs ile kesin bir çözüm gibi sunulmasına karşı olan bilim insanları arasındaki farklı yorumların aktarıldığı görülmektedir.

Gargaranın koronavirüse karşı mücadele açısından işe yarayacağını aktaran İç Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Osman Müftüoğlu, Cardiff Üniversitesi'nin bir araştırmasına dayanarak bahsedilen madde olan setilpiridinyum klorürün ciddi bir ağız içi dezenfeksiyonu sağladığının kesin olduğunu ifade etmektedir. Günde 3 defa 30 saniye kullanılan yüzde 0,07 oranında setilpiridinyum klorür içeren bir gargaranın sadece ağız hijyeni için değil, Covid-19 ile mücadele açısından da etkili olabileceğini öngörmektedir.

Açıklamada ağız gargaralarının Covid-19 ile mücadele açısından işe "yarayabileceği" aktarılmaktadır. Cardiff Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmanın dayanak olarak gösterildiği ve araştırmada kullanılan bir maddenin ağız içi dezenfeksiyonu sağladığı sonucunu "kesin" olarak ifade ettiği görülmektedir. Ancak bu "kesinlik" içeren yorumun ağız içi dezenfeksiyon olduğu, koronavirüse karşı kullanıldığına ilişkin olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan gargaranın hangi sıklıkla yapılacağına ilişkin öneride ağız hijyeninin yanı sıra Covid-19 ile mücadelesinde de işe yarayacağı "öngörüsünde" olduğu açıklanmıştır. Açıklamalardaki kullanımlara bakıldığında "işe yarayabileceği" ifadesinin ihtimal içerdiği, "kesinlik" kavramının

koronavirüse karşı etkililiğinde olmadığı, gargaranın koronavirüse karşı işe yarayacağı bilgisinin ise “*öngörü*” olarak açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla açıklamaların bilimsel açıdan yeterli görülen güvenilirlik ve kesinlik içeren dayanaklara sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Göğüs Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Ahmet Rasim Küçükusta ise tuzlu suyla burun yıkama ve gargaraların yardımcı bir tedavi olarak kullanılmasının faydalı olabileceğine inandığını ifade etmektedir. Bu uygulamaların yıllardır kullanıldığını ve mikrobik, alerjik burun-boğaz hastalıklarında etkinliğinin iyi bilindiğini belirtilmektedir. Ayrıca bu uygulamaların hiçbir risk taşımadığını ve maliyetinin sıfır olduğunu ifade etmektedir. Bazı bilim insanları arasında gargara konusundaki tartışmaları anlamadığını ifade etmekte ve gargara uygulamalarının önemli olduğunu düşünmektedir. Bunun yanı sıra virüsün vücuda girdiği burun-boğaz-ağız bölgesinde azaltılmasıyla ilgili araştırmaların sayısının az olduğunu ve bunun nedeninin endüstrinin ilgisini çekmemesi olduğunu belirtmektedir. Su ve sabunun, koronavirüsü etkisiz hale getirdiğinin bir gerçek olduğunu ancak bunun göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda tuzlu su ile gargara yapmanın epitelyal hücrelerin antiviral kapasitelerini artırma açısından önemli bir potansiyel olduğunu belirtmektedir. Bunun için ise günde birkaç kez bir su bardağı suya bir çay kaşığı tuz ve yarım çay kaşığı karbonat eklenerek burun yıkama ve gargara yapılmasını önermektedir.

Açıklamada gargaranın “*yüzlerce yıllık geçmişi*” olduğu, “*mikrobik, alerjik burun-boğaz hastalıklarındaki*” etkinliğinin “*çok iyi*” bilindiği, “*tuzlu suyla burun yıkama*” ve gargaraların da “*yardımcı bir tedavi*” olarak uygulanmasında “*faydalı olduğu*”, bu tür uygulamaların “*risk barındırmadığı*” ve “*maliyeti olmadığı*” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Açıklamalarda kullanılan bu kavramların gargaraya ilişkin önerilere olan güveni artıracakı düşünülmektedir. Aynı zamanda virüsün vücuda ilk girdiği burun-boğaz-ağızda yerleşmesi ve buradaki virüsün azaltılmasına yönelik araştırmaların çok az sayıda olmasının sebebinin “*endüstrinin ilgisini çekmemesi*” olduğu görülmektedir. Bu ifadeyle o alanda yapılan çalışmaların az sayıda olmasıyla gargaranın iyi gelmediğine ilişkin dayanakların yetersiz olduğu ve sebebini ise endüstrinin kâr etmek için maliyetsiz tedavilere ilgi duymadığı mesajını içerdiği anlaşılmaktadır. Açıklamada ayrıca “*koronavirüsün su ve sabunla eriyip gittiği gerçeği*

dikkate alınmıyor” ifadesinde koronavirüsün su ve sabunla eriyip gittiğinin bir “*gerçek*” olduğu aktarılmaktadır. El hijyeni açısından doğru kabul edilen bu ifadenin koronavirüsün kolay bir şekilde yok edilebildiği dolayısıyla bu basitlikle gidebilen virüsü gargaranın da yok edebileceği mesajını içerdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Uzmanı Prof. Dr. Esin Şenol’un açıklamalarında ağız gargaraları veya tavsiye edilen diğer dezenfektanların ağız içindeki virüsü öldürme potansiyeli olmadığını, virüslerin ağız içinde beklemek yerine reseptörlerinin bulunduğu hücrelerle etkileşime girerek birinci basamak bağışıklık sistemini uyardığını ve virüsün çoğalmasını belirleyen bağışıklık sisteminin tepkisini beklediğini ifade etmektedir. Bu nedenle de virüsün hücreye yerleştikten sonra yapılabilecek herhangi bir müdahalenin olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda Cardiff Üniversitesi’nin yaptığı araştırmanın bilimsel bir çalışma olmadığını ve sonuçlarının kesin olmadığını ifade etmektedir.

Bilimden bahsedebilmek için kesin verilerin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ağız gargaralarının veya benzer karışımların ağız içindeki dengeyi düzenleme ve ağız-diş temizliğiyle bağışıklık sistemini yüksek seviyede tutma gibi faydaları olabileceğini fakat veri, çalışma veya sonuç olmadan “*Gargara virüsü öldürüyor*” gibi kesin bir ifade kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde tedbirlere olan inancı ve bağlılığı zedelenebileceğini ifade etmektedir.

Benzer şekilde Tıbbi Mikrobiyoloji Uzmanı Prof. Dr. Aynur Eren Topkaya, yaptığı açıklamada üst solunum yolu enfeksiyonlarının çoğunluğunun virüs kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Bazı boğaz enfeksiyonlarında ağız gargaralarının, diş antiseptiklerinin ve boğaz pastillerinin önerilebileceğini söylemektedir. Ancak bu ürünlerin koronavirüsün tedavisinde veya önlenmesinde herhangi bir etkisi olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü virüs hücreye girdikten sonra herhangi bir şeyin etkisinin olmadığını ifade etmektedir. Virüsün zaten hücre içinde çoğalmak için yerleştiğini ve ona etki edebilmek için hücrenin parçalanması gerektiğini belirtmektedir. Topkaya, bu tarz açıklamaların insanları maskeden, mesafeden ve hijyenden uzaklaştırabileceğini ve salgınla mücadelede umut vaat etmediğini ifade etmektedir. Özellikle Türkiye’de vaka sayılarının arttığı bir dönemde asemptomatik kişilerin etrafımızda olduğu bir zamanda “*Gargara yapın*” demenin anlamsız olduğunu dile getirmektedir.

Bu açıklamada ise gargaranın bazı enfeksiyonlarda işe yaradığı ancak koronavirüs tedavisi veya önlenmesi açısından kullanılmasının bir önemi olmadığı ve gargaranın iyi geldiğinin söylenmesinin insanları koronavirüsle mücadelede önerilen maske, mesafe ve hijyen kurallarının uygulanmasını zayıflatabileceğinin ifade edildiği görülmektedir.

Koronavirüs tedavisinde gargaraya ilişkin söylencelerin adaçayı, ebegümeci, karbonat, sirke, ılık ve tuzlu su ile yapılan gargara önerileri olduğu bilinmektedir. Haberde yer alan ağız gargarası özelindeki açıklamaların söylence olarak değerlendirilmesiyle yanlışlayan teyit yazısına rastlanmamıştır. Öte yandan dolaşıma giren söylencelere ilişkin doğrulamalara bakıldığında teyit.org'un "Adaçayı, ebegümeci ve karbonat gargarasının Covid-19'dan koruduğu iddiası" (URL-25) başlıklı yazısında adaçayının koronavirüsü önleme ve tedavi etmede etkili olduğuna dair bir bulgu ya da çalışma olmadığı ve karbonat gargarasının koronavirüs tedavi yöntemleri arasında olmadığı bilgileri yer almaktadır.

"Koronavirüsle ilgili sorular ve gerçekler" (URL-27) başlıklı yazıda gargara yapmanın bazı mikropları öldürdüğü ancak yeni koronavirüsün tedavisi sürecinde bir etkisi olduğuna dair bir kanıtın olmadığı açıklanmaktadır.

"Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası" başlıklı yazıda doğrulama platformu Snopes tarafından yapılan açıklamada "tuzlu su veya sirke ile gargara yapmanın koronavirüsü ortadan kaldırmadığını belirttiği" (URL-26) aktarılmıştır.

Bu açıklamaların yanı sıra dogrulukpayi.com'un "Tuz, Su ve Sirke ile Gargarayla Koronavirüs Vücuttan Atılır mı?" (URL-28) başlıklı yazıda tuz, su ve sirke ile gargarayla koronavirüsün vücuttan atılabileceği iddiasının Harvard Üniversitesi, John Hopkins Üniversitesi ve Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamaları ışığında yanlış olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca malumatfurus.org'un "UNICEF'e Atfedilen Yeni Koronavirüsle İlgili Açıklama" (URL-34) başlıklı yazısında DSÖ'nün, virüsün yayılmasını engellemek için önerdiği rehberde ılık suyun, sıcak suyun veya soğuk suyun herhangi bir önleyici etkisinin olmadığını belirttiği aktarılmaktadır.

Dolayısıyla haberde yer alan gargaranın koronavirüs tedavisinde etkili olacağı iddialarının doğrulama sitelerinin ifadeleri ile örtüşmediği anlaşılmaktadır. Öte yandan

gargaranın koronavirüsü tedavi edemeyeceği yorumları ile paralel olduğu tespit edilmiştir. Ancak gargaranın koronavirüsü tedavi edemeyeceği yorumlarının haberde yer verilme biçimi, öne sürülen bilgiyi yanlışlama amaçlı değil, bir başka yorumun ortaya konulması şeklindedir. Dolayısıyla bu şekilde çerçevelenen haberde yer alan söylence içerikli iddiaların yanlışlanmadığı anlaşılmıştır. Bu da söylencenin inanca yönelik etkisini önleyecek bir kullanım olarak kabul edilmemiştir. Bu nedenle haber, “*söylenceyi yanlışlayan haber*” kategorisinde değerlendirilmemiştir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Sarımsak suyu faydaları neler? Sarımsak suyu nasıl hazırlanır?

Covid-19 virüsü her şeyden önce, bağışıklık sistemini, daha sonrada akciğer dokusunu etkiler. Günlük hayatımızda kullandığımız birçok doğal ürün vardır ki aynı zamanda doğrudan virüsleri etkileyerek onları öldürür. Bu konuda en etkili olanı sarımsaktır. Günde 2-3 bardak sarımsak suyu içilmesi durumunda kişiyi koronaya karşı daha dirençli duruma getirir. Peki sarımsak suyu faydaları neler? Sarımsak suyu nasıl hazırlanır?

Google News

2020-11-20 14:23:00 - 2020-11-20 14:23:56

HABER 10 “Sarımsak suyu faydaları neler? Sarımsak suyu nasıl hazırlanır?” başlıklı haber (URL-35)

Haberde koronavirüse karşı daha dirençli olmak için sarımsak suyu önerisi ve tarifinin paylaşıldığı görülmektedir. Haber detayında ayrıca sarımsak suyunun faydalarına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Habere göre koronavirüs her şeyden önce bağışıklık sistemini daha sonra akciğer dokusunu etkilemekte, virüsleri öldüren “*en etkili*” doğal ürünlerden biri olan sarımsak ile hazırlanacak bir kür, kişiyi koronaya karşı daha dirençli duruma getirmektedir.

Haberde yer alan ifadelere bakıldığında sarımsak suyunun Covid-19’a karşı koruyucu veya tedavi edici bir etkisi olduğunun öne sürüldüğü görülmektedir. Günde 2-3 bardak sarımsak suyu içilmesinin kişiyi koronavirüse karşı daha dirençli hale getirdiği, sarımsak suyunun Covid-19’u öldürdüğü ve virüsü zayıflattığı aynı zamanda doğal bir aşı olduğu, sarımsak suyunun alındıktan sonra ince bağırsakta 30-40 dakika içinde doğal bir

aşı oluştuğu, bir ay boyunca sarımsak suyu tüketilmesi durumunda ise Covid-19’a karşı spesifik bağışıklığın oluşacağı iddia edilmektedir.

Öte yandan DSÖ’nün “Koronavirüs hastalığı (COVID-19): Gıda güvenliği ve beslenme” başlıklı soru-cevap yazısında “*Sarımsak yemek COVID-19’u önlemeye yardımcı olabilir mi?*” sorusuna karşılık olarak “*Hayır. Sarımsak yemenin insanları COVID-19’dan koruduğuna dair bir kanıt yok. Bununla birlikte sarımsak, bazı antimikrobiyal özelliklere sahip olabilen bir besindir*” cevabının verildiği görölmektedir.

Ayrıca teyit.org’un “Koronavirüsün tedavisinin sarımsak suyu olduğu iddiası” (URL-36) başlıklı yazısında “*Sarımsak suyunun Covid-19’u engellediğine dair bulgu yok*”, “*Sarımsağın antiviral etkisinin kanıtlanması için daha çok klinik çalışmaya ihtiyaç var*” bulgularının yer aldığı görölmektedir. Yazının detayında virüslerin tam anlamıyla canlı organizmalar olmadığı ve sarımsak suyu içmenin Covid-19’u öldüremeyeceği açıklanmaktadır. Sarımsak tüketiminin sağlığa bazı faydalarının olabileceği belirtilse de sarımsak suyunun Covid-19’u engellediğine dair bir kanıtın olmadığı vurgulanmaktadır. DSÖ’nün de sarımsağın antimikrobiyal özelliklere sahip bir besin olduğunu kabul ettiği ancak mevcut salgından sarımsak yiyerek kurtulmanın mümkün olmadığını ifade ettiği belirtilmektedir.

Bunun yanı sıra teyit.org’un “Koronavirüsle ilgili sorular ve gerçekler” (URL-27) başlıklı yazısında sarımsağın bazı mikropları öldürdüğünün bilindiği fakat bunun koronavirüs ile mücadeleye katkı sunabileceğine ilişkin yorumların bilimsel kanıtlara dayanmadığı açıklanmaktadır.

Ayrıca dogrulukpayi.com’un “Koronavirüs’ü Neler Öldürmez?” (URL-37) başlıklı yazısında yoğurda sarımsak karıştırıp yemenin farklı virüslere karşı bağışıklığı artırdığı doğrulanmış olsa da bu durumun Koronavirüs için geçerli olmadığı, DSÖ’nün de sarımsak tüketiminin koronavirüse karşı bir koruma yöntemi olmadığını belirttiği bilgileri yer almaktadır.

Benzer şekilde malumatfurus.org’un “Salgın başlangıcından bu yana koronavirüsü önlediği iddia edilen maddeler / uygulamalar / hurafeler” başlıklı yazısında yer alan “Koronavirüsü önlediği iddia edilen ya da sanılan gıda ve uygulama önerileri listesi” altında “*sarımsak*” olduğu da görölmektedir.

Bu tür bilgilere güvenmenin gerekli önlemlerin alındığı düşüncesini yaratma, tedbirleri gevşetme ve modern bilimin sunacağı tedavi yöntemlerini reddetme gibi sonuçları doğurma potansiyeli barındırdığı düşünülmektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğu anlaşılmaktadır.

Virüs Savar: Zeytin Ağacı Çayı

#Koronavirüs#Koronavirüs Pandemisi#Zeytin Yaprığı Çayı Tarifi

Aralık 14, 2020 13:282dk okumaPaylaşftwhe...

2020 yılının il aylarında tüm dünyaya yayılan Covid-19, 'Koronavirüs Pandemisi' bütün insanlığı tehdit eden bir salgın hastalık haline geldi. Virüsün insandan insana hızlıca bulaşması ve yüksek ölüm oranı, standart tedavi uygulamalarının geliştirilmesi ve protokollerinin çeşitlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkardı. Virüse karşı etkili bir sonuç almak için virüsün yapısal özellikleri, biyolojisi ve konak hücredeki enfeksiyon mekanizmaları araştırılıyor. Aşı çalışmaları da bu yönde ilerliyor.

HABER 11 “Virüs Savar: Zeytin Ağacı Çayı” başlıklı haber (URL-38)

Haberde zeytin yaprağının faydaları, virüslere iyi geldiği, zeytin yaprağı çayının tarifi, bu çayı kimlerin içemeyeceği bilgileri yer almaktadır. Haber detayında viral kaynaklı hastalıklarda tıbbi aromatik bitkiler ve uçucu yağlar gibi çeşitli aktif fitokimyasal bileşiklerin içerdikleri nedeniyle bağışıklık sistemini güçlendirerek antiviral etki gösterebildiği ifade edilmektedir. Ayrıca yaygın olarak kullanılan bazı yenilebilir yabani bitkilerin, baharatların ve bitkisel çayların çeşitli virüslere karşı güçlü antiviral aktivite sergilediğinin hatta bazılarının farklı tür koronavirüs kaynaklı hastalıklarda kullanılabilecek fito-antiviral ajanlar olabileceğinin önceki çalışmalarla ortaya konulduğu aktarılmaktadır. Bu ifadelerin akabinde ise zeytin ağacı yaprağına ilişkin bilgiler paylaşılmıştır. Bu bilgilerin arasında koronavirüsle ilişkilendirilebilecek zeytin yaprağına ilişkin bilgiler paylaşılmakta olup zeytin yaprağının bağışıklık sistemini güçlendirdiği, karaciğeri onardığı, mikropları öldürüp hastalıkları tedavi ettiği, doğal antibiyotik özellik gösterdiği, kalp-damar sistemini koruduğu, kanser hastalıklarına karşı koruyucu etki sağladığı, Hepatit B gibi virüslere karşı koruyucu etkisi olduğu ve zeytin yaprağı ile hazırlanan çayın vücuttaki antioksidan aktiviteyi artırdığı ve böylece bağışıklık sistemini güçlendirdiği açıklamaları yer almaktadır.

Bu ifadelere ise haber girişinde yer alan Covid-19'un tüm dünyaya yayılarak bir salgın hastalık haline geldiğini, virüsün hızlı bulaşması ve yüksek ölüm oranına sahip olmasının tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkardığını ayrıca virüsün yapısal özelliklerinin, biyolojisinin ve enfeksiyon mekanizmalarının araştırıldığını ve aşı çalışmalarının bu yönde ilerlediğini belirten ifadelerden sonra yer verildiği görülmektedir. Buradan da önerilen tarifin ve tarifi verilen maddenin virüslere karşı kullanılabileceği mesajının aktarıldığı anlaşılmaktadır.

“Yaygın olarak kullanılan bazı yenilebilir yabani bitkilerin, baharatların ve bitkisel çayların (...) bunlardan bazılarının farklı tür koronavirüs kaynaklı hastalıklarda da kullanılma potansiyelinde olan fito-antiviral ajanlar oldukları” ifadesinden sonra zeytin yapraklarına ilişkin bilgilere yer verilmesiyle haberde önerilen maddenin güvenilirliği artırdığı düşünülmektedir. Aynı zamanda haberde zeytin, zeytinyağı ve zeytin yaprakları için *“virüs savar”, “şifa deposu”, “doğal antibiyotik”, “kalkan”, “anti kanserojenik”* kavramlarıyla ilişkilendirilmesinin; *“koruyucu”, “güçlendirici”, “hastalık önleyici”, “zararlı bileşenleri yok edici”* ve *“tedavi edici”* olduğuna yönelik açıklamalara aynı zamanda virüslerle doğrudan ilişkili olmayan diğer faydalarına yer verilmesinin güveni artıran diğer unsurlar olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan teyit.org tarafından paylaşılan içerikte “Covid-19’dan koruduğu bilinen bir gıda yok” (URL-19) ifadesi yer almaktadır. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Yoganın Covid’i yenebileceğini iddia eden guru, Hintli doktorları kızdırdı

Hindistan'da doktorlar, bir yandan corona virüsünün yıkıcı etkileriyle mücadele etmeye çalışırken bir yandan da yoga gurusu Baba Ramdev'in iddialarını protesto edip halkı bilinçlendirmeye çalışıyor. Ramdev, son olarak virüsle mücadele eden sağlık çalışanları için; "Kendilerini bile kurtaramıyorlarsa ne biçim doktorlar bunlar?" diyerek dikkat çekmişti.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 08:50 - 02 Haziran 2021

HABER 12 “Yoganın Covid’i yenebileceğini iddia eden guru, Hintli doktorları kızdırdı” başlıklı haber (URL-39)

Haberde Başbakan Narendra Modi’nin yoga gurusunun yoga ve geleneksel tıbbın koronavirüse karşı daha güçlü koruma sağladığını iddia ettiği ve Hintli doktorların bu

iddiayı protesto ettiği bilgisi yer almaktadır. Haber detayında Hint Tabipler Birliği Başkanı Dr. John Austin Jayalal'ın ve Hindistan Tıp Derneği (IMA) genel sekreteri Dr. Jayesh Lele'nin açıklamalarına, Yerleşik Doktorlar Derneği Federasyonunun istemine, Hindistan'daki koronavirüs kaynaklı ölüm sayısına yer verilmiştir.

Yoga gurusu Baba Ramdev'in açıklamalarına bakıldığında sağlık çalışanları için *“Kendilerini bile kurtaramıyorlarsa ne biçim doktorlar bunlar?”* ifadelerini kullandığı, modern tıbbı *“aptal bir bilim”* olarak nitelendirdiği ve bir videosunda takipçilerine birçok Hintli doktorun aşı olmalarına rağmen Covid-19'a yenik düştüğü söyleminde bulunduğu görülmektedir. Bu ifadelerin bilime, bilim insanlarına, doktorlara ve aşılarla olan güveninin safsata içeren bir ifade ile zayıflatıldığı görülmektedir.

Haberde aynı zamanda doktorların bu iddiaları protesto ettiği, iktidar partiye yakın olduğu söylenen bir ilaç şirketini tanıtmaya amacıyla insanların aşılara karşı tereddütlerini artırdığını öne sürdüğü; Hint Tabipler Birliği Başkanı Dr. John Austin Jayalal'ın, gurunun yaptığı açıklamaların kafa karışıklığına neden olduğunu söylediği, Yerleşik Doktorlar Derneği Federasyonunun, guru Ramdev'in ifadelerini mantıksız, bilimsel olmayan, alçaltıcı ve aşağılayıcı olarak nitelendirdiği görülmektedir.

Diğer yandan koronavirüs ile mücadelede aşılama ve Sağlık Bakanlığının yayımlamış olduğu rehberlerde yer alan tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Haberde yer alan *“yoganın Covid-19'u yenebileceği”* iddiasını doğrulayabilecek bilimsel bir veriyle karşılaşılmamıştır. Dolayısıyla bu iddianın bir söylence olduğuna karar verilmiştir.

Habere genel olarak bakıldığında bir gurunun yoganın koronavirüsü yenebileceği iddiasının, bu iddia sahibinin modern tıbbı dair yaptığı alçaltıcı ifadelerinin öte yandan iddiaya karşı yapılan protestonun ve eleştirilerin bildirildiği görülmektedir. Haber dilinin söylenceyi doğrulayıcı bir biçimde sunmadığı ve zıt yorumların dengeli bir şekilde aktardığı anlaşılmaktadır. Ancak açıklamanın söylenceyi yanlışlama amaçlı olmasından ziyade ortaya koyma amacı taşımadığı görülmüştür. Ayrıca haberin *tedbir ve tedavi önerilerine ilişkin ya da bunları içeren haberler* kapsamında olması nedeniyle haber kategorisi *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olarak belirlenmiştir.

Bilim insanları: Düzenli kahve içmek Covid-19 riskini azaltıyor

ABD'de yapılan bilimsel bir araştırma düzenli kahve tüketenlere Covid-19 bulaşma riskinin daha düşük olduğunu ortaya çıkardı.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 09:21 - 13 Temmuz 2021 | Güncellenme: 09:24 - 13 Temmuz 2021

HABER 13 “Bilim insanları: Düzenli kahve içmek Covid-19 riskini azaltıyor” başlıklı haber (URL-40)

Haberde kahve tüketiminin Covid-19 bulaşma riskini azalttığı bulgularına ulaşan araştırma sonuçları paylaşılmıştır. Haber detayında araştırmanın hangi üniversite tarafından yapıldığı, araştırmanın yayımlandığı dergi, araştırma yöntemi ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Çay, kahve, işlenmiş et, kırmızı et, meyve-sebze ve yağlı balık tüketiminin incelendiği çalışmada kahve tüketiminin Covid-19 riskini azalttığı sonucuna ulaşıldığının haberleştirildiği görülmektedir. Haberde yer verilen bulgulara ilişkin ifadelerde günde bir ya da daha fazla kahve içenlerin Covid-19 bulaşma oranının kahve içmeyenlere göre yüzde 10 daha az olduğu ve günde bir kahve içenlerde bulaşma ihtimalinin 0,90, 2-3 kahve içenlerde 0,90, 4'ten fazla kahve tüketenlerde ise 0,92 olduğu belirtilmiş ayrıca kahvenin antioksidan ve iltihapları yok eden içeriği nedeniyle Covid-19'un ağır seyretme ve ölümcüllüğüne zarar verdiği ancak konunun daha fazla incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Öte yandan doğrulama sitelerinin bu çalışmaya özel olarak eğildiği bir yazıya rastlanmasa da teyit.org'un “Kahvenin yeni koronavirüsü tedavi ettiği iddiası” (URL-41) başlıklı yazısında belirtilen maddelerin virüse karşı savaştığını gösteren herhangi bir bilimsel kanıt olmadığı ifade edilmekte ve metilksantinlerin kafein, teofilin ve teobromin maddelerini içerdiği ancak bu maddelerin virüsle mücadelede etkili olduğuna dair iddiaların doğrulanmadığı belirtilmektedir. Yine aynı yazıda kahvenin yeni koronavirüsü tedavi ettiğini gösteren bilimsel bulgunun olmadığı açıklanmıştır. Bunun yanı sıra malumatfurus.org'un “Koronavirüsü Önlediği İddia Edilen Maddeler ve Uygulamalar” (URL-42) başlıklı yazısında koronavirüsü önlediği iddia edilen ya da sanılan gıda ve uygulama önerileri listesinde “kahve” ibaresinin yer aldığı da görülmektedir. Buna

karşılık ne araştırmanın ve haberin yayımlandığı dönemlerde ne de sonrasında yetkili kurum, kuruluş ve bilirkişilerce kahvenin koronavirüsün etkisini azalttığı ya da önlediğine ilişkin bir öneriye rastlanmamıştır. Koronavirüs ile mücadelede ülkelerarası yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından konsensüse varılmış ilaçlar ve ilerleyen süreçlerde geliştirilen ve onay alan aşılar kullanılmıştır.

Haberde araştırmaya, araştırmacı kurum ve kişilere, araştırmanın yayımlandığı dergiye ilişkin “ABD’de yapılan bilimsel bir araştırma”, “ABD’nin Illinois eyaletinde bulunan Northwestern Üniversitesi’nde görevli bilim insanları”, “kapsamlı bir araştırma”, “Bilim insanlarının elde ettiği analiz sonuçları”, “ünlü bilim dergisi *Nutrients*” şeklindeki kullanımların habere olan inancı artırdığı/pekiştirdiği düşünülmektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Pezik turşusunun faydaları nelerdir? Pezik turşusu koronaya iyi geliyor mu?

26.10.2021 21:22 | Son Güncelleme: 26.10.2021 21:22

Sivas mutfağının sevilen lezzetlerinden biri olan ve halk arasında dal turşusu olarak bilinen **pezik** turşusunun oldukça faydalı olduğu biliniyor. Sivas'ta üretilip Bursa'da satılan pezik turşusunun koronaya iyi gelip gelmediği de araştırılıyor. Peki Pezik **turşusunun faydaları** nelerdir? Pezik turşusu koronaya iyi geliyor mu? İşte merak edilenler...

HABER 14 “Pezik turşusunun faydaları nelerdir? Pezik turşusu koronaya iyi geliyor mu?” başlıklı haber (URL-43)

Haberde pezik turşusunun faydalarına, üretim ve dağıtım yerine, nasıl yapıldığına, koronavirüse iyi gelip gelmediğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Haber detayında ayrıca Bursalı bir girişimcinin sözleri yer almaktadır. Üründe “pancarın ihtiva ettiği B ve B6 vitamini, fosfor, nitrat ve çeşitli protein ve enzimlerin vücudu pek çok hastalıktan koruduğu(na)” ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra “turşunun faydaları” olarak belirttiği maddelerde sindirim sistemini rahatlattığı, bağışıklık sistemini güçlendirdiği, karaciğeri temizlediği, sivilcelere iyi geldiği ifade edilmiştir.

Haberin sonunda “*Bağışıklık sistemini güçlendirmesi sebebiyle koronayı tek başına tedavi etmese dahi, hastalıkların önlenmesinde ve tedavisinde büyük öneme*

sahip” ifadesi yer alsa da girişimcinin ifadeleri arasında turşu için “*Yerli covid aşısı bulundu. Fakirin serumu*” güzellemesi dikkat çekmektedir. Turşunun faydalarının ve içerdiği vitaminlerin sıralanması ile “*yerli covid aşısı*” güzellemesine yer verilmesinin, turşunun koronavirüse iyi geldiği mesajını verdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan dogrulukpayi.com’un “Koronavirüse İyi Gelen Doğal Tedavilere Dair İddialar Doğru mu?” (URL-44) başlıklı yazısında “*turşunun Covid-19 hastalığına karşı bir iyileştirici özelliğine sahip olduğunu belirten bir çalışma henüz yok*” ifadesine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra koronavirüse karşı mücadelede bilim insanları ile yetkili kurum ve kuruluşlar, bilimsel bilgi doğrultusunda belirledikleri ilaç ve aşılama tedavilerini önermektedir.

Bulaşın yoğun olduğu ve tedavi çalışmalarına güvenin yeterince sağlanmadığı süreçte toplumun bazı kesimlerinin, modern tıbbın gerektirdiği ve önerdiği tedavi yöntemlerinden uzak yöntemlere başvurduğu bilinmektedir. Bu tür uygulamalar ve yöntemler koronavirüs tedavisi kapsamına girmediği gibi bu tür tavsiyelerle hareket edenlerin yersiz güven hissine kapılmasını, gerekli tedbir ve tedavilerden uzaklaşmasını da sağlayabilmektedir. Bu haberde yer alan turşu önerisinin de böyle bir etki yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Aksini uygulamak vücut için tehlikeli! Turşu yiyenler yanında mutlaka bunu da yapsın

Kış ayları yaklaşırken vazgeçilmez lezzet olan ve koronavirüse karşı etkili olduğu düşünülen turşunun tüketimi arttı. Uzmanlar, vücutta tuz oranını yükselten turşunun tansiyona ve ödeme sebep olmaması için yeterli miktarda su içilmesi gerektiğini de vurguluyor.

Google News

2021-10-21 16:09:00 - 2021-10-21 17:37:32

HABER 15 “Aksini uygulamak vücut için tehlikeli! Turşu yiyenler yanında mutlaka bunu da yapsın” başlıklı haber (URL-45)

Haberde turşunun faydalı bir besin olduğu, tüketim için önerildiği ve tüketimiyle birlikte yapılması gerekenleri içeren bilgiler ve yorumlar bulunmaktadır. Haber detayında tüketici, üretici ve diyetisyen ile yapılan röportajlara da yer verilmiştir. Bilgilerin ve yorumların yoğunluklu olarak turşunun çok faydalı bir besin olduğu, faydalarının neler olduğu, nelere iyi geldiği, oldukça tüketildiği ve tüketim oranının arttığı ile ilgili olduğu görülmektedir.

İlgili yorumlarda sağlık açısından yararlı ve etkili olduğu söylenen turşuya ilişkin koronavirüse de iyi gelebileceğine dair ifadelerin olduğu tespit edilmiştir. Turşunun faydaları ile koronavirüsün ilişkilendirildiği ifadelere bakıldığında, haber metninde *“koronavirüse karşı etkili olduğu düşünülen turşu”* kullanımının olduğu görülmektedir. Bir tüketici, verdiği röportajda *“Herkes tavsiye ediyorum, konuşmak için konuşmuyoruz bence şu Covid-19’un en sıkıntılı zamanlarında bile turşunun çok önemli olduğunu bir kez daha anladım”* ifadelerini kullanmıştır. Bir turşu üreticisi *“Turşu, Covid-19’a da iyi gelir. Ben kendimi bildim bileli hiç gribe yakalandığımı bilmem. Mahallede birisi gribe yakalandıysa gelir benden acı bir turşu suyu içer iş biter”* yorumunda bulunmuştur. Diyetisyen ise röportajında *“Özellikle kış aylarında daha fazla gribe, soğuk algınlığına yakalandığımız için ve günümüzde Covid-19 olduğu için turşu tüketimini arttırabiliriz”* ifadelerine yer vermiştir.

Öte yandan dogrulukpayi.com’un “Koronavirüse İyi Gelen Doğal Tedavilere Dair İddialar Doğru mu?” (URL-44) başlıklı yazısında *“turşunun Covid-19 hastalığına karşı bir iyileştirici özelliğine sahip olduğunu belirten bir çalışma henüz yok”* ifadesine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra koronavirüse karşı mücadelede bilim insanları ile yetkili kurum ve kuruluşlar, bilimsel bilgi doğrultusunda belirledikleri ilaç ve aşılama tedavilerini önermektedir.

Bulaşın yoğun olduğu ve tedavi çalışmalarına güvenin yeterince sağlanmadığı süreçte toplumun bazı kesimlerinin, modern tıbbın gerektirdiği ve önerdiği tedavi yöntemlerinden uzak yöntemlere başvurduğu bilinmektedir. Bu tür uygulamalar ve yöntemler koronavirüs tedavisi kapsamına girmediği gibi bu tür tavsiyelerle hareket edenlerin yersiz güven hissine kapılmasını, gerekli tedbir ve tedavilerden uzaklaşmasını da sağlayabilmektedir. Bu haberde yer alan turşu önerisinin de böyle bir etki yaratma

potansiyeli bulunmaktadır. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 16 “Covid-19’a iyi gelen meyve, Trabzon Hurması’nın faydaları” başlıklı haber (URL-46)

Haberde Japon bilim insanlarının, Trabzon hurmasının Covid-19’a yakalanma veya şiddetli semptomlar geliştirme ihtimalini düşürdüğünü ortaya koydukları ifade edilmektedir. Haber detayında Trabzon hurmasının en çok yetiştiği alanlara, içerdiği vitaminlere, botanik ve etimolojik bilgilerine, faydalarına, kalori miktarına ve kurutma yöntemine yer verilmiştir. Covid-19 ile ilişkili ifadelerle bakıldığında:

“Trabzon hurmasının Covid-19’a yakalanma veya şiddetli semptomlar geliştirme ihtimalini düşürdüğü”,

“Trabzon hurmasından elde edilen tanen maddesinin Covid-19’a yakalanma veya şiddetli semptomlar geliştirme ihtimalini düşürdüğü”,

“Covid-19’a iyi gelen meyve”,

“Japon bilim insanları Covid-19’a iyi gelen meyveyi açıkladı.”

ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. İfadelerde Trabzon hurmasının Covid-19’a iyi geldiği, dayanağının “Japon bilim insanlarının yaptığı deneysel çalışma sonuçları” olduğu ve Japon bilim insanlarının Trabzon hurmasını “Covid-19’a iyi gelen meyve” olarak açıkladığı görülmektedir.

Doğrulama sitelerinin bu habere veya bilgiye dair bir yazısına ya da açıklamasına rastlanmamıştır. Öte yandan DSÖ’nün “Koronavirüs hastalığı (COVID-19)” (URL-47) adlı yazısının Covid-19’a karşı yapılması gerekenleri açıkladığı “önleme” başlığında aşı, mesafe, havalandırma, el hijyeni ve izolasyona ilişkin bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla Trabzon hurmasına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Covid-19 pandemisi kapsamında yetkili kurum ve kuruluşların, bu alanda uzman bilim insanlarının tedavi önerileri arasında onaylı aşı ve ilaçlar yer almaktadır. Ayrıca korunma önerileri arasında maske kullanımı, mesafe korunumu ve hijyen gibi tavsiyeler bulunmaktadır. Diğer yandan Covid-19’a doğrudan iyi gelen tedavi niteliğinde vitamin desteği ya da bir besin türünün paylaşılmadığı bilinmektedir. Ancak pandemi sürecinde farklı nedenlerden kaynaklı olarak bu tür ürünlerin dolaşıma geçtiği görülmektedir. Sonuç olarak haberde öne sürülen iddianın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle de haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Sadece meyve ve sebze yiyerek gerekli vitaminleri alabilir miyiz? Vitamin kullanımında en sık yapılan yanlışlar nelerdir?

03.03.2022 13:44 | Son Güncelleme: 04.03.2022 09:44

İki yılın aşkın bir süre önce ortaya çıkan ve dünyayı kasıp kavuran Covid-19 (koronavirüs) virüsü kişisel hijyen kadar vitaminlerin de ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya çıkardı. Hastalıktan uzak, sağlıklı bir yaşam için vitaminler önemli rol oynuyor. Ancak kontrolsüz **vitamin** kullanımının faydası kadar zararı ortaya çıkabilir. Fonksiyonel Tıp çalışmaları yürüten Uzman Dr. Aynur Ketene, Mynet okurları için vitamin kullanımı hakkında önemli detaylar verdi.

HABER 17 “Sadece meyve ve sebze yiyerek gerekli vitaminleri alabilir miyiz? Vitamin kullanımında en sık yapılan yanlışlar nelerdir?” başlıklı haber (URL-48)

Haberde vitamin kullanımına ilişkin fonksiyonel tıp çalışmaları yürüten bir uzman doktor ile yapılan röportajdan derlenen bilgiler yer almaktadır. Haber detayında vitaminlerin vücuttaki görevleri, besinlerde bulunan vitaminlerin neler olduğu, aşırı tüketimin yarattığı sonuçlar ifade edilmiştir. Haberde ayrıca bazı vitaminlerin Covid-19’a karşı etkili olduğuna ilişkin ifadeler de rastlanmaktadır. Destekleyici vitamin kullanımı ile Covid-19’un ilişkilendirildiği ifadeler bakıldığında:

“İki yılın aşkın bir süre önce ortaya çıkan ve dünyayı kasıp kavuran Covid-19 (koronavirüs) virüsü kişisel hijyen kadar vitaminlerin de ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya çıkardı”,

“COVID-19’A KARŞI EN ETKİLİ D, C VİTAMİNLERİNİN YANI SIRA ÇİNKO OLDUĞU SÖYLENİYOR”

“Covid-19’a karşı bağıklık sistemini güçlendiren D vitamini, C vitamini ve çinko (...)”

“Önceliğimiz D vitamini olmalı”

ifadelerinin yer aldığı görölmektedir. Öte yandan DSÖ’nün “Koronavirüs hastalığı (COVID-19) halk için tavsiyeler: Efsane Avcıları” (URL-13) başlıklı yazısında D ve C vitaminlerinin ve çinkonun iyi bir bağıklık sistemi açısından, sağlık ve beslenme refahı açısından önemli olduğu ancak Covid-19 tedavisi olarak bu tür mikro besin takviyelerinin kullanımı hakkında bir kılavuzun bulunmadığı bilgisi yer almaktadır.

Bunun yanı sıra teyit.org’un “Magnezyum, B12 ve D vitaminlerinin Covid-19’un ağır geçmesini önlediğinin kanıtlandığı iddiası” (URL-49) başlıklı yazısında iddianın bilimsel olarak kanıtlanmadığı, sınırlı araştırma sonuçlarına dayandığı, ulaşılan sonuçların çarpıtıldığı belirtilmiştir. Ayrıca magnezyum, B12 ve D vitaminlerinin güçlü bir bağıklık sistemi için ihtiyaç duyulduğu bilinse de hastalığın seyrinde olumlu bir etkisi olduğunu söylemek için erken olduğu, D vitamininin Covid-19 üzerinde kanıtlanmış bir etkisinin olmadığı aktarılmıştır.

Aynı zamanda malumatfurus.org’un “Koronavirüsü Önlediği İddia Edilen Maddeler ve Uygulamalar” (URL-42) başlıklı yazısında “D vitamini” maddesinin yer aldığı görölmektedir.

Sonuç olarak haberde aktarılan vitamin desteği önerilerinin, Covid-19 ile ilişkilendirilen yorumların bilimsel bilgi kapsamında doğruyu yansıtmadığı ya da en azından bu yorumları yapmak için erken olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Dr. Cemil Halim el-Hüseyini'den dikkat çeken sözler! “Bununla belalar üzerinizden kalkabilir”

Allah'ın bahsettiği nimetlerin yoksullarla paylaşılmasının sıkıntıların defî için vesile olacağını söyleyen Dr. Cemil Halim el-Hüseyini, “Bununla belalar üzerinizden kalkabilir” dedi.

Google News

2020-04-02 11:22:00 -

HABER 18 “Dr. Cemil Halim el-Hüseyini'den dikkat çeken sözler! ‘Bununla belalar üzerinizden kalkabilir’” başlıklı haber (URL-50)

Haberde bir din adamının nasihatleri arasında yer alan bir açıklama ile Covid-19 pandemisinin ilişkilendirilerek paylaşıldığı görülmektedir. Haber detayında Covid-19'a karşı mücadelede uzmanların önerdiği tedbirlere eksiksiz uyulmasının yanı sıra dinin emirlerinin de yerine getirilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Din adamının yaptığı açıklamada ise fakirlik arttığında ve gerçek anlamda açlık ortaya çıktığında evdeki yiyeceklerin tek başına tüketilmemesi gerektiği ve bunun yerine ilk fakir veya zor durumda olan kişiye hemen yardım edilmesi gerektiği ve bu şekilde yapılan yardımların, belaların üzerinden kalkmasına yardımcı olabileceği ifade edilmektedir.

Dini ve insani açıdan olumlu karşılanan bir davranış olsa da haberde “bela” kavramı ile nitelendirilen Covid-19 pandemisinin belirtilen nasihatle birlikte ortadan kalkabileceği ihtimalinin öne sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Dini ya da farklı türden inançların açıklamaları kimi zaman Post-Truth söylenceleri içerebilmektedir. Ancak bilimin sınanabilir ve sistematik oluşu çözüm için daha faydalı yöntemler sunmaktadır. Öte yandan din kapsamında yapılan iyiliklerin, belaları ya da haberde işaret edilen haliyle Covid-19'u ortadan kaldıracabilecek bilimsel bir bilgiye ya da tedavi önerisine rastlanmamıştır. Bilim insanları ve yetkililer, Covid-19 ile mücadelede hijyen, mesafe, maske gibi tedbirlerin yanı sıra ilaç ve aşı tedavilerini önermektedir. Haberde uzmanların tedbir tavsiyelerine eksiksiz uyulması yönünde açıklama yer alsa da yiyecekleri başkası ile paylaşma davranışının metafiziksel bir fayda sağlayarak Covid-19'a karşı etki edeceğine dair bilimsel bir bulguya rastlanmamıştır.

Dolayısıyla haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Koronavirüse Pastilli Savunma: Virüsün Akciğere İnmesini Engelliyor

Doğru bitkisel karışımlarla koronavirüsün boğazdan akciğere inmeden etkisiz hale getirilebileceğini belirten Doç. Dr. Engin Celep, “İçerisinde şeker bulundurmayan doğru bitkilerden üretilmiş pastiller virüsün boğazdan akciğerlere inmesini yüzde 80 oranında engelliyor” dedi.

HABER 19 “Koronavirüse Pastilli Savunma: Virüsün Akciğere İnmesini Engelliyor” başlıklı haber (URL-51)

Haberde, bir doçentin pastil kullanımıyla Covid-19’un boğaza inmesini yüzde 80 oranında engelleyebileceği ifadeleri yer almaktadır. Haber detayında bağışıklığın desteklenmesi, koronavirüs de dâhil olmak üzere diğer virüs ve bakterilere karşı korunmada önemli yer tuttuğu, bitkisel kürlerin bu Covid-19 ile mücadeleye destek verebileceği, Covid-19’un boğazdan vücuda girmeden önce öldürülebilmesi için bitkisel karışımlardan oluşan pastillerin koruyucu bir set olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir. Bu koruyucu set olarak öne sürülen pastil kullanımının, Covid-19’un boğazdan alt solunum yollarına girmesini önlemede yüzde 80 oranında engelleyebileceği bilgisi ve bunun yanı sıra pastil tedariki ile kullanım önerisinin yer aldığı görülmektedir.

Öte yandan teyit.org’un “Koronavirüsün akciğere inmesini önlediği iddia edilen boğaz pastili” (URL-52) başlıklı yazısında boğaz pastilinin yalnızca bir gıda takviyesi olduğu ve Covid-19’u engellediğine dair bir kanıtın bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca yine teyit.org’un “Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası” (URL-26) başlıklı yazısında ise Covid-19’un akciğere inmeden önce dört gün boyunca boğazda kaldığı iddiasının doğruyu yansıtmadığı, bu sürenin kişiden kişiye değişebileceğinin bilgisi yer almaktadır. Dolayısıyla pastil önerisi doğru bile olsa genellenebilmesi mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak haberin *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

6.2. Kategori: Başlangıcına ve Bitişine İlişkin Söylence Haberleri

Peru'da, Bill Gates, Soros ve Rockefeller'a korona suçlaması

Dünya koronavirüs ile başa çıkmaya çalışırken Peru'daki bir mahkeme, salgından Microsoft Kurucusu Bill Gates, George Soros ve Rockefeller ailesini sorumlu tuttu.

DHA • 13.01.2021 - 10:46 • Güncelleme: 13.01.2021 - 11:04

HABER 20 “Peru’da, Bill Gates, Soros ve Rockefeller’a korona suçlaması” başlıklı haber (URL-53)

Haberde Peru’daki bir mahkemenin, virüsün zengin elitlerin elinden çıktığı iddiasıyla Bill Gates, George Soros ve Rockefeller ailesinin hatalı olduğunu ileri sürdüğü bilgisi aktarılmıştır. Haberin detayında ise mahkemenin inceleme başlatması ile soruşturma metnindeki bir ifadenin yanı sıra önceki komplo teorileri ve iddialara ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.

Haberde dünya genelinde etkisini gösteren koronavirüs salgınına ilişkin çeşitli teorilerin ortaya atıldığı belirtilmektedir. Bu teoriler arasında virüsün laboratuvar ortamında üretildiği iddiaları ve sosyal medyada Bill Gates’in suçlanması gibi örnekler yer almaktadır. Ayrıca bir mahkeme kararında virüsün zengin elitlerin hatası olduğu iddiasıyla Bill Gates, George Soros ve Rockefeller ailesinin suçlandığı ifade edilmektedir. İnternet ortamında dolaşan komplo teorileri arasında Bill Gates’in milyarlarca insanı mikroçiplerle izlemek için koronavirüs aşısı geliştirdiği iddialarının da yer aldığı ifade edilmektedir. Ancak bu ifadelerin haberin detayında yer verilmesiyle Peru’daki iddialar ile bu tür suçlamaların ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu tür bir ilişkilendirmenin ise Bill Gates’e yönelik dijital ortamlardaki önceki suçlamalara ve iddialara dair belirsizliklere dayanak gösterdiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan teyit.org’un “Peru’da bir mahkemenin Gates, Soros ve Rockefeller’ı SARS-CoV-2’yi üretmekle suçladığı iddiası” başlıklı yazısında Peru’da herhangi bir mahkemenin koronavirüsün kaynaklarıyla ilgili bir kovuşturma yapmadığı ve böyle bir konuda karar vermediği ifade edilmektedir. İddiaya konu olan paragrafta yer alan ifadelerin ilgisiz bir dosyada, yargılamanın gecikmesinin pandemi nedeniyle olduğunu açıklayan bir bölümde yer aldığı belirtilmektedir. Bu paragrafın hukuki bağlayıcılığı bulunmadığı ve usule uygun olmadığı için ilgili mahkeme üyeleri hakkında soruşturma

başlatıldığı belirtilmektedir. Aynı zamanda Covid-19’a neden olan virüsün insan eliyle kasten yaratıldığını gösteren herhangi bir kanıt olmadığı ancak doğal kaynaklı olduğunu gösteren birçok kanıtın bulunduğu ifade edilmektedir.

Buna göre ise haberde belirtilen ifadelerin bir soruşturma, kovuşturma ya da bilirkşi beyanına dayanmadığı anlaşılmaktadır. Aynı yazıda DSÖ verilerinin ve mevcut bilimsel araştırmaların, Covid-19’a neden olan virüsün kaynağının doğa olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir. Buna göre Covid-19’un “birileri tarafından üretilmediği” anlaşılmaktadır. Dolayısıyla haberde öne sürülen mahkemenin suçlama yaptığı iddiası ile ilişkilendirilen diğer komplo teorileri ve iddiaların da asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 21 “Yok böyle cinlik! Bill Gates: Windows’u korsan kullansınlar ki daha sonra da biz...” başlıklı haber (URL-55)

Haber her ne kadar teknoloji-bilişim kategorisinde yer alsada habere konu olan kişi ile bu kişinin Covid-19 aşılı konusunda çıkan iddiaları konusunda ilişki kurulduğu görülmektedir.

Haberin detayında Bill Gates’in “pek bilinmeyen yönleri” olarak belirtilen metinde birçok iddiaya rastlanmaktadır. Haberde yer alan söylemlere bakıldığında

teknolojik açıdan yapılan söylemlerin yanı sıra Covid-19'a ilişkin iddialar üzerinden de çeşitli söylemlerde bulunduğu görülmektedir:

Bill Gates'in özellikle koronavirüs salgını ve Covid-19 aşıları konularında ciddi iddialarla anıldığı, Afrika'da çocuklara yaptığı aşılarla çocuk felcine neden olduğu, Bill Gates'in eğer aşılar, sağlık ve üreme konusunda başarılı olunursa dünya nüfusuna yüzde 10 ile yüzde 15 oranının azaltılabileceğini söylediği ve dünya nüfusunun azaltılması gerektiğini söyleyen birinin aşılarla insanların hayatını kurtarmak için milyarlar harcayabilmesi olanağının ilginç karşılandığı görülmektedir.

Söylemlerin olumsuzluk ve başarısızlık üzerinden suçlayıcı ifadelerle kurgulandığı anlaşılmaktadır. Haber detayında aynı zamanda *"Gates, küfürbaz biri"* şeklinde kişisel özelliklerine ilişkin ifadeler ve teknolojik alanda yaptığı iddia edilen olumsuzlayıcı ifadeler de yer almaktadır. Dezenformasyona ve malinformasyona konu olan haberin bu tür söylemlerle kurgulanmasının bir ön yargı yaratarak haberin kişisi tarafından yapılan herhangi bir davranışın ya da söylemin toplumun olumsuz şekilde karşılamasına yönlendireceği düşünülmektedir.

"Dünya nüfusunun azaltılması gerektiğini söyleyen biri, aşılarla insanların hayatını kurtarmak için milyarlar harcıyor, ne garip değil mi?" ifadesinde Bill Gates'in ifade ettiği bir söylem iddiası olduğu görülmekte ve *"ne garip değil mi?"* ifadesiyle de nükteli biçimde haberde yer alan iddiaların yersiz olmayacağı mesajı verdiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan teyit.org'un "Bill Gates'in aşılarla dünya nüfusunu azaltmayı amaçladığı iddiası" başlıklı yazısında yer alan bulgulara The Sovereign Independent adlı İrlanda gazetesinin haziran 2011 tarihli sayısında yer alan sözlerin, Gates'in 2010 yılındaki bir konuşmasından alındığı, Bill Gates'in yüzde 10-15 azalma ile insan sayısını değil, nüfus artış hızını kastettiği, aşılamaya bağlı bebek ölümlerinde yaşanan düşüşün dünya nüfus artışını yavaşlatabileceğini birçok defa dile getirdiği ve Bill Gates'e göre aşı geliştirmenin çocuk ölümlerini azaltmak için gerekli olduğu yer almaktadır.

Bu bulgulara göre haberde yer alan Bill Gates'in dünya nüfusunun azaltılması gerektiğini söylediği iddiasının çarpıtılmış ve bağlamdan koparılmış olduğu görülmektedir. Haberin *başlangıç ve bitişine ilişkin ya da bunları içeren* kapsamda olması

nedeniyle haber kategorisi *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olarak belirlenmiştir.

HABER 22 "Salgın yaza biter mi" başlıklı haber (URL-56)

2020 yılının bahar döneminde koronavirüsün yaz ayında veya sıcak ortamlarda benzer şekilde soğuk ya da nemli ortamlarda ölüp ölmeyeceği konusunda birtakım söylencelerin dolaşıma girildiği bilinmektedir. Gerek dijital ortamlarda gerek gündelik yaşamda buna ilişkin tartışmalar baş göstermiştir. Tartışmalarda savunulan görüşlerde kimileri sıcakta virüslerin öleceğini kimileri soğukta veya karda öleceğini kimileri ise virüsün bulaşmaya devam edeceğini öne sürdüğü bilinmektedir.

Haberde Covid-19 pandemisinin yaz ayında bitip bitmeyeceği, sıcak hava ve daha yüksek nemli iklim şartlarının koronavirüsün yayılma hızına etki edip etmeyeceği, kış ayında hızlanıp hızlanmayacağı hakkındaki tartışmalar yer almaktadır.

Haber detayına bakıldığında ABD'deki bazı araştırmalara göre Covid-19 virüsünün sıcak hava ve daha yüksek nemli iklim şartlarında yayılma hızının yavaşladığına dair delillerin bulunduğu ancak aşının bulunmadığı takdirde kış mevsiminde koronavirüsün yeniden hızlanabileceğine dair görüşlerin olduğu görülmektedir. Haberde ayrıca Covid-19'un bulaşma hızı ve yerel hava sıcaklığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışma hakkında bilgiler verilmiştir.

ABD’de araştırmacıların yüksek sıcaklıkların yeni koronavirüs vakalarının sayısını düşürdüğüne dair sağlam kanıtlar buldukları ve buna göre hava sıcaklığındaki her bir derece artışın her bir milyon kişi içindeki Covid-19 vakasını yüzde 13 oranında düşürdüğü ifade edilmektedir.

Haberde aktarılan çalışmanın bulgularına göre bazı aylarda düşüş bazı aylarda ise artış yaşanacağı bilgileri paylaşılmıştır. Haber detayında İmmünolog Prof. Andrew Pekosz’un açıklamalarına da yer verildiği görölmektedir. Pekosz’un Covid-19’un mevsimsel yayılımına ilişkin yaptığı açıklamalarında *“Birçok solunum yolu virüsünün mevsimselliği vardır. Dört mevsimin de yaşandığı bölgelerde, kışın, yaz aylarında olduğundan daha sık solunum yolu hastalığı görülür. Çünkü soğuk hava ve daha düşük nem koşulları virüsün bulaşmasını kolaylaştırır”* ifadelerinin yer aldığı görölmektedir. Pekosz diğer açıklamalarında virüsün en azından kış aylarından sonra sıcak havalarda da bir dereceye kadar bulaşabileceğini tahmin ettiklerini belirtmektedir.

Haberin devamında ise ABD’deki Maryland Üniversitesi Tıp Fakültesi (UMSOM) ve Küresel Virüs Ağı’nda (GVN) İnsan Virolojisi Enstitüsü’ndeki (IHV) araştırmacıların yayımladığı raporda ise koronavirüsün mevsimsel grip gibi yayılacağını öne sürüldüğünün bilgisi paylaşılmıştır.

Aynı zamanda Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi’nin 25 Mart 2020 tarihli raporuna ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. Belirtilen bilgilerde solunum yoluyla bulaşan virüslerin orta nem koşullarında daha az etkili olduğu ifade edilmiş ayrıca soğuk hava gibi daha kuru koşulların solunum sisteminin savunma mekanizmalarını baskılayarak virüslere ve enfeksiyonlara karşı savaşma yeteneğini zorlaştırdığı belirtilmiştir. Ancak Çin’den elde edilen bazı verilerin hava durumu ile Covid-19 virüsünün yaşayabilirliği arasında net bir bağlantı olmadığını gösterir nitelikte olduğu ve hem kuru, soğuk alanlarda hem de Çin ve Singapur’un Guangşi bölgesi gibi yüksek nemli tropik bölgelerde virüsün yüksek oranlarda yayıldığı gözlemlendiği ifade edilmiştir.

Öte yandan Dünya Sağlık Örgütü’nün “Efsane Avcıları” (URL-13) başlıklı yazısında Covid-19’un sıcak ve nemli iklimlerde yayılabildiği, soğuk hava ve karın Covid-19 virüsünü öldüremediği bilgilerinin paylaşıldığı görölmektedir. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Cübbeli Ahmet Hoca'dan dikkat çeken sözler: Bu durum caizdir

Kamuoyunda Cübbeli Ahmet Hoca olarak bilinen Ahmet Mahmut Ünlü, Milli Dayanışma Kampanyası'na yapılan yardımlarla ilgili olarak "Diyanet açıklama yaptı. Hak sahiplerine zekatı ulaştırmak caizdir. Bu doğru bir fetvadır" dedi.

Google News

2020-04-06 11:59:00 - 2020-05-08 01:35:16

HABER 23 "Cübbeli Ahmet Hoca'dan dikkat çeken sözler: Bu durum caizdir" başlıklı haber (URL-57)

Haberde Vaiz Ahmet Mahmut Ünlü'nün tv100 adlı bir kanalın ana haber bülteninde yöneltilen sorulara verdiği cevaplar bulunmaktadır. Haber detayında Ünlü'nün Milli Dayanışma Kampanyası'na yapılan yardımlarla ilgili diyanetin verdiği fetvaya ilişkin yorumları ile koronavirüse ilişkin yöneltilen sorulara verdiği cevapların yer aldığı görülmektedir.

Koronavirüse ilişkin açıklamalarında söylencelere konu olan "*koronavirüsün biyolojik bir silah olup olmadığı*" sorusuna verdiği yanıtlar göze çarpmaktadır. Yapılan açıklamada "*Her ihtimal mevcut. Biyolojik silah olarak kullanılması göz ardı edilemez. Yarasa'dan insana bulaşmış olma ihtimali de göz ardı edilemez*" şeklindeki açıklamalarının yer aldığı aktarılmıştır. Aynı zamanda Ünlü'nün, virüsün dünya çapında yayılmasının ve etkilerinin biyolojik ortamda geliştirilmiş olma ihtimalini güçlendirdiği düşüncesini paylaştığı ve bir bilim insanının da bu konuda biyolojik olduğu tespitleri bulunduğunu ifade ettiği belirtilmiştir.

Haberde geçen açıklamada biyolojik silah olma ya da yarasadan insana bulaşmış olma ihtimallerinin ikisine de yer verildiği görülmektedir. Öte yandan SARS, MERS, Kuş gribi gibi hastalıkların koronavirüs gibi geniş bir etki yaratmaması, koronavirüsün ise "*dünyayı sarması hükümetleri devirecek, liderleri öldürecek dereceye gelmesi, dünya ekonomisini çökertecek duruma gelmesi*" nedeni gösterilerek "*biyolojik ortamda geliştirilmiş olma ihtimalini güçlendiriyor*" görüşü açıklanmıştır. Bunun yanı sıra "*Ben de öyle düşünüyorum*" diyerek bu iddiayı desteklediği görülmektedir. Ayrıca "*Çok önemli bir bilim adamı, bir hocamız bana biyolojik dedi. Biyolojik olduğu tespitleri de var dedi*" ifadesinde, tanıdığı ve "*çok önemli*" şeklinde nitelendirdiği "*bilim adamı*"

kaynağını referans göstererek biyolojik olduğuna dair tespitlerin olduğu da iddia edilmiştir.

Öte yandan “T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu”nun “COVID-19 Nedir ?” başlıklı yazısında “*Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir*” (URL-58) ifadesi yer almaktadır. Bu açıklamaya göre koronavirüsün biyolojik silah olmadığı anlaşılmaktadır.

Bir söylem toplum tarafından sevilen, sayılan, bir kanaat önderi olarak görülen, söylemlerine itimat edilen biri tarafından söylendiğinde inanç ve güven oluşturmaktadır. Haberde geçen iddiaların toplumdaki yeri bu değerde olan biri tarafından söylendiğinde kişiye duyulan güven ve inanç, iddiaların doğruluğuna da tesir edecektir. Koronavirüsün bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarından çıktığı bilgisi *nesnel gerçeklik* olarak ele alındığında “*koronavirüsün biyolojik silah olduğu*” iddialarına olan güven ve inancın bu tür haberlerle nesnel gerçeğin önüne geçtiği görülmektedir. Bu durum Post-Truth olgusunun bir örneği olarak karşılanmaktadır. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Murat Kekilli: Covid yalanına inanmıyorum

Covid-19 salgınına inanmadığını söyleyen şarkıcı Murat Kekilli, “Covid yalanına inanmıyorum. İnananlara da saygım var” dedi.

Yayınlanma: 15:55 - 06 Nisan 2021 | Güncellenme: 15:57 - 06 Nisan 2021

HABER 24 “Murat Kekilli: Covid yalanına inanmıyorum” başlıklı haber (URL-59)

Haberde ünlü bir şarkıcının Covid-19 pandemisine ilişkin yorumunun yer aldığı görülmektedir. Haber detayında kişinin attığı tweetler aktarılmıştır. Atılan tweetlerde:

“Daha önce de dediğim gibi Covid yalanına inanmıyorum. İnananlara da saygım var. Kim neye inanmak istiyorsa da buyursun, engelleyen yok”

“27 müzisyen arkadaşımız Covid yalanı yüzünden intihar etti. İşsiz ve aşsız kaldıkları için intihar ettiler. Bari onlara da Covid virüsü yüzünden hasta olup öldüler yazın da Bill Gates amcanızla, Elon Musk teyzeniz dağa çok sevsin sizi”

“Bizim ülkede bu kadar Bill Gates ve Elon Musk (muck) hayranı var mıydı ya? Yorumlara bakıyorum da onlarla bayağı bir aşk yaşayanlar var. Allah sevginizi

daim etsin, ne diyelim? Dostlarım sizlere hiç bir sözüm yok, şaşkınlığımı hoş görmeniz dışında!”

“Bill amca ile Elon baba sevsin sizi Covid sevdalıları”

ifadeleri yer almaktadır. Yapılan açıklamalarda Covid-19 pandemisinin “yalan” olarak nitelendirildiği görülmektedir. İntihar eden 27 müzisyen arkadaşının intihar etme nedeninin Covid-19 pandemisi kapsamında alınan tedbirlerden kaynaklı olarak işsiz ve aşsız kalması ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bill Gates ve Elon Musk’a karşı bazılarının yaklaşımlarını “hayranlık”, “sevgi”, “aşk”, “sevda” kavramları üzerinden yaptığı görülmektedir. Bu şekildeki açıklamaların Covid-19’u Gates ve Musk ile ilişkilendirilen bazı söylentilerle hemfikir olunduğu anlamını taşıdığı düşünülmektedir.

Açıklamada ayrıca “Kim neye inanmak istiyorsa da buyursun, engelleyen yok” ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Post-Truh çağın en belirgin özelliği niteliğindeki bu ifade *nesnel* gerçekten ziyade *inanmak istenilen* şeye inanılmasının serbest olduğu mesajı içermektedir.

Öte yandan DSÖ, Covid-19’u 11 Mart 2020’de pandemi olarak ilan etmiştir (URL-60). Bu açıklamaya göre yaşanan sağlık krizi bir pandemidir dolayısıyla da sanatçının Covid-19’un yalan olduğu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır.

Haberin geneli açısından bakıldığında ünlü bir şarkıcının tweetlerini yalnızca aktardığı görülmektedir. Ancak haberde aktarılan ifadeler Covid-19 pandemisinin bir yalan olduğunu içermektedir. Haberde güvenilir veya resmi bir kaynaktan bilgilerin yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu alanda uzmanlığı bulunmayan ve Covid-19 pandemisinin yalan olduğunu düşünen ünlü bir kişinin görüşlerini içermektedir. Toplum tarafından tanınan, sevilen, güvenilen kişilerin söylemleri bazı kesimlerin gerçeklik algısına daha fazla etkide bulunabilmektedir. Aynı zamanda bu kişilerin ürettiği mesajlar sosyal medya hesaplarında çok sayıda takipçi bulunmasından ve haber sitelerinin ünlü kişinin paylaştığı mesajları haber değeri olarak görüp haberleştirmesinden dolayı daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bu durumlar da dünya genelinde çok sayıda yetkili kurum, kuruluş, bilim insanı ve bilimsel çalışmalar neticesinde kabul görmüş bir olayın gerçek dışı olduğu algısını yaratabilmektedir. Bu da insanları tedbirlerden ve tedavilerden uzaklaştırarak halk sağlığı yönetiminin doğru bir şekilde yürütebilmesinin önünde engel

oluşturmaktadır. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğu kararlaştırılmıştır.

HABER 25 “Son dakika haberi: Çinli virologdan Koronavirüs için şok iddia! Virüs insan üretimi...” başlıklı haber (URL-61)

Haberde Çinli Virolog Dr. Li-Meng Yan’ın koronavirüsün insan üretimi olduğuna ilişkin iddiaları yer almaktadır. Haber detayında Amerikan Wall Street Journal (WSJ) gazetesinin konuya ilişkin daha önce yaptığı haberine, Joe Biden’ın ve ABD eski CDC Direktörünün açıklamasına, Çinli Virolog Dr. Li-Meng Yan’ın önceki açıklamalarına ve raporuna, ABD Ulusal Alerji ve Enfeksiyon Hastalıkları Enstitüsü’nün direktörlüğü olan Fauci’nin senatodaki ifadelerine, bir grup bilim insanının Nature Medicine dergisinde yayımlanan mektubuna, DSÖ temsilcilerinin Çin’de yaptıkları soruşturma sonuçlarına, DSÖ’nün Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus’un ifadelerine yer verilmiştir.

Haberde kullanılan ifadelerle bakıldığında;

“Koronavirüs’ün laboratuvar ortamında üretildiğine dair iddialarda son dakika gelişmeleri yaşanmaya devam ediyor”,

“(...) hayatlarımızı kâbusa çeviren Kovid-19 virüsünün kaynağıyla ilgili tartışmalar giderek büyüyor”,

“Virüsün insan yapımı olduğunu ilk kez iddia ederek ülkesinden kaçan Çinli virolog Dr. Li-Meng Yan ise yaşanan son gelişmelerin kendisini doğruladığını açıkladı”,

“(...) Kovid-19 virüsüyle ilgili olarak ortaya atılan teorilerin sonu gelmiyor”,

“Dünya bir kez daha onu konuşuyor!”

“Li-Meng Yan’ın raporu doğrulandı!”,

kullanımlarının olduğu görülmektedir. Bu kullanımlarda koronavirüsün laboratuvarda üretildiğine dair tartışmaların çok sayıda olduğu, bunlardan birinin yeniden gündeme geldiği ve doğrulamaların yapıldığına ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Haber detayında iddiaya ilişkin art alan bilgilerine de yer verildiği görülmektedir. Amerikan Wall Street Journal (WSJ) gazetesinin daha önce yaptığı özel haberinde koronavirüsün laboratuvarda üretildiğine ilişkin tartışmaları gündeme getirdiği, haberde ABD istihbaratının ilgili raporuna göre salgının kentte yayılmadan kısa süre önce Vuhan Laboratuvarı’nda çalışan üç araştırmacının virüs ve mevsimsel grip belirtilerine benzer şikayetlerle hastalanıp hastaneye başvurduğu iddialarına yer verdiği belirtilmiştir.

Çinli Virolog Dr. Li-Meng Yan’ın koronavirüsün insanlar tarafından laboratuvarda yapıldığı ve Çin hükûmetinin tehlikelerini örtbas ettiği açıklanmıştır. Yan’ın raporunda koronavirüsün laboratuvar ortamında başka virüslerin genetik materyalinin (insan vücudundaki hücrelere kolay tutunabilmeleri için özel olarak) manipüle edilerek (iki farklı yarasadan alınan koronavirüslerin karıştırılması sonucu) oluşturulduğunu yazdığı ifade edilmiştir.

Yine aynı rapora göre koronavirüsün doğal yaşamda ortaya çıkıp daha sonra insanlara bulaştığına dair elle tutulur kanıtın bulunmadığı, SARS-CoV-2’nin biyolojik özellikleri doğal ortamda oluşan bir virüsle uyumlu olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra genetik mühendislik kapsamında patojenin genetik kodu bilim insanlarının önceden belirlediği şekilde değiştirildiği ifade edilmiştir.

Aynı zamanda koronavirüsün Çin’in Vuhan kentindeki bir hayvan pazarından çıktığı iddialarının yalan ve aldatmaca olduğunu savunduğu iddiasına yer verilmiştir. Haberin devamında Yan’ın İngiliz basınına yansıyan sözleriyle Dr. Anthony Fauci’nin kamuya paylaşılan maillerinin kendi şüphelerini ve iddialarını doğruladığını ifade ettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Yan’ın katıldığı TV programı Loose Women’de söylediği *“Virüs Vuhan’daki hayvan pazarından, yani doğada ortaya çıkmadı. Bu aldatmaca. Genom dizisinde insan parmak izi var gibi. Buna dayanarak bu şeyleri tanımlayabilirsiniz”* ifadelerine yer verilmiştir.

Haberde ayrıca ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Matthew Pottinger'in Çin'in Vuhan şehrinde hükûmet tarafından işletilen bir laboratuvarından dünyaya yayıldığı ve buna ilişkin giderek artan sayıda kanıtın olduğu iddiası bulunmaktadır.

Diğer yandan bir grup bilim insanının Nature Medicine dergisinde virüsün genetik mühendislik eseri olma ihtimalini net bir dille reddeden bir mektup yayımladığı ve bu görüşün yaygın kabul gördüğü aktarılmıştır. DSÖ temsilcilerinin 15 günlük soruşturma sonucunda virüsün araştırma tesisinden yayılmış olma ihtimalinin *“fazlasıyla düşük”* olduğu sonucuna vardığı öte yandan DSÖ Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus'un bu bulgulara şüpheyle yaklaştığı ve söz konusu soruşturmanın *“yeterince kapsamlı olmadığını”* söylediği belirtilmiştir.

Öte yandan teyit.org'un 17 Eylül 2020 tarihli “Çinli virolog Li-Meng Yang'ın ‘koronavirüsün insan yapımı’ olduğu iddiası” (URL-62) başlıklı yazısında yer alan bulgularda Li-Meng Yan'ın sunmuş olduğu kanıtların SARS-CoV-2'nin kökenine dair bilinenleri çürütemediği ifade edilmekte, doğal bir kökene sahip olduğunu gösteren güçlü genetik çalışmaların mevcut olduğu, aksini gösteren bilimsel kanıtların ise bulunmadığı belirtilmekte ve SARS-CoV-2'nin diğer koronavirüslerden farklılıklarının, onun insan yapısı olduğunu değil, insanları enfekte edebilecek şekilde mutasyon geçirdiğini gösterdiği vurgulanmaktadır.

29 Mayıs 2021 tarihli “SARS-CoV-2'nin laboratuvarından kaçtığı kanıtlandı mı?” (URL-63) başlıklı yazısında, Amerikan Wall Street Journal gazetesinin 2019 yılının Kasım ayında yayımladığı istihbarat raporunda Vuhan Viroloji Enstitüsü'nde çalışan birkaç kişinin grip benzeri belirtilerle hastaneye başvurduğunu gösterdiği ancak raporun açık bir kanıt niteliğinde olmadığı tespit edilmiştir.

26 Ekim 2022 tarihli “Araştırmanın koronavirüsün yüzde 99 oranında laboratuvarda üretildiğini ispatladığı iddiası” (URL-64) başlıklı yazısında ise söz konusu araştırmanın henüz hakem onayından geçmediği, ön baskı aşamasında olduğu ve bilimsel bir kanıt olarak değerlendirilmediği ifade edilmektedir. Ayrıca araştırmanın evreninin kısıtlı olduğu, SARS-CoV-2'nin tüm akrabalarının kıyaslamaya dâhil edilmediği ve bu nedenle araştırmanın “kusurlu” olduğu ve verilerin yanlış yorumlandığı eleştirilerine yer verildiği belirtilmektedir. Sonuç olarak mevcut bulguların SARS-CoV-2 virüsünün zoonotik yani hayvanlardan kaynaklandığını gösterdiği ifade edilmektedir.

Dolayısıyla haberde yer verilen koronavirüsün laboratuvarda üretildiğine ilişkin iddiaların doğrulanmak için yeterli olmadığı aynı zamanda doğal bir kökene sahip olduğunu gösteren güçlü genetik çalışmaların bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Haberin genel olarak koronavirüsün laboratuvarda üretildiği iddialarına ilişkin görüşleri, bu konuya dair geçmişte yaşanan gelişmeleri; yetkili kurum, kuruluş ve kişilerin açıklamaları, bazı araştırma ve rapor sonuçlarını aktardığı ancak haberde yer alan kullanımların ve açıklamaların çoğunlukla Yan'ın iddialarını güçlendiren ifadeler olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Bill Gates'i bakın ne olarak gösteriyorlar

Dünyanın en zenginleri listesinde yıllardır değişen basamaklarda da olsa ilk 3'te yer alan, Microsoft'un kurucu ortağı Bill Gates, iyi iş ilişkileri içinde bulunduğu Google arama motorunda yıllardır "Dünyanın en güçlü doktoru" olarak ilk sırayı işgal ediyor. Bill Gates'in, üniversite mezunu bile olmadığı halde üstelik bir de doktor olarak insanlara lanse edilmesi tepki çekerken yıllardır bu konuda herhangi bir düzeltme gelmemesi dikkat çekiyor.

HABER 26 "Bill Gates'i bakın ne olarak gösteriyorlar" başlıklı haber (URL-65)

Haberde "Covid-19 salgınına ilişkin yatırımları ve sansasyonel açıklamalarıyla dikkatleri üzerine çeken Gates" şeklinde nitelendirilen Bill Gates'in bazı dijital mecralarda "Dünyanın en güçlü doktoru" olarak gösterilmesine dair eleştirisinin yer aldığı görülmektedir. Haber detayında Bill Gates'in eğitim durumunun olumsuzlayıcı bir şekilde sunulduğu görülmektedir. Paylaşımı yapan haber sitesinde Bill Gates'e ilişkin olumsuzlayıcı ifadelere, komplo teorilerine ve söylencelere konu edilen haberlere yer verildiği görülmektedir. Haber sitesinin Bill Gates'i konu aldığı diğer haberlerinde kullanımların olumsuz ve birbirine paralel olduğu tespit edilmiştir. Bu tür kullanımların Gates'e ilişkin dolaşımda yer alan "Covid-19 aşısı ile insanlara mikroçipler yerleştirileceği", "aşılarla dünya nüfusunu azaltmayı amaçladığı", "sivrisinek projesiyle yeni bir salgın üzerinde çalıştığı" ve Gates'e ait olduğu söylenen ya da çarpıtılan bazı iddia ve ifadelere olan inancı pekiştirebileceği düşünülmektedir. Bu haberde ise:

“Bill Gates, iyi iş ilişkileri içinde bulunduğu Google arama motorunda yıllardır ‘Dünyanın en güçlü doktoru’ olarak ilk sırayı işgal ediyor”,

“(...) üniversite mezunu bile olmadığı”,

“(...) üstelik bir de doktor olarak insanlara lanse edilmesi”,

“Politiko’ya başlık attırıp oradan liste başı oldu”,

“(...) sanal sahtekârlık”,

“(...) Bill Gates’i sanki doktormuş gibi internet kullanıcılarına lanse ediyor”,

“Üniversiteden terk”,

“Son yıllarda aşı üreticisi firmalara pompaladığı milyar dolarlarla adından söz ettiren, Covid-19 salgınına ilişkin yatırımları ve sansasyonel açıklamalarıyla dikkatleri üzerine çeken Gates”,

“(...) üniversiteyi bile bitirmediği”,

ifadeleri yer almaktadır. “İşgal etmek”, “(...) bile olmamak”, “lanse edilmek”, “başlık attırmak”, “sahtekârlık”, “para pompalamak”, “dikkati üzerine çekmek” kullanımlarının cümle içerisinde olumsuzlayıcı ve karalayıcı bir biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca üniversite mezunu olmamasının yerici bir dille nitelendirildiği görülmektedir.

Buradan hareketle Gates’e karşı kullanılan ifadelerin “Kişi Karalama” ve “Ön Yargı Oluşturma” safsata türleriyle uyduğu aynı zamanda dezenformatif ve malinformatif bilgi türüyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Post-Truth dönemde bu tür taraflı kullanımlar bireylerin gerçeklik algısına yön verebilmektedir. Bu tür karalayıcı ifadeler aynı zamanda safsataların işlevselliğini artırabilmektedir. Belirtilen safsatalara maruz kalanların bahsi geçen kişiye karşı yersiz ve olumsuz ön yargı ile yaklaşması durumunda bu kişiye ilişkin dolaşıma giren komplo teorilerine ve söylencelere olan inanç artabilmektedir. Bu tür Post-Truth bir inanç; nefret söylemi, ötekileştirme ve linç etme gibi davranışlarda bulunma ihtimalinin yanı sıra bilimin kabul gördüğü hakikatlerden de uzaklaşabilme olasılığını artırmaktadır. Kişinin pandemi ile ilişkilendirilmesi ve kişinin pandemiye ilişkin iddialarının Covid-19’un bir amaç nedeniyle ortaya çıktığı üzerine olmasından dolayı haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Abdurrahman Dilipak bugün ne yazdı? Abdurrahman Dilipak bugünkü yazısı

Abdurrahman Dilipak CoVID yazısı nedir? Gazetemiz yazarlarından Abdurrahman Dilipak bugünkü yazısı merak ediliyor. Abdurrahman Dilipak, 'CoVID üzerinden şeytani bir plan' başlıklı köşe yazısında, korona aşısı üzerinde oynana oyuna dikkat çekti. Peki Abdurrahman Dilipak bugün ne yazdı? Abdurrahman Dilipak köşe yazısı ne? Abdurrahman Dilipak köy yazın konusu? Abdurrahman Dilipak köşe yazısında neyi anlatıyor? İşte Abdurrahman Dilipak 'CoVID üzerinden şeytani bir plan' başlıklı yazısı.

Google News

2021-07-12 09:13:00 - 2021-07-12 09:13:55

HABER 27 “Abdurrahman Dilipak bugün ne yazdı? Abdurrahman Dilipak bugünkü yazısı” başlıklı haber (URL-66)

Haberin yeniakit.com.tr yazarlarından Abdurrahman Dilipak’ın “CoVID üzerinden şeytani bir plan” başlıklı köşe yazısı ile ilgili olduğu görülmektedir. Haberde köşe yazısından alıntılara yer verilmiştir. Haberde köşe yazısı için “korona aşısı üzerinden küreler oyunları bir bir anlattı”, “covid üzerinden oynanan kirli oyuna dikkat çekti” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerde koronavirüs aşılarının kirli bir oyunun ürünü olduğu mesajının verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra köşe yazısından yapılan alıntılarda:

“Mutasyon diyorlardı, şimdi varyantlardan söz ediyorlar. Eldeki aşılar bitti, şimdi yeni bir yalan uydurmaları gerek. Mutasyon demiyorlar, çünkü mutasyon, yayıldıkça etkisini kaybeden, olağan ve sıradanlaşan bir süreç. Hemen Delta bitmeden Lambda paniğini devreye soktular. Bir önceki varyant ‘Delta varyantı’ idi. Sahi bu ‘varyant’ isimlerini kim, neye göre veriyor.”

ifadeleri ile varyantların yalan olduğu, “mutasyon” kavramının kasıtlı bir şekilde kullanıldığı, Lambda varyantının bu şekilde ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Konu ile ilgili açıklamalarda Endonezya’da çok sayıda sağlık çalışanının Covid-19 aşısı olmasına rağmen Covid-19 ile enfekte olduktan sonra hayatını kaybettiği, aşılardan baskı ile yaptırıldığı örneklerin olduğu ve aşıdan sonra kalp hastası olunabildiği, yan etkilerin yaşandığı, tüm bu olaylara ilişkin haberlerin medyadan silindiği ve bu tür içerikleri paylaşan yeni medya kanallarının kapatıldığına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Ayrıca

yeni varyantların uydurularak aşların planlı bir şekilde uygulandığı mesajının verildiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan dogrulukpayi.com'un "Koronavirüs Eylül 2012'de Uyduruldu mu?" (URL-67) başlıklı yazısında Birleşik Krallık Araştırma ve Yenilik Merkezi'nde (UKRI) yer alan bilgiye göre koronavirüslerin genellikle soğuk algınlığı, öksürük gibi üst solunum yolları hastalıklarına neden olan virüsler olduğu ifade edilmektedir.

Yine aynı yazının "Covid-19 Hastalığı Salgın mıdır?" başlığı altında Covid-19'un ortaya çıkışına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Yazıda DSÖ tarafından hazırlanan zaman çizelgesine göre Covid-19'un ortaya çıkışına ilişkin bilgilere yer verilmekle birlikte ilk olarak Çin'in Vuhan kentinde 31 Aralık 2019 tarihinde Vuhan Belediye Sağlık Komisyonu tarafından bir dizi pnömoni vakasının bildirildiği ve bu vakaların yeni bir koronavirüs kaynaklı olduğunun tespit edildiği belirtilmektedir. Aynı zamanda 10 Ocak 2020'de bu koronavirüsün SARS ve MERS virüslerinin farklı bir kolu olan SARS-CoV-2 virüsü olduğunun tespit edildiği ifade edilmektedir. 13 Ocak 2020'de ise Çin dışında ilk vakaya Tayland'da rastlandığı, 30 Ocak 2020'de DSÖ'nün hastalık durumunu "Uluslararası Önemi Haiz Halk Sağlığı Acil Durumu" olarak ilan ettiği ve 11 Mart 2020 tarihinde de DSÖ'nün bu durumu bir küresel pandemi olarak ilan ettiği ifade edilmektedir.

DSÖ'nün "Koronavirüs Hastalığı (COVID-19)" (URL-68) başlıklı yazısında da Covid-19'un "SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu bulaşıcı bir hastalık" olarak açıklandığı görülmektedir. *Önleme* başlığı altında yer alan maddeler arasında "Sizin için bir aşı mevcut olduğunda aşı olun" ifadesi yer almaktadır. Bu madde ile aşının koronavirüs tedavisi için önerildiği anlaşılmaktadır.

Yine DSÖ'nün "Halk için COVID-19 tavsiyesi: Aşı olmak" (URL-69) başlıklı yazısında Covid-19'dan kaynaklanan ciddi hastalıklara, hastaneye yatışlara ve ölüme karşı güçlü koruma sağlayan güvenli ve etkili aşların mevcut olduğu belirtilmekte, aşı olmanın Covid-19'a karşı kendini koruma, salgının sona ermesine yardımcı olma ve yeni varyantların ortaya çıkmasını durdurma açısından yapılacak en önemli şeylerden biri olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda mevcut Covid-19 aşlarının Omicron ve Delta varyantlarından kaynaklanan ciddi hastalıklara ve ölüme karşı güçlü koruma sağladığı ve

aşı olmanın yeni varyantların ortaya çıkma olasılığını azaltmaya yardımcı olduğu, çoğu insanın Covid-19'a karşı aşılmasının güvenli olduğu vurgulanmaktadır.

Son olarak haberde alıntılanan varyantlara ilişkin iddialara karşılık doğrulama sitelerine bakıldığında dogrulukpayi.com'un "Covid-19 Varyantlarını, Planlı Bir Şekilde mi Ortaya Çıkarıldı?" (URL-70) başlıklı yazısında;

"Virüslerde yaşanan mutasyonlar rastgele meydana geliyor. Virüs, özellikle hızlı yayıldığı kalabalık bölgelerde mutasyon geçirilebiliyor. Koronavirüsler dâhil olmak üzere tüm virüsler zamanla değişebiliyor. Sonuç olarak virüslerin mutasyon geçirmesi sanıldığı kadar korkunç ve az rastlanan bir olay değil, aksine beklenen bir durum",

"Bilimsel açıdan virüslerin mutasyon geçirerek farklı varyantları oluşturması zaten beklenen bir durum olarak açıklanıyor."

ifadeleri yer almaktadır. SARS-CoV-2 virüsünün sürekli olarak değişip dönüştüğü ve binlerce kez küçük mutasyonlara uğradığı, bu mutasyonlardan çoğunun önemsiz olduğu ancak bazı mutasyon öbeklerinin virüsün davranışını etkileyerek yeni varyantların ortaya çıkmasına yol açabileceği açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra malumatfurus.org'un "Koronavirüs Varyantlarının Çıkış Tarihlerinin Önceden Planlandığını İşaret Ettiği Sanılan Tablo" (URL-72) başlıklı yazısında da belirtildiği gibi DSÖ, 2021 yılının haziran ayı itibarıyla koronavirüs varyantları için Yunanca harfleri kullanma kararı almıştır. DSÖ'nün sitesinde yayımlanan yazıda "*DSÖ, COVID-19'a neden olan virüs olan SARS-CoV-2'nin temel varyantları için Yunan alfabesinin harflerini kullanarak basit, söylemesi ve hatırlaması kolay etiketler atadı*" (URL-73) açıklamasının yer aldığı görülmektedir.

Haberde yer verilen alıntılardaki iddialara karşılık doğrulama siteleri ve resmi kurumların siteleri incelendiğinde virüslerin mutasyon geçirmesinin olağan bir durum olduğu, isimlendirmenin DSÖ'nün açıkladığı şekliyle yapıldığı, yaşanan sürecin pandemi olduğu, Covid-19'un ortaya çıkışına ilişkin bulguların üretim veya plan değil, doğal ortamlardan bulaştığını işaret ettiği, aşılarda Covid-19 tedavisi için uygulanması gereken etkili bir tedavi yöntemi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla haberde yer verilen ifadelerin doğrulama sitelerinin açıklamalarıyla örtüşmediği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylemler* haber olduğuna karar verilmiştir.

Barut: Yarasadan virüs alıp ucuna HIV'den parça çakacaksın böyle bilim olmaz olsun

Koronavirüsün laboratuvarında üretildiği yönündeki iddialar son bulmuyor. Virüsle ilgili Genel Cerrah Prof. Dr. İbrahim Barut bomba iddialarda bulundu. Sosyal medya hesabından bir dizi paylaşımında bulunan koronanın biyolojik silah olduğunu ileri süren Barut, "Yarasadan elde edilmiş bir virüsü alacaksın ucuna HIV'den bir parça çakacaksın. Kuyruğuna başka bir protein tutturacaksın. 1-2 de organ spesifik proteinle süsleyeceksin. Böyle bilim olmaz olsun" dedi.

Google News

2020-04-19 03:11:00 - 2020-04-19 05:54:42

HABER 28 “Barut: Yarasadan virüs alıp ucuna HIV’den parça çakacaksın böyle bilim olmaz olsun” başlıklı haber (URL-74)

Haberde genel cerrahi alanındaki bir profesörün Covid-19’un ortaya çıkışına ilişkin yaptığı iddialara yer verilmiştir. Haber detayında ise iddiaları içeren tweet dizisi yer almaktadır. Ayrıca benzer iddia sahibi olan Nobel ödüllü Fransız Bilim İnsanı Luc Montagnier’in de bu iddiada bulunduğu bilgisi hatırlatılmıştır. Haber metninde Prof. Dr. Barut’un ve Fransız Bilim İnsanı Montagnier’in yorumlarının birer iddia ve komplo olarak verildiği de görülmektedir. Tweet dizilerinden derlenen haberde yer alan ifadelerle bakıldığında:

“(...) bomba iddialarda bulundu”,

“(...) koronanın biyolojik silah olduğunu ileri süren (...)”,

“Barut, ‘Yarasadan elde edilmiş bir virüsü alacaksın ucuna HIV’den bir parça çakacaksın. Kuyruğuna başka bir protein tutturacaksın. 1-2 de organ spesifik proteinle süsleyeceksin. Böyle bilim olmaz olsun’ dedi”,

“Nobel ödüllü Fransız bilim insanı Luc Montagnier virüsün Çin’de laboratuvarında üretildiğini iddia eden isim olmuştu”,

“(...) virüsün biyolojik bir silah olduğunu ileri sürerek (...)”,

“Ne istiyorsunuz insanlıktan Bu kadar şizofrenik hezeyan için ne yaşadınız”,

“#Corona Laboratuvarında üretilmiş biyoteknolojik bir silahtır. İnanmayip kafanızı devekuşu gibi gömebilirsiniz. Ama devekuşu korku ve endişe durumunda kafasını toprağa gömer. Korkuyla yüzleşip, bu silahı yapan ‘İnsanlık düşmanı’ Şeytanî akıllıları bularak başlayalım”,

“Allah’ın OL demediği hiçbir şey olmaz bu alemde Ama Şeytanî akıllıları alt etmek için çalışmak gerekir Bilimi bu yönde kullanarak Her zaman silahlar olmuş, korunması ve tedaviside olmuştur İnsani özelliklerden ödün vermeden BirVeBeraber olarak kazanmak mümkün”

ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Galileo’nun doğruyu söylediği için hapse atılıp işkence görmesini, Avengers serisinin kötü karakteri Thanos’un *“kaynakların sınırlı, ihtiyaçların ise sınırsız olduğu bir evrende canlıların yarısını yeryüzünden silme”* hedefini, Covid-19’un biyolojik silah olmadığını düşünenlere de *“gerçeği görmek istemeyen”* diyerek “Matriks’i” işaret ettiği benzetmeler kullanmıştır.

Öte yandan doğrulama sitelerinin birçok yazısında bu iddianın yanlış olduğu görülebilmektedir. Örneğin teyit.org’un “İspanya Yüksek Mahkemesi’nin Covid-19’un biyolojik silah olduğuna karar verdiği iddiası” (URL-75) başlıklı yazısında bugüne kadar virüsün laboratuvarda biyolojik silah olarak geliştirildiğine işaret eden bir kanıt bulunamadığı ifade edilmektedir. “Koronavirüsle ilgili sorular ve gerçekler” (URL-27) yazısında bu ve benzeri iddiaların hiçbirini destekleyen kanıtın olmadığı aksine Covid-19 ile ilgili yapılan makale ve çalışmaların, virüsün yayılma yerini Vuhan’daki hayvan pazarı olduğuna yönelik olduğunu gösterdiği açıklanmıştır. “Koronavirüsün ortaya çıkışı hakkında iddialar içeren tweet zinciri” (URL-76) başlıklı yazısında Covid-19’un HIV virüsünden proteinler eklenerek bir silah haline getirildiği iddiasının doğru olmadığı bulgusu yer almaktadır. “Nobel ödüllü Profesör Tasuku Honjo’nun yeni koronavirüsün laboratuvarda üretildiğini söylediği iddiası” (URL-77) başlıklı yazıda salgının bir deney olduğunu, virüsün bir biyolojik silah olarak laboratuvarda üretildiğini ve patentinin alındığını söyleyen iddiaların doğru olmadığını dünya çapındaki birçok doğrulama platformu tarafından ortaya konulduğu belirtilmiştir. Ayrıca mevcut bilimsel veriler ile sağlık otoritelerinin açıklamalarının, virüsün hayvanlardan geçtiğini gösterdiği açıklanmıştır. “Araştırmanın koronavirüsün yüzde 99 oranında laboratuvarda üretildiğini ispatladığı iddiası” (URL-64) başlıklı yazısında ise araştırmaların sürmesine rağmen mevcut bulguların SARS-CoV-2 virüsünün kaynağının zoonotik yani hayvanlardan yayıldığını gösterdiği bulgusu yer almaktadır.

Bir diğerk doğrulama sitesi olan dogrulukpayi.com'un "Koronavirüs'ün Biyolojik Savaş Amacıyla Üretildiğine Dair İddialar" (URL-78) başlıklı yazısında çeşitli resmi kurum, kuruluş ve vakıflar tarafından yapılan araştırmalara göre virüsün biyolojik silah olarak üretilmediği belirtilmiştir. "COVID-19, AIDS Aşısı Üzerinde Çalışan Biyologlar Tarafından Bir Laboratuvarı mı üretildi?" (URL-79) başlıklı yazısında ise Covid-19'un AIDS aşısı üzerinde çalışan biyologlar tarafından laboratuvarı üretildiği iddiasının yanlış olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

Bir başka doğrulama sitesi malumatfurus.org'un "Koronavirüsün DNA'sıyla Oynandığı İddiası" (URL-80) başlıklı yazısında da "*Koronavirüsün (SARS-COV-2) laboratuvarı biyolojik silah olarak tasarlandığı, virüsün DNA'sıyla oynandığı*" iddiasının köklü bir hata içerdiği bildirilmiştir.

Tweet dizinde yer alan iddialar ve benzetmeler Covid-19'un biyolojik bir silah olduğunu, bu iddianın gerçek olduğunu, bu iddiaların dışında yorum yapanların gerçeği göremediğini, asıl gerçek dediği biyolojik silah iddiasının komploculuk ile suçlandığını öne sürmektedir. Haber metninde "*Koronavirüsün laboratuvarı üretildiği yönündeki iddialar son bulmuyor*", "*koronavirüs ile ilgili komplo iddialarının ardı arkası kesilmiyor*" ifadeleri yer alsa da bu tür iddiaların aktarılmasına ve yayılmasına katkı sağlayabilmektedir. Sonuç olarak haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

ABD'ye kaçmak zorunda kalan Çinli virologtan dikkat çeken corona iddiası: Virüs insan yapımı

Tüm dünyayı etkisi altına alan corona virüsüyle ilgili çarpıcı bir iddia ortaya atıldı. ABD'ye kaçmak zorunda kalan Çinli virolog Dr. Li-Meng Yan, Pekin hükümetinin corona virüsünü (Covid-19) örtbas ettiğini ve virüsün insan yapımı olduğunu ileri sürdü. Pekin'in coronayı raporlar çıkmaya başlamadan çok önce bildiğini belirten Yan, iddialarını bilimsel verilerle de kanıtlayacağını söyledi.

HABER 29 "ABD'ye kaçmak zorunda kalan Çinli virologtan dikkat çeken corona iddiası: Virüs insan yapımı" başlıklı haber (URL-81)

Haberde bir Çinli viroloğun Covid-19'un insan yapımı olduğu iddiası yer almaktadır. Haber detayında Covid-19 ile ilişkili kendisine ait verilerin silindiği, iddiaları kanıtlamak için bilimsel verileri kullanacağını, Covid-19'un hayvan pazarından çıktığı iddialarının yalan ve aldatmaca olduğunu ileri süren açıklamalar yer almaktadır.

Öte yandan teyit.org'un "Çinli virolog Li-Meng Yang'ın 'koronavirüsün insan yapımı' olduğu iddiası" (URL-62) başlıklı yazısında Li-Meng Yan'ın SARS-CoV-2'nin kökenine dair bilinenleri çürütecek kanıtlar sunmadığı, SARS-CoV-2'nin doğal bir kökene sahip olduğunu gösteren güçlü genetik çalışmalar varken aksini gösteren bilimsel kanıtların bulunmadığı, SARS-CoV-2'yi diğer koronavirüslerden ayıran özelliklerinin onun insan yapısı olduğunun değil, insanları enfekte edebilecek şekilde mutasyon geçirdiğini gösterdiği bulguları yer almaktadır. Platformun "Araştırmanın koronavirüsün yüzde 99 oranında laboratuvarda üretildiğini ispatladığı iddiası" (URL-64) başlıklı yazısında ise mevcut bulguların SARS-CoV-2 virüsünün kaynağının zoonotik yani hayvanlardan yayıldığını gösterdiği bilgisi yer almaktadır.

DSÖ sözcüsü Fadela Chaib ise Cenevre'de düzenlediği basın toplantısında virüsün insanlar tarafından bir laboratuvarda ya da bir başka yerde üretilmediğini ve hayvan kökenli olma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir (URL-82).

Bu bilgiler Yan'ın Covid-19'un insan yapımı olduğunu ifade eden iddialarının yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Analize tabi tutulan haberin ise yalnızca Yan'ın iddialarını aktardığı, iddiaların aksini söyleyen yetkililerin açıklamalarına ise yer vermediği görülmektedir. Dolayısıyla haberin *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

6.3. Kategori: Aşıya ve İlaça İlişkin Söylence Haberleri

Corona virüsü aşısı eczanelerde satılacak, fiyatı henüz belli değil

Çin'den gelen CoronaVac aşısı dışında corona virüsü aşıları ücretli bir şekilde eczanelerden temin edilebilecek. İlaçların Türkiye fiyatı henüz belli değil. Türkiye ilaçta piyasadaki kurdan farklı bir euro kuru belirliyor.

HABER 30 "Corona virüsü aşısı eczanelerde satılacak, fiyatı henüz belli değil" (URL-83)

Koronavirüs için üretilen aşılardan vatandaşlar tarafından nasıl erişileceği dolaşan söylenceler arasında bulunmaktaydı. Haberde ise CoronaVac dışındaki aşılardan ücretli olacağı ve eczanelerden temin edileceği ancak fiyatının henüz belli olmadığı bilgisinin yer alındığı görülmektedir. Buna göre Moderna, Biontech-Pfizer veya AstraZeneca-Oxford'un ürettiği aşılardan ücretli olacağı bilgisi paylaşılmaktadır. Haberde aynı zamanda ilaç kur'u, ilaç fiyatlarının nasıl belirlendiği, eczanelerin aşı yapma yetkisinin olmadığı, aşı yaptıranların yorumları ve Çin'deki genel durum gibi açıklamalar yer almaktadır.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 25 Kasım 2020 tarihinde yaptığı açıklamada ise aşılardan ücretsiz olacağını açıklamıştır. Aynı zamanda teyit.org'un "Covid-19 aşısı ile ilgili sorular ve cevaplar" (URL-84) adlı yazısında ve T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu'nun "Sıkça Sorulan Sorular" (URL-85) yazısında "COVID-19 aşısı nerede uygulanıyor, ücretli mi?" sorusuna verilen yanıtta aşılardan *ücretsiz* olacağı bilgisinin yer aldığı görülmektedir. Günümüzde ise toplumun aşılardan ilk dönemlerden itibaren ücretsiz bir şekilde sürmektedir. Buna göre haberde öne sürülen diğer aşılardan ücretli olacağı ve eczanelerde satılacağı bilgisinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

İsraili hahamdan tepki çeken sözler: Aşı vurduran eşcinsel olur

İsrail'de Ultra-Ortodoks Daniel Asor adlı hahamın corona virüsüyle ilgili açıklamaları pes dedirtti. Haham Asor, aşı vurduranların eşcinsel olacaklarını iddia etti.

HABER 31 "İsraili hahamdan tepki çeken sözler: Aşı vurduran eşcinsel olur" başlıklı haber (URL-86)

Haberde bir hahamın "Covid-19 aşısı yaptıırırsanız eşcinsel olursunuz" çağrısını yaptığı, Covid-19 aşısından kaçınmaları tavsiyesinde bulunduğu ve aşılama çabalarının yeni bir dünya düzeni kurmaya çalışan küresel çapta kötü niyetli bir yönetimin parçası olduğunu iddia ettiği bilgisi yer almaktadır.

Covid-19 aşılardan iddia edildiği gibi eş cinsel yapma durumuna ilişkin bilimsel bir veriye rastlanmamıştır. Aynı zamanda 1974 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği, eş cinselliği bir hastalık olmaktan çıkararak normal bir durum olarak tanımlamaya

başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise eş cinselliği 1970’li yıllarda hastalıklar ve rahatsızlıklar kapsamından çıkartmıştır. Benzer şekilde Amerikan Psikoloji Derneği (APA), eş cinselliğin bir tercih olmadığını, doğal olduğunu ve değiştirilemeyeceğini açık ve net bir şekilde belirtmiştir. Türk Psikologlar Derneği ise eş cinselliği gerek sosyal alanda gerekse ruh sağlığı alanında normal sınırlar içindeki bir cinsel-duygusal yönelim olarak kabul etmektedir (URL-87). Dolayısıyla haberde belirtilen kaynağın iddialarının bilimsel açıklamalardan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Haberin bu iddiaları yalnızca aktarmayla bırakması ve aksini söyleyen bilimsel bilgilere yer vermemesi kimi kullanıcıların bu iddialara inanmasını sağlayabilecek potansiyelde olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 32 “Ivermectin nedir” başlıklı haber (URL-88)

Haberde Avustralyalı bilim insanlarının parazit öldürücü Ivermectin ilacının salgına karşı etkili olduğunu saptadığının bilgisi paylaşılmaktadır. Haber detayında ilacın kullanım alanı ve koronavirüsü 48 saatte öldürdüğüne dair ifadelerin aktarıldığı görülmektedir. Haberde ayrıca bir doz Ivermectin’in, koronavirüsün hücreler içerisinde büyümesini engellediği, 24 saatte koronavirüse ait RNA’yı büyük ölçüde azalttığı ve 48 saatte de tamamen yok ettiği ancak kesin bir tedavi için korona aşısının bulunması gerektiği ifadeleri yer almaktadır.

Haberdeki ilaç için “sağlık sisteminde en güvenli ve etkili ilaçlar arasında” ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda ilacın daha önce kullanıldığı bazı tedavilerin sıralandığı görülmektedir. İlaç üzerinde yapılan araştırma için “Avustralyalı bilim insanları”, “Avustralya’nın Melbourne şehrindeki Monash Üniversitesi’nde görevli araştırma görevlilerinin laboratuvar ortamında yaptığı testler” gibi kullanımların olduğu görülmektedir. “Güvenli” ve “etkili” gibi sıfatların kullanılması, daha önce de çeşitli tedavilerde kullanıldığının ve ilaç üzerinde çalışanların “bilim

insanları” ya da “araştırma görevlileri” olduğunun belirtilmesi haberin aktardığı bilgilere dolayısıyla da ilaca olan güvenilirliği artırdığı düşünülmektedir.

Öte yandan teyit.org’un “İvermectin adlı ilacın Covid-19’un bulaşmasını tamamen engellediği iddiası” (URL-89) başlıklı yazısında iddianın yanlış olduğu ve yanıltıcı yönünün “bağlamdan koparma” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazının bulgularında bu ilacın Covid-19’a karşı etkinliği ve güvenliği henüz kanıtlanmadığı, ilaç üzerine yapılan bilimsel çalışmaların, laboratuvar denemeleri olduğundan dolayı yeterli veri sağlamadığı, ilacın üstünde yapılmış ve olumlu sonuçlar ortaya koyan çalışmaların da yeteri kadar değerlendirilmediği, ilacın özellikle yüksek doz kullanım gerektirdiği için insanlar açısından risk barındırmaya devam ettiği, doğru ilacın tedavi protokolüne alınması için doğru dozlarda, güvenli bir şekilde insan hücrelerinde nasıl çalıştığının da ortaya konması gerektiği ifadeleri yer almaktadır. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

İvermectin (İvermectin) ilacı nedir? İvermectin corona virüsünde etkili mi?

Özellikle hayvanlarda parazit ilacı olarak kullanılan İvermectin (İvermectin) adlı ilacın corona virüsünde etkili olduğu iddia edildi. Avustralyalı bilim insanlarının iddiasına göre corona virüsünün çaresi İvermectin ilacı olarak gösterildi. Peki İvermectin nedir? Hangi hastalıklarda kullanılır ve corona virüsünde etkili midir?

Yayınlanma: 17:50 - 05 Nisan 2020 | Güncellenme: 17:59 - 05 Nisan 2020

HABER 33 “İvermectin (İvermectin) ilacı nedir? İvermectin corona virüsünde etkili mi?” başlıklı haber (URL-90)

Haberde, hayvanlardaki uyuz tedavisinde, parazitlerde ve enfeksiyonlarda kullanılan İvermectin (İvermectin) ilacının koronavirüsünde etkili olabileceği iddia edildiği bilgisinin paylaşıldığı görülmektedir. Haber detayında ayrıca ilaca dair tarihsel geçmişi, kullanım şekli, kullanıldığı hastalıklar ve yan etkileri gibi bilgiler de yer almaktadır.

“*Corona virüsünde etkili iddiası!*” başlığı altında ise Avustralya, Melbourne’deki Monash Üniversitesi’ndeki araştırmacıların, antiparaziter ilaç İvermectin’in, COVID-19’a neden olan SARS-CoV-2 replikasyonunu inhibe edebileceğini keşfettiğine ilişkin bilgiyi Newsweek’ten aktarıldığı görülmektedir. Çalışma lideri Dr. Kylie Wagstaff’ın

açıklamasında ise ilacın çok yaygın kullanıldığı, güvenli bir ilaç olduğu, dozun etkili olup olmayacağının anlaşılmaya çalışıldığı ifadeleri bulunmaktadır. Yine aynı kişinin açıklamasında “*Tek bir dozun bile tüm viral RNA’yı 48 saatte ortadan kaldırabildiğini ve 24 saatte bile gerçekten önemli bir azalma olduğunu bulduk*” ifadesi yer almaktadır.

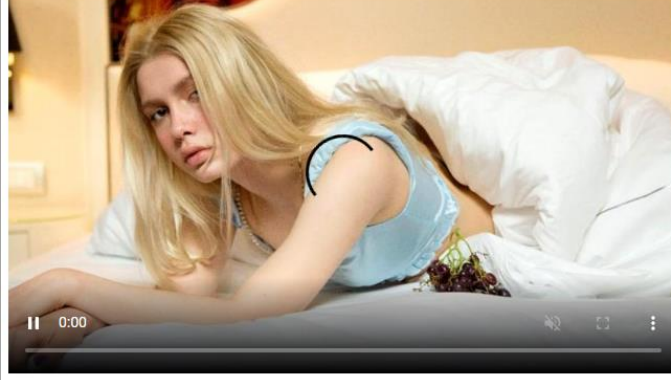
Haberde ilacın kullanımı için “çok yaygın” ve “güvenli” nitelendirmelerinin kullanıldığı görülmektedir. DSÖ’nün Temel İlaç Model Listesi’nde yer aldığı, ihtiyaç halinde en güvenli ve en etkili ilaçlar arasında bulunduğu aynı zamanda FDA onaylı olduğu bilgileri bulunmaktadır.

Öte yandan teyit.org’un “İvermektin adlı ilacın Covid-19’un bulaşmasını tamamen engellediği iddiası” (URL-89) başlıklı yazısında iddianın yanlış olduğu ve yanıltıcı yönünün “*bağlamdan koparma*” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazının bulgularında bu ilacın Covid-19’a karşı etkinliği ve güvenliği henüz kanıtlanmadığı, ilaç üzerine yapılan bilimsel çalışmaların, laboratuvar denemeleri olduğundan dolayı yeterli veri sağlamadığı, ilacın üstünde yapılmış ve olumlu sonuçlar ortaya koyan çalışmaların da yeteri kadar değerlendirilmediği, ilacın özellikle yüksek doz kullanım gerektirdiği için insanlar için risk barındırmaya devam ettiği, doğru ilacın tedavi protokolüne alınması için doğru dozlarda, güvenli bir şekilde insan hücrelerinde nasıl çalıştığının da ortaya konması gerektiği ifadeleri yer almaktadır.

Haberde yer verilen bilgilerin ve açıklamaların *iddia* şeklinde sunulduğu görülmektedir. Ancak haber başlığında ve haber girişinde yer alan sorulu giriş yöntemli kullanımda “*Ivermectin nedir? Hangi hastalıklarda kullanılır ve corona virüsünde etkili midir?*” ifadeleri yer almaktadır. Bu tür kullanımlar, haberde bu soruların yanıtının açıklandığı mesajını vermektedir. İlacın ne olduğuna ve hangi hastalıklarda kullanıldığına ilişkin bilgilerin olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan koronavirüse karşı etkili olup olmadığı konusu haberde “*iddia edildi*” ve “*gösterildi*” kullanımlarıyla verildiği görülmektedir. Buradan hareketle de iddiaların, haberin esas aktarmak istediği mesajın cevabı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan teyit.org’un yazısında ise bu iddiaların yeterli bir veri sunmadığı açıklanmıştır. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Koronavirüsü yenen Aleyna Tilki'den ilginç çıkış: Sektöre güvenmediğim için aşı yaptırmayacağım

04.12.2020 11:46

HABER 34 “Koronavirüsü yenen Aleyna Tilki'den ilginç çıkış: Sektöre güvenmediğim için aşı yaptırmayacağım”
başlıklı haber (URL-91)

Haberde ünlü bir şarkıcının Covid-19 aşısına ilişkin yorumları yer almaktadır. Haber detayında kişinin koronavirüsü atlattığı, ilaç sektörüne güvenmediği ve aşı olmayacağı açıklaması yer almaktadır.

Haberde koronavirüsle ilişkili ifadelerle bakıldığında “İlaç sektörüne güvenmediğini söyleyen Tilki”, “koronavirüse yakalanan ve atlatan şarkıcı”, “Koronavirüs testlerine inanmadığını söyleyen Tilki” kullanımlarının olduğu görülmektedir. Haber kişinin koronavirüs aşılara ilişkin yaptığı açıklamalarına bakıldığında:

“İnsanlar Covid-19'dan değil ilaçlar yüzünden ölüyor. Aşıya karşıyım. Eğer saçmalıyorsam yaşıma verin. Zaten sıtma ilacı gibi ilaçlar veriyorlar hastalara... Acaba korona değil de insanlar ilaçtan mı ölüyor?”

“Maskelerimizi takmalıyız, ilaç verirlerse içmeliyiz, bilmiyorum. Ama benim sezgilerime göre insanların bir çoğu koronadan değil ilaç yüklemesinden dolayı ölüyor. Anneme, kendime, kardeşime aşı yaptırmayacağım. Çünkü güvenmiyorum. Dünyada ilaç sektörüne de güvenmiyorum. İlaç sektörünün ticaret mi yapıyor, yoksa başka bir planı mı var bunu bile bilmiyorum. Ben tamamen şahsi konuşuyorum”

ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu yorumlarda ünlü şarkıcının aşı karşıtı olduğu, aşıya ve ilaç sektörüne güvenmediği, insanları ilaçların öldürdüğü düşüncesine sahip olduğu bilgileri yer almaktadır. Bu tür yorumların aşı ve ilaç çalışmalarına olan

güveni zayıflattığı düşünülmektedir. “İlaç sektörünün ticaret mi yapıyor, yoksa başka bir planı mı var bunu bile bilmiyorum” ifadesiyle ilaç sektörünün ticaretten ziyade farklı amaçları olup olmayacağına dair şüphelerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan DSÖ’nün aşılarla ilişkin “Aşılar ve bağışıklama” (URL-92) başlıklı yazısında aşılanmanın milyonlarca hayatı kurtardığı, küresel sağlık ve kalkınma açısından başarılı bir örnek olarak kabul edildiği, aşıların hastalığa yakalanma riskini azaltmak amacıyla vücudun doğal savunma sistemleriyle iş birliği yaparak koruma sağladığı, aşılanmanın insanların daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesine katkıda bulunduğu ve 2021’in sonunda neredeyse tüm ülkelerin Covid-19 aşısını uygulamaya koyduğu ve COVAX aracılığıyla bir milyar doz Covid-19 aşısı yapıldığı ifade edilmektedir.

DSÖ’nün “Halka Covid-19 tavsiyesi: Aşı olmak” (URL-69) başlıklı yazısında ise Covid-19’dan kaynaklanan ciddi hastalıklara, hastaneye yatışa ve ölüme karşı güçlü koruma sağlayan güvenli ve etkili aşıların mevcut olduğu, milyarlarca insanın Covid-19’a karşı aşılandığı; aşı olmanın Covid-19’a karşı korunma sağlamak, salgının sona ermesine yardımcı olmak ve yeni varyantların ortaya çıkmasını durdurmak için en önemli adımlardan biri olduğu, sıranın gelmesi durumunda sağlık otoritesi tarafından önerilen tüm Covid-19 aşı dozlarının -gerekirse güçlendirici doz dâhil olmak üzere- alınması gerektiği, Covid-19 almanın ve aşılandıktan sonra başkalarına yaymanın hâlâ mümkün olduğu ancak aşılanmış bireylere göre semptomların daha hafif veya hiç olmadığı, bu nedenle kişilerin sağlıklı kalmak için güvenli bir mesafede durmaya, kalabalıklardan kaçınmaya, hijyen kurallarına uymaya ve maske takmaya devam etmeleri gerektiği belirtilmektedir.

Bunun yanı sıra teyit.org’un “Covid-19 aşısı ile ilgili sorular ve cevaplar” (URL-84) başlıklı yazısında aşı geliştiricileri tarafından yapılan güvenlik testlerinin yanı sıra her ülkenin denetleyici kurumlarının da aşıları güvenlik ve etkililik testlerinden geçirdiği, Türkiye’de de Covid-19 aşılarının Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından incelendiği ve acil kullanım izni verildikten sonra geniş çapta uygulanmaya başlandığı, bilim insanları ve Sağlık Bakanlığının aşının güvenliği ve etkililiğini takip ettiği, DSÖ’nün küresel olarak bağımsız kurumları koordine ederek aşıların güvenliğini gözden geçirdiği ve şimdiye kadar geliştirilen ve ülkeler tarafından

sipariş edilen aşılarda güvenliğini konusunda ciddi bir olumsuz sonuç kaydedilmediği açıklanmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan hareketle aşı ve bağışıklama olgusunun hastalıklardan korunmanın etkili bir yolu olduğu söylenebilmektedir. Ancak kimi soru işaretleri, bilgisizlik veya belirsizlikler insanları tereddüde de sürükleyebilmektedir.

Diğer yandan tanınan, sevilen, güvenilen ünlü bir kişinin yorumları kimi kesim tarafından daha güvenilir karşılanabilmektedir. Post-Truth çağıın en önemli göstergesi de bu tür bir güvenin nesnel gerçekliğin önüne geçmesi durumudur. Bilimsel çalışmaların neticesinde ulaşılan sonuçların karşısında sevilen ve güvenilen bir ünlünün yaptığı yorumlar gerçeklik algılarını belirlemede daha etkili rol oynayabilmektedir. Bu tür bir yorumun haberleşmesiyle bazı kesimlerin aşılar karşı tutumlarının etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu yorumların etkisi sonucunda karar alanlar aşı ve aşılama çalışmalarından uzaklaşmış olabilmektedir. Bu durum da halk sağlığının koordineli ve sağlıklı bir biçimde ilerlemesinin önünde engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylemler* haberine olduğu karar verilmiştir.

Aleyna Tilki doktorluğa soyundu! Skandal sözler

Doktorluğa soyunan Aleyna Tilki, koronavirüs ilaçları ve aşısıyla ilgili Covid-19 hastalarını olumsuz yönde etkileyecek skandal açıklamada bulundu.

Google News

2020-12-04 12:21:00 - 2020-12-04 12:35:06

HABER 35 “Aleyna Tilki doktorluğa soyundu! Skandal sözler” başlıklı haber (URL-93)

Haberde ünlü bir şarkıcının Covid-19 aşısına ilişkin yorumlarına yer verilmiştir. Haber detayında ise haber kişinin koronavirüsü atlattığı, ilaç sektörüne güvenmediği ve aşı olmayacağı açıklamaları yer almaktadır.

İfadelerine bakıldığında ölen insanların Covid-19 tedavisinde kullanılması için tavsiye edilen ilaçlardan kaynaklı olarak öldüğü, haber kişinin aşıya karşı olduğu ve güvenmediği, dünya ilaç sektörüne güvenmediği, ailesine aşı yaptırmayacağını, ilaç sektörünün ticari hareket ettiği ya da bir başka plana sahip olduğunu öne sürülmüştür.

Aynı zamanda tedavi protokolünde yer alan ilaçlar hakkında “sıtma ilacı gibi” ifadesi ile önemsizleştirdiği görülmektedir. Bu tür ifadelerin aşıya ve ilaca karşı negatif etki uyandırdığı anlaşılmaktadır.

Haber dilinde ise “doktorluğa soyundu”, “skandal sözler” ve “insanları koronavirüs aşısından soğutacak sözleri” gibi ifadelerin söylemin çarpıcılığını artırdığı düşünülmektedir.

Tanınmış, sevilen, güvenilen ünlü bir kişinin yaptığı yorumlar kimileri tarafından daha güvenilir karşılanabilmektedir. Bu tür bir güvenin nesnel gerçekliğin önüne geçmesi de Post-Truth çağının en önemli göstergelerindendir.

Diğer yandan DSÖ’nün aşılarla ilişkin “Aşılar ve bağışıklama” (URL-92) başlıklı yazısında aşılama ile milyonlarca yaşamın kurtarıldığı ve küresel sağlık ile kalkınma alanında başarılı bir örnek olduğu belirtilmektedir. Aşıların hastalığa yakalanma riskini azaltmak amacıyla vücudun doğal savunma mekanizmalarıyla iş birliği yaparak koruma sağladığı, aşılama ile insanların daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmelerine yardımcı olunurken 2021’in sonunda neredeyse tüm ülkelerin Covid-19 aşısını uygulamaya başladığı ve COVAX aracılığıyla bir milyar doz Covid-19 aşısının yapıldığı ifade edilmektedir.

DSÖ’nün “Halka COVID-19 tavsiyesi: Aşı olmak” (URL-69) başlıklı yazısında ise güvenli ve etkili aşıların Covid-19’dan kaynaklanan ciddi hastalıklara karşı koruma sağladığı, aşılamanın salgının sona ermesine ve yeni varyantların yayılmasının durdurulmasına yardımcı olduğu, aşılama ile kişilerin hafif veya semptomsuz geçirme olasılığının arttığı ancak aşılamanın bulaştırma riskini tamamen ortadan kaldırmadığı ve bu nedenle diğer sağlık önlemlerine devam edilmesinin önemli olduğu açıklanmaktadır.

Aynı zamanda teyit.org’un “Covid-19 aşısı ile ilgili sorular ve cevaplar” (URL-84) başlıklı yazısında aşı geliştiricilerinin kendi güvenlik testlerinin yanı sıra her ülkenin denetleyici kurumlarının da aşıları güvenlik ve etkililik testlerinden geçirdiği, Türkiye’de de Covid-19 aşılarının Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından incelendikten sonra acil kullanım izni alarak geniş kitlelere uygulandığı, aşının güvenliği ve etkililiğinin bilim insanları ve Sağlık Bakanlığı tarafından takip edildiği, DSÖ’nün de küresel olarak aşıların güvenliğini gözden geçiren

bağımsız kurumları koordine ettiği ve şimdiye kadar geliştirilen ve sipariş edilen aşının güvenliğine dair ciddi olumsuz bir sonuç kaydedilmediği ifade edilmektedir.

Bu açıklamalar ışığında aşı ve bağışıklama olgusunun hastalıklardan korunmanın etkili bir yolu olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan kimi soru işaretleri, bilgisizlik veya belirsizlikler de insanları tereddüde sürükleyebilmektedir. Haberde yer alan kişisel yorumlarla hareket edenlerin aşı ve aşılama çalışmalarına karşı güveni zayıflayabilmektedir. Bu durum ise halk sağlığının koordineli ve sağlıklı bir biçimde ilerlemesinin önünde engel olacaktır. Haberde yer alan yorumların aşıya ve ilaca karşı olumsuzluk barındırması nedeniyle de haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Avustralya'nın corona aşısında büyük hata: Deneklerde HIV antikoru çıktı

Avustralya'nın geliştirdiği corona virüsü aşısı deneylerinin birinci aşaması, deneklere yapılan testlerde HIV antikorunun görülmesi üzerine durduruldu.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 09:59 - 11 Aralık 2020

HABER 36 “Avustralya'nın corona aşısında büyük hata: Deneklerde HIV antikoru çıktı” başlıklı haber (URL-94)

Pandemi sürecinde koronavirüse karşı geliştirilen aşılarla ilişkin birçok söylence dolaşıma girmiştir. Bunlardan biri de koronavirüslerin HIV'ye (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) neden olduğu iddiasıdır. Teyit.org'un “Üç doz Covid-19 aşısı olanlara HIV bulaştığı iddiası” (URL-94) başlıklı yazısında Covid-19 aşısının HIV virüsü yaydığı iddiasının kaynağının bu haberdeki aşının durdurulması kararı olabileceği ifade edilmektedir.

Haberde Avustralya'nın geliştirdiği koronavirüs aşısı deneylerinde HIV antikoru üretiminde etkili olduğu ve bu nedenle aşı deneylerinin durdurulduğu bilgisi yer almaktadır. Haber detayında ise Avustralya hükûmetinin alacağı 51 milyon doz aşından vazgeçtiği ve Avustralya Sağlık Bakanlığı sekreteri Brendan Murphy'nin bu durumun güven eksikliği yarattığıyla ilgili açıklamalarına yer verildiği görülmektedir.

İfadelerde bir koronavirüs aşı adayının hatalı sonuç gösterdiği, kusurların yer aldığı, kusurların giderilmesinin bir yıl süreceği, aşı çalışmalarının durdurulacağı,

Avustralya hükûmetinin 51 milyon dozdan vazgeçtiği, böyle bir sonucun kafa karışıklığına ve güven eksikliğine neden olduğu bilgileri aktarılmıştır. Aynı zamanda Avustralya'nın koronavirüs aşısıyla ilgili olayın “büyük hata” ve “kritik bir gelişme” olarak verildiği görülmektedir.

Bu yaşanan durumun aşılarla duyulan güveni zedelediği ve aşı karşıtı görüşlere olan inancı yükselttiği düşünülmektedir. Teyit.org'un yazısında (URL-94) da bu yaşanan olayın Covid-19 aşısının HIV virüsü yaydığı iddiasının yayılma nedeni olabileceği ifade edilmiştir.

Öte yandan doğrulama sitelerinin Post-Truth dönemde ortaya çıkan söylencelerden biri olan aşılarda HIV bulaştırdığı iddialarına ilişkin yazılarına bakıldığında, teyit.org'un bulgularında Covid-19 aşısı ile HIV virüsü arasında herhangi bir bağlantı olmadığı ve aşı olan kişilere HIV virüsü bulaşmadığı veya aşılanan kişilerin bu enfeksiyona daha duyarlı hale gelmediği (URL-94) bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra doğrulukpayi.com'un “Covid-19 Aşılarında HIV mi Bulunuyor?” başlıklı yazısında (URL-95) uzmanların Covid-19 aşıları ile HIV'ye yakalanmanın mümkün olmadığını belirttiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 37 “Fransa’da AstraZeneca krizi: Aşıdan sonra ölen kişinin ailesinden suç duyurusu!” başlıklı haber (URL-96)

Koronavirüs aşılarda ilişkin dolaşıma giren birçok söylenceden biri de “aşılarda insanların ölümüne neden olduğu” söylencesidir. Haberin Fransa’da aşıdan sonra ölen birinin ailesi tarafından suç duyurusunda bulunmasına ilişkin haber olduğu

görülmektedir. Haberde ayrıca Avrupa İlaç Ajansı'nın (EMA) yaptığı açıklamaya, Fransa'da yaşanan aşı sonrası ölen kişinin aşı olma sürecine ve sonrasında gerçekleşen olaylara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Haberde verilen bilgilerde 63 yaşındaki Joal Crochet, AstraZeneca'nın geliştirdiği koronavirüs aşısını olduktan 11 gün sonra hayatını kaybettiği ifade edilmektedir. Kardeşi Jean-Luc Crochet'in ise *"7 Mart'ta AstraZeneca aşısının ilk dozunu olduktan yarım saat sonra şiddetli eklem ağrısı hissettiğini, ardından solunum sorunu ortaya çıktığını", "sağlık durumunun daha sonra ağırlaştığını, 17 Mart'ta hastaneye kaldırıldığını ve 18 Mart'ta yaşamını yitirdiğini"* ifade ettiği görülmektedir. Yine aynı kişi, açıklamalarında *"doktorların karaciğerde, böbreklerde ve beyinde kanda pıhtılaşma tespit ettiğini", "kanda pıhtılaşma ortaya çıkmasının aşidan kaynaklanabileceğini"* öne sürmektedir.

Avrupa İlaç Ajansı'nın açıklamasında ise *"yan etkilerin aşıyla bağlantısını kabul ettikleri"* ifadelerinin yer aldığı belirtilmiştir.

Haber detayında ayrıca Oxford-AstraZeneca aşısının İngiltere'deki sonuçlarına da yer verildiği görülmektedir. Yer verilen açıklamada İngiltere'de Oxford-AstraZeneca aşısını olan 18,1 milyon kişiden 30'u kan pıhtısı geliştirdiği ifade edilmiş ve bu 30 kişiden 7'sinin 24 Mart itibarıyla hayatını kaybettiği İngiltere İlaç ve Sağlık Ürünleri Düzenleme Kurumu tarafından belirtilmiştir. Bu açıklamanın aktardığı bilgilerin yanı sıra pıhtı ve ölüm ile aşı arasında bir ilişki olabileceği mesajının da verildiği anlaşılmaktadır.

Haberin son paragrafında ise *"Ölümler ve aşı arasında bir bağ olup olmadığı veya vakaların tesadüfî gelişip gelişmediğini belirlemek için araştırmaların devam ettiği"* ile *"Ülkede, 9 Aralık-21 Mart arasında 15,8 milyon ilk, 2,2 milyon da ikinci doz Oxford-AstraZeneca aşısı uygulandığı"* açıklamaları yer almaktadır. Burada aşı ile ölümler arasında bir bağlantı olup olmadığına ilişkin kesin bir bilginin olmadığı anlaşılmaktadır.

Haberin başlığına bakıldığında olayın bir *"kriz"*, ölen kişinin *"Aşidan sonra ölen kişi"* olarak ifade edildiği görülmektedir. Haber detayında AstraZeneca aşısı için *"En çok umut bağlanan Kovid-19 aşılardan olan AstraZeneca"*, *"Son haftalarda koronavirüs aşılarında tartışmaların odağı haline gelen AstraZeneca"*, *"ciddi yan etkiler yüzünden tartışmaların odağı haline gelen koronavirüs aşısı"* nitelemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Aşının *"umut bağlanan"*, *"tartışmaların odağı haline gelen"*, *"ciddi yan etkiler"* ifadeleri ile nitelendirilmesinin aşıya olan güveni azalttığı düşünülmektedir.

Haberde “*Doktorların karaciğerde, böbreklerde ve beyinde kanda pıhtılaşma*” tespitini yaptığını aktaranın ve “*kanda pıhtılaşma ortaya çıkmasının aşidan kaynaklanabileceği*” görüşünü ifade edenin ölen Joal Crochet’in kardeşi Jean-Luc Crochet olduğu görülmektedir. İddianın sağlam bilimsel temellere dayanmayan bir görüş olduğu ve “*pıhtının aşidan kaynaklanmış olma ihtimaline*” ilişkin belirsizlik içeren bu görüşün ilgili alanda uzman olduğu bilinmeyen kişi tarafından aktarıldığı görülmektedir.

Bir görüşe dayanarak ve/veya belirsizliği giderme amacıyla suç duyurusunda bulunulacağına ilişkin yapılan bir haberde Avrupa İlaç Ajansı’nın yaptığı bu olaya özgü olmayan açıklamasına yer verilmesiyle birlikte açıklama ve olayın ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Avrupa İlaç Ajansı için “*Avrupa’da aşılarla ilgili en yetkili kurum*” nitelendirilmesinin yapıldığı görülmektedir. Bu da ajansa, ajansın yaptığı açıklamaya ve dolaylı olarak da yapılan açıklamanın haberde ifade edilen vaka ile olan ilişkisine güvenilirlik kattığı düşünülmektedir.

Doğrulama sitelerinin yazılarında doğrudan bu vakaya ya da AstraZeneca aşısının ölüme neden olduğu iddiasına ilişkin bir yazıya rastlanmamıştır. Ancak dogrulukpayi.com’un “*Aşılamadan Sonra Covid-19 Nedeniyle Ölen İnsanların Oranı Arttı mı?*” (URL-97) başlıklı yazısında “*Aşılama oranının artışıyla beraber Covid-19 ölüm oranlarının önemli şekilde düştüğü birçok ülkede yapılan çalışmalarla örneklenebiliyor*” açıklamasına yer verildiği görülmektedir.

Ayrıca kan pıhtısı ile Covid-19 aşıları arasındaki ilişkiye dair açıklamalar içeren teyit.org’un “*Covid-19 aşısının kanda pıhtılaşmaya yol açtığı kanıtlandığı iddiası*” (URL-98) başlıklı yazısında pıhtılaşmanın bazı Covid-19 aşılardan sonra nadir görülen bir yan etki olarak tanımlandığı, aşılarla ilgili riskin son derece düşük olduğu, bireylerin Covid-19 enfeksiyonundan kan pıhtısı geliştirme riskinin Covid-19 aşılama sonrası takiben gelişmesinden önemli ölçüde daha yüksek olduğu, nisan 2022’de yapılan literatür araştırmasında yer alan güncel istatistiklerin koronavirüs kaynaklı kan pıhtılaşma oranının aşidan 10 kata kadar daha yaygın olduğunu gösterdiği bilgileri yer almaktadır. Sonuç olarak haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğu sonucuna varılmıştır.

İsrail'de çarpıcı aşı araştırması! BioNTech aşısının koruyuculuğu Delta varyantı nedeniyle yüzde 64'e geriledi

08.07.2021 11:01

HABER 38 “İsrail’de çarpıcı aşı araştırması! BioNTech aşısının koruyuculuğu Delta varyantı nedeniyle yüzde 64’e geriledi” başlıklı haber (URL-99)

Haberde İsrail’de yapıldığı ifade edilen bir çalışma sonucunda aşının etkililik oranının yüzde 64’e gerilediği ve bunun nedeninin Delta varyantı kaynaklı olabileceği bilgisi yer almaktadır. Haber detayında ayrıca İsrail’deki vaka sayıları, aşı olanların oranları ve Türkiye’deki Delta varyantına ilişkin T.C. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın açıklamalarına yer verilmiştir.

Haberde belirtilen ifadelerle göre İsrail hükûmeti, BioNTech aşısının vakaları önlemedeki etkinliğinin 6 Haziran 2021’den itibaren yüzde 64’e gerilediği ve aşının düşen koruyuculuk oranının Delta varyantı kaynaklı olabileceği açıklamasını yapmıştır. 8 Temmuz 2021 tarihli haberde son 24 saatte bildirilen 501 vaka sayısının 30 Mart 2021’den o tarihe kadarki en yüksek vaka sayısı olduğu, Haaretz gazetesinde yer alan habere göre ise virüs tespit edilen hastalardan yüzde 42’sini koronavirüs aşısı olan kişilerin oluşturduğu açıklanmıştır. Hükûmet, Pfizer/BioNTech Covid-19 aşısının, enfeksiyonları ve semptomatik hastalıkları önlemedeki etkinliğinde bir azalma olduğunu ancak aşının ciddi hastalıkları önlemede ise oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Haberde ayrıca 9,3 milyon nüfuslu İsrail’de nüfusun yaklaşık yüzde 60’ının en az bir doz BioNTech aşısı olduğu aktarılmıştır.

Doğrulama sitelerine bakıldığında BioNTech aşısının Delta varyantına karşı etkililik oranının yüzde 64’e gerilediği iddiasına dair özel bir doğrulama yazısına

rastlanmamaktadır. Ancak CDC'nin 17 Mayıs 2022 tarihli "Sağlık profesyonelleri için açıklama: COVID-19 aşılarının güvenlik ve etkinlik açısından nasıl düzenlendiği (Mart 2022'de revize edildi)" (URL-100) başlıklı yazısında *"İki doz majör mRNA ve adenovirüs aşıları, 6 ay boyunca alfa, delta ve orijinal (vahşi tip) SARS-COV-2 varyantlarından ciddi hastalık, hastaneye yatış ve ölüme karşı güçlü (%75'in üzerinde) koruma sağladı"* ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

Aynı zamanda teyit.org'un 13 Temmuz 2021 tarihli "İsrail'de aşının delta varyantı kaynaklı ağır vakaları önleyemediği iddiası" (URL-101) başlıklı yazısında:

"İsrail Sağlık Bakanlığı'ndan Prof. Chezy Levy yeni vakaların yüzde 50'sinin aşıli olduğunu aktarmıştı. Ancak bu kişilerin her ikinci dozu da alıp almadıkları, yani tamamen aşılanıp aşılanmadıkları belirsizdi. Tam koruma için ikinci dozun üzerinden iki hafta geçmesi gerekiyor",

"İsrail'de aşıli olmasına rağmen enfekte olanlar, hastalığı çok daha hafif atlatıyor. 6 Temmuz tarihinde İsrail Sağlık Bakanlığı'nın internet sitesinde, Covid-19 aşısının etkinliğinin sürekli izlendiği, aşının hastaneye yatışı ve ölümü önlemede yüzde 93 etki gösterdiği belirtilmiş"

"Pfizer yetkilileri de aşının varyantlara karşı koruyucu olduğunu aktarmış. Çalışmalar da Pfizer aşısının yeni varyantlara karşı bağışıklık geliştirdiğini gösteriyor. Dünya Sağlık Örgütü de aşının yeni varyantlara karşı etkili olduğunu söylüyor"

"(...) İsrailli uzmanlar, aşılardan yeni varyanta karşı epey etkili olduğu, vakaları önlemede önemli olduğunu açıklamıştı"

"İsrail'de de raporlar delta varyantıyla vakalar artmasına rağmen ölüm oranının düştüğünü gösteriyor"

açıklamaları yer almaktadır. "Delta varyantı hakkında bilmemiz gerekenler" (URL-102) başlıklı yazısında *"Dünya Sağlık Örgütü de, Covid-19 aşılarının yeni varyantlara karşı etkili olduğunu söylüyor"*, *"Britanya'da yapılan bir araştırmada, iki doz Pfizer/BioNTech Covid-19 aşısının delta varyantına karşı yüzde 87,9 (...) etkinlik gösterdiği ortaya kondu"* açıklamaları yer almakta ve yeni varyantın koruyuculuğunu orta düzeyde etkilediği ve aşılardan Covid-19'un tüm varyantlarına karşı en etkili korunma aracı kılmaya yettiği belirtilmektedir. "Pfizer/BioNTech aşısının beklenenden daha az etkili olduğu iddiası" (URL-103) ve "Aşılarla ilgili yanlış bilgilerle mücadelede sorun ve

çözüm: Aşı haberciliği” (URL-155) başlıklı yazılarında ise aşının ilk doz korumasının yüzde 50 düzeyinde olmasının normal bir durum olduğu, Pfizer/BioNTech aşı çalışma sonuçlarında ilk doz etkililiğinin yüzde 52, ikinci dozdan birkaç gün sonra ise bu oranın yaklaşık yüzde 95 olduğu bilgisi yer almaktadır.

Bunların yanı sıra dogrulukpayi.com’un “İsrail Sağlık Bakanlığı, Covid-19 Aşılarının Delta Varyantına Karşı Etkisiz Olduğunu Açıkladı mı?” (URL-104) başlıklı yazısında tek doz Pfizer-BioNTech aşısının yüzde 33, iki doz aşı uygulanan kişilerde ise yüzde 88 etkililikte olduğu ancak Delta varyantına karşı etkili olup olmadığının tartışıldığı açıklanmıştır. “İsrail Verilerine Göre Aşı, Etkisiz ve Öldürücü mü?” (URL-105) başlıklı yazısında ise İsrail’deki vaka-ölüm oranlarının aşılama arttıkça azalma gösterdiği ifade edilmektedir.

Haberde aktarılan bilginin dayanağını oluşturan araştırma için “İsrail’de çarpıcı aşı araştırması” ve “Ülkede yapılan bir araştırma” olarak bahsedildiği, sonuçların yalnızca İsrail hükûmetinin yaptığı açıklamaya dayandırıldığı ve araştırmaya dair bilgilere yer verilmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra haber girişinde aşının düşen koruyuculuk oranının Delta varyantı kaynaklı olduğu “ihtimali üzerinde durulduğu” aktarılırken haber başlığında “Delta varyantı nedeniyle yüzde 64’e geriledi” şeklinde net bir ifadeyle oluşturulduğu görülmektedir. Haberin sonunda ise Türkiye’de görülen Delta varyantlı vaka sayılarına da yer verilmiştir. Haberde yer alan diğer kullanımlara bakıldığında:

“İsrail’de Delta varyantı nedeniyle korona vakalarındaki artış devam ediyor”

“Ülkede yapılan bir araştırma ise keyifleri kaçırdı”,

“BioNTech aşısının vakaları önlemedeki etkinliğinin 6 Haziran’dan itibaren %64’e gerilediği”

“(…) aşının düşen koruyuculuk oranının Delta varyantı kaynaklı olduğu ihtimali üzerinde durulduğu”

“DELTA VARYANTINA KARŞI ETKİSİ AZ”

ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu tür ifadelerin ise aşının etkisinin zayıfladığı ve daha az güvenli olduğu mesajını içerdiği çıkarımı yapılmıştır. Etkililik oranının yüzde 64’e gerilediği iddiasından hemen sonra 2021 mayıs ayında Lancet dergisinde yayımlanan çalışma sonuçlarına da yer verildiği görülmektedir. Buna göre

çalışmada BioNTech aşısının iki doz sonrası koronavirüsün yayılmasını, semptomatik ve ağır vakaları önlemede yüzde 97 fazla etkili olduğu açıklanmıştır. Haberin ise 8 Temmuz 2021 tarihli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Lancet dergisinde yayımlanan oranların yüksek olduğu ancak İsrail’de yapıldığı aktarılan çalışmaya göre ise bu oranın düştüğü mesajının verildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak haberde yer verilen açıklamaların genel olarak aşılarla, özelde ise BioNTech aşısına; yetkili kurum, kuruluş ve kişilerin yaptığı açıklamalara olan güveni azaltabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 39 “Prof. Dr. Ercüment Ovalı’dan heyecanlandıran ‘corona virüs’ açıklaması” başlıklı haber (URL-106)

Haberde koronavirüs tedavisi üzerinde çalışma yürüten Prof. Dr. Ercüment Ovalı’nın Covid-19’a karşı etkili olduğunu öne sürdüğü tedavinin duyurusu aktarılmaktadır. Haber detayında Ovalı’nın *“Bilimsel verilere göre şu an elimizdeki en etkili tedavi ile karşı karşıya olduğumuzu belirtmek istiyorum”, “Aslında bu çok klasik bir tedavi, gerçekten işe yarayabilir. Ama yüzde yüz mü, bu sorunun cevabını önümüzdeki birkaç haftada verebileceğim”* ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Bu ve ilerleyen süreçlerde yapılan açıklamaların ardından toplumda Ercüment Ovalı’nın koronavirüsün tedavisini geliştirdiğine ilişkin söylentiler ortaya çıkmıştır.

Öte yandan malumatfurus.org'un "Prof. Dr. Ercüment Ovalı'nın Koronavirüsün İlacını Bulduğu İddiası" (URL-107) başlıklı yazısında Ovalı'nın 23 Nisan 2020'de koronavirüse karşı ilaç ve aşı açıklaması yapacağı müjdesinde bulunduğu, 16 Nisan günü halihazırda klinik kullanımda olan bir ilacın ismini zikrettiği ve 17 Nisan günü ise koronavirüse karşı ilaç bulmadığını, açıklamanın yanlış anlaşıldığını belirttiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda 23 Nisan 2020 tarihinde yaptığı paylaşımda ise koronavirüs aşısının hayvan deneyi aşamasına geldiği, Ercüment Ovalı ve ekibinin aşı geliştirme çalışmalarının erken seviyelerinde olduğu aktarılmıştır. Sonuç olarak Prof. Dr. Ercüment Ovalı'nın koronavirüsün ilacını/aşısını bulduğu iddiasının doğru olmadığı bildirilmektedir. Buradan hareketle de haberin *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

6.4. Kategori: Kehanet İçerikli Söylence Haberleri

Plan mı, tahmin mi? Yahudi kızından çarpıcı kitap! Koronavirüsü 15 yıl öncesinden yazmış

Twitter'da yayınlanan bir video ile ortaya atılan son iddiada babası yahudi olan Sylvia Browne isimli Amerikalı bir yazarın 'Kehanetler' kitabında koronavirüsü 15 yıl önce yazması dikkat çekti. Browne'nin bu kitabı, bir biyolojik saldırı planının bir parçası mı yoksa sadece bir tahmin mi olduğu konusunda akıllarda soru işareti bıraktı.

HABER 40 "Plan mı, tahmin mi? Yahudi kızından çarpıcı kitap! Koronavirüsü 15 yıl öncesinden yazmış" başlıklı haber (URL-108)

Haber, Amerikalı bir yazarın "Kehanetler" adlı kitabında yer alan iddiaların koronavirüsü yazdığına ilişkin iddiaları içermektedir. Haber detayına bakıldığında kitap konusunun, kitap yazarının ve kitapta geçen iddiaların yer aldığı görülmektedir. Kitapta yazılan ve haberde üzerinde durulan iddiaların yer aldığı paragrafta:

"2020'lerde, akciğerleri ve bronşları ciddi oranda etkileyen, tedaviye ise zalimce direnen zatürre benzeri bir hastalığın patlaması nedeniyle ortalıkta ameliyat maskeleri ve plastik eldivenlerle dolaşan çok daha fazla insan göreceğiz. Hastalık hakkında kafa karıştırıcı olan şey ise; bir kış boyunca müthiş bir paniğe yol açtıktan sonra, on yıl içerisinde hem sebeplerini hem de tedavisini gizemli bırakarak tamamen ortadan kaybolması olacak"

ifadesi bulunmaktadır. Öte yandan teyit.org “Sylvia Brown’ın kitabını Covid-19 salgınıyla ilişkilendiren iddialar” başlıklı içeriğinde iddiaları yanlışlayan bulgularda (URL-109):

“Akciğer sorunlarına neden olan koronavirüs salgınları önceden de vardı”

“Virüsün yayılma seyrini ölçen modellemelere göre aşı bulunduğu salgından birden kurtulamayacağız”

“Brown’un kehanetler kitabındaki diğer iddiaların bir kısmı kitabın yazıldığı dönemde halihazırda devam eden bilimsel ve teknolojik gelişmelere dayanıyor”

“Brown geleceğe yönelik tahminlerinde 2020’de yayılacak salgının ‘akciğerlere ve bronşiyal tüplere saldıracağını’ söylemiş. Sıralanan semptomlar sadece Covid-19’a özel değil. Benzer akciğer rahatsızlıklarına sebep olan koronavirüsler 1960’lardan beri insanlarla birlikte.”

ifadelerinin yer aldığı ve bunun yanı sıra yazarın diğer kehanet iddialarını da yanlışladığı görülmektedir. Haberde ayrıca koronavirüsün biyolojik silah olma ihtimaline ilişkin bir soru işareti yaratma ifadesinin de yer aldığı görülmektedir. Öte yandan T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformunun “COVID-19 Nedir ?” başlıklı yazısında *“Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir”* (URL-58) ifadesi yer almaktadır. Bu açıklamaya göre koronavirüsün biyolojik silah olmadığı anlaşılmaktadır.

Haberde kullanılan “merak konusu”, “şoke eden ifadeler”, “çarpıcı ifadeler”, “tam da bu dönemi kast ederek”, “dikkat çeken kısım” gibi ifadeler kullanılarak ilgi çekiciliğin artırıldığı görülmektedir. Haberin asıl iletmek istediği bilgi, sosyal medyada paylaşılan bu içeriği tüketen insanların kitapta yer alan iddiaları Covid-19 virüsü ile bağdaştırılması üzerine olduğu anlaşılrsa da gerek haber başlığı gerekse haber girişinde yer alan belirsizlik içeren iddialar tedirginliği artırabilmekte ve yetkililere olan güveni sarsabilmektedir. Aynı zamanda iddiaların asıllarının ne olduklarının haberde aktarılmaması bu tür asılsız olduğu anlaşılan içeriklere inanacak yeni bireylerin oluşmasına da yol açabilmektedir. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Yaklaşık 1 yıldır cebelleştığımız koronavirüs salgınının bitiş tarihine ilişkin astrolog yorumları!

27.11.2020 12:17 | Son Güncelleme: 27.11.2020 12:35

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisine altın alan koronavirüs salgını her an konuşulmaya devam ediyor. Dünyadan gelen koronavirüs aşı haberleri henüz çare olmazken, 'Koronavirüs ne zaman bitecek' soruları daha yüksek sesle sorulmaya başlandı. Hayatı durma noktasına getiren bu salgını astrologların bazıları önceden tahmin etmişti. Koronavirüsün başlangıç tarihini bilen astrologların bitişine ilişkin yaptıkları açıklamalara göz attık...

HABER 41 “Yaklaşık 1 yıldır cebelleştığımız koronavirüs salgınının bitiş tarihine ilişkin astrolog yorumları!”
başlıklı haber (URL-110)

Haberde altı farklı astroloğun koronavirüs salgınının seyrine, bitişine, önemli olduğu söylenen çeşitli tarihlere ve öngörülere yer verilmektedir. Haber detayında koronavirüs salgını öncesinde dünyanın sancılı bir döneme girdiği, 2021 yılında rahatlamanın ilk sinyallerini verdiği, 2021 şubat ayından sonra dünyanın koronavirüs konusunda daha rahatlayacağı, 2023 ocak veya mart sonrasında Satürn'ün ev değiştirmesiyle dünya liderlerinin rahatlayacağı ve gerginliklerin tamamen sona ereceği ifade edilirken Güner'in yeni bir salgın başlangıcından bahsettiği, 2029'da koronavirüs ailesine ait yeni bir virüsün ortaya çıkabileceği, Covid-19 pandemisinin kısa sürede sona ermeyeceği ve 1.5-2 yıl içinde dalgalanmalarla devam edeceği, kasım ayında faaliyetlerin devam edeceği ve hızlı bir şekilde sona ermeyeceği, Nicolas Aujula'ya göre salgının 2022'de sona ereceği ifade edilmektedir.

Haber girişinde bulunan *“belirsizliğin sis perdesini biraz araladık ve koronavirüsün bitiş tarihine dair astrologların demeçlerini sizler için derledik”* ifadesiyle de pandeminin bitişine dair belirsizliğin, astrologların yorumları ile azaltılacağı iddia edilmektedir.

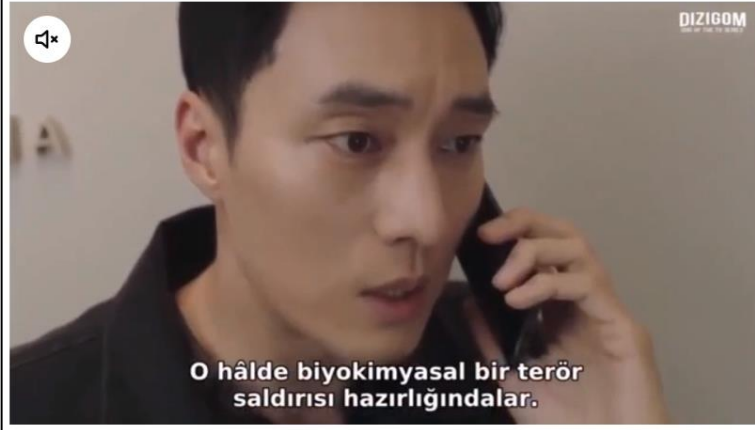
Haber detayında astrologlara ilişkin bilgilerin olduğu paragraflarda kullanılan *“(…) bugünlerde yaşayanları bir bir sıralamıştı”, “pandeminin başlangıcını bilen”, “sabah programlarının aranılan isimleri arasında bulunan”, “astrolojinin en popüler ismi”, “her tahmini olay yaratan ünlü isim”, “bizler koronavirüsün ‘k’sini bilmezken Aujula bir kehanette bulundu”* ifadeleriyle haber söyleminin güçlendirildiği

görülmektedir. Bu tür ifadeler, astrologların daha önceki açıklamalarının ilerleyen süreçlerde gerçekleştiği iddiasını kanıt olarak göstermekte ve buradan hareketle de haberde yer alan söylemlerinin de gerçekleşebileceğine dair inancı artırmaktadır.

Öte yandan sözde bilim olarak ifade edilen astrolojinin yöntemleri ve çalışma sistemi, gök cisimlerinin konum ve hareketlerine göre çeşitli hesaplar yaparak işlemektedir. Ancak bu yöntem ve hesaplamalar dolayısıyla da açıklamalarda yer alan pandeminin bitişine dair öngörüler ayrıca yeni bir salgın veya hastalık çıkacağına ilişkin iddialar bilimsel yöntemden uzak şekilde elde edilmiş verilere dayanmaktadır. Astrolojiye ve astroloji yorumlarına duyulan inanç ya da güven, bilimsel yöntemin güvenilirliğinden uzak iddialarla hareket edilmesine yol açmaktadır. Bu tür iddialar ile hareket edilmesi halinde pandemi süreçlerinin, tehlikenin veya tedbirlerin önemi olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Benzer şekilde toplumda tedirginlik, karamsarlık ve korku gibi duyguların güdülenmesine de yol açabilmektedir. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

2018 yılında yayınlanan Güney Kore dizisinde koronavirüs salgınının bire bir işlendiği ortaya çıktı

16.03.2020 15:07

HABER 42 “2018 yılında yayınlanan Güney Kore dizisinde koronavirüs salgınının bire bir işlendiği ortaya çıktı” başlıklı haber (URL-111)

Haberde 2018 yapımı bir Güney Kore dizisi olan My Secret Terrius adlı yapımda koronavirüs kehaneti olduğu iddia edilmektedir. Haber detayına bakıldığında “koronavirüsün belirtilerinden, kuluçka süresine, hatta tedavisinin olmayışına kadar her

şey bir bir anlatılmış” ve “koronavirüs bir biyolojik silah olarak nitelendirilmiş” olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra dizide geçen bir konuşma paylaşılmıştır. Konuşmada “Bu virüs, ölüm oranını %90’a çıkarmak için, üzerinde oynanmış, mutasyona uğramış koronavirüsü. Virüs 5 dakika içinde direkt akciğere saldırır, 2 ila 14 gün kuluçka süresi var. İnsan yapımı bir virüs...” ifadeleri yer almaktadır. Dizide “virüsün bir biyolojik silah olduğu ve herhangi bir aşısının olmadığı” ifade edilmiştir.

Haberin devamında bir başka filmde de koronavirüsün işlendiği belirtilmektedir. Öte yandan “*Conragion* filminde de koronavirüs işlendi” başlığı altında yazılan ifadelerle bakıldığında dokuz yıl önce çekilen Conragion filmindeki bir karakterin “*Çin seyahati sırasında kaptığı esrarengiz ve öldürücü bir virüs sebebiyle*” hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Aynı zamanda “*Salgının Çin’den kapılan bir virüs dolayısıyla yayılması, koronavirüsüyle aralarında bulunan benzerliklerin*” başında geldiği aktarılmıştır.

Haberin en sonunda ise günümüzde yaşanan “*koronavirüs salgını*” hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Haberin bu kısmında “*Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve hızla dünyaya yayılan koronavirüs salgını, 6 bin 500’den fazla kişinin ölümüne sebep oldu. Aktif olarak 170 bine yakın insana sirayet eden virüs, geçtiğimiz hafta Türkiye’ye de sıçradı*” ifadelerinin yanı sıra Türkiye’de tespit edilen 18 vakaya ve alınan tedbirlere ilişkin bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Öte yandan teyit.org’un “My Secret Terrius adlı Kore dizisinin salgını önceden bildiği iddiası” (URL-112) başlıklı yazısında bu iddianın “*çarpıtma*” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı yazının bulgularına bakıldığında dizinin aslında bir salgını değil, bir gizli servis ajanının dâhil olduğu operasyonu anlattığı, Terrius ve istihbarat ajanlarının cinayetleri çözmeye çalışırken insanlar üzerinde deney yapan bir organizasyonu ortaya çıkardıkları, dizideki kurgusal koronavirüsün kuluçka süresinin ve tedavisinin olmamasının Covid-19 ile benzerlik gösterdiği ancak daha önceki koronavirüs salgınlarının da bir tedavi bulunmadan durdurulduğu ifade edilmektedir.

Aynı yazıda koronavirüslerin yeni olmadığı bilindiği belirtilmektedir. Yazıda koronavirüslerin insanlarda görülen basit soğuk algınlığından, Ortadoğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) gibi ciddi hastalıklara neden olabilen büyük bir virüs ailesi olduğu ve Covid-19’a yol açan virüsün, 2019 yılında ortaya çıkan yeni bir tür olduğu, insana bulaşan koronavirüslerin ise 1960’larda

keşfedildiği ve 2003'teki SARS salgınından sonra hayvan koronavirüslerinin insanları enfekte edebileceğinin görüldüğü açıklanmaktadır.

Sonuç olarak dizinin Covid-19 salgınına öngörmediği, dizide koronavirüslerden bahsedilmesinin olağan olduğu, bunun sebebinin de ülkede 2015 yılında MERS salgınından dolayı 38 kişinin yaşamını kaybettiği ve aynı zamanda koronavirüslerin 1960'lardan beri bilindiği anlaşılmaktadır.

Habere konu olan dizinin günümüzden dört yıl önce olmasıyla Covid-19 salgınının kehaneti olarak ilişkilendirildiği görülmektedir. Öte yandan koronavirüslerin önceden var olduğu bilinmektedir. Bu tür haberler komplo teorilerini oluşturmakta, yaymakta ve pekiştirmektedir. Bu da bilime, bilim insanlarına, yetkin kurum ve kuruluşlara olan güveni zayıflatmaktadır. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Merhum Kadir Mısıroğlu yıllar önce dile getirmiş... Üstad'ın bu sözleri akıllara koronavirüsü getirdi

Geçen yıl vuslata eren Üstad Kadir Mısıroğlu'nun katıldığı bir televizyon programında virüslerle ilgili yaptığı konuşma, akıllara koronavirüsü getirdi.

Google News

2020-03-14 11:17:00 -

HABER 43 “Merhum Kadir Mısıroğlu yıllar önce dile getirmiş... Üstad'ın bu sözleri akıllara koronavirüsü getirdi” başlıklı haber (URL-113)

Haberde Kadir Mısıroğlu'nun daha önce katıldığı bir televizyon programında virüslerle ilgili söylediği ifadelerin koronavirüsü akıllara getirdiği ifadesi bulunmaktadır. Haber detayında koronavirüsten hayatını kaybedenlerin sayılarına ilişkin bilgiler ile yaşananlardan sonra birçok uzmanın virüsün bilinçli yayıldığını iddia ederek koronavirüsün biyolojik bir silah olabileceğini savunduğu iddiasının yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Mısıroğlu'nun önceden katıldığı programda kullandığı ifadeler de paylaşılmıştır. Konuşmasında “*Geleceğin silahı mikroptur. Buna Amerika hazırlanıyor. Birincisi Amerika şarbon üretilip saklıyor. Bu Çin ve Hindistan içindir. Yahudi geçen asırda para ve felsefeyi kullandı, bu asırda mikrop ve gıda bunun önüne geçmiştir*” ifadelerini kullandığı görülmektedir.

Bakıldığında Mısıroğlu'nun ifadelerinin doğrudan koronavirüs ile ilgili olmadığı ancak haber söyleminde bunların ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Söyleme bakıldığında Amerika'nın ilerleyen dönemlerde mikrobiyoloji bir silah olarak kullanmaya hazırlandığı, şarbon üretilip sakladığı, bunu Çin ve Hindistan için kullanacağı ifade edilmektedir. Buradan hareketle ifadelerin, koronavirüsün Çin'den başlayarak yayılan ve bir pandemi halini alan durumuyla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan teyit.org'un "Koronavirüsle ilgili sorular ve gerçekler" (URL-27) başlıklı yazısında, koronavirüsün biyolojik bir silah olduğunu gösteren ve benzeri iddiaları destekleyen bir kanıt bulunmadığı, yapılan bilimsel çalışmaların böyle bir şüpheye işaret etmediği, koronavirüsle ilgili yazılan makalelerin ve yapılan çalışmaların koronavirüsün yayılım yeri olarak Vuhan'daki hayvan pazarı olduğunu işaret ettiği bilgileri yer almaktadır.

Haberin söylemi incelendiğinde haber öznesinin "*Merhum Kadir Mısıroğlu*", "*Üstad*", "*vuslata eren Üstad Kadir Mısıroğlu*", "*Üstad Kadir Mısıroğlu*" şeklindeki kullanımlarla nitelendirildiği görülmektedir. Bu tür ifadelerin kişiyi yücelten dolayısıyla taraflı kullanımlar olduğu bilinmektedir.

Haberde ayrıca "*virüsün bilinçli yayıldığı*" iddiası ile "*Covid-19'un biyolojik bir silah olabileceği*" savunusunun "*birçok uzman*" tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Ancak bu uzmanların kim olduğunun ya da bu iddiaların nelere dayandırıldığının açıklanmadığı görülmektedir. Benzer şekilde Kadir Mısıroğlu'nun ifadelerinin de dayanağı bulunmayan iddialar şeklinde paylaşıldığı görülmektedir.

Bu tür iddialara güvenmek ya da inanmak bir ülkeye ve bir millete karşı ön yargı oluşumuna neden olurken yetkili kurum ve kuruluşlara, bilime ve bilim insanlarına duyulan güveni zedelemektedir. Bu tür bir güven kaybı alınan tedbirlerin, uyulması gereken kuralların ve halk sağlığını doğru yönetebilmek için alınacak kararların yerine getirilmesine engel olabilecek potansiyeldedir. Bu potansiyelin gerçekleşmesi ise pandemiye karşı mücadelede gerekli ve istenilen adımların atılmasını zorlaştıracaktır. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylemlerle haber* olduğuna karar verilmiştir.

Kaynaklar tükeniyor... Tek dünya düzenine yaklaşıyoruz

Fatih Altaylı'nın sunuculuğunu üstlendiği 'Teke Tek' programının yılbaşı özel bölümüne katılarak, 2020 yılı ile ilgili yaptıkları astrolojik tahminleriyle şaşırtan ünlü astrologlar aylar sonra tekrar buluştu. Dinçer Güner, Hande Kazanova, Öner Döşer ve Şebnem Ekşib bir araya gelerek, Covid-19, yeni dünya düzeni, salgın nedeniyle çip takılma olasılığı ve yeni dönemdeki Satürn hareketlerini değerlendirdiler.

Yayınlanma: 13:32 - 28 Mayıs 2020 | Güncellenme: 13:38 - 28 Mayıs 2020

HABER 44 “Kaynaklar tükeniyor... Tek dünya düzenine yaklaşıyoruz” başlıklı haber (URL-114)

Haberde bir televizyon programına katılan astrologların 2020 yılına ilişkin yaptıkları astrolojik tahminlere yer verilmektedir. Haber detayında ise Covid-19, yeni dünya düzeni, salgın nedeniyle çip takılma olasılığı ve yeni dönemdeki Satürn hareketlerine ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir.

Açıklamalarda yer alan ifadelere bakıldığında dünya kaynaklarının tükenmek üzere olduğu, sosyalizme benzeyen bir dünya düzenine geçişin yapılacağı, tüm dünyanın ortak bir para birimine geçme ihtimali olduğu, ayaklanmaların yaşanabileceği, virüslerin teknoloji ile almaya başlanacağı, küresel ısınmanın daha fazla artacağı, donuk topraklarda yer alan ve eriyen buzullar yüzünden yeni bakteri ve virüslerin ortaya çıkabileceği, dünyada ekonomik bir devrimin meydana geleceği, Satürn ve Uranüs arasında yaşanacak sert etkileşim sonrasında kuraklığın, tarım devriminin ve susuzluk sorunlarının meydana gelmeye başlayacağı; yapay zeka, makine ve insan arasında bir bağ çalışmaları yapılacağı tahminlerinin yer aldığı görülmektedir.

Sözde bilim olarak ifade edilen astrolojinin yöntemi ve çalışma sistemi, gök cisimlerinin konum ve hareketlerine göre çeşitli hesaplar yaparak işlemektedir. Ancak bu yöntem ve hesaplamalar, bilimsel yöntemlerden uzaktır. Bu tür öngörülere duyulan inanç; toplumda tedirginlik, karamsarlık ve korku gibi duyguların güdülenmesine de yol açabilmektedir. Bu tür söylemlerin nesnel gerçeklikten daha önemli hale geldiği düşünüldüğünde Post-Truth bir durum olduğu söylenebilmektedir. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylemlerle haber* olduğuna karar verilmiştir.

Türklerle koronavirüs bulaşmaz diyen Oytun Erbaş kimdir, nereli? Doç. Dr. Oytun Erbaş otizimli mi?

Türklerin genlerinden dolayı koronavirüs bulaşmaz diyen Doç Dr. Oytun Erbaş'ın hayatı merak konusu oldu. Televizyon programlarında yaptığı açıklamalarla dikkatleri üzerine çeken Oytun Erbaş kimdir..

Haber Merkezi • 18.11.2020 - 12:14 • Güncelleme : 18.11.2020 - 12:17

HABER 45 “Türklerle koronavirüs bulaşmaz diyen Oytun Erbaş kimdir, nereli? Doç. Dr. Oytun Erbaş otizimli mi?” başlıklı haber (URL-115)

Haberde Fizyoloji Uzmanı Doç. Dr. Oytun Erbaş'ın katıldığı televizyon programında koronavirüse ilişkin yaptığı açıklamanın ve yaptığı açıklamaya gelen tepkilere karşı yaptığı bir düzeltmenin aktarıldığı görülmektedir. Haber detayında ayrıca Erbaş'ın öz geçmişi ve otizm hastası olduğu bilgisi yer almaktadır.

Haber metnine bakıldığında koronavirüsün henüz Türkiye'ye gelmediği dönemlerde Erbaş'ın yaptığı açıklamaya ilişkin “Çin’de ortaya çıkan ve dünyaya yayılan korona virüsün gen farkından dolayı Türkiye’de salgına neden olmayacağını dile getirdiği” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Erbaş'ın o dönemlerde yaptığı açıklamanın aktarıldığı görülmektedir. Doç. Dr. Oytun Erbaş'ın Çin’de ortaya çıkan ve dünyaya yayılan koronavirüsün Türkiye’de salgına neden olmayacağı, bunun gen farklılıklarına dayandığı sözleri aktarılmaktadır. Aynı zamanda Türklerin genetik özellikleriyle ilgili olarak Asyalıların, beyaz ırkların ve siyah ırkların farklı etkilendiği, Türklerin Asya ırkı olmakla birlikte Akdeniz ve diğer gen gruplarından etkilenmiş olduğu ve bu nedenle Türkiye’nin salgından çok az etkileneceğini düşündüğü belirtilmektedir.

Haberde ayrıca bu açıklamaya gelen tepkilere yanıt olarak “Türk geni demedim, Türkiye’de dedim” ifadeleriyle kendini savunduğu ve bu yeni açıklamasıyla da gündeme tekrar geldiği bilgisi aktarılmıştır.

Öte yandan teyit.org’un 6 Mart 2020 tarihinde yayımladığı “Genetik yapımızın bizi koronavirüsten koruyacağı iddiası” (URL-116) başlıklı yazısında yer alan bulgularda DSÖ’nün salgınla ilgili yapılan bilimsel çalışmaları değerlendirdiği ve virüsün ırk veya topluluk ayrımı yapmadığını, tüm dünyanın önlem alması gerektiği, virüsün farklı genetik yapılar üzerindeki etkisinin henüz bilinmediği, iddiada bahsedilen ACE proteininin

ırklara göre dağılımını gösteren bir kaynak olmadığı ve bu konuda yapılmış bir çalışma bulunmadığı ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

T.C. Sağlık Bakanlığının Covid-19 Bilgilendirme Platformu'nda yayımladığı 14-27 Kasım 2022 tarihli "Türkiye Covid-19 Tablosu"nda toplam vaka sayısı 17 milyon 42 bin 722; toplam vefat sayısı ise 101 bin 492 olarak açıklanmıştır. Dolayısıyla Türk geninin ya da Türkiye'nin salgından çok az etkileneceği açıklamasının geçerli olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak haberin *kehanet içerikli söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

6.5. Kategori: Bulaş ve Bulaş Risklerine İlişkin Söylence Haberleri

HABER 46 "Koronavirüs Gıdalardan Bulaşıyor mu? Yeni Tespitler Çok Şaşırttı!" başlıklı haber (URL-117)

Haberde Gıda Mühendisliği alanındaki bir profesörün, Covid-19'un gıdalarda bir süre kalabildiğine ve insana bulaşabileceğine ilişkin açıklaması bulunmaktadır. Çin'de daha önce dondurulmuş tavuklarda ve deniz ürünlerinin ambalajlarında görülen koronavirüs, Tianjin kentindeki bir fabrikada üretilen dondurmalarından alınan üç numunede tespit edildiği bilgisi yer almaktadır. Açıklamada ayrıca bir dondurma fabrikasındaki üründe koronavirüsün ve yeni bir mutantının bulunduğu dair haberin geldiği, bu durumun gıdaların etrafında koronavirüsün varlığını gösterdiği, gıdanın bulaşmama iddialarının dayanaklarının olmadığı ve bugüne kadar bu konuda elde böyle bir verinin olmadığı açıklanmaktadır. Aynı zamanda Covid-19'un gıdalarda bulunması durumunda insana bulaşmama iddiasının geçersiz olduğu, dondurulmuş gıdalarda virüsün

bir süre kalabileceği ve yapılan çalışmaların bu durumu tespit edebildiği belirtilmektedir. Bunların yanı sıra pişmemiş gıdaların etkilenebileceği vurgulanmakla beraber et ve sebze gibi ürünlerin 70-80 derecelik bir pişirme uygulamasına tabi tutulması gerektiği ve sebze meyvelerin iyi bir şekilde yıkanması gerektiği ifade edilmektedir.

Yapılan açıklamalarda koronavirüsün gıdalardan insanlara geçebileceği, gıdaların taşıyıcı olabileceği gibi ifadelerin yanı sıra tüketim önerilerine de yer verildiği görülmektedir.

Öte yandan Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezlerinin “COVID-19 Nasıl Yayılır?” başlıklı yazısında “*Yiyeceklerle temas etmenin veya yiyecekleri tüketmenin COVID-19’un yayılmasına ilişkin bir kanıt yoktur*” (URL-118) ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra teyit.org’un “Ateş Kara’nın ekmekten Covid-19 geçebileceğini söylediği iddiası” adlı yazısında teyit edilen bilgi Ateş Kara’nın söylemi çerçevesinde olsa da bulgular arasında (URL-119):

“Covid-19’un hapşırma, öksürme, konuşma gibi solunum damlacıklarının saçılması yoluyla yayıldığı biliniyor”

“Gıda ve ambalajlardan bulaş riski konusunda ise bugüne kadar yeterli örnek ve kanıt bulunmuyor”

ifadeleri yer almaktadır. Teyit analizinde aynı zamanda gıda ve ambalajlardan bulaş riskine dair yeterli örnek ve kanıt olmadığı, ambalajlardan Covid-19 bulaşma riskinin düşük olduğu düşünüldüğü, virüsün bir yüzey veya nesne üzerinde bulunduktan sonra kişinin kendi ağzına, burnuna veya gözlerine dokunmasıyla bulaşmanın mümkün olabileceği ancak virüsün yayılmasındaki ana yolun bu olmadığı bilindiği ifade edilmektedir.

Benzer şekilde dogrulukpayi.com’un “Bilim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Ateş Kara, Ekmekten Covid-19 Geçebileceğini Söyledi mi?” (URL-120) başlıklı yazısında CDC’nin “*ambalajlardan Covid-19 bulaşma riskinin çok düşük olduğu*”, DSÖ ve ABD Gıda ve İlaç Dairesi’nin (FDA) “*Covid-19’un yiyecekler yoluyla yayılabileceğine dair hiçbir kanıt olmadığı*” açıklamalarına yer verilmiştir.

Dolayısıyla analiz edilen haberdeki iddialar ile teyit.org, dogrulukpayi.com ve CDC'nin paylaşımlarını desteklemediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 47 “Kan grubuna göre korona riski belli oldu” başlıklı haber (URL-121)

Haberde, koronavirüsün hangi kan gruplarını nasıl etkilediği ile ilgili bir araştırmaya ilişkin kapsam, analiz grubu ve sonuç bilgileri yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre “*kan grubu A olanların virüse yakalanma oranlarının daha yüksek olduğu, en az etkilenenlerin ise kan grubu 0 olduğu*” bilgisi paylaşılmıştır.

Bunların yanı sıra haberin detayında araştırmanın örneklem grubuna ilişkin nicel verilere yer verildiği ancak araştırmanın kimler tarafından yapıldığı ve araştırmanın yayımlanıp yayımlanmadığı gibi bilgilerin yer almadığı görülmektedir. Haberde kullanılan “*Her gün koronavirüse karşı yeni çalışmalar yapan Çinli bilim insanları*”, “*Ülkedeki bilim insanları*”, “*vakaları inceleyen uzmanlar*”, “*Araştırmacılar*” gibi ifadelerle verilen bilgilerin ikna edicilik etkisinin arttığı düşünülmektedir.

Öte yandan malumatfurus.org’un nisan 2021’de paylaştığı “Covid-19 ve Kan Grupları İlişkisi” (URL-122) başlıklı yazısında kan grupları ve Covid-19 enfeksiyonu ilişkisinin, bilim insanlarının üzerinde çalışmalarını hâlen sürdürdüğü bir konu olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Sonuçların henüz ön gözlemlere dayanan sınırlı ön veriler olduğu

belirtilmekte ve konunun daha ileri tetkiklere muhtaç olduğu ifade edilmektedir. Aynı yazıda farklı araştırma sonuçlarında kan grupları ile Covid-19 hastalığının şiddeti arasında bir ilişki gözlemlenmediği ifade edilmiştir. Sonuç olarak da kan grupları ve Covid-19 enfeksiyonu arasındaki ilişkinin henüz yeni çalışılan bir konu olduğu ve mevcut bulguların, kan grupları ile enfeksiyonun şiddeti, enfeksiyona yakalanma sıklığı gibi faktörler arasında herhangi bir ilişki olmadığını işaret ettiği belirtilmektedir.

Sonuçları kesinleşmemiş ya da asılsız sonuçlar, bireylerin yersiz bir endişeye kapılmasına ya da yersiz bir rahatlamaya girmesine sebep olabilmektedir. Bu tarz verilerle hareket edenler yersiz bir endişeyle gereğinden fazla ya da zarar verebilecek ölçüde paniğe kapılabilmekte veya abartılı tedbirlere başvurabilmektedir. Benzer şekilde yersiz bir rahatlamaya girenler, tedbirleri gereğinden fazla gevşetebilmektedir. Ancak halk sağlığının korunabilmesi açısından gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Sonuç olarak haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Corona virüsü ile ilgili dikkat çeken araştırma: Kan grubu hastalığı etkiliyor

Corona virüsü salgınında vaka sayısı 59 milyonu geçerken New York'taki Columbia Üniversitesi'nde yapılan ve Nature dergisinde yayınlanan bir araştırma kan gruplarının Covid-19 bulaşma oranını ve risk grubunu oluşturduğunu ortaya çıkardı. Bilim insanlarına göre en büyük risk grubu A ve B kan gruplarına sahip insanlar.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 15:26 - 23 Kasım 2020 | Güncellenme: 15:50 - 23 Kasım 2020

HABER 48 “Corona virüsü ile ilgili dikkat çeken araştırma: Kan grubu hastalığı etkiliyor” başlıklı haber (URL-123)

23 Kasım 2020 tarihli olan bu haberde, New York'taki Columbia Üniversitesi'nde yapılan ve Nature dergisinde yayımlanan bir araştırma kan gruplarının Covid-19 bulaşma oranını ve risk grubunu oluşturduğunu ortaya çıkardığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Haberde yer alan bilgilere göre araştırma, koronavirüse yakalanma riskinin kan grubuna göre değişkenlik gösterdiği, en büyük risk grubunun ise A ve B kan gruplarına sahip insanlar olduğu bulgulanmıştır. Haber detayında araştırmaya ait örneklem ve diğer kan gruplarının sahip olduğu risk düzeyi bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Buna göre AB

kan grubuna sahip bireylerin ise riskinin daha düşük olduğu, 0 kan grubuna sahip olanların A ve B kan grubundan daha az risk teşkil ettiği ancak AB kan grubundan da daha riskli olduğu sonuçları paylaşılmıştır.

Haberde ayrıca *“Bilim insanları araştırmanın daha kapsamlı bir şekilde yapılması gerektiğini açıkladı. Uzmanlar, genetik etkinin corona virüsünün etkisi üzerinde bir değişiklik yaratıp yaratmayacağı konusunda çalışmalara devam edileceğini duyurdu”* ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

Öte yandan malumatfurus.org’un 8 Nisan 2021 tarihli “Covid-19 ve Kan Grupları İlişkisi” (URL-122) başlıklı yazısında kan grupları ve Covid-19 enfeksiyonu ilişkisinin bilim insanlarının üzerinde çalışmalarını hâlen sürdürdüğü bir konu olduğu, yürütülen çalışmalarda erişilen son bulguların kan gruplarıyla enfeksiyonun geçirilme şiddeti ya da enfeksiyona yakalanma sıklığı arasında herhangi bir ilişki olmadığına işaret ettiği ifadeleri yer almaktadır.

Bu yazının haberin yayımından dört aydan fazla bir süre sonra yayımlanmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla malumatfurus.org’un teyidini yaptığı bilgi, haberde yer alan verileri de kapsamaktadır. Aynı zamanda haberin son bölümünde yer alan *“araştırmanın daha kapsamlı bir şekilde yapılması gerektiği”* ve bu konuda *“çalışmalara devam edileceği”* ifadelerinde henüz bir nihai sonuca varılmadığı anlaşılmaktadır. Haber geneline bakıldığında bu açıklama dışında kalan ifadelerin çalışmanın sonuçlarına dayandırılarak sunulduğu görülmektedir.

Haberde yer alan gerçeklik algılarına etki ettiği düşünülen ifadelere bakıldığında *“New York’taki Columbia Üniversitesi’nde yapılan ve Nature dergisinde yayınlanan bir araştırma”, “Bilim insanlarına göre”, “ABD’de yapılan bir araştırma”, “New York’ta bulunan Columbia Üniversitesi’nde yapılan ve 14.112 insanın dahil olduğu araştırmaya göre”, “Dünyaca ünlü bilim ve tıp dergisi Nature’da yayınlanan araştırmaya göre”, “Bilim insanları”, “Uzmanlar”* gibi ifadelerin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Güvenin ve inancın gerçeklik algılarını etkilediği/belirlediği Post-Truth çağda, bilim insanlarına olan güven, gerçeklik algılarının şekillenmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Haberin yoğunluklu olarak bu ifadelerle sunulması haberdeki güvenilirliği artırdığı gibi gerçeklik algılarına da etki etmektedir. Öte yandan haberde yer alan bilgilerin nihai bir doğruluğa ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Haberin son bölümünde yer

alan “araştırmanın daha kapsamlı bir şekilde yapılması gerektiği” ifadesi yer alsa da “ABD’de, New York’taki Columbia Üniversitesi’nde” “bilim insanları” tarafından yapılan ve “dünyaca ünlü bilim ve tıp dergisi Nature’da yayımlanan bir araştırma” olarak sunulması birçok kişinin henüz nihai olarak doğrulanmamış bu bulgulara güvenmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında hareket etmek ise sahip olunan kan grubuna göre tedbirlerin hafifletilmesine yol açabilmektedir. Bu da halk sağlığını doğru yönetmek için uygulanması gerekenlerin önünde bir engel yaratabilmektedir. Sonuç olarak haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Koronavirüs aşısı olan hemşire kabusu yaşadı: Önce şiddetli ağrı hissetti sonra kanı pıhtılaştı

🕒 19.05.2021 17:58

HABER 49 “Koronavirüs aşısı olan hemşire kabusu yaşadı: Önce şiddetli ağrı hissetti sonra kanı pıhtılaştı”
başlıklı haber (URL-124)

Haberde, Avusturalya’da görev yapan bir stajyer hemşirenin Covid-19 aşısı olan AstraZeneca’nın ilk dozunu olduktan sonra yaşadıkları aktarılmaktadır. Haberde aktarılanlara göre AstraZeneca aşısının ilk dozunu 31 Mart’ta alan kişi 18 Nisan’da baldırında şiddetli zonklama ve gerginlik hissetmiş, sırt ve kaburga ağrıları şikayetleri ile çektiği röntgende zatürre olduğu belirlenmiş, acil servise kaldırılmış, oksijen seviyesi yüzde 90’a düşmüş, sağ akciğerinde düşük trombosit ve kan pıhtısı keşfedilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise her dört günde bir kan testi, yaklaşık altı ay boyunca antibiyotik kullanımı, düzenli BT taramaları, kan inceltici ilaç alması gerekmiştir. Haber

detayında ayrıca İlaç ve Sağlık Ürünleri Düzenleme Kurumunun tavsiyesine de yer verilmiştir.

Haberde kullanılan ifadelerle bakıldığında yaşanan olayların “*kâbus*” olarak nitelendirildiği, “*başına gelmeyen kalmadı*” olarak açıklandığı görülmektedir. Yaşanan olaylar haber kişinin beyanına paralel olarak “*AstraZeneca aşısını olduktan bir süre sonra*” ifadesiyle açıklanmıştır. Aynı zamanda haber kişinin yaptığı açıklamalarda “*Altı saat içinde daha fazla test yapılmadan eve gönderildim ve zatürreeye bağlı normal bir ağrı olduğu ve ilaçlar etkisini gösterene kadar ağrıya katlanmam gerektiği söylendi*” ifadeleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra yaşanan süreçten sonra alması gereken tedavilere ve İngiltere’nin AstraZeneca aşısının gençlerde kan pıhtılaşmasına neden olduğu için daha yukarı yaşlar tarafından tercih edilmesi tavsiyesine de yer verilmiştir.

Öte yandan kan pıhtısı ile Covid-19 aşısı arasındaki ilişkiye dair açıklamalar içeren teyit.org’un “Covid-19 aşısının kanda pıhtılaşmaya yol açtığına kanıtlandığı iddiası” (URL-98) başlıklı yazısında pıhtılaşmanın bazı Covid-19 aşılardan sonra nadir görülen bir yan etki olarak tanımlandığı, aşılarda ilgili riskin son derece düşük olduğu, bireylerin Covid-19 enfeksiyonundan kan pıhtısı geliştirme riskinin Covid-19 aşılama sonrası takiben geliştirmesinden önemli ölçüde daha yüksek olduğu, nisan 2022’de yapılan literatür araştırmasında yer alan güncel istatistiklerin koronavirüs kaynaklı kan pıhtılaşma oranının aşılardan 10 kata kadar daha yaygın olduğunu gösterdiği bilgileri yer almaktadır.

Teyit.org’un “Covid-19 mRNA aşısı olanların kan sulandırıcı kullanması gerektiği iddiası” (URL-125) yazısında Türk Tabipleri Birliği’nin (TTB) mRNA aşısı veya inaktif aşı sonrası tromboz (pıhtı) bildirimi olmadığını belirterek kan sulandırıcı ya da aspirin almanın aşırıya bağlı pıhtılaşma gelişmesini engellemede bir yararı olmadığını ifade ettiği, gereksiz yere ve doktor önerisi olmadan kan sulandırıcı ya da aspirin kullanmanın ölümcül kanamalara neden olabileceği bilgileri yer almaktadır. TTB’nin “COVID-19 Aşıları ve Sık Sorulan Sorular” (URL-126) başlıklı yazısında ayrıca “*Bazı vektör aşısı (Oxford AZ ve Johnson & Johnson) ile ilişkilendirilen pıhtılaşma problemi son analizlere göre milyonda birdir*”, “*Aşılar ile ilişkilendirilen yan etkiler, yaşamı tehdit etmiyor*” ifadeleri yer almaktadır. Buradan hareketle bazı vektör aşısı sonrası pıhtılaşma durumu olasılığının bulunduğu ancak olasılığın milyonda bir kadar düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ancak haberde kullanılan ifadelerin “*kâbus*” olarak aktarılması, aşırıya

bağlı olan pıhtılaşma sonuçlarına yer verilmemesi bilime, bilim insanlarına, tavsiye edilen tedavilere ve aşılarla karşı güveni zayıflattığı düşünülmektedir. Sonuç olarak haberin *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğu sonucuna varılmıştır.

Corona aşısı olan gençlerin kalbinde iltihap korkusu: Resmi inceleme başlatıldı

Dünya çapında 164 milyondan fazla insana bulaşan ve 3 milyondan fazla insanın ölmesine sebep olan corona virüsü salgınına karşı geliştirilen aşılarda gençlerde ciddi hasar sebep olduğuna dair iddialar ortaya çıktı. ABD'de resmi makamlar olayla ilgili inceleme başlattı.

HABER 50 “Corona aşısı olan gençlerin kalbinde iltihap korkusu: Resmi inceleme başlatıldı” (URL-127)

Haberde koronavirüs aşısı olan gençlerin kalp iltihaplanması geçirdiğine ve bu durum nedeniyle ABD’de resmi makamlar tarafından inceleme başlatıldığına dair bilgiler aktarılmıştır. Haber detayında CDC bünyesindeki Bağışıklık Danışma Komitesi’nin açıklamasına ve İsrail Sağlık Bakanlığında aktarılan bilgilere yer verildiği görülmektedir.

Haberde yer alan ifadeler incelendiğinde Bağışıklık Danışma Komitesi’nin “corona virüsü aşısı olan bazı ergenlerde ve gençlerde yan etkiler yarattığına dair şikayetler aldıklarını” duyurduğu, yetkililerin “bu durum ile ilgili özel bir araştırma başlatılması gerektiği” uyarısında bulunup “Covid-19 aşılarının bazı kişilerin kalbinde iltihaplanmaya (miyokardit) neden olduğunu” belirttiği, bu yan etkinin “özellikle erkeklerde” rastlandığı, “kalp kaslarında bir iltihabın görüldüğü” bilgisinin aktarıldığı tespit edilmiştir. CDC’nin bu yan etkinin “sebebini öğrenmek için araştırma yapılması” çağrısında bulunduğu, yetkililer “kaç kişinin bu sorundan muzdarip olduğunu öğrenmek için” araştırmaların derinleştirilmesini istediği bilgileri de aktarılmıştır. Buradan koronavirüs aşılarının bazı ergen ve gençlerde yan etki yarattığı, bu yan etkinin kalp kaslarında iltihaba neden olduğunun bilindiği öte yandan yan etki gösterenlerin sayılarına ve kaynağının ne olduğuna ilişkin net bilgilerin henüz bilinmediği anlaşılmaktadır.

Johns Hopkins Sağlık Güvenliği Merkezi’nde görevli olan Dr. Amesh Adalja’nın yaptığı açıklamada “Kalpte oluşan bu iltihaplanmanın (miyokardit) corona virüsü aşısıyla ilgisi olup olmadığı tespit edilmeli. Bu aşılarda risk-fayda oranına bakmak

önemli” ifadeleri yer almaktadır. Buradan ise gelişen iltihabın henüz koronavirüs aşlarıyla ilişkisinin bulunup bulunmadığının, ilişkisi varsa da hangi aşılarda gerçekleştiğinin belirsiz olduğu görülmektedir.

Haberde ayrıca CDC’nin net olarak hangi aşılarda bu durumun meydana geldiğini açıklamadığı, mRNA teknolojisinin kullanıldığı aşılarda dört gün sonra görüldüğünü aktardığı bilgilerine yer verilmiştir. Bu açıklamada ise “*mRNA teknolojilerinin kullanıldığı aşılarından dört gün sonra görüldüğü*” ifadesinde mRNA aşılarda ile yan etkinin bir ilişkisi olabileceği benzer şekilde “*net olarak hangi aşılarda*” ifadesinde ise aşılarda ile ilişkisi olduğu ancak hangi aşılarda ilişkili olduğunun belirsiz olduğu anlaşılmaktadır. Paragrafin devamında ise ABD’de kullanılan iki aşı kullanıldığı, bunların da Moderna ve Pfizer/BioNTech’in geliştirdiği aşılarda olduğu bilgisi verilmiştir. Açıklamaların ardından bu bilgiye yer verilmesinin *hangi aşılarda olduğu* belirsizliğine dair cevap potansiyeli olarak iki aşı ismi gösterilmektedir. Bu açıklamanın, insanların adı geçen aşılara şüpheyle yaklaşmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Haberde ayrıca İsrail Sağlık Bakanlığının daha önce az sayıda kişide Pfizer’ın aşısını aldıktan sonra kalpte iltihap oluştuğunu ve vakaların büyük çoğunluğunun 30 yaşın altındaki insanlarda görüldüğü bilgisine yer verilmiştir.

Öte yandan teyit.org’un “Covid-19 aşısının bazı gençlerde kalp iltihaplanmasına sebep olduğu iddiası” başlıklı yazısında yer alan bulgularda CDC’nin iltihaplanmalarda aşının neden olduğuna hükmetmediği, araştırmaların devam ettiği, normalden fazla kalp iltihaplanması vakasının bulunmadığı, aşılarda kalp iltihaplanmasına neden olduğu kesinleşse de bu riskin Covid-19’un neden olabileceği risklerden çok daha hafif olduğu dolayısıyla da aşının faydalarının ağır bastığı bilgileri yer almaktadır.

Yazının 25 Haziran 2021 tarihli güncellemesinde CDC’nin yeni açıklamasına yer verilmiştir. Açıklamada kalp iltihaplanması görülme oranının milyonda 2,2 olduğu, bu vakalara bağlı ölüm kaydedilmediği, çoğunun hastanede tedavi gerekmeksizin iyileştiği, aşılamaya sonrası görülen vakalar ile aşılarda arasındaki ilişkinin de hâlen kanıtlanmadığı ancak bir bağın muhtemel olduğu bilgileri aktarılmıştır. Bunun nedeni olarak da kalp iltihabı vakalarının sayısının aşıyla aralarındaki bağın ispat etmeye yetmeyecek kadar nadir olduğudur.

Bunun yanı sıra teyit.org'un daha güncel olan 26 Aralık 2022 tarihli "Covid-19 aşısının kanda pıhtılaşmaya yol açtığına kanıtlandığı iddiası" (URL-98) başlıklı yazısında Covid-19 aşılarının pıhtılaşmaya yol açtığı iddialarının dayandığı çalışmanın bu iddiayı kanıtlamaya yetmediği, pıhtılaşmanın bazı Covid-19 aşılardan sonra nadir görülen bir yan etki olarak tanımlandığı, aşılarda ilgili riskin son derece düşük olduğu ve bireylerin Covid-19 enfeksiyonundan kan pıhtısı geliştirme riskinin Covid-19 aşılama süreci takiben gelişmesinden önemli ölçüde daha yüksek olduğu bilgileri yer almaktadır. Aynı yazıda "Nisan 2022'de yapılan literatür araştırması, güncel istatistiklerin koronavirüsün sebep olduğu kan pıhtılaşma oranının aşılardan on kata kadar daha yaygın olduğunu gösteriyor" ifadesi yer almaktadır. Buradan hareketle Covid-19 aşılarının kan pıhtısına neden olduğu söylencelerinin dolaşımda yer bulduğu ancak bazı Covid-19 aşılardan sonra kan pıhtısının nadiren görülen bir yan etki olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tespitler doğrultusunda haberde Covid-19 aşısı sonrası kan pıhtısının geliştiği iddialarına yer verilirken bu iddiaların o dönemde belirsizliğini hâlen koruyan bir konu olmasının tedirginliği artırabileceği ve aşılar karşısındaki güveni azaltabileceği söylenebilmektedir. Benzer şekilde haberin, Covid-19 aşılarının kalp iltihaplanması riskinin abartılı şekilde aktarılmasını içeren söylemlerde bulunduğu ulaşılmıştır. Sonuç olarak haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylemler* haberine karar verilmiştir.

HABER 51 "Bu yepyeni bir yan etki: Covid 19 erkeklerde kas mı yapıyor?" başlıklı haber (URL-128)

Haberde, Belçika'daki bir hastanede yapılan araştırmalarda koronavirüsün bir yan etkisine daha rastlandığı bilgisi aktarılmıştır. Bu yan etki için Covid-19'a yakalanmış

erkek hastaların bazılarında kasların yüzde 60'a kadar şiştiği tespit edildiği bildirilmiştir. Haber detayında hastane bilgisine, Covid-19'a karşı bağışıklık tepkisine, bu tepkinin sonuçlarına, araştırma bilgilerine ve bulgularına yer verilmiştir.

Haber başlığı, girişi ve görseli; Covid-19'un erkeklerde kas yapabileceğine dair kurgulanmıştır. Ancak haber detayında yer verilen bilgilerin yüzde 60 kas şişmesi olduğu, geçici bir etki olduğu, örneklem grubunun sayısının 18, yaş ortalamasının ise 69 olduğu, kasların normalden fazla seyredilen hasta sayısının ise yalnızca 4 kişi olduğu görülmektedir. Örneklem sayısı ile yaş ortalamasının genelleiyici bir yargı için yetersiz olduğu, bulguların ise haberin başlığı ve görseli ile uyuşmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla haberin aldatıcı ifadeler içerdiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte DSÖ'nün "Koronavirüs Hastalığı (Covid-19)" (URL-129) başlıklı yazısında yer alan "semptomlar" listesinde kas şişmesine ya da kas gelişimine neden olan bir semptom belirtilmemiştir. Post-Truth çağda bu tarz içeriklerin haberleştirilmesi Covid-19'un olumlu yanları olabileceği yönünde yanılgı oluşturup pandeminin ciddiyetini zayıflatabilmektedir. Dolayısıyla haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

Corona virüsü gaz çıkarma yoluyla bulaşır mı? Pantolon olduğu sürece...

Corona virüsü paniği dünyanın dört bir yanında sürerken, Avustralyalı uzmanlar hastalığın gaz çıkarma yoluyla bulaşma ihtimalini değerlendirdi.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 09:17 - 21 Nisan 2020 | Güncellenme: 09:27 - 21 Nisan 2020

HABER 52 "Corona virüsü gaz çıkarma yoluyla bulaşır mı? Pantolon olduğu sürece..." başlıklı haber (URL-130)

Pandemi sürecinde Covid-19'un bulaş yollarına ilişkin birçok söylence dolaşıma girmiştir. Bunlardan biri de Covid-19'un gaz çıkarma yoluyla bulaşıp bulaşmayacağına yöneliktir. Haberde iki farklı doktordan konuya ilişkin yapılan açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Haber detayında bir doktor; hastaların dışkılarında virüs tespit edildiği, iç çamaşır ve pantolon gibi kıyafetlerin maske görevi gördüğü ancak bir insana yakinken ve çıplakken gaz çıkarmamaya dikkat edilmesi gerektiğini öne sürmekte diğer doktor ise kesin yargıya varabilmek için yeterli çalışmanın bulunmadığını ve daha fazla vaka üzerinde çalışılması gerektiğini ifade etmektedir. Haberde yer verilen bu tür çelişkili ve

belirsizlik içeren açıklamalar, Post-Truth çağda söylencelerin daha kolay yayılmasına ve tedirginliğin artmasına neden olmaktadır.

Öte yandan teyit.org'un "Yeni koronavirüs gaz çıkarma yoluyla bulaşmıyor" (URL-131) başlıklı yazısında Covid-19'a sebep olan virüs, insan dışkısında tespit edilse de gaz çıkarma yoluyla bulaşmadığı ve resmi kaynaklarda hastalığın bilinen bulaşma yöntemleri arasında gaz çıkarmanın bulunmadığı bulguları yer almaktadır. Sonuç olarak haberin *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* olduğuna karar verilmiştir.

6.6. Kategori: Söylenceyi Yanlışlayan Haberler

UNICEF, çeşitli dillerde yayınlanan 'Corona virüsü' metnini yalanladı!

Corona virüsü vakaları günden güne artarken, sosyal medyada uzman görüşü adı altında yalan haberler de yayılıyor. UNICEF, kendi uzmanları tarafından yazılmış gibi gösterilen ve halka virüsten korunma yollarını anlatan, çeşitli dillerde yayınlanan sosyal medya paylaşımlarının, kendileri tarafından yapılmadığını açıkladı. Verilen bilgilerin de yanlış olduğunu duyuran UNICEF, Corona virüsünden korunmanın 4 etkin yolunu paylaştı.

MUSTAFA SARIİPEK

Yayınlanma: 18:15 - 12 Mart 2020 | Güncellenme: 18:30 - 12 Mart 2020

HABER 53 "UNICEF, çeşitli dillerde yayınlanan 'Corona Virüsü' metnini yalanladı!" başlıklı haber (URL-132)

Haberde Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu'nun (UNICEF) uzmanları tarafından yayımlandığı iddia edilen Covid-19'dan korunmanın 14 yoluna ilişkin Facebook ve WhatsApp platformlarında, birçok dilde yapılan paylaşımların yalanlandığı bilgisi bulunmaktadır. Haber detayında ise yalanlanan metin ile UNICEF'in koronavirüsten korunmak için önerdiği dört madde yer almaktadır. Yalanlanan metin olarak ifade edilen yazıda:

"1- Corona virüsü, 400-500 mikro hücre çapına sahip, boyutları büyük bir virüstür. Herhangi bir maske bile virüsün girişini engeller. Bu nedenle eczacıları 2 katlı 3 katlı maske istiyoruz diye zorlamaya gerek yoktur.

2-Kumaşlara bulaştığında Corona virüsü 9 saat kalır. Bu yüzden kıyafetleri yıkamak veya iki saat güneşe maruz bırakmak onu öldürmek için yeterlidir.

3-Virüs 26-27 °C sıcaklığa maruz kaldığında öldüğü için, sıcak bölgelerde yaşayamamaktadır. Ayrıca sıcak su ve sıcak içecekler içmek ve güneşe maruz kalmak

yeterince iyidir. Dondurmadan uzak durmak, soğuk yiyecekler ve içecekler tercih etmemek önemlidir.

4-Virüs havaya değil yere yerleşir, bu nedenle hava yoluyla bulaşma ihtimali düşüktür. Korona virüsü, metal bir yüzeye bulaştığında 12 saat yaşayacak, bu yüzden ellerinizi sabun ve su ile yıkamak bile yeterli olacaktır.

5-Virüs 10 dakika boyunca ellerde yaşar, bu nedenle cep boyutlarındaki alkol ve dezenfektanları cepte taşımak ve sık sık önlem amaçlı kullanmak faydalı olacaktır.

6- Ilık su ve tuzla gargara yapmak virüsü bademciklerde iken öldürür ve akciğerlere geçmesini önler. Bu talimatlara uymak virüsü önlemek için önemlidir.”

Bunun yanı sıra UNICEF’in koronavirüsten korunmak için önerdiği dört maddede:

- “1. Elinizi sık sık sabunla yıkayın.
2. Dirseğinizin içine öksürün veya hapşırın. Hapşırırken kağıt mendil kullanın, onu da kapalı bir çöp kovaşına atın.
3. Öksüren, hapşıran insanlardan uzak durun.
4. Ateşiniz varsa, öksürüyorsanız ve nefes darlığı çekiyorsanız doktora başvurun”

ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Benzer şekilde teyit.org’un “UNICEF’in yeni koronavirüsle ilgili yayınladığı iddia edilen metin” (URL-133) başlıklı yazısında iddianın yanlış olduğu ve yanıltıcı yönünün “taklit” olduğu bilgisi yer almaktadır. Aynı yazıda UNICEF’in yayınladığı iddia edilen söylencelerin doğruları aktarılmıştır.

Birinci maddenin açıklamasında virüsün 120-160 nanometre boyutlarında olduğu, maskeyi birden fazla defa kullanmanın ya da el hijyenine dikkat edilmeden elleri maskeye götürmenin risk yaratacağı bilgisi bulunmaktadır.

İkinci ve dördüncü maddeye ilişkin açıklamada virüsün yüzeylerde ne kadar hayatta kalabileceğine dair kesin bilginin bulunmadığı, buna ilişkin tahminlerin koronavirüs ailesinin diğer fertlerinin davranışlarına dayandırıldığı; yüzeyin tipi, sıcaklık ve nem gibi etkenlere göre değiştiği ifadeleri yer almaktadır.

Üçüncü maddede yer alan ifadenin Covid-19 özelinde geçerli olup olmadığının bilinmediği, DSÖ’ye göre virüsün sıcak ve nemli iklimlerde yaşayabileceğini ifade ettiği, sıcak su ve sıcak içeceklerle engellenebileceği iddiasının bilimsel bir dayanağı olmadığı

belirtilmektedir. Benzer şekilde dondurmadan ya da soğuk içeceklerden uzak durulması gerektiği konusunun resmî kurumlarca doğrulanmadığı ayrıca UNICEF'in Covid-19 hakkında bilgilendirmesini yapan Charlotte Gornitzka'nın bu konunun yanlış olduğunu belirttiği bilgisi yer almaktadır.

Altıncı maddede yer alan iddia hakkında herhangi bir kurum tarafından açıklama yapılmadığı, DSÖ'nün virüsün yayılmasını engelleyebilecek uygulamaları belirttiği rehberinde ne ılık ne sıcak ne de soğuk suyun herhangi bir önleyiciliği olmadığı, AFP Fact Check'in de Dünya Sağlık Örgütü'ne ulaşarak iddiayı yanlışladığı bilgileri yer almaktadır. Haberde yer alan iddiaların yine haber içerisinde yanlışlanması ve doğrulama sitelerinin yanlışlayan ifadeleri desteklemesi nedeniyle haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

Neye göre vaka neye göre hasta

#Yazar#FULYA SOYBAŞ#Koronavirüs

Ekim 02, 2020 06:294dk okumaPaylaşftwhe...

Sağlık Bakanlığı temmuz ayında günlük olarak paylaştığı koronavirüs verilerinin ifadesinde değişikliğe gitmiş ve 'vaka sayısı' olarak belirtilen kısım 'hasta sayısı' olarak değiştirilmişti. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, vaka ve hasta sayısındaki ayrımı anlattı, hasta sayısını esas aldıklarını belirtti. Bu açıklama, bilim insanları arasındaki tartışmayı da alevlendirdi. Nedir bu vaka ve hasta sayısı ayrımı? Her vaka hasta mıdır? Vaka sayısının bilinmesinin önemi ne? İşte yanıtlar...

HABER 54 “Neye göre vaka neye göre hasta” başlıklı haber (URL-134)

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 30 Eylül 2020 tarihinde yaptığı açıklamada 29 Temmuz 2020 tarihinden itibaren vaka sayılarından hasta sayılarının açıklanmasına geçildiğini açıklamıştır. Bir başka ifadeyle 28 Temmuz 2020 tarihine kadar vaka sayıları açıklanırken 29 Temmuz 2020’de hasta sayıları açıklanmaya başlanmıştır. Süreç içerisinde verilerin doğru açıklanmadığına ilişkin birçok söylem, medyada ve gündelik hayatta dolaşıma girmiştir. *Vaka sayıları* yerine *hasta sayılarının* açıklanmasına ilişkin yapılan açıklamanın toplumda sayıları gizlemek için yapılan bir strateji olduğu ve dolayısıyla şeffaf olunmadığı söylemlerine neden olmuştur. Aynı zamanda kimlerin *vaka* kimlerin *hasta* olarak karşılandığı bir süre belirsizliğini korumuştur. Dolayısıyla bu gibi

durumların, dolaşıma giren söylencelerin argümanlarını kuvvetlendirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilmektedir.

Haberin ise bu konuda yaşanan belirsizlik ve soru işaretleri üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır. Haberde Fahrettin Koca'nın *vaka* ile *hasta* arasında yaptığı ayırma ilişkin ifadelerine, bu tür bir ayırımın gerekli olduğunu söyleyen ve vaka sayılarının da açıklanması gerektiğini söyleyen bilim insanlarının açıklamalarına yer verildiği görülmektedir.

Açıklamalarda “*Test sonucu pozitif çıkanların her biri bir vaka*” olduğu, “*Semptomu olan, hastanede yatmayan; semptomu olan ve hastanede yatan kişiler günlük hasta sayısı*” olarak verildiği ifadeleri yer almaktadır.

Ayırımın olması gerektiğine dair görüşlerde hasta olmanın klinik belirtilere dayandırılması ve tedavi uygulanmasının belirleyici olduğu dolayısıyla da sokakta dolaşan ve hiçbir klinik bulgusu olmayan kişilere hasta denilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda semptomları olan ancak negatif test sonucu alan kişilerin hâlâ hastalıklı kabul edilip edilmemesi gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. PCR testlerinin doğru sonuç verme oranının yüzde 70 civarında olduğu ancak zamanından önce veya uygun şekilde uygulanmadığında yanıltıcı negatif sonuçlar verebileceği vurgulanmaktadır.

Bir başka destekleyici görüş ise “hasta sayısı” uygulamasının Almanya’da, İsviçre’de ve Amerika’da da aynı şekilde yapıldığı argümanıdır.

Öte yandan vaka sayılarının da açıklanan sayılara eklenmesi gerektiğini düşünenlerin ifadelerine bakıldığında vakaların yüzde 80’inin bir belirti göstermediği ancak bu hastaların çevrelerine virüsü bulaştırmalarından dolayı daha büyük bir tehlike arz ettiği ifade edilmektedir. Buna ek olarak bir bilim kurulu üyesinin “*Ayırımın sebebini inanın bende anlamadım. Bu konu Bilim Kurulu’nda da konuşulmuş değil. Ekonomik kaygılarla hareket ediliyor olabilir, bunu anlıyorum ancak salgınla mücadelede ne kadar şeffaf olursanız aldığınız önlemler de o kadar kabul görür*”, “*Veri eksik olursa mücadele de yarım olur*”, “*Toplam kaç pozitif vaka varsa bir gruba ayırmadan rakamlar verilmeli*” ifadelerini kullandığı görülmektedir.

Bu tür fikir ayrılıkları ve belirsizlik içeren durumlar, toplumun konu hakkındaki düşünce ve tutumlarını; bilime, bilim insanlarına, yetkililere, yetkili kurum ve kuruluşlara

olan güvenini sarsma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda konu hakkında belirsizlik içerisinde olanların, kararsızlık yaşayanların ve belli kalıp yargılara sahip olanların dolaşımdaki söylencelere inanç geliştirmelerine sebep olabilmektedir. Haberin hasta ve vaka ayırımına ilişkin belirsizliğe yönelik çeşitli yorumları ortaya koyduğu ve bunun yanı sıra konuya ilişkin belirsizliği gideren ifadeler yer verdiği görülmüştür. Sonuç olarak haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

Bu da corona düzenbazı! Sahte ilaca isim bile vermiş!

Kütahya'da akılalmaz olay! Corona virüsüne iyi geldiğini söyleyerek, üzerine 'Co-19' yazılı plastik şişelerde sahte ilaç hazırlayan E.K. gözaltına alındı. Tıp fakültesinden terk olduğu öğrenilen şüphelinin, şişelerin üzerine "Dört yemek kaşığı ilacı bir bardak suya koy, günde üç defa iç" yazdığı ortaya çıktı.

SOZCU.COM.TR

Yayınlanma: 11:48 - 01 Ekim 2020 | Güncellenme: 12:13 - 01 Ekim 2020

HABER 55 “Bu da corona düzenbazı! Sahte ilaca isim bile vermiş!” başlıklı haber (URL-135)

Pandemi hakkındaki belirsizlik ve bununla birlikte güvensizlik durumları çeşitli komplo teorilerini ve asılsız iddiaları doğurmaktadır. Belirsizliği, bundan kaynaklı korku ve endişeyi gidermek amacıyla insanlar çare arayışına girmektedir. Girilen bu arayışta doğru veya yanlış, iyi veya kötü olduğu bilinmeksizin çeşitli inançlar geliştirilerek nesnel gerçekliğin ya da doğrunun uzağında olan kararlar verilebilmektedir.

Haberde ise bu durumun bir çıktısı olarak sahte ilaçların üretildiği, üreten bu kişinin gözaltına alındığı bilgileri yer almaktadır. Haber detayında şüpheliye ait eğitim düzeyine, şüphelinin yakalandığına, ele geçirilen ilaçlara ve üzerlerinde yazan yazılara ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Buna göre şüphelinin tıp fakültesinden terk olduğu, ilaçların su şişelerinde satıldığı, 59 şişe ilaç bulunduğu, şişelerin üzerinde “Dört yemek kaşığı ilacı bir bardak suya koy, günde üç defa iç”, “Karın ağrısı, mide bulantısı, ödem, böbrek ve safra kesesinde bulunan taşlar, üşütme, öksürük, yüksek ateş” ibarelerinin yazıldığı aktarılmaktadır.

Öte yandan haberin 1 Ekim 2020 tarihinde yayımlandığı görülmektedir. Doğrulama sitelerine bakıldığında teyit.org’un “Aspirinin Covid-19’un ilacı olduğu

iddiası” (URL-136) başlıklı yazısında “6 Kasım 2020 itibariyle Covid-19 tedavisinde kullanılan dünyada kabul görmüş bir ilaç bulunmuyor” ifadesinin aynı zamanda 18 Kasım 2020 tarihinde yayımladığı “Adaçayı, ebegümeci ve karbonat gargarasının Covid-19’dan koruduğu iddiası” (URL-25) başlıklı yazısında “Koronavirüsü engelleyen kesin bir ilaç ya da aşı yok” ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla haberin yayımlandığı tarihte kabul görmüş bir ilacın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Aynı yazıda Covid-19 ilaç çalışmalarına ilişkin sürecine dair bilgilerin de yer aldığı görülmektedir. İlaç araştırmalarının keşif ve geliştirme aşamasıyla başladığı ancak Covid-19 tedavisi için kullanılan ilaçların zaten belirli hastalıklar için kullanılan ilaçlar olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle klinik öncesi araştırma aşamasından başlanarak ilaçların insanlarda test edilmeden önce potansiyel ciddi zarar verme risklerinin belirlendiği ifade edilmektedir. Ardından ilaçların güvenli ve etkili olduklarının sağlanması amacıyla insanlar üzerinde klinik araştırmaların yapıldığı açıklanmaktadır. Klinik araştırma aşamasında ise belirli araştırma sorularının cevaplanması için ilaçla ilgili klinik çalışmaların tasarlandığı vurgulanmaktadır.

Dolayısıyla haber, söylencenin yol açtığı bir durum olduğu düşünülen sahte ilaç konusunda şüphelinin yakalandığı bilgilerini aktaran buna paralel olarak da kimi insanların Post-Truth çağda bilimsel gerçeklerden ziyade söylencelere, duyumlara, sahte veya asılsız bilgilere güvenip inanabildiğini gösteren bir haberdir. Haberin söylenceye konu olan içeriği ve haber kişinin tutumunu olumsuzlayıcı şekilde sunulması nedeniyle *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 56 “Son Dakika: “Korona aşısı insan DNA’sını değiştirebilir mi? Bilim adamları bu korkunç iddiayı yanıtladı” başlıklı haber (URL-137)

Haberde, sosyal medyada aşılarla ilgili dikkat çeken söylentilerin ve bunlara ilişkin verilen yanıtların yer aldığı görülmektedir. Haber detayında “DNA’mız ile

oynanacak iddiası”, “Bill Gates ve mikroçip iddiaları”, “Cenin dokusu söylentisi”, “İyileşme oranı argümanı” başlıklı iddialar ve bunlara ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

İddiaların ilki, *koronavirüs aşısının DNA’mızı değiştireceği* argümanı üzerine kurulmaktadır. Buna cevaben BBC’nin üç bağımsız bilim insanından aldığı yanıt verilmiştir. Verilen yanıtın ise “*koronavirüs aşısının insan DNA’sını değiştirmeyeceği*” yönünde olduğu belirtilmiştir. Oxford Üniversitesi’nden Jeffrey Almond’un açıklaması ise “*mRNA’yı bir insana enjekte etmek insan hücreesindeki DNA’ya hiçbir etkide bulunmaz*” olduğu görülmektedir. Açıklamaların devamında aşı çalışmaları, spesifik anlamda mRNA aşıları, faz çalışmaları ve güvenlik testlerine ilişkin diğer bilgilerin de yer aldığı görülmektedir.

Benzer şekilde teyit.org’un “RNA aşılarının insan DNA’sını değiştireceği iddiası” (URL-138) başlıklı yazısındaki bulgulara “*yepyeni, farklı bir genetik kodun vücudumuza enjekte edilmesi ve DNA’mızın bozulması söz konusu değil*”, “*mRNA aşılarının, genetiğimizi oluşturan parçalara yönelik etkisi yok*” ifadeleri bulunmaktadır.

Bir diğer iddiada “*koronavirüs salgını milyonlarca kişinin vücuduna izlenebilir mikroçip yerleştirmenin kılıfı olarak ortaya atıldı ve tüm bunların arkasında Microsoft’un kurucusu Bill Gates*” olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşılık haberde “*aşı mikroçipi*” diye bir şeyin ve Bill Gates’in gelecekte böyle bir projesi olduğuna dair bir kanıtın olmadığı açıklanmıştır. Haberde ayrıca bu konuya ilişkin iddiaların nasıl başladığı aktarıldığı görülmektedir. Buna göre söylentiler mart ayında Bill Gates’in yaptığı bir açıklamada kimlerinin iyileştiğini kimlerinin test edildiğini ve kimlerinin aşı olduğunu gösteren “dijital sertifikalar” olabileceğini söylediği ancak mikroçiplerden bahsetmediği aktarılmıştır. Mülakattan sonra ise Bill Gates’in koronavirüsle mücadele için mikroçipleri kullanacağını aktaran yazıların ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda çalışmada yer alan bilim insanı Ana Jaklenec’in, bu teknolojinin henüz uygulanmadığını, insanların izlenmesini ya da kişisel bilgilerine ulaşılmasını sağlamayacağını, bu tür bilgilerin bir veri tabanına kaydedilmeyeceğini belirttiği bilgisi yer almaktadır.

Diğer yandan teyit.org’un “Covid-19 aşısı ile insanlara mikroçipler yerleştirileceği iddiası” (URL-139) başlıklı yazısında “*Covid-19 aşlarıyla insanlara*

mikroçip yerleştirileceği iddiasının bilimsel bir dayanağı yok”, “Var olan mikroçiplerin aşılar yoluyla enjekte edilmesi mümkün değil” ifadeleri yer almaktadır.

Bir başka söylentide ise aşılarda insan ve hayvan ceninlerindeki bazı dokuları, özellikle de akciğer dokularını içerdiği argümanına dayanmaktadır. Bu argümanın kimi zaman da *“anne karnındaki 3-6 aylık bebeklerin kürtajla alınıp bedenlerinin aşı çalışmaları için kullanılması”* şeklinde de paylaşıldığı belirtilmektedir. Haberde bu iddianın yanlış olduğu açıklanmıştır. Haberde Southampton Üniversitesi’nden Dr. Michael Head’in ifadesine de yer verildiği görülmektedir. İfadede Head, *“Herhangi bir aşı üretim sürecinde cenin hücresi kullanılmıyor”* açıklamasına yer vermektedir. Bu söylentinin ortaya çıkış nedeninin aşı geliştirme süreçlerinde, laboratuvarlarda üretilen bazı hücrelerin de kullanılıyor olmasıyla ilgili olabileceğine dayandırıldığı görülmektedir. Açıklamada *“hücreler embriyonik hücrelerin klonlanmasıyla oluşturulur. 1960’larda geliştirilen bu teknikte ‘bebeklerin 3 aylıkken kürtajla alınıp aşı çalışmalarında kullanılması’ gibi bir durum hiçbir şekilde yaşanmadı”* ifadelerine yer verilmiştir. Bristol Üniversitesi’nden Dr. David Matthews ise açıklamasında birçok aşının bu yöntemle geliştirildiğini ve aşının yüksek standartlarını korumak için hücre izlerinin detaylı biçimde aşılardan çıkarıldığını ifade etmektedir. Oxford Üniversitesi aşısını geliştirenlerin de klonlanmış hücrelerle çalıştıklarını ve *“kürtajla alınmış bebeklerin hücreleri olmadığını”* vurguladığı aktarılmaktadır.

Buna karşılık teyit.org’un “Covid-19 aşlarıyla insanlara fetüs hücreleri enjekte edileceği iddiası” (URL-140) başlıklı yazısında *“İnsan fetüs hücreleri, aşı geliştirme aşamasında virüsü izole etmek için kullanılabilir, ancak nihai üründe yer almıyor”, “RNA bazlı aşılarda ise canlı hücrelerden yararlanılmıyor”* bulguları yer almaktadır.

Haberde belirtilen bir başka iddianın *“koronavirüsten ölme oranı bu kadar az ise aşı olmak gereksizdir”* ifadesiyle formüle edildiği görülmektedir. Bu iddiaya göre Covid-19 hastalığında iyileşme oranının yüzde 99,97 oranında dolayısıyla da koronavirüs kapmanın aşı olmaktan daha güvenli bir seçenek olduğu sunulmaktadır. Ancak haberde de belirtildiği üzere öne sürülen iyileşme oranı doğru değildir. Aynı zamanda Oxford Üniversitesi’nden İstatistik Uzmanı Jason Oke’nin ise koronavirüsten enfekte olanların yüzde 99’unun kurtulduğunu söylediği aktarılmaktadır. Bu haliyle de her 10 bin kişiden 100’ünün yaşamını yitireceği ve bu sayının iddia edilen her 10 bin kişiden 3 kişinin

yaşamını yitirmesi oranından oldukça fazla olduğu bilgisi yer almaktadır. Aynı zamanda riskin yaş aralığına göre değiştiğini, Covid-19 kaynaklı uzun vadedeki ölümlerin hesaba katılmadığı dolayısıyla da meselenin yalnızca hayatta kalmakla sınırlı olmadığı, yoğun bakıma alınanlar ve hastalığın uzun vadedeki etkilerini yaşayanların da söz konusu olduğu eklenmiştir. Londra Hijyen ve Tropik Tıp Okulu'ndan Prof. Liam Smeeth ise toplam ölüm oranlarına bakmanın aşılara ilgili temel noktayı kaçırdığını belirtmekte ve başkalarını korumak için de aşı olunması gerektiğinin altını çizmektedir.

Evrin Ağacı'nın 23 Temmuz 2020 tarihinde yayımladığı "COVID-19 Hastalığına Yakalanan Her 1000 Kişiden 7'si Ölüyor!" (URL-141) başlıklı yazısında ise bugüne kadar Covid-19'un *enfeksiyon ölüm oranı* ile ilgili olarak yapılan araştırmaların sonuçlarının yüzde 0,1 (binde 1 kişi) ile yüzde 1,7 (binde 17 kişi) arasında değiştiği ancak hepsinin ortalamasının yüzde 95 güven aralığı ile yüzde 0,68, yani yaklaşık binde 7 civarında olduğu ve CDC'nin temmuz 2020 itibarıyla Covid-19'un enfeksiyon ölüm oranını yüzde 0,65 olarak hesapladığı bilgileri yer almaktadır. Bunun yanı sıra oranların yaşa ve altta yatan hastalıklara göre değişebildiği, daha yaşlı veya kronik hastalıkları olan kişilerde ölüm oranlarının daha yüksek olduğu, örneğin 65 yaş üstü kişilerde enfeksiyon ölüm oranının yüzde 5,6'ya kadar çıkabildiği de belirtilmektedir.

Haberin geneline bakıldığında koronavirüse ilişkin iddiaların neler olduğu ile bu iddialara ilişkin yanıtların yer aldığı görülmektedir. Haberde yer alan iddialara karşı verilen yanıtların ise tez kapsamında ele alınan doğrulama siteleriyle uyduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

Aşı kararsızlığına karşı uzmanlar konuştu: 'Salgını yenmenin en güvenli yolu aşı'

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de aşı kararsızlığı gündemde. Uzmanlar salgının kontrol altına alınması için yetişkinlerin çok büyük çoğunluğunun aşı yaptırmasının şart olduğunu vurguluyor. Peki neden tedirginiz? Endişeyi tetikleyen ne? Uzmanlar yanıtladı.

Yayınlanma: 08:48 - 04 Aralık 2020 | Güncellenme: 12:39 - 04 Şubat 2022

HABER 57 "Aşı kararsızlığına karşı uzmanlar konuştu: 'Salgını yenmenin en güvenli yolu aşı'" başlıklı haber (URL-142)

Haberde Türkiye dâhil dünyanın bazı ülkelerinde yapılan aşı olma kararlarına ilişkin anket sonuçlarına, bazı doktorların aşılama ile ilişkin yorumlarına ve ortaya atılan komplo teorilerine ilişkin verilen yanıtlar yer almaktadır.

Komplo teorilerine ilişkin haberde komplo teorilerine değinilmekte ve bu teorilerin aşılarla olan güveni etkilediğı belirtilmektedir. Komplo teorilerinin “*Corona aslında yok*”, “*Çin bunu biyolojik silah olarak dünyaya saldı*”, “*yaşlıları öldürüp yeni bir dünya düzeni kurmak istiyorlar*” ve “*hastalık 5G yüzünden çıktı*” gibi fikirlerden oluştuğı ifade edilmektedir. Bu teorilerin aşılarla olan güveni azaltabileceğı ve endişeli insanları etkileyebileceğı belirtilmektedir. Uzmanlar, bu teorilere karşı duyarlı olabilecek insanların korku ve belirsizlik hislerini kaşıdığını açıklamakta ve komplo teorileri ile nasıl başa çıkılacağına dair bazı önerilerin The Guardian tarafından beş maddede sunulduğı vurgulanmaktadır.

Komplo teorileri ile ilgili bu bölümde “*ve komplo teorileri...*” başlığı ile altında yer alan “*Ancak uzmanlar, bu teorilerin endişeli insanlarda aşılarla güvensizlik oluşturabileceğini öne sürüyor*”, “*Peki komplo teorileri ile nasıl başa çıkacağız?*”, “*Bir komplo teorisine bakarken nelere dikkat etmemiz gerek?*” ifadelerinin “*Corona aslında yok*”, “*Çin bunu biyolojik silah olarak dünyaya saldı*”, “*yaşlıları öldürüp yeni bir dünya düzeni kurmak istiyorlar*” ve “*hastalık 5G yüzünden çıktı*” ifadelerini bir komplo olarak değerlendirdiğı anlaşılmaktadır.

“*The Guardian 5 maddede komplo teorilerine nasıl bakılacağını gösterdi*” ifadesi kapsamında ise “*Görünmez bir ejderhayı avlamak*”, “*Çakma uzmanlar*”, “*Zamanlaması manidar*”, “*Yanlış kıyaslama veya elmalar, armutlar*” ve “*Konu kapatan klişeler*” başlıkları altında, bazı iddiaların varlığını da yokluğunu da ispatlamanın mümkün olmaması nedeniyle iddiaların kolay bir şekilde üretilebildiğı, bazı komplo teorilerinin alanında uzman olmayan kişiler (haberdeki ifade ile “*çakma uzmanlar*”) tarafından oluşturulabildiğı, benzer zamanlarda gerçekleşen iki farklı olay arasında anlamsız şekilde bağlantı kurularak komplo teorileri üretilebildiğı, komplo teorisinin öne sürdüğü savın hatalı bağlantı kurularak bir başka örnek ile açıklama yolu ile üretilebildiğı, “*İstatistiklerle ve verilerle istediğın sonucu gösterebilirsin*” şeklinde tartışmayı sonlandırmaya yönelik davranışlarla karşı savı (bilimsel veriler de olsa) etkisiz bırakmaya yönelik çabalara girilebildiğı açıklanmıştır.

Haberde de komplo teorisi olarak belirtilen argümanların doğrulama siteleri tarafından söylence olduğu tespitini tez çalışması kapsamında ele almıştık. Dolayısıyla haberde belirtilen bu ifadelerin bir komplo olduğunun ve başa çıkılması gereken argümanlar olduğunun belirtildiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle de haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

HABER 58 “Bir safsata tüm şehri etkiledi! Aşıya direnen kırmızı 56’yı ‘mavileştirme’ seferberliği...” başlıklı haber (URL-143)

Haberde Siirt’te yayın yapan bir gazetenin “koronavirüs aşısı kısır bırakıyormuş” iddiasını yaydığı buna karşılık İl Sağlık Müdürlüğü ekiplerinin, bilimsel otoritelerin ve sivil toplum örgütlerinin bununla mücadele ettiği bilgisi aktarılmaktadır.

Haberde Siirt’te faaliyet gösteren Fısıltı gazetesinin, koronavirüs aşısının kısır yaptığına ilişkin iddiaları yaydığı ve Siirt’in aşılama en düşük orana sahip olduğu bilgisine, Siirt İl Sağlık Müdürü Erol Emre Ömür’ün, Siirt Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Cumhur Kılıçcıoğlu’nun, Gönül Elçileri Derneği Başkanı Murat Coşar’ın ve Karadeniz Teknik Üniversitesi’den (KTÜ) Prof. Dr. Faruk Aydın’ın açıklamalarına, sağlıkçıların ve birçok sivil toplum örgütünün iddiayla mücadele ettiğine yer verilmiştir.

Açıklamalara bakıldığında Ömür, “Aşıların kısır yaptığı” ve “gebelerde düşük yaptığı” gibi birçok efsanenin dolaştığını, bunların safsata olduğunu ifade etmektedir. Coşar, insanların mRNA aşılarına karşı tedirginlik yaşadığını, “önce Türk aşısı piyasaya çıksın sonra olurum” düşüncesinde olduklarını, kimilerinin devlet büyüklerinin Sinovac aşısını olduğu için bu aşıya güvenip olacağını aktarmaktadır. Aydın ise aşıların kısır yaptığına dair bilimsel bir kanıtın bulunmadığına tam tersine sperm sayısında artışa neden

olduğuna yönelik bilimsel çalışmaların olduğu, aşıların kısırlığa neden olduğu dedikodularına inanılmaması gerektiği açıklamalarında bulunmuştur.

Diğer yandan doğrulama sitelerine bakıldığında teyit.org'un "Aşıların kısırlığa yol açtığı iddiası" (URL-144), "Aşı karşıtlığı ve Covid-19" (URL-145) ve "Yan etkiler, duş, iki ve aşı ile ilgili diğer merak edilenler" (URL-146) başlıklı yazılarında; malumatfurus.org'un "Koronavirüs Aşılarının Kısırlığa Yol Açtığı İddiası" (URL-147) yazısında, dogrulukpayi.com'un "COVID-19 Aşısı Sperm Sayısını Azaltıyor mu?" (URL-148) ve "BioNTech 'Çocuk Yapmak İsteyen Aşı Olmasın' Açıklamasında mı Bulundu?" (URL-149) başlıklı yazılarında yapılan araştırmaların aşılanan bireylerde kısırlık oranlarında diğerlerine göre dikkate değer bir fark bulunmadığı, aşıların kısırlığa neden olduğunu gösteren bilimsel çalışmaların bulunmadığı, aşıların kas altına uygulandığı, üreme sistemlerini etkilemeleri için bir sebebin bulunmadığı dolayısıyla da iddianın gerçeği yansıtmadığı ortaya konulmuştur.

Dolayısıyla haberde yer verilen koronavirüsün kısırlık yaptığına dair iddiaların söylence olduğu, haberde yer alan açıklamaların doğrulama sitelerinin bulguları ile çoğunlukla örtüştüğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

3. dozda tarihi geçmiş aşı endişesi!

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Covid-19 aşılarında hatırlatma dozu için belirlenen sürenin altı aydan üç aya indirildiği açıklamasının ardından bazı hastanelerde 3. doz aşısını yaptırmak isteyenlere, son kullanma tarihi geçmiş aşı yapıldığı öne sürüldü. İddialara ilişkin Sağlık Bakanlığı, "Aşıların son kullanma tarihlerinin geçmesi gibi bir durum söz konusu değildir" açıklamasında bulundu.

Yayınlanma: 16:33 - 17 Aralık 2021 | Güncellenme: 20:40 - 17 Aralık 2021

HABER 59 "3. dozda tarihi geçmiş aşı endişesi!" başlıklı haber (URL-150)

Haber, Covid-19 aşılaması kapsamında hatırlatma dozu süresinin altı aydan üç aya düşürölmesi kararından sonra gelişen "tarihi geçmiş aşıların uygulandığı" iddiasına ilişkindir. Haberde iddianın detayına ve Sağlık Bakanlığının açıklamasına yer verilmiştir.

Aşı olmak isteyen ve iddia sahibi olan gazeteci, kendisine yapılmak istenen aşının son kullanma tarihinin üzerinden altı gün geçtiğini fark ettiğini, hastane çalışanlarından

aldığı yanıtın Sağlık Bakanlığı tarafından hastanelere gönderilen yazıda aşı etkisinin son kullanma tarihinden dokuz ay sonrasına kadar devam ettiği bilgisini aldığını ifade etmektedir. Ayrıca markette satılan son kullanma tarihi geçmiş herhangi bir ürünü almadığını örnekleyerek aşılarda son kullanma tarihinin önemli olduğunu öne sürmektedir. Bu durum karşısında sırada bekleyen yaklaşık 150 kişinin aşı olmaktan vazgeçtiğini ve yaşanan bu olayı sosyal medyada paylaştığını dile getirmektedir.

Diğer yandan haberde bu iddia üzerine Sağlık Bakanlığının açıklaması da yer almaktadır. Açıklamada BioNTech mRNA Covid-19 aşılarının raf ömrü ve stabilite çalışmalarının tekrarlanarak yapıldığı ve üretici BioNTech GmbH tarafından yapılan güncel raf ömrü çalışmalarının 27 Ağustos 2021 tarihinde tamamlandığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda üreticinin yaptığı stabilite çalışma sonuçlarının DSÖ, EMA ve FDA onaylı Paul Ehrlich Enstitüsü tarafından onaylandığı ve 10 Eylül 2021 tarihinden önce üretilip etiketlenen BioNTech mRNA aşıları da dâhil olacak şekilde söz konusu tüm aşılarda raf ömrünün, üretim tarihinden itibaren dokuz aya çıkarıldığı açıklanmıştır. Ayrıca Bakanlığın, Paul Ehrlich Enstitüsü'nün raf ömrünü uzatan onayı doğrultusunda Aşı Takip Sistemi (ATS) üzerinden gerekli güncelleme işlemlerinin tamamlandığı, soğuk zincirin bozulmasına neden olacağı için de eksi 80 derecede muhafaza edilen aşılarda etiketlerini değiştirmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Bu açıklamanın yanı sıra teyit.org'un "Uygulanmakta olan Covid-19 aşılarının kullanım ömrünün bittiği iddiası" (URL-151) başlıklı yazısında Pfizer/BioNTech Covid-19 aşı flakonlarının son kullanma tarihinin -90°C ila -60°C arasında saklanması koşuluyla üç ay daha uzatıldığı ifade edilmektedir. Aşıların son kullanma tarihinin güvenlik testlerinden geçerek uzatıldığı belirtilmektedir. Benzer uygulamaların Türkiye'nin yanı sıra ABD, Almanya gibi diğer ülkelerde de bulunduğu aktarılmaktadır. Sağlık Bakanlığının yaptığı açıklamada Paul Ehrlich Enstitüsü'nün aşılarda raf ömrünü uzatan onayı doğrultusunda aşılarda son kullanma tarihlerinin uzatıldığı belirtilmektedir. Aşılardaki Çince etiketin sebebinin ise ilk olarak bir Uzakdoğu ülkesi için üretilmesi olduğu açıklanmaktadır.

Dolayısıyla haberde yer alan bakanlık açıklaması ile teyit.org'un bulgularının örtüştüğü ancak haberde yer alan iddia ile örtüşmediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

Limon ve zencefil corona virüsüne iyi mi geliyor?

Dünya Sağlık Örgütü'nde (DSÖ) çalışan Michael Rya, limon ve zencefilin corona virüsüne karşı etkisinin henüz kanıtlanmadığını söyledi.

Yayınlanma: 00:53 - 02 Nisan 2020

HABER 60 “Limon ve zencefil corona virüsüne iyi mi geliyor?” başlıklı haber (URL-152)

Pandemi sürecinde Covid-19’a iyi geldiği söylenen birçok besin veya yöntem dolaşıma girmiştir. Diğer yandan ise yetkili kurum ve kuruluşlar, bilim insanları, doğrulama siteleri ve bazı haber kanalları söylencelere dönüşmüş bu tür inançların yanlış olduğunu açıklayarak ve bilimsel bilginin getirdiği doğrunun ne olduğunu yayarak halk sağlığını gereksiz veya zarar veren tedavilerden korumaya çalışmıştır.

Haberde dolaşıma girmiş “limon ve zencefilin Covid-19’a iyi geldiği” söylencesine karşı DSÖ’de çalışan Michael Rya’nın ifadeleri yer almaktadır. Haberde yer verilen Rya’nın açıklamasında limon ve zencefilin Covid-19’a karşı etkili olup olmadığının henüz kanıtlanmadığı bilgisi bulunmaktadır. Bununla birlikte belirtilen besinlerin genel sağlık açısından etkili olduğunu bu nedenle tüketilebileceğini ancak bu açıklamanın Covid-19’a karşı etkili olduğunu söylemekle aynı şey olmadığını dolayısıyla da Covid-19’u iyileştirebileceği yönünde asılsız varsayımlar yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Açıklamanın yapıldığı 1 Nisan 2020 tarihli konferansta aynı zamanda o dönem için henüz doğrulanmış bir tedavinin olmadığı bildirilmiştir. DSÖ’nün yayımlamış olduğu konferans metninde (WHO, 2020, s. 11) yer alan ifadeler, haberde yer alan açıklamaları doğrulamaktadır. Bu açıklamalara paralel bir şekilde doğrulama sitelerinin de limon ve zencefilin Covid-19 hastalığını önlemediği ya da tedavi etmediği bilgileri yer almaktadır:

Bunlardan biri olan teyit.org’un “Çörekotu, zerdeçal ve zencefil gibi gıdaların Covid-19’un ilacı olduğu iddiası” (URL-153) başlıklı yazısında zencefilin Covid-19’dan korumadığı, “Limon kürünün yeni koronavirüsü yok ettiği iddiası” (URL-154) başlıklı yazısında ise limonun Covid-19’u tedavi ettiğine ilişkin iddialarının çürütüldüğü görülmektedir. Benzer şekilde dogrulukpayi.com’un “Koronavirüs’ü Neler Öldürmez?” başlıklı yazısında limon suyu içmenin Covid-19’u öldürmeyeceği bilgisi yer almaktadır.

Bunların yanı sıra malumatfurus.org'un "Koronavirüsü Önlediği İddia Edilen Maddeler ve Uygulamalar" (URL-42) başlıklı yazısında Covid-19'u önlediği iddia edilen/sanılan gıdaların yer aldığı listede "zencefil" ve "limon suyu/limon kuru" maddelerinin yer aldığı görülmektedir. Buradan hareketle haberin *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğuna karar verilmiştir.

7. Nicel ve Nitel Analize İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında altı farklı haber sitesinden 26 farklı tarih aralığında Covid-19 ile ilgili yayımlanan söylence ve söylence dışı haberlerin nicel ve nitel analizi yapılmıştır. Yapılan nicel analizler kapsamında haberlerin toplam miktarı, kategori, haber sitesi ve tarih aralıkları özelinde yaygınlığını ve yoğunluğunu bulgulamayı amaçlamıştır. Yapılan nitel analizler ise söylence haberlerinin hangi türde olduğunu, söylencenin oluşturulma yöntemini ve bu yöntemlerde sıkça kullanılan ifadelerin neler olduklarını bulgulamayı amaçlamıştır.

7.1. Nicel Analize İlişkin Bulgular

Analiz kapsamında ele alınan haberler üç yıllık pandemi sürecinde, haftalık bazda 26 farklı tarih aralığındaki 185 günlük süreçte altı farklı internet haber sitesinden elde edilmiştir.

Toplam ulaşılan haber sayısı 2 bin 846 olmuştur. Bunlardan 2 bin 658'inin "Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber" kategorisine ve 188 adetinin de "Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber" kategorisine dâhil olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan toplam haber sayısının yüzde 93'ü "Covid-19'a ilişkin söylence dışı haber" olurken yüzde 7'sinin "Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber" olduğu bulgulanmıştır.

Tespit edilen haberlerin belirtilen altı başlık altında yoğunlaştığı görülmüştür. Tespit edilen 188 söylence içerikli haber arasında toplamda 71 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 22 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 18 adet *aşıya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 21 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 17 adet *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 39 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğu bulgulanmıştır. Covid-19'a ilişkin tespit edilen 188 söylence haberinin yüzde 37,7'si *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 11,7'si *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 9,5'i *aşıya ve ilaca ilişkin söylence*

haberi, 11,1'i kehanet içerikli söylence haberi, 9'u bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi, 20,7'si ise söylenceyi yanlışlayan haber kategorisinde olduğu bulgulanmıştır. Bu verilere göre en çok *tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* kategorisinde, en az ise *bulaşa ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* üretildiği görülmüştür.

Söylence haberleri, haber sitelerine göre adet bazında karşılaştırıldığında www.ensonhaber.com'da 9, www.sondakika.com'da 19, www.hurriyet.com.tr'de 59, www.mynet.com'da 8, www.sozcu.com.tr'de 64 ve www.yeniakit.com.tr'de ise 29 adet söylence haberine ulaşıldığı görülmüştür. Bu verilere göre en çok söylence haberini üreten haber sitesi www.sozcu.com.tr olurken en az söylence üreten haber sitesinin www.mynet.com olduğu bulgulanmıştır. www.hurriyet.com.tr'nin de yüksek miktarda söylence haberi yayımladığı, www.ensonhaber.com'un ise en az sayıda söylence haberi yayımlayan sitelerden olduğu görülmüştür.

Söylence dışı haberlerin sayılarına bakıldığında www.ensonhaber.com'da 73, www.sondakika.com'da 347, www.hurriyet.com.tr'de 946, www.mynet.com'da 295, www.sozcu.com.tr'de 833 ve www.yeniakit.com.tr'de ise 164 adet söylence dışı haber yayımladığı görülmüştür. Covid-19 içerikli olup söylence içermeyen haberlerin en çok www.hurriyet.com.tr, en az ise www.ensonhaber.com tarafından yayımlandığı bulgulanmıştır.

Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence dışı toplam haber sayılarına bakıldığında www.ensonhaber.com'da 82, www.sondakika.com'da 366, www.hurriyet.com.tr'de bin 5, www.mynet.com'da 303, www.sozcu.com.tr'de 897 ve www.yeniakit.com.tr'de 193 olduğu bulgulanmıştır. Buna göre Covid-19'a ilişkin söylence ve söylence dışı toplam haberlerin en çok www.hurriyet.com.tr, en az ise www.ensonhaber.com tarafından yayımlandığı bulgulanmıştır.

Covid-19 ile ilişkili olan toplam haber sayısının söylence olan haberlere göre yüzdelik karşılıkları hesaplandığında www.ensonhaber.com'un Covid-19'a ilişkin toplam haber sayısının yüzde 10,9'unun, www.sondakika.com'un yüzde 5,1'inin, www.hurriyet.com.tr'nin yüzde 5,8'inin, www.mynet.com'un yüzde 2,6'sının, www.sozcu.com.tr'nin yüzde 7,1'inin ve www.yeniakit.com.tr'nin yüzde 15'inin söylence olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre oran bazında bakıldığında Covid-19'a

ilişkin yaptığı haberlerden söylene içerikli haber oranının en yüksek olduğu sitenin www.yeniakit.com.tr, en az olan sitenin ise www.mynet.com olduğu görülmüştür.

Bu veriler ışığında söylene içerikli haberleri en çok üreten haber sitesinin adet bazında www.sozcu.com.tr'nin, oran bazında bakıldığında ise www.yeniakit.com.tr'nin olduğu görülmektedir. Öte yandan hem adet hem de oran bazında söylene içerikli haberleri en az yayımlayan haber sitesinin www.mynet.com olduğu bulgulanmıştır.

Tarih aralıklarına göre Covid-19'a ilişkin haber sayılarına bakıldığında belirlenen sitelerde ve tarih aralıklarında tespit edilen haberlerin, Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının tespit edildiği bilgisinin paylaşıldığı günden önceki süreçlerde habere rastlanmadığı; Covid-19'a ilişkin söylene ve söylene dışı olan haberlerin, ilk vakanın duyurulmasıyla yükselişe geçtiği ve bu yüksek oranda haber paylaşımının bir ay boyunca sürdüğü görülmektedir. En yüksek paylaşım düzeyinin ise ilk vakanın bildirildiği tarihten iki hafta sonraki süreçte olduğu bulgulanmıştır. Bu süreçte yaşanan artış nedeninin; Covid-19'a Türkiye'de ilk kez rastlanmasının, yaşanan sürecin pandemi olduğunun bildirilmesinin, böylesi bir durumla daha önce karşılaşılması nedeniyle Türkiye'de yaşayan insanlarda tedirginlik oluşturarak yaşanan belirsizliği gidermek adına dijital ortamlarda bilgi arayışına girilmesinin, Covid-19'a ilişkin olayların yaşanmaya ve artmaya başlaması ile haber sitelerinin güncel bilgileri ve belirsizliğe cevap olabilecek nitelikteki her türlü bilgi ve iddiayı servis etmesinin olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının bildirilmesiyle Covid-19 ile ilgili haberlerin artışa geçmesinden sonraki süreçte haber sayılarında azalma olduğu görülmektedir. Bu azalmanın Covid-19'a ilişkin güvenilir tedavinin bulunmasına kadar olan süreçte yaşanan tedbirler kapsamında sokağa çıkma yasaklarının yoğun uygulandığı dönemde olduğu görülmektedir. Bu azalma nedeninin pandemi yaşamına dair adaptasyonun gelişmesi, belirsizlik halinin sıradanlaşması ve tedaviye ilişkin beklentinin sürmesi olduğu düşünülmektedir.

İlerleyen süreçte Covid-19'a ilişkin haberlerin yeniden yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu yükselişin yaşandığı dönemin ise aşı ile ilgili gelişmelere ilişkin bilgilerin paylaşıldığı tarih aralıklarının olduğu görülmektedir. Bu yükseliş nedeninin ise Covid-19'un bulaş ve bulaş riski, belirtileri, bulaşını önlemek için uygulanacak tedbirler gibi tedavi öncesi konulardan güvenilir ve beklenen tedavi olarak aşırıya ilişkin

gelişmelerin yaşandığı döneme geçiş olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu süreçte aşı ile ilgili belirsizlik ve güvensizlik içerikli iddiaların artışa geçtiği, aşırıya ilişkin çok sayıda komplo teorisinin bu süreçte yayımlandığı bilinmektedir.

Bu artışın ardından Covid-19'a ilişkin haberlerin yeniden azalışa geçtiği görülmektedir. Bunun nedeninin ise alınan tedbirlerin yanı sıra aşılamanın yaygınlaşması ile bağışıklığın artırması, böylece pandeminin etkisinin zayıflaması, şüpheli yorum ve olayların yaşattığı belirsizliklerin deneyimlenerek ya da öğrenilerek azalması ve aynı zamanda kademeli normalleşme süreçlerine girilerek pandeminin gündemden düşmesi olduğu düşünülmektedir.

7.2. Nitel Analize İlişkin Bulgular

Çalışma kapsamında ulaşılan haberlerin altı farklı kategoride yoğunlaştığı görülmüştür. Bu kategorilerin Covid-19 pandemisi kapsamında “tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberleri”, “başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberleri”, “aşırıya ve ilaca ilişkin söylence haberleri”, “kehanet içerikli söylence haberleri”, “bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberleri” ve “söylenceyi yanlışlayan haberler” başlıkları altında değerlendirilebileceği tespit edilmiştir.

Bu başlıklar altında ulaşılan haberlerin birinci bölümde yer alan “gerçeklik”, “doğruluk”, “Post-Truth”, “söylem”, “safсата ve mantık hataları”, “dedikodular, efsaneler ve mitler” ile ikinci bölümde ele alınan “yeni medyanın yapısı”, “yeni medya ve gerçeklik ilişkisi” ve “haber ve gerçeklik ilişkisi” tartışmaları doğrultusunda Covid-19 pandemisi kapsamında yapılan söylence haberlerinin çalışmada belirtilen doğrulama siteleri ile karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Yapılan nitel analizler kapsamında Post-Truth çağında kişilerin, çeşitli haber sitelerinin, teyit siteleri ile bilim insanlarının farklı doğrular öne sürdüğü ve farklı ideolojilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda söylenceyi üreten ve yanlışlayanların da bilim insanı, doktor, vb. unvanlarda olduğu görülmüştür. Böylece hakikatin göreceli olduğu yorumunun haklı olabileceği saptanmıştır. Teyit sitelerinin ve bilim insanlarının öne sürdüğü doğruların deneysel, gözlemsel ve sistematik bir şekilde oluşturulmasının epistemolojideki pozitivizmin önerdiği “doğru” kavramı üzerinde temellendiği görülmektedir. “Doğruluk” niteliği bu kapsamda ele alındığında ise çalışmada “söylence” olarak nitelendirilen haberlerdeki ifadelerin sahte, çarpıtılmış,

uydurulmuş, bağlamdan koparılmış, yalan veya yanlış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu türden söylence haberlerinde yer alan iddiaların safsata ya da mantık hataları ile kurgulandığı görülmüş ve neticede bir dedikoduya, efsaneye veya mite dönüştüğü anlaşılmıştır.

Söylence olarak nitelendirilen haberlerin toplumda yarattığı olumsuzluklar gerçeklik algılarının bir şekilde manipüle olmasından kaynaklanmaktadır. Bilgiye olan ihtiyacın en çok arttığı Covid-19 pandemisi döneminde haberlerin bu tür manipüle edilebilir halde yapılabilmesinin önünü açan gerçeklik algılarına bağlı nedenlerin farklı doğrulara zemin olan Post-Truth çağın göreceli hakikat yorumları ile gerçeklik algısını inanca ve duygusal yakınlığa göre biçimlendirmesinde, insanların bu yakınlığı kendi içlerinde meşrulaştıracak psikolojik yanlışlıklara sahip olmasında, farklı ideolojik yapıya sahip olan haber kanallarının farklı ideolojik yorumları içeren haberlerinde olduğu görülmüştür. Kimileri inandığı veya duygusal yakınlık hissettiği kişi, kurum veya kuruluşların açıklamalarına kimileri yurt dışı kaynaklı içeriklere kimileri kendi doğrularına kimileri sağlık erklerine kimisi ise çevresine göre gerçeklik algısını biçimlendirmiştir. Buna aynı zamanda yeni medyanın benzersever içerikleri ve kullanıcının sahip olduğu görüşlerin yankısını tekil kullanıcıların önüne çıkarabilen çalışma prensibi, bot ve trollerin algıları hedefleyen müdahaleleri, tüketime/tıklanmaya yönelik haber kurgusu, kullanıcı pratiklerinin tüketime ve sansasyonel içeriklere yaklaşması, eleştirel okuryazarlıktan uzak olunması ve pandeminin her şeyi hassaslaştıran, yalnızlaştıran ve bireyi toplumdan soyutlayan bir süreç olması eklenmiştir.

Söylence içerikli haberlerde bitkilerin, bitkisel çayların; çorba, turşu, sarımsak, maden suyu, kahve gibi çeşitli besin ve içecek önerilerinin, vitamin önerilerinin, besin ve vitamin takviyeleri önerilerinin; çeşitli gargara yöntemlerinin, dini inanca bağlı yöntemlerin, bazı egzersiz önerilerinin ve yanlış korunma önerilerinin yer aldığı ve belirtilen doğrulama sitelerinin bu tür iddia ve önerileri yanlışladığı saptanmıştır.

Söylence içerikli haberlerde ayrıca komplo teorilerine konu olan kişilerin pandemiye amaçlı ve planlı bir şekilde ürettiği iddialarının, bu kişileri yeren ifadelerin, yeterli delile sahip olmayan öngörülerin, dayanaksız ve irrasyonel söylentilerin, sağlık alanı ile ilişkisi bulunan ya da bulunmayan kişilerin dayanaksız yorumlarının, pandemiye karşı edilen mücadeleyi önemsizleştiren yorumların, netleşmeyen bazı araştırma

sonuçlarının ve yetkililerin bazı netleşmeyen kararlarının, Covid-19 ile ilişkili olmayan konuları hatalı şekilde ilişkilendiren ve istisnaları genelleyen iddiaların haberleştirildiği saptanmıştır.

Haber sitelerinin söylene içerikli iddiaları bildirdiği, açıkladığı, yaydığı ya da aktarıcılığını yaptığı bu şekilde de söylencelerin yaygınlığını ve inandırıcılığını tetiklediği ve infodemiye köruklediği tespit edilmiştir.

Söylencelerin, pandeminin ilerleyen süreçlerinde yanlışlanmış iddia veya doğru olmadığı anlaşılmış bilgilerin haberleştirilmesiyle, mantık hataları ve yanlış çıkarımlar yapılmasıyla, söylene içerikli ifadelerin farklı doğru bilgilerle birlikte sunulmasıyla, söylene içerikli ifadelerin farklı doğru bilgilerle birlikte sunulmasıyla; tek taraflı, eksilteli veya çarpıtılmış, Covid-19 döneminde söylene olarak yayılan bilgileri farklı çerçevelerde sunarak söyleneceye destek veren haberlerin üretilmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Aynı zamanda asılsız olayların doğrudan öne sürüldüğü, pandeminin planlı bir şekilde belirli kişiler tarafından oluşturulduğu iddialarına ilişkin doğrudan kişiye yönelik suçlayıcı ve itham edici haberlerin yapıldığı, komplo teorilerinin hedefinde olan kişiler hakkında öz geçmiş ve kişilik bilgilerinin açıklanması amacıyla oluşturulmuş haberlerde söylencelerin hatırlatıcı nitelikte kullanılarak kişi hakkında aşağılayıcı ifadelerle yer verildiği, komplo teorisinin odağındaki kişilere ait farklı söylemlerin bağlamdan koparılıp pandemi ile ilişkilendirildiği, kaynak göstermeyip edilgen ifadeler kullanarak iddiaların dayanağının gizlendiği ve bu belirsizlikle söylencenin görünür kılındığı, söylene içerikli köşe yazısı, video, fotoğraf vb. içeriklerin haberleştirildiği, yaşanan olumsuz ancak istisnai gerçekleşen olayların genellendiği, söylenceleri yanlışlayan yorumları doğrudan olumsuzlandığı veya olumsuzlamanın asılsız art alan nedenlerle sunulduğu tespit edilmiştir.

Bunların yanı sıra henüz gerçekleşmemesinden, araştırılmamasından, araştırma sonuçlarının yetersiz olmasından kaynaklanan belirsizliklerin haberleştirilmesiyle, bilimsel yöntemlere dayanmayan alanlardan güvenilir olmayan söylemlerin dayanaklarının sağlamış gibi sunulmasıyla ve bu tür iddiaları öne sürenlerin övülmesiyle, Covid-19 ile ilişkili olmayan kehanet içerikli söylemlerin Covid-19 ile ilişkilendirilmesiyle, araştırılmamış ya da aksi söylenmiş ve aynı zamanda dayanaksız düşüncelerin sansasyon yaratılarak paylaşılmasıyla söylencelerin yayıldığı görülmüştür.

Söylence içerikli haberlerde pandemi alanının dışında olan gıda mühendisliği, fizyoloji, genel cerrahi vb. alanlardan uzman, araştırma görevlisi, doktor ve profesörlerin; farklı ülkelerden doktorların, bilim insanlarının, diyetisyenlerin, sanat alanından ünlü isimlerin, gazetecilerin, yazarların, din adamlarının ya da tarihteki dini kişiliklerin, astrologların, diğer kanaat önderlerinin, sıradan insanların yorumlarını; bir kitabın, dizinin veya araştırmanın; ABD, İsrail, Çin gibi farklı ülkelerdeki resmi makamların tanık gösterildiği ve bu kişilerin yorum ve önerine yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca yabancı doktorların ülkelere, ırklarına, aldığı ödüllere yer verildiği görülmüştür. Bunların yanı sıra edilgen yapı kullanılarak kaynağı belirtilmeden söylence konularının aktarıldığı saptanmıştır.

Analiz edilen haberlerde sıklıkla kullanılan ifadelerle bakıldığında “*uzman, uzman doktor, halk sağlığı uzmanı, kalp ve iç hastalıkları profesörü, çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı, iç hastalıkları uzmanı, göğüs hastalıkları uzmanı*” gibi unvanların tanık gösterildiği; *laboratuvar, deney, araştırma*” gibi güvenilirlik kattığı düşünülen ifadeler kullanıldığı; “*araştırmalara göre, bilimsel araştırmalara göre, ABD’deki araştırmalara göre, elde edilen bazı verilere göre*” gibi dayandırmalar yapıldığı; “*iddia etmek, ileri sürmek, iddiaların hedefinde yer almak*” gibi ifadeler kullanarak söylentilerin haberleştirildiği; tavsiye içerikli haberlerde haber çerçevesinin “*meydan okumak, okunmuş, kutsal, virüs savar, şifa deposu, doğal antibiyotik, kalkan, anti kanserojenik, koruyucu, güçlendirici, hastalık önleyici, zararlı bileşenleri yok edici, tedavi edici, güvenli, etkili, büyük öneme sahip, yerli Covid aşısı, fakirin serumu, tamamen yok eden, büyük ölçüde azaltan*” gibi sıfatlarla kurulduğu, kehanet içerikli iddialara yer verildiği, “*merak konusu, şoke eden, çarpıcı, tam da bu dönemi kast ederek, dikkat çeken kısım*” gibi ilgi çekiciliği artıran ifadelerle yer verildiği, araştırmalara ve araştırmacılara ilişkin üniversite ve yayınevi bilgilerinin vurgulandığı, Covid-19 hastasının yaşadıklarını egzajere eden ifadeler kullanıldığı ve aşı ile ilişkilendirilen olumsuzluk bildiren sonuçlara yer verildiği tespit edilmiştir.

Bu tür haberler söylenceleri oluşturmakta, yaymakta ve pekiştirmektedir. Pandemi sürecinde üretilen söylence içerikli haberlerde yukarıda belirtilen ifadelerle yer verilmesinin; haber dilinin sansasyonel, çarpıtıcı, yanıltıcı, suçlayıcı; söylence içerikli iddiaları ve iddia sahiplerini öven; söylenceleri yanlışlayan ifadeleri ve bu ifadelerde

bulunanları yeren; belirsizliklerin ön plana çıkarıldığı, belirsizliklerin yaratıldığı ve böylece kaos ortamına sürüklendiği şekilde haberlerin çerçeveslendirilmesinin birtakım olumsuzluklara yol açtığı veya açabileceği düşünülmektedir.

Bu türden bir çerçeveslendirmenin yanlış bilgilenmeye, ön yargı oluşturmaya, stereotip üretmeye, korku ve tedirginlik yaratmaya, aşından korkutmaya, aşı karşıtlığı oluşturmaya, aşuya karşı güvensizlik yaratarak toplumsal bağışıklığın oluşmasının önüne geçmeye ya da süreci geciktirmeye, umutları köreltmeye, yanlış tedavi ve yöntemler uygulatarak sağlığa zarar vermeye, tedbirleri gevşetmeye veya önemsizleştirmeye, yetkili kurum, kuruluş ve kişilere, bilime ve bilim insanlarının yaptığı açıklamalara olan güveni azaltmaya yol açtığı düşünülmektedir.

Öte yandan “*söylenceyi yanlışlayan haberler*” kategorisinde değerlendirilen haberlerde *yalanlamak* ve *yanlışlamak* gibi ifadelerin öne çıktığı görülmüştür. Haberde söylencelerin doğrudan yanlışlandığı, tanık tarafından yanlışlandığı ya da haber kurgusunda söylencenin, iddianın veya sahte bir ürünün olumsuzlayıcı ifadelerle önemsizleştirerek yanlışlandığı saptanmıştır. Haberde gösterilen tanıkların ise yine uzman, doktor, bilim insanı, profesör, yetkili kurum, kuruluş veya kişilere, bu kişilerin bağlı olduğu üniversite veya kurum bilgisine yer verildiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu kategoride yer alan haberlerdeki tanıkların daha çok DSÖ, Sağlık Bakanlığı, İl Sağlık Müdürlüğü gibi pandemi sürecinin yönetiminde yetkili mercilerin olduğu görülmüştür. Ancak diğer tanıkların söylence haberlerindeki gibi uzman, doktor, profesör olması, bunların dışında farklı ve yetkin olmayan tanıkların bulunması ve her tanığın bir doğruya sahip olması hakikatin çokluğunu ve gerçeğin müphemliğini göstermektedir. Bu hakikatlerin kimi zaman bilimsel yöntemlerle elde edilmiş doğruları kimi zaman da inanç ve duygunun belirlediği doğruları işaret etmesinin birinci bölümde tartışılan *doğru bilginin varlığı* meselesi ile *gerçekliğin müphemliği* ve aynı zamanda Post-Truth durumu yansıttığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hakikatin farklı bakış açılarına göre değişiklik gösterdiği yorumunun yükseldiği postmodern dönem; *gerçeğe uygunluk* olan “doğru olma” kriterinin *inanç ve duygusal yakınlığa* göre biçimlenişine geçtiği bir durum olarak Post-Truth olgusunu doğurmuştur. Artık isteyen istediğine, yakın hissettiğinin ya da inancına uygun olanın doğrusuna

inanabilmektedir. Ancak doğruluk tespitinin bu tür bir dayanağa kayması müphem gerçeklik yorumlarını saptıran bir hale evirmiştir. Ayrıca bilime ve bilimsel yöntemle olan güvenden uzaklaşmış böylece kişisel kanı veya duyumlar birer gerçeklik görünümüyle olumsuz sonuçlar doğurabilir hale gelmiştir.

Yeni medyanın hızlı yükselişi zaman ve mekânı ortadan kaldırarak birçok avantaj sağlasa da olumsuzlukların hızını, yaygınlığı ve çeşitliliğini de artırmıştır. Bu olumsuzluklardan biri *doğru bilgi sorunsalıdır*. Dijital ortamlarda yer alan uydurulmuş, çarpıtılmış, eksiltilmiş ve teyitlenmemiş bilgiler/iddialar, Post-Truth çağda “doğru” bilgiyi azınlıkta bırakmıştır. Dijital mecralar, hedefli algoritmalar aracılığıyla gerçeği eğip bükerek, çarpıtarak, yanlış algı yaratarak veya olumsuzluğu yaygınlaştırarak bir noktada *hakikat yığınınına* dönüşmüştür. Yapılan analizler kapsamında internet haber sitelerinin belirsiz, teyitsiz, geçersiz, eksiltilmiş ya da çarpıtılmış söylenceleri haberleştirdiği ve bu haberlerin toplumda olumsuz etkilere yol açtığı anlaşılmıştır. Bu nedenle çalışma kapsamında ele alınan Covid-19’a ilişkin söylence haberlerinin analizi öncesinde gerçeklik, doğruluk, Post-Truth, yeni medyanın yapısı, yeni medyada habercilik gibi bilgilere, tartışmalara ve bu konuların sentezine yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde doğru bilginin mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse nasıl elde edilebileceği yönündeki farklı düşünürlerin çeşitli fikirlerine yer verilmiştir. Doğru bilginin imkânının olmadığını öne sürenlerin yanı sıra doğru bilginin mümkün olduğunu savunanların yaşadığı yöntem karmaşası ve gerçekliğe mutlak şekilde ulaşamaması göreceli doğru ve müphem gerçeklik sonucunu doğurmuştur. Gerçekliğe mutlak şekilde ulaşamaması göreceli doğru yorumunun yükselmesinin önünü açarken her türlü iddianın doğru olabileceğine varan bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Bu da hedefli veya hedefsiz olan asılsız, uydurma, çarpıtılmış, vb. içeriklerin gerek medya ortamlarında gerek gündelik hayatta dolaşıma girmesine yol açmıştır. Bunun bir tezahürü olarak Post-Truth durum ortaya çıkmıştır. Bilginin *doğru olma* kriteri, inanç ve duygusal yakınlığa göre belirlenir hale gelmiştir. Böylelikle bilimsel yöntemlerle elde edilmiş bilgilere olan güven önemsizleşmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yeni medyanın kullanım yaygınlığı ve üretilen içerik yoğunluğu bilgileri, yeni medyada gerçeklik ve Post-Truth konuları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra haber ve gerçeklik konusu tartışılmış ve aynı zamanda yeni medya ile

ilişkisi irdelenmiştir. Bu bağlamda gerçeklik anlayışı medyanın küresel çaptaki yaygınlığı ile yüksek etkileşimli, eşzamansız, kitlesizleştirilmiş algoritması ve kimi zaman da gerçekte karşılığı olmayan çoğunluk görünümlü sahte hesaplar, insanların gerçeklik algılarını değiştirebildiği, yönlendirebildiği ya da oluşturabildiği anlaşılmıştır. Asılsız iddiaları doğru gibi sunan kimi haber, yeni medyanın yaygınlığı ile toplumda pekişmektedir. Bu da insanların bu tür bilgilerle hareket etmesine ve kimi durumda ciddi sonuçlarla karşılaşmasına neden olmuştur.

Bu durum Covid-19 pandemisinde yoğun bir şekilde meydana gelmiştir. Üstelik bu süreçte yaşanan yoğun bilgi bombardımanı, bir infodemi krizine yol açmıştır. İnsanlar yalnızca doğru olmayan iddialara inanmakla kalmamış kimi zaman sağlıklarından ya da canlarından olmuştur. Ayrıca halk sağlığının uygun şekilde yürütülmesinin zorlaşmasına da neden olmuştur. Belirsizliğin arttığı ve doğru bilgiye olan ihtiyacın en üst noktalara ulaştığı Covid-19 pandemisinin yeterince anlaşılabilmesine destek olmak adına bu konunun ele alınması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle de çalışmanın üçüncü bölümünde internet haber sitelerinin yayımladığı Covid-19'a ilişkin söylence haberlerinde yer alan doğru görünümlü söylem, anlatı, iddia, yorum vb. söylence içeriklerinin niceliksel ve niteliksel analizi, doğrulama siteleri ile karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen söylence haberlerinin doğrulama siteleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmesinin nedeni ise mutlak doğruya ulaşılamaması ve postmodern dönemin göreceli hakikat yorumlarına olanak vermesi ile ilgilidir. Herhangi bir iddianın medyada yer alması ve birer haber olarak sunulması gerçeklik algılarını etkilemektedir. Bu nedenle de rasyonel ve yöntemli olarak işleyen doğrulama çalışmalarının ulaştığı bulguların, alelade iddialara göre daha güvenilir olduğu düşünülmüştür.

Çalışma kapsamında yapılan nicel analizler paylaşılan söylence içerikli haberlerin ne sıklıkla ve ne oranda yayımlandığını, miktarının ne olduğunu, hangi dönemlerde arttığını ve azaldığını, belirlenen haber sitelerinin ilgili konuda ne düzeyde paylaşım yaptığını, çalışma kapsamında belirlenen söylence kategorilerinde ve söylence dışı toplam haber sayılarında ne düzeyde olduğunu ölçmüştür. Yapılan nitel analizler kapsamında öncelikli hedef ise hangi türde söylence haberi üretildiğinin tespitini ve söylence içeren iddiaların doğrulama sitelerin tarafından teyitlenmiş bilgiler ile karşılaştırmasını yapmak olmuştur. Bunun yanı sıra haberde hangi ifadelerin öne çıktığı,

bu söylenceleri aktarırken haberin nasıl çerçevelendiği, kategorilere özgü çerçevelemenin nasıl yapıldığı, bu söylence haberlerinin yol açabileceği sonuçların neler olabileceği de analize dâhil edilmiştir.

Nicel analizler kapsamında, çalışmanın ele aldığı üç yıllık pandemi sürecinde haftalık bazda 26 farklı tarih aralığındaki 185 günlük süreçte, altı farklı internet haber sitesinden toplam 2 bin 846 habere ulaşılmıştır. Ulaşılan bu haberlerde amaçlı örneklem yöntemi ile 188 “Covid-19’a ilişkin söylence ve söylence temasını içeren haber” tespit edilmiştir. Belirlenen söylence haberlerinden 60 tanesi doğrulama siteleri ile karşılaştırmalı olarak nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

Belirlenen 188 söylence haberinin altı kategoride toplandığı tespit edilmiştir. Bu kategorilerin Covid-19 pandemisi kapsamında; “tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberleri”, “başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberleri”, “aşya ve ilaca ilişkin söylence haberleri”, “kehanet içerikli söylence haberleri”, “bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberleri” ve “söylenceyi yanlışlayan haberler” başlıkları altında değerlendirilebileceği tespit edilmiştir.

Tespit edilen haberlerin belirtilen altı başlık altında yoğunlaştığı görülmüştür. Tespit edilen 188 söylence içerikli haber arasında toplamda 71 adet *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 22 adet *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 18 adet *aşya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 21 adet *kehanet içerikli söylence haberi*, 17 adet *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* ve 39 adet *söylenceyi yanlışlayan haber* olduğu bulgulanmıştır. Covid-19’a ilişkin tespit edilen 188 söylence haberinin yüzde 37,7’si *tedavi ve tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi*, 11,7’si *başlangıcına ve bitişine ilişkin söylence haberi*, 9,5’i *aşya ve ilaca ilişkin söylence haberi*, 11,1’i *kehanet içerikli söylence haberi*, 9’u *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi*, 20,7’si ise *söylenceyi yanlışlayan haber* kategorisinde olduğu bulgulanmıştır. Bu verilere göre en çok *tedbir önerilerine ilişkin söylence haberi* kategorisinde, en az ise *bulaş ve bulaş risklerine ilişkin söylence haberi* üretildiği görülmüştür.

Haber sitelerinin söylence içerikli iddiaları bildirdiği, açıkladığı, yaydığı ya da aktarıcılığını yaptığı bu şekilde de söylencelerin yaygınlığını ve inandırıcılığını tetiklediği görülmüştür. Teyidinin yapılmadan ve sonuçta söylenceye dönen iddiaların

haberleştirilmesinin veya haberin sansasyon yaratıcı ve ilgi çekici olması amacıyla yanlış, belirsiz veya eksik şekilde çerçevelenmesinin infodemiye ve getirdiği sonuçları körüklediği anlaşılmıştır.

Söylencelerin, pandeminin ilerleyen süreçlerinde yanlışlanmış iddia veya doğru olmadığı anlaşılmış bilgilerin haberleştirilmesiyle, mantık hataları ve yanlış çıkarımlar yapılmasıyla, söylence içerikli ifadelerin farklı doğru bilgilerle birlikte sunulmasıyla, söylence algısının yaratılmasıyla; tek taraflı, eksilteli veya çarpıtılmış, Covid-19 döneminde söylence olarak yayılan bilgileri farklı çerçevelerde sunarak söylenceye destek veren haberlerin üretilmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir.

İnternet haber sitelerinin incelenmesi; güvenilir içerik algısı yaratılması, bilginin geniş kitlelere yayılması ve böylece gerçeklik algılarına etki etmesi açısından gazetecilik/habercilik bağlamında önem arz etmektedir.

Aynı zamanda pandemi ve virüse ilişkin yanlış bilgi yayılımı ile ilgili nitel araştırmalar, dünya gündemini değiştiren bu durumu anlamak ve infodeminin önüne geçmek adına önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda insanların bu tür haberlere kolaylıkla inanmasının nedenleri hakkında yapılan bu çalışmaların kriz dönemlerindeki enformasyon sorununun çözümüne yönelik değerli veriler sunma potansiyeline sahip olduğu dolayısıyla da bu ve benzeri çalışmaların güvenilir kaynaklardan bilgi edinme ve infodemiyle mücadele etme açısından önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Akyüz, 2020, s. 440). O halde alanda daha kapsamlı çalışmalar yapılması; daha çarpıcı neticeler alınmasına, yalan haber meselesinin topluma, bireylere ve haberciliğe dair etkilerini daha ayrıntılı olarak ortaya koyabilmesine olanak sağlayabilecektir (Soğukdere & Öztunç, 2020, s. 81). Aynı zamanda Covid-19 pandemisi sürecine ilişkin çok az miktarda yayımlanmış araştırma olduğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilecek verilerin ve bulguların ilerleyen dönemde yapılacak çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir (Dönmez & Gürbüz, 2020, s. 2161). Buradan hareketle de bu tez çalışmasının literatürde yaşanan eksikliği gidermeye katkı sunan ve diğer çalışmalardan ayrılan bir çalışma olduğu görülmektedir.

Literatürde yapılan tamamlar neticesinde bu çalışmada ele alındığı gibi dijital medyada Post-Truth ve gerçeklik temelinde internet haber sitelerinin yayımladığı Covid-19 pandemisine ilişkin söylence haberlerinin nicel ve nitel analizi üzerine yapılmış bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak sosyal bilimler alanında medya temelinde yapılan Post-Truth ve Covid-19 konularının birlikte ele alındığı çeşitli çalışmaların bulunduğu tespit edilmiştir:

Sofuoğlu Kılıç'ın (2021) "Post-Truth Çağında Aşı Karşıtlığı" adlı makalesi aşı karşıtlığının sosyal medyadaki etkisini incelemektedir. Makale, fenomenolojik bir yaklaşım temelinde nitel bir yöntem kullanarak Facebook'taki iki büyük üyeli grupta ve Instagram'daki iki popüler hesapta paylaşılan içerikleri analiz etmek suretiyle hareket ve dayanak noktalarını, iddiaları, duyguları ve düşünceleri ile gruplaşma amacını sosyolojik açıdan analiz etmektedir. Araştırmada Facebook ve Instagram'da bulunan iki aşı karşıtı grubun içerikleri nitel olarak analiz edilmiş ve aşı karşıtlarının aşılara ilgili ileri sürdükleri argümanlar, fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde yorumlayıcı yöntemle betimlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, incelenen grupların aşılarda hastalıklara ve ölümlere yol açabileceği iddiasını ortaya attıklarını, aşılarda aşı üreticileri ve uygulayıcılarının gizli projelerinin bir parçası olduğu şeklindeki komplo teorilerini desteklediklerini ve sanal topluluklara dönüştüklerini göstermiştir.

Sarioğlu ve Turan'ın (2020) "COVID-19 ile İlgili Haberlerde Bilginin Yeniden Üretilmesi Sürecinin İnfodemik Açıdan Analizi" adlı makalesi, Covid-19'un ortaya çıkması ve yayılmasıyla birlikte özellikle sosyal medyada paylaşılan bilgi ve haberlerdeki artışın ve bilgi kirliliğinin salgınla mücadelede tehdit unsuru oluşturmasının toplumumuzdaki farkındalığı araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma, literatür incelemesine ek olarak 365 kişiyle gerçekleştirilen anket uygulamasının verilerine dayanmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre infodemik kavramının bilinirliğinin sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı zamanda yalan haberlerin sosyal medya aracılığıyla yayılma hızının arttığı ve normalleştirildiği gözlemlenmiştir.

Akyüz'ün (2020) "Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye'de Dolaşıma Giren Sahte Haberler" adlı makalesi, Türkiye'de faaliyet gösteren üç doğrulama platformunun salgının ilk beş aylık döneminde yayımladığı doğruluk kontrolü yayınlarını inceleyerek yanlış bilginin yoğunluğu, kaynağı, türü, konuları gibi özellikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Teyit", "Doğruluğu Ne?" ve "Malumatfuruş" platformlarının paylaşımları içerik analizi yöntemi kullanılarak oluşturulan kodlama formları üzerinden incelenmiş, doğrulama platformlarının internet

sitelerinde yayımladığı koronavirüs konulu doğruluk kontrolü incelemeleri sayısal verilere dönüştürülmüş ve kategorilendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye’deki doğrulama platformlarına salgın döneminde okuyucu ilgisinin önemli ölçüde arttığı, yüzlerce iddianın incelemeler sonucunda çürütüldüğü görülmüştür. En fazla yanlış bilginin virüsün özellikleri, etkileri ve tedavisi ile karar alıcıların uygulamaları konusunda ortaya çıktığı, komplo teorileri ve kehanet iddialarına ilginin arttığı belirlenmiştir. Söz konusu makale dolaşıma giren sahte haberlere odaklanmıştır.

Duman’ın (2020) “Yarasa Çorbası: Koronavirüs Hakkında Modern Çağın Mitleri ve Şehir Efsaneleri” adlı makalesi, salgın hakkında ortaya atılan mitler, şehir efsaneleri, dedikodular, söylentiler ve yalan haberlerin ortaya çıkış nedenlerini, yayılma sürecindeki etkin faktörleri, metinlerin türsel özelliklerini ve işlevlerini ele almaktadır. Bu alan araştırması, internet ortamında bir derleme çalışması üzerine yapılmıştır. Bu amaçla Google Trends, Twitter Trend Konuları ve etiketler (hashtags) gibi kaynaklar kullanılarak derlemeler yapılmıştır. Derlemeler, 2020 mart, nisan ve mayıs aylarını kapsamaktadır. Araştırmanın bulgularına göre “Yarasa Çorbası” efsanesi, koronavirüsün kaynağı hakkında üretilen anlatılar arasında en yaygın olanıdır ve bu anlatının yaygınlaşmasında inanılır kılan unsurlar belirlenmiştir. Makalede belirtilen unsurlar anlatının yapısı, anlatıcıların kimliği, anlatı ortamına atfedilen değerler ve insanın bilinmeyeni açıklama eğiliminde benzer refleksler sergilemesi gibi düşünme biçimleridir. Söz konusu makale 2020 yılının üç ayı ile sınırlanması, içeriği, örnekleme ve bulguları açısından yapılan tez çalışmasından ayrılmaktadır.

Aydın’ın (2020) “Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci” adlı makalesi, ülkemizdeki infodeminin pandemi sürecinde sosyal medyada ortaya çıkan dezenformasyonun boyutlarını betimlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış olup Türkiye’de faaliyet gösteren teyit.org doğrulama platformunun Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada dolaşıma giren iddialar hakkında yaptığı inceleme sonuçlarına ilişkin veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görüldüğü 11 Mart tarihinden itibaren bir haftalık süre (11-18 Mart 2020) içinde ortaya çıkan iddialara odaklanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre platform tarafından incelenen Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyada çok yayılan içerikler incelenmiş ve çoğunlukla yanlış

olduğu belirlenmiştir. İlk koronavirüs vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren bir haftalık süre içinde ortaya çıkan ve gündem oluşturan haberlerin neredeyse tamamının yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yanlış olduğu tespit edilen haberlerin çoğunluğunun “uydurma” kategorisine giren yanlış haber türüne dâhil olduğu saptanmıştır.

Karakaş ve Doğru’nun (2021) “Covid-19 Aşılarına Yönelik Üretilen Yeni Medya İçeriklerinin Post-Truth Kavramı Bağlamında Analizi” adlı makalesi yeni medyada Covid-19 aşılarıyla ilgili üretilen içeriklerin yalan, dezenformasyon ve çarpıtma gibi unsurları içerip içermediğini ve bu şekilde Post-Truth kavramına uygun niteliklere sahip olup olmadıklarını yorumlamayı ve tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışmada insanların paylaşımları yorumlama, beğenme ve yeniden paylaşma gibi yeni medya özelliklerini kullanarak bu içerikleri tekrar dolaşıma sokup sokmadıkları ve yanlış inanç veya düşünceleri besleyip beslemedikleri de incelenmiştir. Nitel araştırma türlerinden biri olan betimsel analizden yararlanılarak veriler doküman inceleme tekniğiyle elde edilmiştir. İnceleme için “dogrulukpayi.com” ve “teyit.org” gibi haber doğrulama (fact-checking) sitelerinden araştırma dokümanları seçilmiştir. Araştırmanın zaman sınırlaması, analizin yapılmaya başlandığı tarih olan 4 Şubat 2021’den 4 Ocak 2021’e kadar olan bir aylık süreyi kapsamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre yeni medyada Covid-19 aşılarıyla ilgili üretilen içeriklerin, Post-Truth kavramının yapısına uygun bir şekilde dezenformasyon yaydığı belirlenmiş ve bu tür paylaşımların içerdiği bilgilerin çoğunun gerçeği yansıtmadığı veya tamamen doğru olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle sahte isimler oluşturma, doğruluğu henüz kesinleşmemiş hipotezler ortaya atma, istisnaları genel kurallar gibi gösterme, tek bir hatadan yola çıkarak tüm argümanı geçersiz kılma ve yanlış kanıtları doğru kabul etme gibi hatalı akıl yürütme yöntemlerine sıkça başvurulduğu görülmüştür. Ayrıca paylaşımların beğeni ve yeniden paylaşma gibi yeni medya özellikleri aracılığıyla tekrar dolaşıma sokulduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra belirli bir paylaşımın yalnızca tek bir yeni medya aracı üzerinden değil, diğer yeni medya platformlarında da aynı gönderilerin tekrar dolaşıma sokulduğu gözlemlenmiştir. Hatta yüksek takipçi sayısına sahip bazı ana akım haber mecralarının, bu tür içerikleri resmi yeni medya hesaplarından paylaşarak dezenformasyonun geniş kitlelere yayılmasına aracılık ettikleri de gözlenmiştir.

Tez çalışması, makale çalışmasından daha geniş ve daha derin bir araştırma/inceleme alanı sunmaktadır. Süreç içerisinde pandeminin seyrinin değişmesi ile birlikte salgın ile ilgili söylemin değiştiği göz önünde bulundurulursa tezin bulguları daha güncel ve daha kapsamlı olacaktır. Tezde yer alacağı düşünülen kategorilendirme ve anahtar kelimeler, bahsi geçen makaleden ayrılan bir diğer farklılıktır. Benzeşen yönler için ise bu tez çalışması, konunun geliştirilmesi açısından önem kazanmaktadır. Zira güncelliğini koruyan ve süregelen salgın döneminde değişim ve dönüşümün ortaya çıkarılması, süreci ve olan biteni anlama noktasında bir gerekliliktir.

Diğer yandan medya çalışmaları odağında Post-Truth temelli Covid-19 pandemisini ele alan bir teze rastlanmamakla birlikte farklı konularda yapılmış tez çalışmalarının olduğu görülmüştür:

Karadağ'ın (2019) "Post-Truth kavramı üzerinden medya ve siyaset ilişkisinin The Post, Spotlight ve Truth filmleri çerçevesinde incelenmesi" adlı tez çalışması Post-Truth kavramını içeren güç, manipülasyon, gerçeklik ve iktidar gibi kavramları, medyanın ekonomik çıkarları, siyaset ve güç ilişkileri bağlamında anlatan "The Post", "Spotlight" ve "Truth" adlı sinema filmleri üzerinden örneklemeyi amaçlamaktadır. İçerik analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada her üç filmde siyasi iktidarın istemediği veya onaylamadığı haberlerin baskılar sonucunda engellendiği, yayımlanması engellendiği veya halkın ilgisinin başka yöne çekilerek etkisizleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca gerçeklerin örtbas edilerek veya çarpıtılarak sunulduğu da belirlenmiştir.

Yalçinkaya'nın (2019) "Post-hakikat çağında bilgi kirliliği ve haber sitesi editörlerinin rolü: Türkiye örneği" adlı tez çalışmasında, bilgi kirliliğinin oluşum sürecinde haber sitesi editörlerinin rolünün, medya profesyonellerinin izlediği mesleki pratiklerle doğrudan veya dijital medya sektörünün yapısal sorunları aracılığıyla dolaylı olarak etkileyebileceği hipotezleri test edilmektedir. Çalışma, haber sitesi gündem editörleriyle derinlemesine görüşmeler kullanarak birincil verilerin toplandığı bir yöntem kullanmaktadır. Araştırma sorularına cevap bulmak ve editörlerin mesleki pratikleri ile sektörün yapısal sorunları hakkında veri toplamak amacıyla 6 yarı-yapılandırılmış görüşme sorusu belirlenmiştir. Bu sorulardan dört tanesi, haber sitesi editörlerinin haber üretim sürecinde hangi kaynaklardan beslendiklerini, haberleri nasıl değerlendirdiklerini, şüpheli haberlerle nasıl başa çıktıklarını ve yanlışlanmış haberlerle nasıl başa çıktıklarını

keşfetmeyi amaçlamaktadır. Diğer iki soru ise haber sitesi editörlerinin mesleki pratiklerinde dijital medya sektörünün etkilerini araştırmaktadır. Çalışmada aynı zamanda Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Araştırmaları Merkezi'nin 2018 Dijital Haber Raporu'ndan elde edilen istatistik verileri ve Alexa İnternet'in sağladığı uluslararası internet sitesi endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, haber sitesi editörlerinin sorunlu mesleki pratikleriyle doğrudan bilgi kirliliğinin oluşumu sürecinde rol oynadığını göstermektedir. Bunların yanı sıra internet medyasının yapısal sorunlarının da haber sitesi editörlerinin bilgi kirliliğinin oluşumunda dolaylı olarak rol oynadığı bulunmuştur. Editörlerin özellikle rakip haber siteleri ve haber ajansları gibi kaynaklardan beslenme şekillerinin bilgi kirliliğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynayabilecek yapıda olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen editörlerin şüpheli haberleri yayımlama aşamasında izledikleri mesleki pratiklerin de bilgi kirliliğinin yayılmasında doğrudan rol oynayabilecek niteliklere sahip olduğu görülmüştür. Çalışmanın diğer önemli bir bulgusu da Türkiye'deki en çok okunan haber sitelerinde çalışan editörlerin yanlışlanmış haberlerle başa çıkma konusunda standart bir süreç izlemedikleridir. Tüm bu durumların reklama dayalı gelir modeliyle ilişkili olduğu bulunmuştur.

Öngel'in (2019) "Haberde gerçeklik ve çevrimiçi habercilikte gerçek ötesi olgusu" adlı tez çalışmasında kitlelerin habere erişim sürecinde gerçek ve yanıltıcı haber arasındaki ayrım algılarını ve haber üretim sürecine müdahale karşısındaki tutumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda "Post-Truth" kavramıyla ilişkilendirilen çevrim içi haberciliğin gerçeği önemsizleştiren bir döneme girdiğini vurgulayarak çevrim içi habercilikte gerçek ötesi olgunun durumunu belirlemeyi ve gerçekleştirilen doğrulama faaliyetlerinin haber organizasyonunun güvenilirliğini yeniden sağlayabileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma, TÜİK'in 2017 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri dikkate alınarak çevrim içi ortamdan haberlere erişen bireylerden rastgele örneklem yöntemiyle seçilen 480 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Seçilen örnekleme grubu üzerinde haberde güven ve yanıltıcı haberlerin kullanıcılar üzerindeki etkisini ve haber doğrulama algısını ölçmek için anket yöntemi gibi yaygın nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın bulgu ve analiz sonuçlarına bakıldığında çeşitli alt başlıklar altında tanımsal bulgulara, güvenilirlik ve faktör analizlerine, çeşitli alt başlıklar altında çıkarımsal bulgulara yer verilmiştir.

Koluman'ın (2019) "Hakikat sonrası çağın medya üzerinden üretiminin ekonomi politik eleştirisi: Canan Karatay örneği" adlı tez çalışmasında günümüzde hakikatin önemsizleştirilmesinin nedenlerini ekonomik ve politik düzlemde araştırmak ve bu durumun hakikate duyulan ihtiyacın yerini neyin aldığını ve insanların hakikat-dışı olgulara inanmasının toplumsal olarak karşılığını ele almayı amaçlamıştır. Çalışmada dijital ve yazılı basında 1 Ağustos 2010 ile 6 Ağustos 2019 tarihleri arasında "Canan Karatay" konusunda yapılan bir tarama sonucunda ulaşılan 76 bin 119 haber, çeşitli başlıklar altında gruplandırılarak tablolara dökülmüştür. Haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve Karatay'ın hakikat sonrası söylemlerinin ardından haberlerdeki sayısal değişimler yıllara göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, haber sayıları ve türlerine göre nicel sonuçları ortaya koymaktadır. Karatay'ın modern bilim standartlarını tartışma konusu haline getirerek hakikati önemsizleştiren açıklamalarının artmasıyla birlikte bilinirliğinin arttığı görülmektedir. Ayrıca toplumu oluşturan insanların bilimsel gerçekleri değil, popüler veya kendi kanaatlerine daha uygun olan söylemleri benimsediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Uluk'un (2018) "Yeni medyada 'Yalan haber' ve hakikat sonrası çağ: Doğrulama platformu olarak Teyit.org örneği üzerine bir inceleme" adlı tez çalışması haber doğrulama platformu olan teyit.org'un, yalan olduğunu kanıtladığı haberlerin internet üzerindeki yayılımını belirlemek amacıyla tasarlanmıştır. Çalışmada genel tarama modeli yöntemi kullanılmış ve sistematik örnekleme yöntemiyle ulaşılan 37 yalan haber analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre incelenen 37 haberin 146 farklı haber sitesinde ve toplamda 240 bağlantıda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu haberlerin yüzde 87,5'i farklı bağlantılarla farklı haber sitelerinde hâlen yayımlanmaya devam etmektedir. Bağlantıların yüzde 7,1'i yayından kaldırılmışken yalnızca yüzde 5,4'ü aynı bağlantı altında haber metnini düzenlemiş ve haberin doğru olmadığını belirtmiştir.

Öte yandan medya çalışmaları temelinde Covid-19 pandemisini ele alan tezlere bakıldığında söylencelerin gerçekliğe dönüşmesi ile ilgili bir tez çalışmasına rastlanmamakla birlikte farklı tür konularda çalışmaların olduğu görülmektedir:

Karadağ'ın (2021) "Bir siyasal iletişim aracı olarak sosyal medya: Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde büyükşehir belediye başkanlarının Twitter kullanım analizi" adlı tez çalışmasında büyükşehir belediye başkanlarının pandemi döneminde bir

siyasal iletişim aracı olarak Twitter'ı nasıl kullandıklarının incelenmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda büyükşehir belediye başkanlarının Covid-19 pandemi sürecindeki Twitter kullanım düzeyleri, etkileşimleri, paylaşım biçimleri, paylaşımlarının niteliği ve içerikleri belirlenerek değerlendirilmiştir. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılına ait "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları" kullanılarak nüfusu yoğun olan büyükşehirlerin sıralamasına göre seçim yapılmış ve 1 Mart 2020 ile 30 Nisan 2020 tarihleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Alinur Aktaş, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin ve Manisa Büyükşehir Belediye Başkanı Cengiz Ergün'ün Twitter hesapları üzerinden paylaştıkları tüm tweetler incelenmiştir. Araştırmaya toplam 2 bin 189 paylaşım dâhil edilmiştir. Elde edilen sayısal veriler, içinde Frekans ve Kategorisel Analiz teknikleri kullanılan içerik analizi/çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına bakıldığında ise koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde büyükşehir belediye başkanlarının Twitter'ı söz konusu salgın hastalığa yönelik toplumu bilgilendirmek ve salgın hastalık hakkında alınan kararları, önlemleri, uyarıları, çağrılarını topluma aktarmak amacıyla kullandıkları tespit edilmiştir. Büyükşehir belediye başkanlarının söz konusu dönem içerisinde takipçileri ve toplumun geneli ile çift yönlü bir iletişim ve etkileşim kurma, toplumun taleplerini, olumlu ya da olumsuz eleştirilerini yeteri kadar cevaplayamadıkları ve daha çok tek yönlü bir bilgi akışı sağladıkları ortaya çıkmıştır.

Küpe'nin (2021) "Kriz haberciliği bağlamında TV haberlerinin analizi: Covid-19 salgını örneği" adlı tez çalışmasında, medyanın kriz haberciliği örneğinde izleyicilere karşı sorumluluğunu nasıl yerine getirdiği araştırılmıştır. Çalışma Türkiye'de yayın yapan FOX TV, ATV ve CNN Türk televizyon kanallarının ana haber bültenlerini örnekleme yöntemiyle ele alarak Covid-19 salgını haberlerini incelemeyi amaçlamıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak incelenen haberlerin bulgularına göre medyanın kriz haberciliği bağlamında izleyicilere karşı sorumluluğunu yerine getirmek için farklı yaklaşımlar kullandığı ortaya çıkmıştır. FOX TV, ATV ve CNN Türk ana haber bültenlerinin Covid-19 salgını haberlerini anlamlandırma noktasında en çok devlet görüşlerine ve tedbirler çerçevesine yer verdiği görülmüştür. Bu üç ana haber bülteninin salgın haberleriyle ilgili en çok resmi kaynaklara başvurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada Covid-19 salgını

haberlerini anlamlandırmak için kullanılan kategori ve çerçevelerin sıklığı ana haber bültenleri arasında farklılık göstermiştir. Medya sahipliğinin kriz haberciliği sırasında haberlerin izleyicilere aktarılmasında etkin bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Covid-19 salgını krizi sırasında uzman görüşlerine ATV ve CNN Türk ana haber bültenlerinin daha sık yer verdiği, FOX TV ana haber bültenlerinin ise daha az yer verdiği tespit edilmiştir. Genel olarak ana haber bültenlerinin Covid-19 krizi sırasında uzman görüşlerine yüksek oranda yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Medyanın izleyiciye karşı sorumluluğu bağlamında kriz haberciliği kapsamında incelenen ana haber bültenlerinin Covid-19 salgın haberlerini anlamlandırmak için 10 farklı çerçeveye başvurduğu belirlenmiştir. İncelenen haberlerde Covid-19 salgını haberlerine diğer haberlere göre daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum medyanın diğer potansiyel önemli haberleri göz ardı ettiği sonucunu desteklemektedir.

Alan'ın (2021) “Yeni medyanın gelişimi ve Covid-19 sürecinde içerik üretimi: Teknoloji haber siteleri örneği” adlı tez çalışmasında yeni medyanın gelişimi ele alınmış, Covid-19 salgını sürecinde yeni medyada içerik üretiminin nasıl gerçekleştirildiği ve koronavirus salgını sürecinde teknoloji haber sitelerinin içerik üretmek için hangi yollara başvurdukları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada yeni medya ortamında yayın yapan dört teknoloji haber sitesi belirlenmiş, bu şirketlerde çalışan sekiz kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında şirketlerin pandemi sürecinde çalışma koşullarında salgından korunmak adına değişiklikler yaptığı gözlemlenmiştir. Özellikle uzaktan yürütülebilecek işler için evden çalışma modeli benimsenmiştir. Yeni medyayı etkin olarak kullanan şirketler gerek internet sitelerinde gerek sosyal medya hesaplarında farklılık göstermiştir. Salgın öncesinde ele alınmayan konular salgın döneminde teknoloji haber siteleri tarafından da kullanıcılara iletilmiştir. Şirketlerin sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandıkları görülmektedir. Daha çok okuyucu/izleyiciye ulaşmak adına dünyada en çok kullanıcısı olan sosyal ağlardan Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'un tüm şirketler tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Tokgöz'ün (2021) “Covid-19 dönemi Türkiye’de veriye dayalı habercilik” adlı tez çalışmasında Türkiye’deki medya kurumlarının veriye dayalı haberlerde verileri nasıl işlediklerini ve haber içeriğine nasıl yansıtıklarını ortaya koymaktır. Ayrıca veriye dayalı

haberinin okuyucu tarafından okunabilirliği ve algılanabilirliği de bu amaca dayanarak irdelenmiştir. Çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak seçilen Anadolu Ajansı ve BBC Türkçe medya kurumlarının 1 Mart 2021 ile 12 Mayıs 2021 tarih aralığında web sitelerindeki veriye dayalı koronavirüs haberlerinin sunumları güvenilirlik, şeffaflık, görsellik, veri kaynağı ve veri çeşitliliği gibi unsurlar gözetilerek içerik analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında iki haber kurumunun salgın ile ilgili olan verileri görselleştirmede büyük oranda tablo, grafik ve harita kullandığı ve bazı haberlerinde görselleştirme yapılmadan koronavirüs haberlerinin servis ettikleri tespit edilmiştir. Anadolu Ajansı veriye dayalı koronavirüs haberlerinde veri çeşidi bakımında büyük orana sağlık ve lokasyon verisi kullandığı tespit edilmiştir. BBC Türkçe'nin ise yarıdan fazla sağlık verisi ve sırasıyla lokasyon, yaş ve ekonomik verilerden faydalandığı ortaya çıkarılmıştır. Anadolu Ajansı ve BBC Türkçe'nin veriye dayalı koronavirüs haberlerini istatistiksel bir sürece dayandırma durumu ve istatistiksel verileri haberleştirmeleri gözlemlenmiş ve her iki haber kurumunun da büyük oranda koronavirüs verilerini istatistiksel bir aşamadan geçirdiği ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de uzun zamandır habercilik faaliyetinde bulunan ve birçok medya kurumuna haber servisi yapan Anadolu Ajansı ve BBC Türkçe'nin koronavirüs gibi bir kriz döneminde ortaya çıkan verileri veriye dayalı habercilik çerçevesinde organize ettikleri ve haberde malzeme yaptıkları ortaya çıkarılmıştır.

Topsakal'ın (2021) "Dijital Ortamda Yanlış Bilgi Ve Haberlerin Yayılması: Koronavirüs Salgın Haberlerine Dair Bir İnceleme" adlı makalesi dijital ortamda yanlış koronavirüs haberlerinin nasıl ve hangi kanallar aracılığıyla yayıldığını ve hangi konular üzerinde yoğunlaştığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırma Türkiye'de koronavirüsün ortaya çıktığı mart ayını dikkate alarak 16 Mart 2020 ile 15 Haziran 2020 tarihlerini kapsamaktadır. Bu süre zarfında haber doğrulama platformu olan teyit.org üzerinden koronavirüsle ilgili 100 yanlış haber dokümanı incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre haberlerin çoğunlukla sosyal medya üzerinden yayıldığı fakat haber sitelerinin de yanlış bilginin yayılmasında önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda yanlış haberlerin yanıltıcı yönü vurgulanarak haberlerin yanlış olduğunu belirten bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın diğer analiz aşamasında yanlış haberler başlık

ve içerikleri açısından incelenmiş ve yanlış haberlerin hangi konular üzerinde yoğunlaştığı ortaya çıkarılmıştır.

Porsuk & Cerit'in (2021) "Sosyal Medyada Covid-19 Aşısı Tartışmaları: Ekşi Sözlük Örneği" adlı makalesinin amacı ülkemizin en çok takip edilen sosyal medya platformlarından biri olan Ekşi Sözlük'te açılan başlıkları inceleyerek Covid-19 pandemisinden kurtulmanın önemli unsurlarından biri olarak düşünülen Covid-19 aşıları hakkındaki eğilimleri anlamak ve halk sağlığı perspektifiyle çıkarımlar yaparak ilgililere sunmaktır. Çalışma Ekşi Sözlük'te Covid-19 aşlarıyla ilgili ilk başlığın açıldığı 21 Ocak 2020 tarihinden Türkiye'de kitlesel aşılama başladığı 14 Ocak 2021 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmada bin 142 başlık incelenmiş ve başlıkların analizinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Başlıklar "Spekülasyon", "Tartışma", "Mizah" ve "Haber" olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre incelenen başlıkların yüzde 58,2'si "Spekülasyon", yüzde 24,9'u "Tartışma", yüzde 11,3'ü "Mizah" ve yüzde 5,6'sı "Haber" olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada ayrıca ülkemizde aşı teminiyle ilgili tartışmaların yoğun olduğu 2020 yılının aralık ayında açılan başlık sayısının diğer aylara göre istatistiksel olarak önemli ölçüde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Soğukdere & Öztunç'un (2020) "Sosyal Medyada Koronavirüs Dezenformasyonu" adlı makalesinde Covid-19 pandemisinin Türkiye'ye gelmeden önceki ve geldikten sonraki yanlış bilgi paylaşımı seyrinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada sosyal medyada kullanıcılar tarafından paylaşılan ve yanlış/yalan olduğu belirlenen Covid-19 içeriklerinin tespit edilmesi, içeriklerin ne üzerine yoğunlaştığını ve seyrini anlamak hedeflenmiştir. Çalışmada Covid-19 salgını sürecinde sosyal medyada yer alan ve Teyit.org tarafından açıklanan yanlış/yalan bilgilere odaklanılmış ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Makale Covid-19 hastalığının Türkiye'de resmi makamlar tarafından açıklandığı 11 Mart tarihini dikkate alarak sadece mart ayına ait içerikleri incelemiştir. Çalışmada amaç doğrultusunda seçilen örnekler, uygun örneklem modeli kullanılarak içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre hastalığın ülkemize geldikten sonra yanlış haber paylaşımlarının iki kat arttığı, yanlış haber paylaşımlarının en çok Twitter platformunda görüldüğü, haber kuruluşlarının

sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullandığı ve bu kuruluşların yanlış haberleri teyit etmeden yayımladığı sonucuna ulaşmıştır.

Bozkurt'un (2021) "Covid-19 Pandemi Sürecindeki Sahte ve Yalan Haberlerin Bir Getirisi: Infodeminin Türkiye Bağlamında İncelenmesi" adlı makalesinde; fakelore, sahte haber, yalan haber, hiciv/parodi haber, hakikat ötesi (Post-Truth) ve infodemi gibi kavramların açıklaması yapılmıştır. Makalede bu tür haberlerin Türkiye'deki örnekleri verilmiş ve dezenformasyona neden oldukları açıklanmıştır. Aynı zamanda Covid-19'a karşı uygulanan halk hekimliği örnekleri verilmiş ve bu uygulamaların sonuçlarına değinilmiştir. Çalışmada sahte ve yalan haber yayılımını engellemeye yönelik öneriler sunulmuş ve infodeminin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin sahte ve yalan haber üretme konusunda önde gelen ülkelerden biri olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte ciddiye alınan mizahi/parodi haberlerin ölümlere kadar varabilen büyük problemlere yol açtığı gözlemlenmiştir. Sahte ve yalan haberlere inanmada duygu ve inançların etkisi olduğunun yanı sıra araştırma yapmaktan kaçınma gibi faktörlerin etkili olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte tanınmış bazı doktorların yanlış yönlendirmeleri ve bilimsel temele dayanmayan açıklamaları ile ünlülerin maddi kazanç elde etmek amacıyla Sağlık Bakanlığı onayından geçmeyen ürünleri tavsiye etmelerinin halk sağlığını olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Makalede ayrıca bilinçli bir medya okuryazarı olmanın önemi vurgulanmış ve manipülatörlerin yanlış bilgi yayma amacına karşı tedbir önerileri sunulmuştur.

Literatürde yer alan makale ve tez çalışmalarında görüldüğü üzere bu tez çalışmasının konu, amaç, yöntem, örneklem, kapsam, bulgu, vb. konularda diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında yapılan analizler sonucunda medya kullanımının yaygın olduğu ve artmaya devam ettiği, internet haber sitelerinin söylence içeriklerini teyit etmeden yaydığı, toplumun da bu içeriklere maruz kaldığı anlaşılmıştır. Post-Truth çağında kişilerin, çeşitli haber sitelerinin, teyit siteleri ile bilim insanlarının farklı doğrular öne sürdüğü ve farklı ideolojilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda söylenceyi üreten ve yanlışlayanların da bilim insanı, doktor, vb. unvanlarda olduğu görülmüştür. Böylece söylence haberlerinin Post-Truth gerçekliğe konu olduğu saptanmıştır. Paylaşılan söylence haberlerinin bilime, bilim insanlarına, yetkin kurum ve

kuruluşlara olan güveni zayıflattığı düşünülmektedir. Tüm bu durumlar gerek bireysel gerek toplumsal sağlığı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumların önüne geçilebilmesi için de internet haberciliğinin tık kaygısından etik ilkelerle dönüşü ve bireylerin iyi birer medya okuryazarı olmasının sağlanması önerilmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi için habercilik alanında çalışanların etik konulu eğitimlerinin genişletilmesi, toplumun medya okuryazarı olabilmesi için verilen eğitimin yoğunlaştırılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra yoğun rekabet ortamının yarattığı bu sansasyon öncelikli ve tık hedefli düzenin en önemli nedeninin ise ekonomik kaygı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla gazetecilerin etik habercilik, toplumun da medya okuryazarlığı konusunda gelişimi sağlanırken diğer yandan tık kaygısını yaratan ekonomik kaygının giderilmesi için yasal adımların atılması önerilmektedir.

Gerek Covid-19 temelli gerekse medyada yayılan diğer türden söylence içeriklerinin analizleri konusunda çalışmaların zenginleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. İnternet haber siteleri üzerinden yapılan çalışma sayılarının az olduğuna rastlanmıştır. Dolayısıyla internet haber sitelerinin yaydığı söylence içeriklerinin analizine ilişkin çalışmaların artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Akıncı Vural, Z. B., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University*, 3348-3382.
- Akyüz, H. (2004). Eleştirel toplumsal kuram ve Jurgen Habermas. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Akyüz, S. S. (2020). Yanlış Bilgi Salgını: COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Dolaşıma Giren Sahte Haberler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 422-444.
- Akyüz, S. S., Gülnar, B., & Kazaz, M. (2021). Yeni Medyada Haber Güvenilirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 2816-2840.
- Akyüz, S. S., Kazaz, M., & Gülnar, B. (2021). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlerle İlgili Görüşlerine Yönelik Betimleyici Bir Çalışma. *Selçuk İletişim*, 216-239.
- Al, N. (2009). Immanuel Kant’ın Eleştirisi Felsefesinde İnsan Sorunu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alan, S. (2021). Yeni Medyanın Gelişimi ve Covid-19 Sürecinde İçerik Üretimi: Teknoloji Haber Siteleri Örneği. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of economic perspectives*, 211-236.
- Alpay, Y. (2021). *Yalanın Siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Altay, D. (2005). McLuhan. (Ed. Nurdoğan Rigel) içinde, *Kadife Karanlık* (s. 9-74). İstanbul: Su Yayınevi.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altunay, A. (2012). Geleneksel medyadan yeni medyaya: Görüntü yüzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33-44.

- Altunay, A. (2015). Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Yeni Medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 410-428.
- Anagnostopoulos, A., Kumar, R., & Mahdian, M. (2008). Influence and correlation in social networks. *Proceedings of the 14th ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining* (s. 7-15). New York: Association for Computing Machinery.
- Anlı, Ö. F. (2011). Hakikat (Doğruluk) Bağlamında Sosyal Bir İnşâ Olarak Bilimsel Bilgi: Bilimsel Kuram-Verili Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Post-Modern Eleştiriler. *FLSF/Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 53-77.
- Arık, E. (2013). Yurttaş Gazeteciliğinin Günümüzdeki Görünümü: Twitter Gazeteciliği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 273-287.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies-Akademik Sosyal Araştırmalar*.
- Aydoğan, D. (2013). Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 26-40.
- Aydoğan, D. (2019). Hakikat Yitimi Koşullarında Sanat ve Sinema: Simülasyon, Post-Truth ve Gerçekçilik. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 79-98.
- Aydoğan, F., & Kırık, A. M. (2012). Alternatif Medya Olarak Yeni Medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 58-69.
- Ayer, A. J. (1984). *Philosophy in The Twentieth Century*. New York: Vintage Books.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Aziz, A. (2020). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Baron, S., & Crotoft, R. (2017). *Fighting Fake News Workshop Report*. New Haven: Yale University The Information Society Project & the Floyd Abrams Institute for Freedom of Expression.
- Başlar, G. (2013). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm. *XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* (s. 823, 831). Antalya: Akademik Bilişim.
- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve Simülasyon*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

- Bayrakcı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 198-210.
- Baytimur, T., & Çalışkan, S. (2019). Post-Truth Çağında Gerçeklere Sadık Kalabilmek: Halkla İlişkiler İçin Bir Fırsat Olarak Medya ve Bilgi Okuryazarlığı. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi Kurgu*, 170-180.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality*. England: Penguin Books.
- Bilgici Oğuz, C., & Oturak, E. (2019). Post-Truth Çağında Yeni Medya Uygulamaları ve Dönüşen Halkla İlişkiler Pratiği. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi Kurgu*, 181-193.
- Bilgiç, A., & Akyüz, S. S. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın Sosyal Medya Kullanımı: Twitter Paylaşımları İçerik Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 230-243.
- Binark, M., & Löker, K. (2011). *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).
- Bogers, T., & Wernersen, R. N. (2014). How ‘Social’ are Social News Sites? Exploring the Motivations for Using Reddit.com. *Proceedings of the iConference 2014* (s. 329-344). Berlin: Aalborg Universitet.
- Bourse, M., & Yücel, H. (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Bozkanat, E. (2021). Koronavirüs Salgınında Medya Kullanımı: Küresel Raporlar Üzerinden Bir Derleme. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 216-234.
- Bozkurt, F. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecindeki Sahte ve Yalan Haberlerin Bir Getirisi: İnfodeminin Türkiye Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 135-151.
- Brennen, J. S., Simon, F. M., Howard, P. N., & Nielsen, R. K. (2020). *Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation*. reutersinstitute.politics.ox.ac.uk: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-04/Brennen%20->

- %20COVID%2019%20Misinformation%20FINAL%20%283%29.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2022) adresinden alındı
- Bulunmaz, B. (2014). Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı ya da Kim Kazanacak? *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 22-29.
- Buluş, B., & İşman, A. (2018). Yeni Medya ve Geleneksel Medya Bağlamında Yakınsama (Convergence) Kültür Oluşumu. A. Z. Özgür, & A. İşman içinde, *İletişim Çalışmaları 2017* (s. 62-72). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Bulut, Y. (2011). İdeolojinin Tarihçesi. *Sosyoloji Dergisi*, 183 - 206.
- Cangöz, İ. (2013). Çizgisel ve Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. E. Yüksel içinde, *İletişim Kuramları* (s. 34-58). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Castells, M. (2016). *İletişim Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevher, R., & Ustakara, F. (2019). Kullanımlar ve Doyumlar Teorisi Bağlamında Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ceyhan, A. İ. (2019). Dijital İletişim Çağında Siyasetin Dijitalleşmesi Üzerine Bir İnceleme: Post-Truth ve Dijital Siyasetin Sahte Haber Ekseninde Analizi. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 1-17.
- Ceylan, A. (2021). Toplumsal Yapı Çözümlemeleri ve Bilgi Toplumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 502-533.
- Civeleker, M. (2017). Yeni Medya ile Değişen Haber Söylemi: Hürriyet Gazetesi ve hurriyet.com.tr Örneği. 1. *Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı Bildirileri* (s. 478-490). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Coleman, E. G. (2012). Phreaks, Hackers, and Trolls: ,e Politics of Transgression and Spectacle. M. Mandiberg içinde, *!e Social Media Reader* (s. 99-119). New York, London: New York University Press.
- Coleman, E. G. (2014). *Hacker, Hoaxer, Whistleblower, Spy: The Many Faces Of Anonymous*. London, New York: Verso.

- Coşgun, M. (2021). Post-Truth: Hegemony'nın Yeni İdeolojik Aygıtı. *Akademik Hassasiyetler*, 67-82.
- Çavuş, G. (2018). Medyada güven erozyona uğrarken doğrulama platformları neden önemli? Der. Savaş Çoban içinde, *Medya ve Yalanlar* (s. 55-74). İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Çelik, N. (2021). Post-Truth Çağında Gerçekliğin Sosyal İnşasına Sosyolojik Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1540-1555.
- Çepni Şener, B. (2019). Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Haberlerin İletişim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Algılanması ve Değerlendirmesine Yönelik Bir Çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 902-931.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 201-211.
- Çoban, B. (2019). Post Truth Çağında Dijital Gazetecilik ve Haber Başlıklarında “Tık Tuzağı”. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 35-49.
- Daşar, E. (2014). Günlük Gazete Karikatüründe Hegemonyanın İnşası ve Rızanın Üretimi: Salih Memecan Karikatürleri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Değerli, A., & Değerli, B. (2018). Medya Okuryazarlığı Bağlamında Sağlık Alanındaki Yalan İçeriklerin Sosyal Ağlarda Yayılımına Bir Bakış. 4. *Sağlık İletişimi Sempozyumu*, (s. 147-168). Antalya.
- Değirmencioğlu, G. (2014). Yeni Medya Çağında Haberciliğin Dönüşümü: Yurttaş Gazeteciliği Bağlamında Hiper Yerel Gazetecilik. M. Demir içinde, *Yeni Medya Üzerine... (Vol.2)* (s. 147-162). Konya: Literatürk.
- Delacampagne, C. (2010). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dilmen, N. E. (2007). Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*, 113-122.
- Doğan, O. (2020). Koronavirüs Salgınında Sosyal Medya Kullanıcılarının Sahte Haberler Karşısında Tutumu; İstanbul Örneği. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Donath, J. S. (1998). Identity and deception in the virtual community. P. Kollock, & M. Smith içinde, *Communities in cyberspace* (s. 37-68). London: Routledge.
- Dönmez, İ. & Gürbüz, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Virüsü Hakkında Bilişsel Yapılarının Belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2159-2172.
- Duman, M. (2020). Yarasa Çorbası: Koronavirüs Hakkında Modern Çağın Mitleri ve Şehir Efsaneleri. *Milli Folklor Dergisi*, 59-71.
- Eagleon, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. London-New York: Verso.
- Edelman Trust Barometer. (2019). *Edelman Trust Barometer Global Report*. Edelman.
- Edelman Trust Barometer. (2020). *Edelman Trust Barometer*. Edelman.
- Edelman Trust Barometer. (2021). *Edelman Trust Barometer*. Edelman.
- Edelman Trust Barometer. (2022). *Edelman Trust Barometer*. Edelman.
- Edelman Trust Barometer Special Report. (2020). *Edelman Trust Barometer Special Report: Trust and the Coronavirus*. Edelman.
- Erbay, A. (2009). Bilim ve İdeoloji: Tekniğin İktidarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-11.
- Erdoğan, İ., Keloğlu İşler, E., & Durmuş, N. (2005). Kitle iletişiminde pozitivist ampirik geleneğin kuruluşu: Lazarsfeld ve yönetsel araştırmalar. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 1-48.
- Erkan, G., & Ayhan, A. (2018). Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 202-223.
- Eroğlu, Ş., & Çakmak, T. (2020). Post-Truth Dönemini Anlamak: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Yeni Medya Araçları Kapsamında Bilgi Bozuklukları ve Doğrulama Algılarının Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 307-325.
- Fairclough, N. (2003). Dil ve İdeoloji . B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji, Din, İdeoloji* (s. 155-172). İstanbul: Su Yayınevi.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. California: Stanford University Press.

- First Draft. (2019, 10). *Understanding Information Disorder*. firstdraftnews: https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2019/10/Information_Disorder_Digital_AW.pdf?x76701 adresinden alındı
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Flew, A. (1979). *A Dictionary of Philosophy*. Londra: Pan Books.
- Frolov, I. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*. London: SAGE.
- Geçer, E. (2019). Medya İçeriğinin Psikolojisi: Kuramsal Bir Altyapı. *TRT Akademi*, 410-427.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göker, G. (2017). Dijital Heterotopyalar: “Başka” Bir Bağlamda Yeni Medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 164-188.
- Görkem, Ş. Y. (2018). Teknolojik Belirleyicilik, Minimal Etki ve Bilişsel Çelişki. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 95-108.
- Gurevitch, M., Bennett, T., Curran, J., & Woollacott, J. (2005). *Culture, Society and The Media*. London, New York: Taylor & Francis e-Library.
- Gülsoy, D. (2005). Chomsky. E. Rigel içinde, *Kadife Karanlık* (s. 139-192). İstanbul: Su Yayınevi.
- Günday, Ş. (2003). Doğru ve Doğruluk Kuramları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 187-195.
- Gündüz, U., & Pembecioğlu, N. (2013). Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Ağlar ve Sosyal Medya. M. Demir içinde, *Yeni Medya Üzerine...* (s. 311-338). Konya: Literatürk.
- Günenç, M. (2019). Hakikatin Kısa Bir Tarihi: Post-Hakikat Bir Dünya İçin Avunmalar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 427-432.
- Güngör, N. (2016). *İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Gürçınar, P. (2015). Althusser ve Marks'ın İdeoloji Kavramlarının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 449-457.
- Gürel, R. (2014). Sosyal pekiştireçlerin ve model davranışlarının, çocukların ahlaki yargılarının şekillenmesindeki etkisi (Bandura örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 101-119.
- Gürsoy, A. Ö. (2021). Hakikatin Ötesi, Berisi, Kendisi: “Hakikat-Ötesi” Kavramına Dair Eleştirel Bir Çözümleme. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 150-170.
- Güven, A. (2020). Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *İnsan ve İnsan*, Ahmet Güven.
- Halk Sağlığı Uzmanları Derneği. (2020, 03 27). Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Kavramlar ve Tanımlar Rehberi.
- Hall, S. (2006). Encoding/Decoding. M. G. Durham, & D. M. Kellner içinde, *Media and Cultural Studies : Keywords* (s. 163-173). Padstow: Blackwell Publishing Ltd.
- Hançerlioğlu, O. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî İdeolojiler: Bir Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hira, İ. (2000). Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 81-97.
- İspir, N. (2015). Habermas'ın Sosyal Bilimler Eleştirisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 71-96.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York and London: New York University Press.
- Jost, J. T., Federico, C., & Napier, J. (2009). Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annual review of psychology*, 307-337.
- Kabakçı, E. (2020). Sosyoloji Tarihi II. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kalsın, B. (2016). Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 75-94.
- Karaarslan, A. (2018). Post-Truth ve Medyada Gerçeklik. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karadağ, Ç. (2019). Post-Truth Kavramı Üzerinden Medya ve Siyaset İlişkisinin The Post, Spotlight ve Truth Filmleri Çerçevesinde İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, Y. (2021). Bir siyasal iletişim aracı olarak sosyal medya: Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde büyükşehir belediye başkanlarının Twitter kullanım analizi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, K. (2018). Post-Truth Çağında Yayıncılığın Geleceği. *TRT Akademi*, 678-708.
- Karakaş, O., & Doğru, Y. B. (2021). Covid-19 Aşılarına Yönelik Üretilen Yeni Medya İçeriklerinin Post-Truth Kavramı Bağlamında Analizi. *Asya Studies Akademik Sosyal Araştırmalar*, 163-182.
- Karataş, E. (2019). Medyada Kanaatler Üzerine: Kanaat Üreticileri Doksozoflar. *Etkileşim*, 254-275.
- Karataş, Ş., & Binark, M. (2016). Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri ‘Caps’ler. *TRT akademi*, 426-448.
- Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. *The public opinion quarterly*, 509-523.
- Kavaklı, N. (2019). Yalan Haberle Mücadele ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 663-682.
- Kaya, R. (1999). Medya, toplum, siyaset. K. Alemdar içinde, *Medya gücü ve demokratik kurumlar* (s. 23-32). İstanbul: Afa Yayınları.
- Kaya, R. (2021). Eski Bir Hakikat Yeni Bir Kavram: Hakikatin Önemsizleşmesi ya da Post-Truth. *Isparta Okulu Dergisi*, 25-35.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55-87.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, İdeoloji ve İdeoloji ile İlgili Son Söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1-20.
- Keskin, U. (2021). Sosyal Medyadaki Gerçeklik İnşası Karşısında Bireyin Kendini Konumlandırması. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1-15.
- Kılıç, D., & İspir, N. B. (2017). Sosyal Medyada Kullanıcının Haber Güvenilirliği Algısı. *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı* (s. 402-409). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

- Kiraz, E. (2020). Sosyal Medyada Sahte Haberin Yayılmasında Kullanıcı Faktörü. *İNİF E- Dergi*, 9-24.
- Kırık, A. M., & Özkoçak, V. (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 134-148.
- Kocabaşoğlu, U. (1980). *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kocabay Şener, N. (2018). “Doğruluk Kontrol Merkezi” ve “Yalan Haber” Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel Sayısı), 355-373.
- Koçer Çamurdan, S. (2020). Covid-19 Bağlamında Türkiye’de Yanlış Bilgi Yayılımını Medya Kullanıcılarının Gözünden Anlamak ve Önleyici Faaliyet Önerileri Geliştirmek. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Koluman, H. (2019). Hakikat sonrası çağın medya üzerinden üretiminin ekonomi politik eleştirisi: Canan Karatay örneği. İstanbul: ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.
- Köktürk, M. (2020). Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş. *Pasajlar Dergisi: Post-Truth Çağı*, 35-55.
- Kranz, W. (1984). *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar* (Çev. Suad Y. Baydur). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kutlu, A. (2019). Suskunluk Sarmalı 2.0: Türkiye’de Facebook Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *TESAM Akademi Dergisi*, 43-75.
- Kutlu, A., & Doğan, E. (2020). Kesin Bilgi, Yayalım: Hakikat Sonrası Çağda Yalan Haberlere İlişkin Y Kuşağının Tutum ve Davranışları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 83-101.
- Küpe, U. (2021). Kriz haberciliği bağlamında TV haberlerinin analizi: Covid-19 salgını örneği. Elazığ: FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kelly, K. (2009). *New Media: A Critical Introduction*. New York: Routledge.

- Lukacs, G. (1978). *Birey ve Toplum* (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Günebakan Yayınları.
- Macit, M. H. (2016). İdeoloji Üzerine Felsefî Bir Değerlendirme. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 29-36.
- Manovich, L. (2001a). *The Language of Media*. London: The MIT Press.
- Manovich, L. (2001b). *New Media from Borges to HTML*. manovich.net: <http://manovich.net/index.php/projects/new-media-from-borges-to-html> adresinden alındı
- Mardin, Ş. (1992a). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992b). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marks, K., & Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar 1*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, K., & Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, K., & Engels, F. (2013a). *Devlet ve Hukuk Üzerine* (Çev. Rona Serozan). İstanbul: Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları.
- Marks, K., & Engels, F. (2013b). *Alman İdeolojisi*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Mayfield, A. (2008). What Is Social Media? iCrossing .
- McIntyre, L. (2018). *Post-Truth*. London: MIT Press.
- McQuail, D. (1991). *Theory of Media and Theory of Society*. London: SAGE Publications.
- McRaney, D. (2011, 05 10). The Backfire Effect (Erişim Tarihi: 04.10.2022).
- Meriç, C. (2002). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mertek, S. (2020). Post Truth'u Hannah Arendt ile Okumak. *Liberal Düşünce Dergisi*, 205-225.
- Mimaroğlu, M. (2019). Yalan Haberin Yeni Medya Aracılığıyla Dolaşıma Sokulması: Whatsapp Örneği. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-14.
- Mutlu, E. (2017). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Narin, B. (2015). Mobil Telefonlar ve Gazetecilik: Mobil Haber Üretimi ve Habere Mobilden Erişim. *XX. Türkiye'de İnternet Konferansı*, 1-9.

- Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş çevrimiçi haber akışının yankı odası etkisi, filtre balonu ve siberbalkanizasyon kavramları çerçevesinde incelenmesi. *Selçuk İletişim*, 232-251.
- Narin, F. B. (2015). İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik: Türkiye Örneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasidi, Q. Y. (2016). Media and ethics: Journalism ethics in Nigerian news media. *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences*, 1-6.
- Neşşar, M. U. (2018). *Kişinin Kendisiyle Savaşımı Bağlamında Korku ve Şiddet Üzerine, Toplumsal Bilinçaltından Çağdaş Birey Bilincine Doğru Bir Çözümleme*. academia.edu: https://www.academia.edu/5461913/05_yd4_Nessar (Erişim Tarihi: 05.08.2022) adresinden alındı
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of general psychology*, 175-220.
- Nietzsche, F. (2015). *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası* (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior*, 303-330.
- Nyhan, B., Reifler, J., Richey, S., & Freed, G. L. (2014). Effective Messages in Vaccine Promotion: A Randomized Trial. *Pediatrics*, e835-e842.
- Oçak, Z. (2018). İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 56-74.
- Oçak, Z. (2020). İletişim Biliminin Oluşumunda Pozitivist Epistemolojinin Rolü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 119-140.
- Onay, D. (2006). Louis Althusser'de İdeoloji ve Bilinç İlişkisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orak, B. G. (2020). Sosyal Medyada Hakikat Ötesi (Post-Truth) Kavramının Eleştirel Kuramlar Çerçevesinde İncelenmesi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orman, E. (tarih yok). Bilgi Felsefesi (Epistemoloji). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

- Oruç, M. S. (2019). Postmodernite ve Yeni Medya Çağında Siyasal İletişim: Post-Truth Fenomeni Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oruç, M. S. (2020). Postmodernite, Siyasal İletişim ve Doğruluk Sorunu: Post-Truth Durum ve Entelektüel Zemini Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 141-160.
- Oxford Learner's Dictionaries. (2022, 08 20). New Media.
- Öner, E. (2009). Kant'ta Aklın Eleştirisi. Rize, (Yüksek Lisans Tezi): Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngel, M. (2019). Haberde Gerçeklik ve Çevrimiçi Habercilikte Gerçek Ötesi Olgusu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özarslan, M. Z. (2014). Kitleleri Harekete Geçirme Aracı Olarak Sosyal Algi Yönetimi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçağlayan, M. (2008). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi*, 131-159.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). Post-Truth Çağda İdeolojik Farklılıkların Medya İçeriklerine Yansıması: Barış Pınarı Harekatı Haberlerinin Söylem Analizi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 107-138.
- Özdoyran, G. (2019). Yeni Medya'ya Yönelik 'Yeni' Yaklaşımlar: Yeni Medya ve Post-Yapısalcılık/Postmodernizm. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 186-218.
- Özdoyran, G. (2020). Post-Truth Çağı, Kuram-Yüklü Gözlem Sorunu ve Yeni Medya: Facebook "Düz Dünya Türkiye" Grubu Örneği. *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları Hakemli*, 139-169.
- Özer, Ö. (2017). Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Çerçevesinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencilerinin Twitter Kullanımı Üzerine Bir Analiz. *Intermedia International e-Journal*, 40-58.

- Özgan, A. (2020). Hakikatin Ölümü Ya Da Ölümlü Hakikat. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 168-188.
- Özgen, E. (2010). Halkla İlişkiler ve Yeni Medyanın İşaret Ettiği Sorunlar Üzerine Bir Tartışma. *Global Media Journal*, 81-102.
- Özkan, Ö. (2019). Hakikat Sonrası Çağda Medyada Gerçekler: Maya Takvimi Söylentisinin Medyada Sunumu. *Selçuk İletişim*, 64-91.
- Özkan, S., Baran Aksakal, F. N., Çalışkan, D., Dikmen, A. U., & Tüzün, H. (2018). *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Düzeyi ve İlişkili Faktörleri Araştırması*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Pakkan Tosun, Ş. (2021). İnfodemik Dünya: Sağlık Habercilerinin Pandemi Sürecinde İnfodemiye İlişkin Tespit ve Önerileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 56-79.
- Parlar, Y. (2015). Bilginin İmkânı ve Temelci Görüş. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 189-200.
- Passmore, J. (1966). *A Hundred Years of Philosophy*. Londra: Cox & Wyman Ltd.
- Porsuk, A. Ö., & Cerit, Ç. (2021). Sosyal Medyada Covid-19 Aşısı Tartışmaları: Ekşi Sözlük Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*.
- Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Purvis, T., & Hunt, A. (2014). Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji... *Moment Dergi*, 9-36.
- Putnam, H. (1998). *Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reuters Institute. (2018). *2018 Dijital Haber Raporu*. Reuters Institute.
- Reuters Institute. (2020). *2020 Dijital Haber Raporu*. Reuters Institute.
- Reuters Institute. (2022). *2022 Dijital Haber Raporu*. Reuters Institute.
- Sağır, A., & Aktaş, Z. (2019). Simulakr Öznenin İnşası: Belirsizliklerinden Belirliliklere Post-Truth Bir Kayma. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1-19.
- Sahil, D. (2021). Medyanın Etik Sorunları. Ed. Sinem Çambay, & Ed. Çiğdem Dirik içinde, *Türkiye’de medyanın yapısı ve sorunları* (s. 17-42). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Sarioğlu, E. B. (2020). Yalan Haber, “Post-Truth” Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 377/397.
- Sarioğlu, E. B., & Turan, E. (2020). COVID-19 ile İlgili Haberlerde Bilginin Yeniden Üretilmesi Sürecinin İnfodemik Açısından Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 819-837.
- Searle, J. R. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Selvi, S. (2017). Nietzsche’nin Hakikat Kavrayışı ve Perspektivizm. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sever, N. (1998). Kitle iletişim araştırmalarında iki yaklaşım: Liberal ve eleştirel kuramlar, farklılıklar ve yakınlaşmalar. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 44-53.
- Shu, K., Sliva, A., Wang, S., Tang, J., & Liu, H. (2017). Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective. *ACM SIGKDD explorations newsletter*, 22-36.
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2021). Post-Truth Çağda Aşı Karşıtlığı. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 99-118.
- Soğukdere, Ş., & Öztunç, M. (2020). Sosyal Medyada Koronavirüs Dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 59-85.
- Soydan, E., & Alpaslan, N. (2014). Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 53-64.
- Soysal, M. (2021). Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme. *Belgi Dergisi*, 481-507.
- Sütçü, C. S., & Bayrakçı, S. (2014). Sosyal Medya Gazeteleri Nasıl Etkiliyor? Haberlerin Twitter’da Yayılması Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 40-52.
- Şahin, O. (2019). Bilgi Sosyolojisi Bağlamında Büyük Veri ve Toplumsal Gerçekliğin İnşası. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şimşek, V. (2018). Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 1-14.
- Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye Sosyal-Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 15-30.
- Terzi, Â. (2020, Nisan). *Post-Truth Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine*. Türk Dili: https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/%C3%82dem-Terzi-_POST-TRUTH-KAVRAMI-_7-2.pdf adresinden alındı
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Toker, H. M. (2022). Eleştiri, Özgürleştirici İlgi ve Deneyim: Horkheimer, Habermas ve Benjamin Üzerinden Felsefi Bir Okuma. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokgöz, H. (2021). Covid-19 dönemi Türkiye’de veriye dayalı habercilik. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayıncılık Yönetimi Bilim Dalı.
- Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Toprak, H. (2020). Medyada Bilgi Edinimi ve İzleni Alanı Arasında Kalmak. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 321-332.
- Topsakal, T. (2021). Dijital Ortamda Yanlış Bilgi ve Haberlerin Yayılması: Koronavirüs Salgın Haberlerine Dair Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 383-401.
- Tunç, A., & Atılgan, A. (2017). Algı Üzerine Kurulu Yönetimsel Bir Anlayış: Algı’nın Yönetimi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 228-238.
- TÜİK, T. İ. (2021). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021*. TÜİK.
- Uçan, H. (2007). Dilbilimsel Kuramlar ve İdeoloji. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 199-208.
- Uluk, M. (2018). Yeni Medyada “Yalan Haber” ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org Örneği Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Utma, S. (2021). Sosyal Medya ve Post Truth (Hakikat Ötesi): Covid-19 Özelinde Bir Değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 451-464.
- Uysal, R. (1996). Kitle iletişim araştırmaları. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi*, 117-125.
- Ünal, D. (2020). Yeni Medyada Gazeteciliğin Dönüşümüne Dair Nitel Bir Araştırma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 238-253.
- Ünal, R., & Taylan, A. (2017). Sağlık İletişiminde Yalan Haber-Yanlı Enformasyon Sorunu ve Doğrulama Platformları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 81-100.
- van Dijk, J. (2006). *The Network Society*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018, 03 09). *The Spread of True and False News Online*. [ide.mit.edu: https://ide.mit.edu/sites/default/files/publications/2017%20IDE%20Research%20Brief%20False%20News.pdf](https://ide.mit.edu/sites/default/files/publications/2017%20IDE%20Research%20Brief%20False%20News.pdf) (Erişim Tarihi: 12.10.2022) adresinden alındı
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Strasbourg: Council of Europe.
- We Are Social. (2020). *Dijital 2020: Türkiye*. We Are Social.
- We Are Social. (2021). *Dijital 2021: Türkiye*. We Are Social.
- We Are Social. (2022). *Dijital 2022: Türkiye*. We Are Social.
- WHO. (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19): Situation Report - 86*. World Health Organization.
- Yalçın, Ş. (2016). Neyi Bilebiliriz. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7-20.
- Yalçınkaya, Ü. L. (2019). Post-Hakikat Çağında Bilgi Kirliliği ve Haber Sitesi Editörlerinin Rolü: Türkiye Örneği. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yanık, A. (2008). Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 79-82.
- Yanık, A. (2016). Yeni Medya Nedir Ne Değildir? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 898-910.

- Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yeşil, M. M. (2014). Gazeteciliğin Etik Kuralları, İhlaller ve Olası Önlemler: Gazetecilerin Etik Algılaması, Görüş ve Önerileri-Nitel Bir Araştırma. *Turkish Studies*, 1665-1684.
- Yıldırım, E. (2021). Post-Truth (Hakikat Sonrası) Dönemde Halkla İlişkiler: Sosyal Medya Kullanıcılarının Hakikat Algıları Üzerine Bir Araştırma. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, E., & Tanyeri Mazıcı, E. (2021). Post-Truth Dönem ve Twitter Kullanıcılarının Hakikate Bakışı Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Akademi*, 742-768.
- Yıldırım, T. (2019). Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 904-908.
- Yılmaz, A., Yolcu, T., Özkaynar, K., & Aykaç, Ö. S. (2020). Siyasal Pazarlama ve Siyasal İletişimde Post-Truth: Donald Trump Örneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 298-309.
- Yılmaz, M. (2018). Sosyal Medya Kullanımında Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ve Gerçek Ötesi Çağı'nda Bilgi Uzmanlarının Rolü. 8. *Uluslararası Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu* (s. 75-83). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi Yönetimi Bölümü.
- Yurdakul, H. (2018). Kitle iletişiminde haber ve etki: Liberal ve eleştirel yaklaşımlar. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 62-77.
- Yurdigül, Y., & Yüksel, H. (2012). Gazeteciliğin Dönüşümü: Yeni Medyaya Entegrasyon Sürecinde Değişen Habercilik Pratikleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 140-161.
- Zengin, E. (2018). Louis Althusser'in Düşüncesinde İdeoloji, Özne ve Bilinç İlişkisi. *Anasay*, 51-70.
- Zenginoğlu, S. (2020). Küreselleşmenin Post'ları: Post-Modernizm, Post-Truth ve Post-Covid. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*.
- Žižek, S. (2011). *Kırılğan Temas*. İstanbul: Metis Yayınları.

İTERNET KAYNAKÇASI

- URL-1. Oxford Languages, (2016) *Word of the Year 2016* <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 23.07.2022)
- URL-2. BBC, (2020) *Koronavirüs nedir: Covid-19'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 24.07.2022)
- URL-3. Fazlıoğlu, İ. (2014) *İhsan Fazlıoğlu: "Hakikat mi, Gerçek mi: Hangisi Hakikidir?"*. <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-hakikat-mi-gercek-mi-hangisi-hakikidir.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 05.09.2022)
- URL-4. Köktürk, M. (2020) *Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş*. <https://www.ilmcephesi.com/post-truth-ya-da-magaraya-donus/> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 13.06.2022)
- URL-5. Şener, O. (2017) *Filtre balonu patlıyor mu: Guardian'dan sağcı yazar açılımı*. <https://journos.com.tr/filtre-balonu-patliyor-mu?>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 08.07.2022)
- URL-6. Toplu, M. (2008) *İletişim Teknolojilerinin Gelişimi*. <http://bgc.org.tr/seminer/iletisim-teknolojilerinin-gelisimi.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 15.10.2022)
- URL-7. Oxford Learner's Dictionaries, (T.Y) *new media*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/new-media?q=new+media>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 20.08.2022)
- URL-8. Soll, J. (2016) *The Long and Brutal History of Fake News*. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-9. Cambridge Dictionary, (T.Y.) *fake news*. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/fake-news>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 31.08.2022)

- URL-10. Reuters, (2017) *What can publishers do about “fake” news?*. <https://www.reutersagency.com/en/reuters-community/what-can-publishers-do-about-fake-news/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.08.2022)
- URL-11. Wardle, C. (2017) *Fake news. It’s complicated*. <https://firstdraftnews.org/articles/fake-news-complicated/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-12. Medya Okuryazarlığı, (2016) *Medya Okuryazarlığı Nedir?*. https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr/menu_goster.php?Guid=B7AA7732-1593-4B32-BDE5-D76E64C2A5FA&MenuId=2#:~:text=Medya%20okuryazarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%3B%20yayg%C4%B1n%20kabul%20g%C3%B6ren,kendi%20medya%20iletilerini%20%C3%BCretebilme%20becerisidir, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-13. WHO, (2022) *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: Mythbusters*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters#>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-14. Aslan, C. (2020) *Koronayı 136 kişiye böyle üfürdü*. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/korona-ufurdu-6371738>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-15. Güler, B. (2020) *İran’da sahte içkiden ölenlerin sayısı 800’e yaklaştı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-sahte-ickiden-olenlerin-sayisi-800e-yaklasti/1822904#>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-16. WHO, (T.Y.) *Infodemic*. https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-17. TGC, (T.Y) *Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi*. <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi/bildirge.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)

- URL-18. Ensonhaber, (2020) *Korona günlerinin en renkli çorba tarifi #evdepişir*. <https://www.ensonhaber.com/yasam/korona-gunlerinin-en-renkli-corba-tarifi-evdepişir>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 09.12.2022)
- URL-19. Toprak, E. (2020) *Videoda yeni koronavirüse karşı beslenme tavsiyesi veren kişi bilim kurulu başkan yardımcısı değil*. <https://teyit.org/videoda-yeni-koronaviruse-karsi-beslenme-tavsiyesi-veren-kisi-bilim-kurulu-baskan-yardimcisi-degil>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-20. SonDakika, (2020) *Koronavirüsten kurtulan Olga Kurylenko iki mucize besini paylaştı*. <https://www.sondakika.com/fotogaleri/koronavirusten-kurtulan-olga-kurylenko-iki-mucize>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-21. Hürriyet, *Maden Suyu Tüketimi Koronavirüsten Korur mu?*. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/maden-suyu-tuketimi-koronavirusten-korur-mu-41475608>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-22. Sözcü, (2020) *Maske takmak corona virüsünden korur mu? İşte virüs hakkında doğru bilinen yanlış...* <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/maske-takmak-corona-virusunden-korur-mu-iste-virus-hakkinda-dogru-bilinen-yanlis-5696984/> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-23. Teyit, (2020) *Maskenin işe yaramadığı hatta zararlı olduğu iddiası*. <https://teyit.org/maskenin-ise-yaramadigi-hatta-zararli-oldugu-iddiasi> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-24. Yeni Akit, (2020) *Korona gargarası nasıl yapılır? Koronadan korunmak için gargara nasıl yapılır?* <https://www.yeniakit.com.tr/haber/korona-gargarasi-nasil-yapilir-koronadan-korunmak-icin-gargara-nasil-yapilir-1461251.html> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.12.2022)
- URL-25. Arabacı, A. O. (2020) *Adaçayı, ebegümeci ve karbonat gargarasının Covid-19'dan koruduğu iddiası*. <https://teyit.org/analiz-adacayi-ebegumeci-ve-karbonat-gargarasinin-covid-19dan-korudugu-iddiasi> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.12.2022)

- URL-26. Keskin, Ö. H. (2020) *Yeni koronavirüsün akciğere inmeden önce dört gün boğazda kaldığı iddiası*. <https://teyit.org/yeni-koronavirusun-akcigere-inmeden-once-dort-gun-bogazda-kaldigi-iddiasi> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.12.2022)
- URL-27. Teyit, (2021) *Koronavirüsle İlgili Sorular ve Gerçekler*. <https://teyit.org/koronavirusle-ilgili-sorular-ve-gercekler> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.12.2022)
- URL-28. Doğruluk Payı, (2020) *Tuz, Su ve Sirke ile Gargarayla Koronavirüs Vücuttan Atılır mı?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/tuz-su-ve-sirke-ile-gargarayla-koronavirus-un-vucuttan-atilabilecegi-iddiasi> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.12.2022)
- URL-29. Hürriyet, (2020) *Corona Virüse karşı bu önerilere dikkat! Tarhana, turşu, boza*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/emin-mindandan-koronaviruse-karsi-bagisiklik-sistemini-guclendirme-onerileri-41468222>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.12.2022)
- URL-30. Mynet, (2020) *Akciğer egzersizleri ile koronavirüse meydan okuyun*. <https://www.mynet.com/akciger-egzersizleri-ile-koronaviruse-meydan-okuyun-110106493696> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 20.12.2022)
- URL-31. Ensonhaber, (2020) *Rahipten su tabancasıyla vaftiz*. <https://www.ensonhaber.com/ic-haber/rahipten-su-tabancasiyla-vaftiz> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- URL-32. Hürriyet, (2020) *'Virüsün ilacı kutsal su'*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/virusun-ilaci-kutsal-su-41466864> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- URL-33. Soybaş F. (2020) *Bilim dünyasında gargara tartışması*. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/bilim-dunyasinda-gargara-tartismasi-41666087> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 24.12.2022)
- URL-34. Almus, G. (2020) *UNICEF'e Atfedilen Yeni Koronavirüsle İlgili Açıklama*. <https://www.malumatfurus.org/unicefe-atfedilen-yeni->

- [koronavirüsle-ilgili-aciklama/](#) adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 25.12.2022)
- URL-35. Yeni Akit (2020) *Sarımsak suyu faydaları neler? Sarımsak suyu nasıl hazırlanır?*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/sarimsak-suyu-faydaları-neler-sarimsak-suyu-nasil-hazirlanir-1452481.html> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 27.12.2022)
- URL-36. Keskin, Ö. H. (2020) *Koronavirüsün tedavisinin sarımsak suyu olduğu iddiası*. <https://teyit.org/koronavirusun-tedavisinin-sarimsak-suyu-oldugu-iddiasi> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 27.12.2022)
- URL-37. Doğruluk Payı, (2020) *Koronavirüs'ü Neler Öldürmez?*. <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/koronavirus-u-neler-oldurmez> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 27.12.2022)
- URL-38. Hürriyet, (2020) *Virüs Savar: Zeytin Ağacı Çayı*. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/yazarlar/seda-sakaci-celik/virus-savar-zeytin-agaci-cayi-41688237> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-39. Sözcü, (2021) *Yoganın Covid'i yenebileceğini iddia eden guru, Hintli doktorları kızdırdı*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/yoganin-covid-yenebilecegini-iddia-eden-guru-hintli-doktorlari-kizdirdi-6464082/> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 07.01.2023)
- URL-40. Sözcü, (2021) *Bilim insanları: Düzenli kahve içmek Covid-19 riskini azaltıyor*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/saglik/bilim-insanlari-duzenli-kahve-icmek-covid-19-riskini-azaltiyor-6536211/> adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 02.02.2023)
- URL-41. Korkmaz, B. (2020) *Kahvenin yeni koronavirüsü tedavi ettiği iddiası*. <https://teyit.org/kahvenin-yeni-koronavirusu-tedavi-ettigi-iddiasi> (Adresinden alındı: 03.02.2023)
- URL-42. Malumatfurusorg, (2020) *Koronavirüsü Önlediği İddia Edilen Maddeler ve Uygulamalar*. <https://www.malumatfurus.org/koronavirusu-onledigi-iddia-edilen-maddeler-ve-uygulamalar/> (Adresinden alındı: 03.02.2023)

- URL-43. Mynet, (2021) *Pezik turşusunun faydaları nelerdir? Pezik turşusu koronaya iyi geliyor mu?*. <https://www.mynet.com/pezik-tursusunun-faydalari-nelerdir-pezik-tursusu-koronaya-iyi-geliyor-mu-1208654-myyemek> (Adresinden alındı: 22.02.2023)
- URL-44. Doğruluk Payı, (2020) *Koronavirüse İyi Gelen Doğal Tedavilere Dair İddialar Doğru mu?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/koronaviruse-iyi-gelen-dogal-tedavilere-dair-iddialar> (Adresinden alındı: 23.02.2023)
- URL-45. Yeni Akit Gazetesi, (2021) *Aksini uygulamak vücut için tehlikeli! Turşu yiyenler yanında mutlaka bunu da yapsın.* <https://www.yeniakit.com.tr/haber/aksini-uygulamak-vucut-icin-tehlikeli-tursu-yiyenler-yaninda-mutlaka-bunu-da-yapsin-1587016.html> (Adresinden alındı: 24.02.2023)
- URL-46. Yeni Akit Gazetesi, (2021) *Covid-19'a iyi gelen meyve, Trabzon Hurması'nın faydaları.* <https://www.yeniakit.com.tr/haber/covid-19a-iyi-gelen-meyve-trabzon-hurmasin-faydalari-1606761.html> (Adresinden alındı: 25.02.2023)
- URL-47. WHO, *Coronavirus Disease (COVID-19)*. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_2 (Adresinden alındı: 07.03.2023)
- URL-48. Mynet, (2022) *Sadece meyve ve sebze yiyerek gerekli vitaminleri alabilir miyiz? Vitamin kullanımında en sık yapılan yanlışlar nelerdir?*. <https://www.mynet.com/sadece-meyve-ve-sebze-yiyerek-gerekli-vitaminleri-alabilir-miyiz-vitamin-kullaniminda-en-sik-yapilan-yanlislar-nelerdir-110106922312>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 08.03.2023)
- URL-49. Türkkan, S. (2020) *Magnezyum, B12 ve D vitaminlerinin Covid-19'un ağır geçmesini önlediğinin kanıtlandığı iddiası.* <https://teyit.org/magnezyum-b12-ve-d-vitaminlerinin-covid-19un-agir-gecmesini-onlediginin-bilimsel-olarak-kanitlandigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 08.03.2023)
- URL-50. Yeni Akit Gazetesi, (2020) *Dr. Cemil Halim el-Hüseyni'den dikkat çeken sözler! "Bununla belalar üzerinizden kalkabilir".*

- <https://www.yeniakit.com.tr/haber/dr-cemil-halim-el-huseyniden-dikkat-cekken-sozler-bununla-belalar-uzerinizden-kalkabilir-1158371.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 15.03.2023)
- URL-51. Hürriyet, *Koronavirüse Pastilli Savunma: Virüsün Akciğere İnmesini Engelliyor*. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-koronaviruse-pastilli-savunma-virusun-akcigere-inmesini-engelliyor-41498647/1>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 15.03.2023)
- URL-52. Keskin, Ö. H. (2020) *Koronavirüsün akciğere inmesini önlediği iddia edilen boğaz pastili*. <https://teyit.org/koronavirusun-akcigere-inmesini-onledigi-iddia-edilen-bogaz-pastili>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.03.2023)
- URL-53. Ensonhaber, (2021) *Peru'da, Bill Gates, Soros ve Rockefeller'a korona suçlaması*. <https://www.ensonhaber.com/dunya/peruda-bill-gates-soros-ve-rockefeller-a-korona-suclamasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-54. Mammadova, S. (2021) *Peru'da bir mahkemenin Gates, Soros ve Rockefeller'i SARS-CoV-2'yi üretmekle suçladığı iddiası*. <https://teyit.org/analiz-peruda-bir-mahkemenin-gates-soros-ve-rockefelleri-sars-cov-2yi-uretmekle-sucladigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-55. Yeni Akit Gazetesi, (2021) *Yok böyle cinlik! Bill Gates: Windows'u korsan kullansınlar ki daha sonra da biz...* <https://www.yeniakit.com.tr/foto-galeri/yok-boyle-cinlik-bill-gates-windowsu-korsan-kullansinlar-ki-daha-sonra-da-biz-27228>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-56. Canikligil, R. (2020) *Salgın yaza biter mi*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/salgin-yaza-biter-mi-41487178> (Adresinden alındı: 20.12.2022)
- URL-57. Yeni Akit Gazetesi, (2020) *Cübbeli Ahmet Hoca'dan dikkat çekken sözler: Bu durum caizdir*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cubbeli-ahmet-hocadan-dikkat-cekken-sozler-bu-durum-caizdir-1165675.html> (Adresinden alındı: 20.12.2022)

- URL-58. T.C. Sağlık Bakanlığı, *COVID-19 Nedir* ?. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> (Adresinden alındı: 9.12.2022)
- URL-59. Sözcü, (2021) *Murat Kekilli: Covid yalanına inanmıyorum*. <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/murat-kekilli-covid-yalanina-inanmıyorum/> (Adresinden alındı: 03.01.2023)
- URL-60. T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020) *Pandemi*. [https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastalığın%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DSÖ\)%20tarafından%20pandemi%20ilan%20edilmiştir](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastalığın%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DSÖ)%20tarafından%20pandemi%20ilan%20edilmiştir) (Adresinden alındı: 03.01.2023)
- URL-61. Hürriyet, (2021) *Son dakika haberi: Çinli virologdan Koronavirüs için şok iddia! Virüs insan üretimi...* <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-haberi-cinli-virologdan-koronavirus-icin-sok-iddia-virus-insan-uretimi-41824988/1> (Adresinden alındı: 07.01.2023)
- URL-62. Korkmaz, B. (2020) *Çinli virolog Li-Meng Yang'ın 'koronavirüsün insan yapımı' olduğu iddiası*. <https://teyit.org/cinli-virolog-li-meng-yangin-koronavirusun-insan-yapimi-oldugu-iddiasi> (Adresinden alındı: 07.01.2023)
- URL-63. Yılmaz, N. (2021) *SARS-CoV-2'nin laboratuvarından kaçtığı kanıtlandı mı?*. <https://teyit.org/dosya-sars-cov-2-laboratuvaridan-mi-kacti> (Adresinden alındı: 07.01.2023)
- URL-64. Keskin, Ö. H. (2022) *Araştırmanın koronavirüsün yüzde 99 oranında laboratuvarında üretildiğini ispatladığı iddiası*. <https://teyit.org/analiz-arastirmanin-koronavirusun-yuzde-99-oraninda-laboratuvarinda-uretildigini-ispatladigi-iddiasi> (Adresinden alındı: 07.01.2023)
- URL-65. Yeni Akit Gazetesi, (2021) *Bill Gates'i bakın ne olarak gösteriyorlar*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bill-gatesi-bakin-ne-olarak-gosteriyorlar-1545787.html> (Adresinden alındı: 08.01.2023)
- URL-66. Yeni Akit Gazetesi, (2021) *Abdurrahman Dilipak bugün ne yazdı? Abdurrahman Dilipak bugünkü yazısı*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/abdurrahman-dilipak-bugun-ne-yazdi->

- [abdurrahman-dilipak-bugunku-yazisi-1556888.html](https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/koronavirus-eylul-2012-de-uyduruldu-mu) (Adresinden alındı: 03.02.2023)
- URL-67. Beyribey, T. (2022) *Koronavirüs Eylül 2012’de Uyduruldu mu?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/koronavirus-eylul-2012-de-uyduruldu-mu> (Adresinden alındı: 03.02.2023)
- URL-68. WHO, *Coronavirus disease (COVID-19)*. https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 (Adresinden alındı: 03.02.2023)
- URL-69. WHO, (2022) *COVID-19 advice for the public: Getting vaccinated*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/covid-19-vaccines/advice> (Adresinden alındı: 03.02.2023)
- URL-70. Güngör, E. (2021) *Covid-19 Varyantlarını, Planlı Bir Şekilde mi Ortaya Çıkarıldı?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/covid-19-varyantlarinin-planli-bir-sekilde-ortaya-cikarildigi-iddiasi> (Adresinden alındı: 04.02.2023)
- URL-71. Keskin, Ö. H. (2021) *Omicron varyantı hakkında neler biliniyor?*. <https://teyit.org/dosya-omicron-varyanti-hakkinda-neler-biliniyor> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- URL-72. Malumatfurusorg (2021) *Koronavirüs Varyantlarının Çıkış Tarihlerinin Önceden Planlandığını İşaret Ettiği Sanılan Tablo*. <https://www.malumatfurus.org/varyant-cikis-takvimi/> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- URL-73. WHO, (2021) *WHO announces simple, easy-to-say labels for SARS-CoV-2 Variants of Interest and Concern*. <https://web.archive.org/web/20210903160558/https://www.who.int/news/item/31-05-2021-who-announces-simple-easy-to-say-labels-for-sars-cov-2-variants-of-interest-and-concern> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- URL-74. Yeni Akit Gazetesi, (2020) *Barut: Yarasadan virüs alıp ucuna HIV’den parça çakacaksın böyle bilim olmaz olsun*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/barut-yarasadan-virus-alip-ucuna-hivden-parca-cakacaksin-boyle-bilim-olmaz-olsun-1190802.html> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)

- URL-75. Toprak, E. (2022) *İspanya Yüksek Mahkemesi 'nin Covid-19'un biyolojik silah olduğuna karar verdiği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-ispanya-yuksek-mahkemesinin-covid-19un-biyolojik-silah-olduguna-karar-verdigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-76. Korkmaz, B. (2020) *Koronavirüsün ortaya çıkışı hakkında iddialar içeren tweet zinciri*. <https://teyit.org/koronavirusun-ortaya-cikisi-hakkinda-iddialar-iceren-tweet-zinciri> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-77. Özgür, E. (2020) *Nobel ödüllü Profesör Tasuku Honjo'nun yeni koronavirüsün laboratuvarda üretildiğini söylediği iddiası*. <https://teyit.org/nobel-odullu-profesor-tasuku-honjonun-yeni-koronavirusun-laboratuvarda-uretildigini-soyledigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-78. Yılmaz, C. (2020) *Koronavirüs'ün Biyolojik Savaş Amacıyla Üretildiğine Dair İddialar*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/koronavirus-un-biyolojik-savas-amaciyla-uretildigine-dair-iddialar> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-79. Doğruluk Payı, (2021) *COVID-19'un AIDS Aşısı Üzerinde Çalışan Biyologlar Tarafından Bir Laboratuvar'da Yapay Olarak Üretildiği İddiası*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/covid-19-un-aids-asisi-uzerinde-calisan-biyologlar-tarafindan-bir-laboratuvar-da-yapay-olarak-uretildiği-iddiasi> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-80. Satıl, C. (2021) *COVID-19, AIDS Aşısı Üzerinde Çalışan Biyologlar Tarafından Bir Laboratuvarda mı üretildi?*. <https://www.malumatfurus.org/koronavirusun-dnasiyla-oylandigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
- URL-81. Sözcü, (2020) *ABD'ye kaçmak zorunda kalan Çinli virologtan dikkat çeken corona iddiası: Virüs insan yapımı*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/abdye-kacmak-zorunda-kalan-cinli-virologtan-dikkat-ceken-corona-iddiasi-virus-insan-yapimi-6035209/> (Erişim Tarihi: 19.03.2023)

- URL-82. Reuters, (2020) *Coronavirus very likely of animal origin, no sign of lab manipulation* - WHO. <https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-who-virus-idUKKCN22319Z> (Erişim Tarihi: 19.03.2023)
- URL-83. Sözcü, (2020) *Corona virüsü aşısı eczanelerde satılacak, fiyatı henüz belli değil*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/corona-virusu-asisi-eczanelerde-satilacak-fiyati-henuz-belli-degil-6137810/> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- URL-84. Beşire, K. (2020) *Covid-19 aşısı ile ilgili sorular ve cevaplar*. <https://teyit.org/dosya-covid-19-asisi-ile-ilgili-sorular-ve-cevaplar> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- URL-85. T.C. Sağlık Bakanlığı, *Sıkça Sorulan Sorular*. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77694/sikca-sorulan-sorular.html> (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- URL-86. Sözcü, (2021) *İsraili hahamdan tepki çeken sözler: Aşı vurduran eşcinsel olur*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/israili-hahamdan-tepki-ceken-sozler-asi-vurduran-escinsel-olur-6216513/> (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-87. Bakırcı, Ç. M., (2011) *Eşcinsellik ve Evrim: Eşcinsellik Nedir? Eşcinseller Evrimsel Süreçte Neden Elenmedi?*. <https://evrimagaci.org/escinsellik-ve-evrim-escinsellik-nedir-escinseller-evrimsel-surecte-neden-elenmedi-113> (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-88. Ensonhaber, (2020) *Ivermectin nedir*. <https://www.ensonhaber.com/ipucu/ivermectin-nedir> (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- URL-89. Korkmaz, B. (2020) *İvermectin adlı ilacın Covid-19'un bulaşmasını tamamen engellediği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-ivermectin-adli-ilacin-covid-19un-bulasmasini-tamamen-engelledigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- URL-90. Sözcü, (2020) *Ivermectin (İvermectin) ilacı nedir? Ivermectin corona virüsünde etkili mi?*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/ivermectin->

- ivermektin-ilaci-nedir-ivermectin-corona-virusunde-etkili-mi-5727100/
(Erişim Tarihi: 20.12.2022)
- URL-91. SonDakika, (2020) *Koronavirüsü yenen Aleyna Tilki'den ilginç çıkış: Sektöre güvenmediğim için aşı yaptırmayacağım.* <https://www.sondakika.com/magazin/haber-koronavirusu-yenen-aleyna-tilki-den-ilginc-cikis-13777899/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- URL-92. WHO, *Vaccines and immunization.* https://www.who.int/health-topics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1 (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- URL-93. Yeni Akit Gazetesi, (2020) *Aleyna Tilki doktorluğa soyundu! Skandal sözler.* <https://www.yeniakit.com.tr/haber/aleyna-tilki-doktorluga-soyundu-skandal-sozler-1466595.html> (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-94. Sözcü, (2020) *Avustralya'nın corona aşısında büyük hata: Deneklerde HIV antikoru çıktı.* <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/avustralyanin-corona-asisinda-buyuk-hata-deneklerde-hiv-antikoru-cikti-6162971/> (Erişim Tarihi: 30.12.2022)
- URL-95. Akkaş, S. (2022) *Covid-19 Aşılarında HIV mi Bulunuyor?.* <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/covid-19-asilarinda-hiv-mi-bulunuyor> (Erişim Tarihi: 31.12.2022)
- URL-96. Hürriyet, (2021) *Fransa'da AstraZeneca krizi: Aşıdan sonra ölen kişinin ailesinden suç duyurusu!.* <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/fransada-astrazeneca-krizi-asidan-sonra-olen-kisinin-ailesinden-suc-duyurusu-41781777> (Erişim Tarihi: 01.01.2023)
- URL-97. Beyribey, T. (2021) *Aşılamadan Sonra Covid-19 Nedeniyle Ölen İnsanların Oranı Arttı mı?.* <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/asilamadan-sonra-covid-19-nedeniyle-olen-insanlarin-orani-artti-mi> (Erişim Tarihi: 01.01.2023)
- URL-98. Keskin, Ö. H. (2022) *Covid-19 aşısının kanda pıhtılaşmaya yol açtığıın kanıtlandığı iddiası.* <https://teyit.org/analiz-covid-19-asisinin-kanda-pihtilasmaya-yol-actiginin-kanitlandigi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 01.01.2023)
- URL-99. SonDakika, (2021) *İsrail'de çarpıcı aşı araştırması! BioNTech aşısının koruyuculuğu Delta varyantı nedeniyle yüzde 64'e geriledi.*

- <https://www.sondakika.com/dunya/haber-israil-de-carpici-asi-arastirmasi-biontech-14252912/> (Erişim Tarihi: 09.01.2023)
- URL-100. WHO, (2022) *Statement for healthcare professionals: How COVID-19 vaccines are regulated for safety and effectiveness (Revised March 2022)*. <https://www.who.int/news/item/17-05-2022-statement-for-healthcare-professionals-how-covid-19-vaccines-are-regulated-for-safety-and-effectiveness> (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-101. Korkmaz, B. (2021) *İsrail’de aşının delta varyantı kaynaklı ağır vakaları önleyemediği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-delta-varyanti-nedeniyle-israilde-asinin-agir-vakalari-onleyemedigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-102. Keskin, Ö.H. (2021) *Delta varyantı hakkında bilmemiz gerekenler*. <https://teyit.org/dosya-delta-varyanti-hakkinda-bilmemiz-gerekenler>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-103. Toprak, E. (2021) *Pfizer/BioNTech aşısının beklenenden daha az etkili olduğu iddiası*. <https://teyit.org/analiz-pfizer-biontech-asisinin-beklenenden-daha-az-etkili-oldugu-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-104. Satıl, C. (2021) *İsrail Sağlık Bakanlığı, Covid-19 Aşılarının Delta Varyantına Karşı Etkisiz Olduğunu Açıkladı mı?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/israil-saglik-bakanligi-nin-covid-19-asilarinin-delta-varyantina-karsi-etkisiz-oldugunu-acikladigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-105. Güngör, E. (2021) *İsrail Verilerine Göre Aşı, Etkisiz ve Öldürücü mü?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/israil-verilerine-gore-asinin-etkisiz-ve-oldurucu-oldugu-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.01.2023)
- URL-106. Hürriyet, (2020) *Prof. Dr. Ercüment Ovalı’dan heyecanlandıran ‘corona virüs’ açıklaması*. <https://www.hurriyet.com.tr/video/prof-dr-ercument-ovalidan-heyecanlandiran-corona-virus-aciklamasi-41484983>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.03.2023)

- URL-107. Malumatfurusorg, (2020) *Prof. Dr. Ercüment Ovalı'nın Koronavirüsün İlacını Bulduğu İddiası*. <https://www.malumatfurus.org/prof-dr-ercument-ovalinin-koronavirusun-ilacini-buldugu-iddiasi/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.03.2023)
- URL-108. Yeni Akit Gazetesi, (2022) *Plan mı Tahmin mi? Yahudi Kızından Çarpıcı Kitap: Koronavirüsü 15 Yıl Öncesinden Yazmış*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/plan-mi-tahmin-mi-yahudi-kizindan-carpici-kitap-koronavirusu-15-yil-oncesinden-yazmis-1136483.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-109. Teyit, (2020) *Plan mı, tahmin mi? Yahudi kızından çarpıcı kitap! Koronavirüsü 15 yıl öncesinden yazmış*. <https://teyit.org/analiz-sylvia-brownin-kitabini-covid-19-salginiyla-iliskilendiren-iddialar>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 9.12.2022)
- URL-110. Mynet, (2020) *Yaklaşık 1 yıldır cebelleştığımız koronavirüs salgınının bitiş tarihine ilişkin astrolog yorumları!*. <https://www.mynet.com/yaklasik-1-yildir-cebellestigimiz-koronavirus-salgininin-bitis-tarihine-iliskin-astrolog-yorumlari-190101250375>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 10.12.2022)
- URL-111. SonDakika, (2020) *2018 yılında yayınlanan Güney Kore dizisinde koronavirüs salgınının bire bir işlendiği ortaya çıktı*. <https://www.sondakika.com/magazin/haber-2018-yilinda-yayinlanan-guney-kore-dizisinde-13019245/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.12.2022)
- URL-112. Korkmaz, B. (2020) *My Secret Terrius adlı Kore dizisinin salgını önceden bildiği iddiası*. <https://teyit.org/my-secret-terrius-adli-kore-dizisinin-salgini-onceden-bildigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.12.2022)
- URL-113. Yeni Akit Gazetesi, (2020) *Merhum Kadir Mısıroğlu yıllar önce dile getirmiş... Üstad'ın bu sözleri akıllara koronavirüsü getirdi*. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/merhum-kadir-misiroglu-yillar-once->

- [dile-getirmis-ustadin-bu-sozleri-akillara-koronavirusu-getirdi-1122055.html](https://www.sozcu.com.tr/astroloji/astroloji-haberleri/kaynaklar-tukeniyor-tek-dunya-duzenine-yaklasiyoruz/), adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- URL-114. Sözcü, (2020) *Kaynaklar tükeniyor... Tek dünya düzenine yaklaşıyoruz.* <https://www.sozcu.com.tr/astroloji/astroloji-haberleri/kaynaklar-tukeniyor-tek-dunya-duzenine-yaklasiyoruz/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- URL-115. Ensonhaber, (2020) *Türklere koronavirüs bulaşmaz diyen Oytun Erbaş kimdir, nereli? Doç. Dr. Oytun Erbaş otizmli mi?* <https://www.ensonhaber.com/gundem/turklere-koronavirus-bulasmaz-diyen-oytun-erbas-kimdir-nereli-doc-dr-oytun-erbas-otizmli-mi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 23.12.2022)
- URL-116. Yılmaz, N. (2020) *Genetik yapımızın bizi koronavirüsten koruyacağı iddiası.* <https://teyit.org/genetik-yapimizin-bizi-koronavirusten-koruyacagi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 23.12.2022)
- URL-117. Hürriyet, *Koronavirüs Gıdalardan Bulaşıyor mu? Yeni Tespitler Çok Şaşırttı!*. <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/koronavirus-gidalaran-bulasiyor-mu-yeni-tespitler-cok-sasirtti-41719396>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-118. CDC, *How COVID-19 Spreads.* <https://www.cdc.gov/socialmedia/syndication/405380/403327.html>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-119. Toprak, E. (2021) *Ateş Kara'nın ekmekten Covid-19 geçebileceğini söylediği iddiası.* <https://teyit.org/analiz-bilim-kurulu-uyesi-ates-karanin-ekmekten-covid-19-gecebilecegini-soyledigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 16.12.2022)
- URL-120. Büyükbayrak, B. (2021) *Bilim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Ateş Kara, Ekmekten Covid-19 Geçebileceğini Söyledi mi?* <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/bilim-kurulu-uyesi-prof-dr-ates-kara-nin-ekmekten-covid-19-gecebilecegini-soyledigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 24.01.2023)

- URL-121. Ensonhaber, (2020) *Kan grubuna göre korona riski belli oldu.* <https://www.ensonhaber.com/ic-haber/kan-grubuna-gore-korona-riski-belli-oldu>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.12.2022)
- URL-122. Ercan, D. (2021) *Covid-19 ve Kan Grupları İlişkisi.* <https://www.malumatfurus.org/covid-19-kan-gruplari-iliskisi/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.12.2022)
- URL-123. Sözcü, (2020) *Corona virüsü ile ilgili dikkat çeken araştırma: Kan grubu hastalığı etkiliyor.* <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/corona-virusu-ile-ilgili-dikkat-ceken-arastirma-kan-grubu-hastaligi-etkiliyor-6137717/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 26.12.2022)
- URL-124. SonDakika, (2021) *Koronavirüs aşısı olan hemşire kabusu yaşadı: Önce şiddetli ağrı hissetti sonra kanı pıhtılaştı.* <https://www.sondakika.com/dunya/haber-koronavirus-asisi-olan-hemsire-kabusu-yasadi-14142818/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 03.01.2023)
- URL-125. Keskin, Ö. H. (2021) *Covid-19 mRNA aşısı olanların kan sulandırıcı kullanması gerektiği iddiası.* <https://teyit.org/analiz-covid-19-mrna-asisi-olanlarin-kan-sulandirici-kullanilmasi-gerektigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 03.01.2023)
- URL-126. TTB, (2021) *COVID-19 Aşıları ve Sık Sorulan Sorular.* <https://archive.is/qgCJ7#selection-799.0-799.39>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 12.10.2022)
- URL-127. Sözcü, (2021) *Corona aşısı olan gençlerin kalbinde iltihap korkusu: Resmi inceleme başlatıldı.* <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/corona-asisi-olan-genclerin-kalbinde-iltihap-korkusu-resmi-inceleme-baslatildi-6446123/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- URL-128. SonDakika, (2021) *Bu yepyeni bir yan etki: Covid 19 erkeklerde kas mı yapıyor?.* <https://www.sondakika.com/saglik/haber-bu-yepyeni-bir-yan-etki-covid-19-erkeklerde-kas-14607376/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

- URL-129. WHO, *Coronavirus disease (COVID-19): Symptoms* https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_3, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 24.02.2023)
- URL-130. Sözcü, (2020) *Corona virüsü gaz çıkarma yoluyla bulaşır mı? Pantolon olduğu sürece...* <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/corona-virusu-gaz-cikarma-yoluyla-bulasir-mi-pantolon-oldugu-surece-5762511/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.03.2023)
- URL-131. Toprak, E. (2020) *Yeni koronavirüs gaz çıkarma yoluyla bulaşmıyor.* <https://teyit.org/yeni-koronavirus-gaz-cikarma-yoluyla-bulasmiyor>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 17.03.2023)
- URL-132. Sarıpek, M. (2020) *UNICEF, çeşitli dillerde yayınlanan ‘Corona virüsü’ metnini yalanladı!.* <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/unicef-cesitli-dillerde-yayinlanan-corona-virusu-metnini-yalanladi-5676365/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 18.12.2022)
- URL-133. Toprak, E. (2020) *UNICEF’in yeni koronavirüsle ilgili yayınladığı iddia edilen metin.* <https://teyit.org/unicefin-yeni-koronavirusle-ilgili-yayinladigi-iddia-edilen-metin>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- URL-134. Soybaş, F. (2020) *Neye göre vaka neye göre hasta.* <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/neye-gore-vaka-neye-gore-hasta-41625793>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- URL-135. Sözcü, (2020) *Bu da corona düzenbazı! Sahte ilaca isim bile vermiş!.* <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/bu-da-corona-duzenbazi-sahte-ilaca-isim-bile-vermis-6062540/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- URL-136. Keskin, Ö. H. (2020) *Aspirinin Covid-19’un ilacı olduğu iddiası.* <https://teyit.org/analiz-aspirinin-covid-19un-ilaci-oldugu-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 23.12.2022)
- URL-137. Hürriyet, (2020) *Son Dakika: Korona aşısı insan DNA’sını değiştirebilir mi? Bilim adamları bu korkunç iddiayı yanıtladı.*

- <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-korona-asisi-insan-dnasini-degistirebilir-mi-bilim-adamlari-bu-korkunc-iddiayi-yanitladi-41679330/1>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- URL-138. Keskin, Ö. H. (2020) *RNA aşılarının insan DNA'sını değiştireceği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-rna-asilarinin-insan-dnasini-degistirecegi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- URL-139. Korkmaz, B. (2020) *Covid-19 aşısı ile insanlara mikroçipler yerleştirileceği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-covid-19-asisi-ile-insanlara-mikrocipler-yerlestirilecegi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-140. Korkmaz, B. (2020) *Covid-19 aşılarıyla insanlara fetüs hücreleri enjekte edileceği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-covid-19-asilariyla-insanlara-fetus-hucreleri-enjekte-edilecegi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-141. Bakırcı, Ç. M. (2020) *COVID-19 Hastalığına Yakalanan Her 1000 Kişiden 7'si Ölüyor!*. <https://evrimagaci.org/covid19-hastaligina-yakalanan-her-1000-kisiden-7si-oluyor-9028>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-142. Sözcü, (2020) *Aşı kararsızlığına karşı uzmanlar konuştu: 'Salgını yenmenin en güvenli yolu aşı'*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/asi-kararsizligina-karsi-uzmanlar-konustu-salgini-yenmenin-en-guvenli-yolu-asi-6147865/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- URL-143. Kobal, G. (2021) *Bir safsata tüm şehri etkiledi! Aşıya direnen kırmızı 56'yı 'mavileştirme' seferberliği...* <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/asilarla-ilgili-sehif-efsanesine-karsi-mavilestirme-seferberligi-41849867>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 20.21.2023)
- URL-144. Arabacı, A. O. (2020) *Aşıların kısırlığa yol açtığı iddiası*. <https://teyit.org/asilarin-kisirliga-neden-oldugunu-gosteren-bir-kanit-yok>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)

- URL-145. Yılmaz, N. (2020) *Aşı karışıklığı ve Covid-19*. <https://teyit.org.org/dosya-asi-karsitligi-ve-covid-19>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)
- URL-146. Keskin, Ö. H. & Yılmaz, N. (2021) *Yan etkiler, duş, içki ve aşı ile ilgili diğer merak edilenler*. <https://teyit.org.org/dosya-yan-etkiler-dus-icki-ve-asi-ile-ilgili-diger-merak-edilenler>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)
- URL-147. Ercan, D. (2021) *Koronavirüs Aşılarının Kısırlığa Yol Açtığı İddiası*. <https://www.malumatfurus.org/koronavirus-asisi-kisirlik/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)
- URL-148. Beyribey, T. (2023) *COVID-19 Aşısı Sperm Sayısını Azaltıyor mu?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/covid-19-asisi-sperm-sayisini-azaltiyor-mu>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)
- URL-149. Güngör, E. (2021) *BioNTech “Çocuk Yapmak İsteyen Aşı Olmasın” Açıklamasında mı Bulundu?*. <https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/biontech-in-cocuk-yapmak-isteyen-asi-olmasin-aciklamasinda-bulundugu-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 21.01.2023)
- URL-150. Sözcü, (2021) *3. dozda tarihi geçmiş aşı endişesi!*. <https://www.sozcu.com.tr/2021/saglik/3-dozda-tarihi-gecmis-asi-endisesi-6833379/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 25.02.2023)
- URL-151. Keskin, Ö. H. (2021) *Uygulanmakta olan Covid-19 aşılarının kullanım ömrünün bittiği iddiası*. <https://teyit.org/analiz-uygulanmakta-olan-covid-19-asilarinin-kullanim-omrunun-bittigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 25.02.2023)
- URL-152. Sözcü, (2020) *Limon ve zencefil corona virüsüne iyi mi geliyor?*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/limon-ve-zencefil-corona-virusune-iyi-mi-geliyor-5719424/>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 14.03.2023)
- URL-153. Arabacı, A. O. (2020) *Çörekotu, zerdeçal ve zencefil gibi gıdaların Covid-19'un ilacı olduğu iddiası*. <https://teyit.org/corekotu-zerdecal-ve-zencefil-gibi-gidalarin-covid-19a-iyi-geldigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 14.03.2023)

- URL-154. Türkkkan, S. (2020) *Limon kürünün yeni koronavirüsü yok ettiği iddiası*. <https://teyit.org/limon-kurunun-yeni-koronavirusu-yok-ettigi-iddiasi>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 14.03.2023)
- URL-155. Keskin, Ö. H. & Özgür, E. (2021) *Aşılarla ilgili yanlış bilgilerle mücadelede sorun ve çözüm: Aşı haberciliği*. <https://teyit.org/teyitpedia/salginla-mucadelede-asi-haberleri>, adresinden elde edildi. (Erişim Tarihi: 09.06.2023)

TEŞEKKÜR

Çalışmamın planlama ve oluşturma sürecinde bana rehberlik eden, bilgi birikimiyle çalışmamı zenginleştiren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Soner YAĞLI'ya, desteklerini ve imkânlarını esirgemeyen Ege Üniversitesi ailesine desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Bu çalışma sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Serpil SAHİL'e, babam Necati SAHİL'e, abim Salih SAHİL'e, kuzenim Edibe SAHİL'e ayrıca bu süreçte yanımda olan arkadaşlarıma ve akrabalarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Gerek tez çalışmama gerek bilim camiasına katkı sunmuş ve bu sayede akademik gelişimime ve bilgi birikimime destek olan araştırmacılara da teşekkürü borç bilirim.

Bu tez çalışmasını 6 Şubat 2023 saat 04.17'de meydana gelen depremde, Hatay'da kaybettiğim akrabalarım HAVLİ ailesine, kaybettiğim yakınlarımla ailelerine; depremde hayatını, yakınına, sağlığını kaybedenlere ve depremzedelere en ufak dahi yardımı dokunanlara ithaf ediyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı Deniz Sahil

Eğitim Bilgileri:

2016 yılında Erol Bilecik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Radyo ve Televizyon bölümünde aldığı lise eğitimini okul ikinciliği ile tamamladı. Bu süreçte Türkiye Liseler Arası Kısa Film yarışmasında onunculuk ödülünü aldı. 2018 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Basın ve Yayıncılık programında aldığı ön lisans eğitimini 3,95/4,00 ortalama ile Üstün Onur Belgesi olarak okul birinciliği derecesiyle tamamladı. 2018 yılında Ege Üniversitesi Gazetecilik bölümünde aldığı lisans eğitimini 3,78/4,00 ortalama ile Üstün Onur Belgesi olarak fakülte üçüncüsü, bölüm ikincisi derecesiyle tamamladı. 2020 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitiminin ders dönemini 3,95/4,00 ortalama ile tamamladı. Ayrıca 2021 eylül tarihli yayımlanmış bir kitap bölümüne sahip.

Sektörel Tecrübeleri:

2015-2016 döneminde HRT Akdeniz TV’de staj eğitimi aldı. Eğitimi sırasında kurgu-montaj elemanı, kameraman ve spor spikeri olarak görev yaptı. 2017-2018 döneminde VTR Medya adlı internet haber sitesinde staj eğitimi aldı. Staj eğitiminin ardından aynı yerde editör-tasarımcı olarak çalıştı. 2018-2020 döneminde stajyer ve kısmi zamanlı çalışan öğrenci statülerinde Ege Ajans ve Ege Üniversitesi TV’de kurgu-montaj elemanı, haber editörü, muhabir, fotomuhabir ve kameraman olarak görev yaptı. Nisan 2023 itibarıyla Yenisöke Gazetesinde editör/muhabir olarak çalışmaya devam ediyor. Ayrıca fotoğrafçılık ve kurgu-montaj alanlarında freelance işlerde bulundu. Video, fotoğraf ve grafik tabanlı çeşitli bilgisayar programları becerilerine sahip.

Akademik Başarıları:

2021 eylül tarihli basımı olan “Türkiye’de Medyanın Yapısı ve Sorunları” adlı kitapta “*Medyada Etik Sorunlar*” başlıklı makale yayımladı.